

DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH, ROLNICTWA I RYBACTWA WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO WRAZ Z ANALIZĄ SWOT

WERSJA DRUGA UZUPEŁNIONA

Zespół ds. analizy szans i zagrożeń oraz potencjalnych kierunków rozwoju obszarów wiejskich do
2030 roku w województwie warmińsko-mazurskim we współpracy
z Warmińsko-Mazurskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego
z siedzibą w Olsztynie

Olsztyn, dnia 19.01.2018 r.

SPIS TREŚCI

I. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH, ROLNICTWA I RYBACTWA WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

1.1. Ogólne informacje na temat województwa	3
1.2. Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa.....	6
1.2.1. Informacje ogólne dotyczące obszarów wiejskich w województwie.....	6
1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich w województwie.....	12
1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość na obszarach wiejskich.....	36
1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców obszarów wiejskich.....	47
1.2.5. Infrastruktura na obszarach wiejskich.....	55
1.2.6. Zasoby środowiskowe na obszarach wiejskich i zagospodarowanie przestrzenne.....	66
1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na obszarach wiejskich.....	78
1.3. Sytuacja w rolnictwie w województwie warmińsko-mazurskim.....	88
1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania.....	88
1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolniczej.....	94
1.3.3. Struktura gospodarstw.....	106
1.3.4. Wartość produkcji rolniczej.....	114
1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju.....	120
1.3.6. Przetwórstwo rolno-spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem.....	122
1.3.7. Rybactwo śródlądowe i akwakultura.....	125

II. ANALIZY SWOT

2.1. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa.....	136
2.2. Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa i rybactwa w województwie warmińsko-mazurskim.....	139

III. ROZWÓJ FUNKcjONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH

3.1. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich.....	141
3.1.1. Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z funkcji gospodarczych.....	141
3.1.2. Zróżnicowanie obszarów wiejskich w województwie pod kątem stopnia urbanizacji.....	145
3.2. Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich.....	147
3.2.1. Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym.....	147
3.2.2. Spójność gospodarcza obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym.....	158
3.2.3. Spójność społeczna obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym.....	170

I. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH, ROLNICTWA I RYBACTWA WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Metodologia wyodrębniania obszarów wiejskich w Polsce jest oparta na podziale administracyjnym kraju na podstawie Krajowego Rejestru Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju (**TERYT**), gdzie za obszar wiejski uważa się tereny pozostające poza granicami administracyjnymi miast. Składają się na nie gminy wiejskie i część wiejska gmin miejsko-wiejskich. Zastosowanie identyfikatorów rejestru TERYT umożliwia opracowywanie i prezentowanie zjawisk społeczno-ekonomicznych w przekrojach o różnym stopniu szczegółowości (www.stat.gov.pl).

Zakres czasowy: lata – 2005, 2007, 2010, 2013, 2016 (lub ostatni dostępny)

Zakres terytorialny:

- 1) obszary wiejskie województwa na tle kraju,
- 2) obszary wiejskie województwa na tle miast,
- 3) obszary wiejskie województwa w porównaniu z obszarami wiejskimi innych województw,
- 4) obszary wiejskie województwa według podregionów, powiatów, gmin – wybrane cechy.

1.1. Ogólne informacje na temat województwa warmińsko-mazurskiego

Położenie, powierzchnia, liczba ludności, sąsiedztwo

Województwo warmińsko-mazurskie jest usytuowane w północno-wschodniej części kraju. Położone w obrębie pobraży i pojezierzy nadbałtyckich, ciągnących się od Skandynawii przez północno-zachodnie tereny Rosji, Estonię, Łotwę, Litwę, północną Białoruś, północną Polskę po północne Niemcy, stanowi fragment tzw. około bałtyckiego zielonego pierścienia – ważnego elementu ogólnoeuropejskiego systemu powiązań przyrodniczych (Szymankiewicz-Szarejko 2008, s. 828).

Łączna długość granic województwa warmińsko-mazurskiego wynosi 980 km. Od południa graniczy ono z województwem mazowieckim (długość linii granicznej – 218 km), od zachodu z województwami kujawsko-pomorskim (133 km) i pomorskim (196 km), od wschodu z województwem podlaskim (225 km), od północy zaś z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej (208 km), stanowiąc jednocześnie zewnętrzną granicę Polski oraz Unii Europejskiej.

Bezpośrednie sąsiedztwo z Obwodem Kaliningradzkim sprawia, że województwo jest ważnym obszarem w europejskich powiązaniach komunikacyjnych (*Polska – rozwój regionów* 2008, s. 200). Jednak infrastruktura komunikacyjna województwa nie pozwala na pełne wykorzystanie tego położenia, jako czynnika rozwoju, wpływając niekorzystnie na dostępność komunikacyjną i atrakcyjność inwestycyjną regionu.

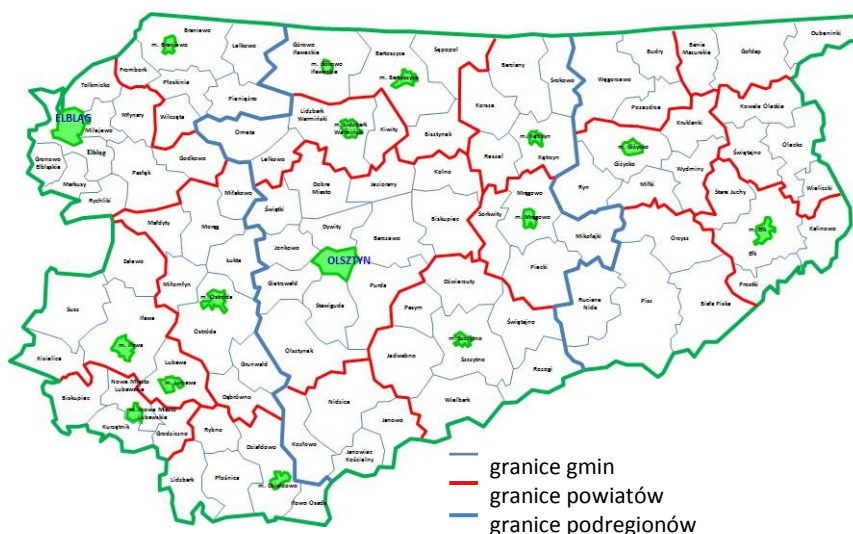
W 2016 r. ogólna powierzchnia województwa warmińsko-mazurskiego wynosiła 24,2 tys. km² (7,7% powierzchni kraju), a zamieszkiwało je 1,4 mln osób (3,7% ludności Polski). Tym samym, pod względem powierzchni województwo uplasowało się na 4 miejscu w Polsce (za województwami: mazowieckim, wielkopolskim i lubelskim), a pod względem liczby ludności na 12 miejscu. Przełożyło się to na najniższą w kraju gęstość zaludnienia. Na 1 km² powierzchni województwa przypadało 59 osób (identycznie jak w województwie podlaskim).

Podział administracyjny

Województwo warmińsko-mazurskie, składa się z 3 historycznych krain tj. Warmii, Mazur i Powiśla (Rys. 1. z rozdziału 1.2.7.). W podziale administracyjnym na jednostki terytorialne, zgodnie z wymogami statystyki regionalnej Unii Europejskiej, w województwie wydzielono:

- 3 podregiony (elbląski, ełcki oraz olsztyński),
- 19 powiatów (bartoszycki, braniewski, działdowski, elbląski, ełcki, giżycki, gołdapski, iławski, kętrzyński, lidzbarski, mrągowski, nidzicki, nowomiejski, olecki, olsztyński, ostródzki, piski, szczycieński oraz węgorzewski),
- 2 miasta na prawach powiatu (Elbląg i Olsztyn),
- 116 gmin, w tym 16 miejskich, 33 miejsko-wiejskie i 67 wiejskich (Rys. 1).

Rys. 1. Podział administracyjny województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Dla zrównoważonego rozwoju regionu ważne znaczenie ma sieć i rozmieszczenie miast. Sieć osadnicza województwa warmińsko-mazurskiego z centralnie położonym ośrodkiem regionalnym Olsztynem i dwoma dużymi miastami – Elblągiem na zachodzie i Ełkiem na wschodzie oraz równomiernie rozmieszczonymi miastami powiatowymi uzupełnionymi siecią małych ośrodków, pozwala na prawidłowe zarządzanie obszarem i sprawną obsługę ludności (Brodziński 2011, s. 14). Sieć ta wykazuje cechy trwałości, a rysujące się tendencje społeczno-gospodarcze i prognozy demograficzne nie przewidują znaczących zmian w tym obszarze (RPO 2007, s. 8).

Podmioty gospodarki narodowej

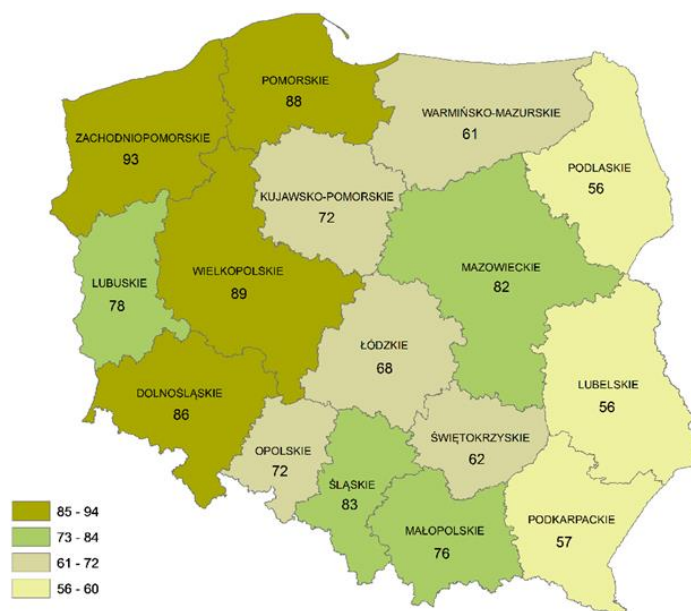
Województwo warmińsko-mazurskie jest uznawane za jeden z głównych regionów produkcji rolniczej. Dominujące kierunki produkcji to uprawa i przetwórstwo zbóż i ziemniaków, chów i hodowla drobiu (głównie indyczego), trzody chlewnej, bydła, koni i w niewielkim procencie owiec. Duże znaczenie posiada również produkcja artykułów żywnościowych i napojów (tj. wędlin, masła, soków owocowych i warzywnych, piwa, mrożonek, kaszy, mąki, przetworów mlecznych, rybnych oraz miodu) (Polska – rozwój regionów 2008, s. 206).

Lokalizacja województwa jest jednym z najczystszych ekologicznie obszarów Polski, wśród dużych kompleksów leśnych i jezior, predestynuje region ten do rozwoju produkcji ekologicznej żywności, przemysłu drzewnego, proekologicznej gospodarki leśnej oraz agroturystyki.

Ważne znaczenie dla regionu ma także produkcja opon, maszyn i urządzeń do obróbki plastycznej metali i tarcicy. W 2016 r. na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w rejestrze REGON zarejestrowanych było 36,1 tys. podmiotów gospodarki narodowej, co stanowiło 29,0% ogółu podmiotów zarejestrowanych w województwie (w Polsce – 27,1%). Średnio na 1000 mieszkańców terenów wiejskich regionu przypadało 61 podmiotów (kraju 75).

Pod względem rozwoju przedsiębiorczości obszary wiejskie województwa plasowały się dopiero na 13 miejscu w Polsce. Wartość tego wskaźnika wyróżnia jednak region na tle pozostałych województw ściany wschodniej, tj.: lubelskiego, podkarpackiego i podlaskiego, w których to wartość współczynnika nie przekroczyła 58 (Rys. 2).

Rys. 2. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na 1000 ludności na obszarach wiejskich według województw w 2016 r. (stan w dniu 31. 12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

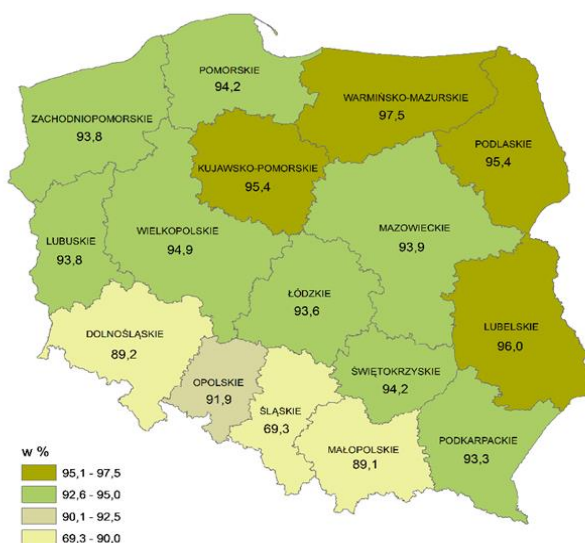
1.2. Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego

1.2.1. Informacje ogólne dotyczące obszarów wiejskich w województwie

Powierzchnia obszarów wiejskich, gminy wiejskie i miejsko-wiejskie

Obszary wiejskie w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r. zajmowały 23,6 tys. km², tj. 97,5% ogólnej powierzchni województwa (w Polsce – 93,0%) i był to największy odsetek w kraju. Dużym udziałem terenów wiejskich charakteryzowały się również województwa: lubelskie, kujawsko-pomorskie i podlaskie. W pozostałych województwach udział ten niewiele odbiegał od średniej krajowej (Rys. 3).

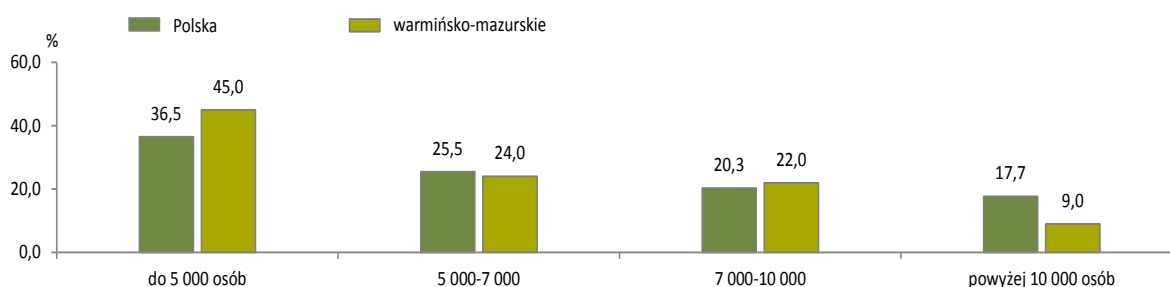
Rys. 3. Udział powierzchni obszarów wiejskich w powierzchni ogółem w województwach w 2016 r. (stan w dniu 31. 12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Według metodologii GUS, na obszary wiejskie składają się gminy wiejskie i części wiejskie gmin miejsko-wiejskich. W 2016 r., spośród 116 gmin funkcjonujących w województwie, 100 gmin stanowiły gminy wiejskie i miejsko-wiejskie. W 45,0% tych gmin w 2015 r. liczba ludności nie przekraczała 5 tys. osób (w kraju jest to średnio 36,5% gmin), w 24,0% wynosiła od 5 tys. do 7 tys. osób (w kraju 25,5%), w 22,0% od 7 tys. do 10 tys. osób (w kraju 20,3%), a w 9,0% powyżej 10 tys. osób (w kraju 17,7%) (Rys. 4).

Rys. 4. Struktura gmin wiejskich i miejsko-wiejskich według liczby mieszkańców w 2015 r. (stan w dniu 31. 12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W latach 2005-2016 udział powierzchni obszarów wiejskich w regionie nie zmieniał się, podczas gdy w kraju nieznacznie zmniejszył się (z 93,2% w 2005 r. do 93,0% w 2016 r.).

Powiaty ziemskie województwa charakteryzują się bardzo zbliżonym udziałem powierzchni obszarów wiejskich. W większości z nich, z wyjątkiem powiatów: iławskiego (95,9%), lidzbarskiego (97,4%), ostródzkiego i mrągowskiego (po 97,7%), gołdapskiego i piskiego (po 97,8%) oraz braniewskiego (98,0%), udział terenów wiejskich przekroczył 98,0% (Tab. 1).

Tab. 1. Udział powierzchni obszarów wiejskich w powierzchni ogółem według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego (stan w dniu 31. 12.)

Powiaty	2005	2007	2010	2013	2016
	w %				
Bartoszycki	98,4	98,4	98,4	98,4	98,3
Braniewski	98,0	98,0	98,0	98,0	98,0
Działdowski	98,2	98,2	98,2	98,2	98,2
Elbląski	98,9	98,9	98,9	98,9	98,9
Elcki	98,1	98,1	98,1	98,1	98,1
Giżycki	98,4	98,4	98,4	98,4	98,4
Gołdapski	97,8	97,8	97,8	97,8	97,8
Iławski	95,9	95,9	95,9	95,9	95,9
Kętrzyński	98,5	98,5	98,5	98,5	98,5
Lidzbarski	97,4	97,4	97,4	97,4	97,4
Mrągowski	97,8	97,8	97,8	97,8	97,7
Nidzicki	99,3	99,3	99,3	99,3	99,3
Nowomiejski	98,3	98,4	98,4	98,4	98,4
Olecki	98,7	98,7	98,7	98,7	98,7
Olsztyński	99,1	99,1	99,1	99,1	99,1
Ostródzki	97,7	97,7	97,7	97,7	97,7
Piski	97,8	97,8	97,8	97,8	97,8
Szczycieński	98,7	98,7	98,7	98,7	98,7
Węgorzewski	98,4	98,4	98,4	98,4	98,4

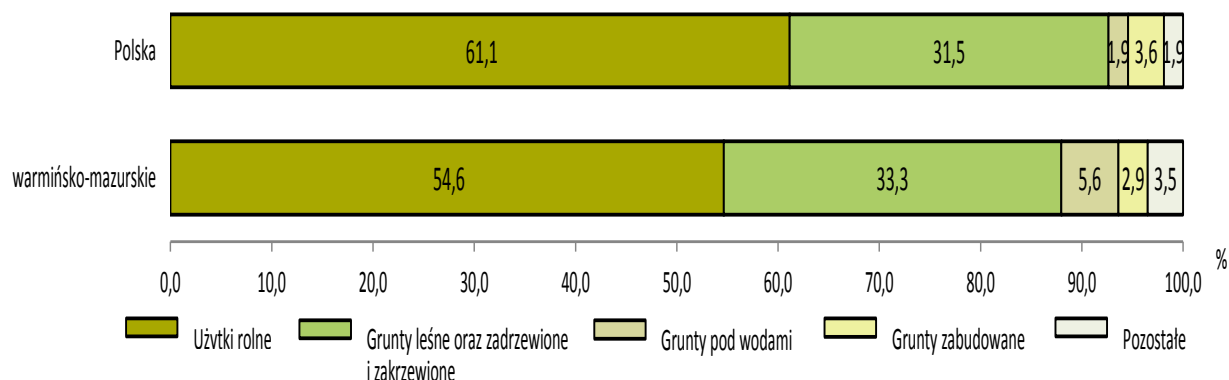
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W strukturze użytkowania ziemi w województwie warmińsko-mazurskim dominują użytki rolne. W 2014 r. zajmowały one 54,6% powierzchni geodezyjnej województwa (w Polsce – 61,1%) (Rys. 5).

Drugą co do wielkości powierzchnię zajmowały grunty leśne, zadrzewione i zakrzewione, które stanowiły 33,3% (w Polsce – 31,5%). Na kolejnym miejscu uplasowały się grunty pod wodami. Ich łączna powierzchnia wynosiła 132,9 tys. ha, w tym 17,2 tys. ha stanowiły grunty pod morskimi wodami wewnętrznymi (*jest to część Zalewu Wiślanego znajdująca się na południowy zachód od granicy państwowej między Polską a Federacją Rosyjską*), 113,0 tys. ha grunty pod wodami powierzchniowymi płynącymi oraz 2,6 tys. ha gruntów pod wodami powierzchniowymi stojącymi.

Grunty pod wodami zajmowały 5,6% województwa, przy średniej ogólnokrajowej wynoszącej 1,9%. Z kolei udział gruntów zabudowanych w regionie był o 0,7 pkt. proc. mniejszy niż przeciętnie w kraju i wynosił 2,9%. Pozostałe 3,5% powierzchni województwa stanowiły inne grunty. Są to przede wszystkim grunty przeznaczone do rekultywacji oraz niezagospodarowane grunty zrekultywowane.

Rys. 5. Struktura powierzchni geodezyjnej obszarów wiejskich według głównych kierunków wykorzystania w 2015 r. (stan w dniu 31. 12.)

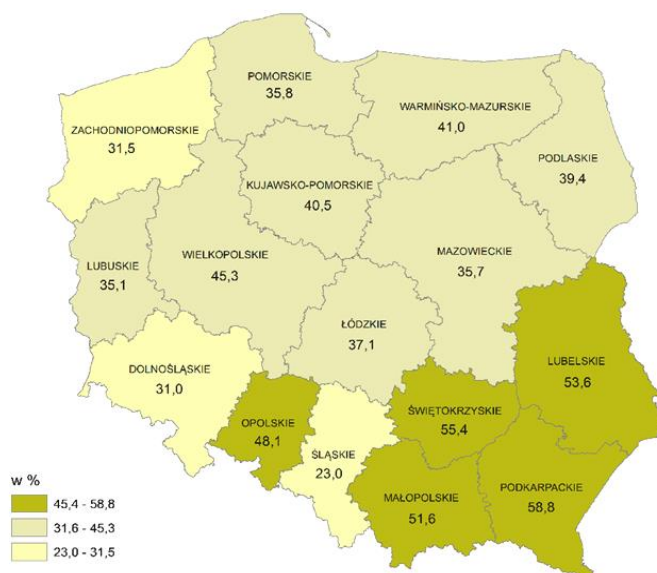

Źródło: Opracowanie na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Ludność obszarów wiejskich

Udział ludności obszarów wiejskich w ludności ogółem w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r. wynosił 41,0% i był zbliżony do średniej krajowej. Udział ten plasował województwo na 7 miejscu w kraju (Rys. 6). W odniesieniu do 2005 r. odnotowano wzrost odsetka ludności wiejskiej w regionie o 1,0 pkt. proc., podczas gdy w kraju o 1,2 pkt. proc.

Rys. 6. Udział ludności obszarów wiejskich w ludności ogółem według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

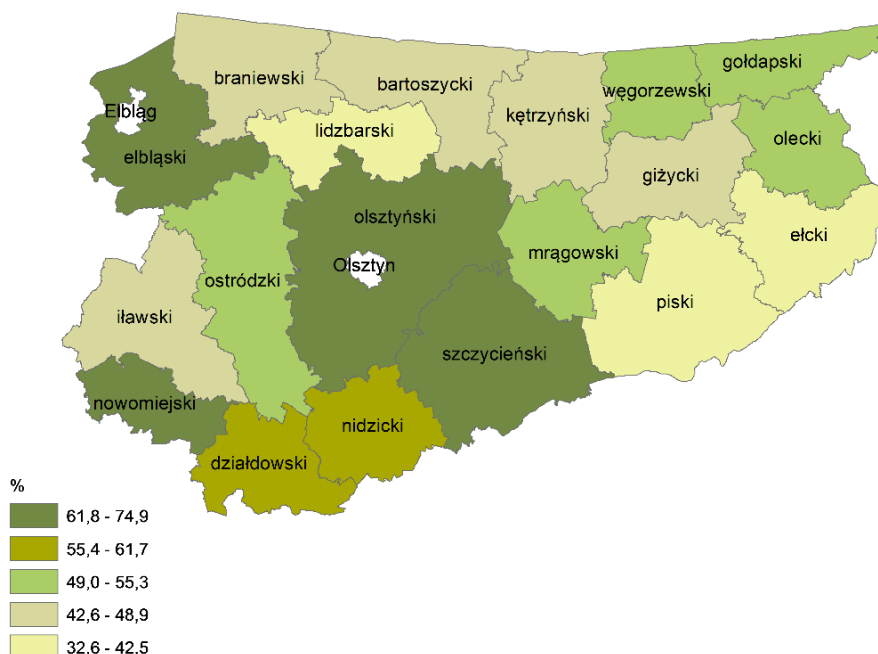
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W układzie podregionów województwa warmińsko-mazurskiego różnica udziałów ludności obszarów wiejskich w 2016 r. była niewielka. Udziały te kształtowały się następująco: w podregionie elbląskim – 42,2%, ełckim – 41,7% i olsztyńskim – 39,6%. W poszczególnych powiatach województwa udział ludności wiejskiej był bardziej zróżnicowany.

Najniższy jej odsetek odnotowano w powiatach: ełckim – 32,6%, lidzbarskim – 40,6% i piskim – 41,0%. Z kolei najwyższym odsetkiem wyróżniały się powiaty: nowomiejski – 74,9%, elbląski – 71,0%, olsztyński – 68,4% i szczycieński – 62,6% (Rys. 7)

Rys. 7. Udział ludności obszarów wiejskich w ludności ogółem według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 r. (stan w dniu 31. 12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W porównaniu z 2005 r. wzrost udziału ludności obszarów wiejskich odnotowano w większości powiatów, z wyjątkiem powiatów: ełckiego, oleckiego, gołdapskiego, kętrzyńskiego i węgorzewskiego. Największy wzrost miał miejsce w powiecie szczycieńskim (o 3,4 pkt. proc.). Na tle województwa znaczącym wzrostem odznaczał się też powiat nidzicki (o 1,6 pkt. proc.).

Gęstość zaludnienia obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r. była dwukrotnie mniejsza (25 osób/km²) niż w kraju (59 osób/km²). W poszczególnych podregionach województwa wskaźnik ten był dość zróżnicowany i wahał się od 19 osób w podregionie ełckim do 31 osób w podregionie olsztyńskim (Tab. 2).

Tab. 2. Gęstość zaludnienia obszarów wiejskich według podregionów województwa warmińsko-mazurskiego (stan w dniu 31.12.)

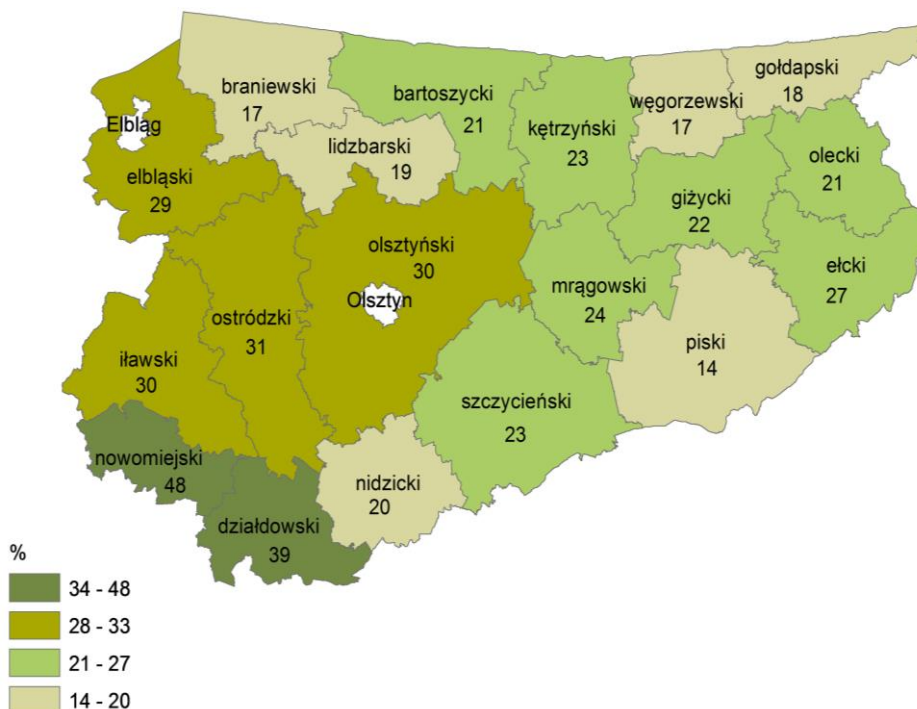
Wyszczególnienie	Ludności na 1 km ²				
	2005	2007	2010	2013	2016
Warmińsko-mazurskie	24	24	25	25	25
Podregion elbląski	30	30	31	31	31
Podregion ełcki	19	19	20	20	19
Podregion olsztyński	23	23	24	24	24

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Gęstość zaludnienia w poszczególnych powiatach województwa w 2016 r. także była bardzo zróżnicowana. W przeważającej liczbie powiatów gęstość zaludnienia nie przekraczała 45 osób/km², a spośród nich najmniejszą wartość wskaźnik ten osiągnął w powiatach: piskim – 32,4 osoby/km², braniewskim – 35,5, węgorzewskim – 33,7 i nidzickim – 34,9. Natomiast największa gęstość zaludnienia charakteryzowała powiat ełcki, w którym na 1 km² przypadało 81 osób.

Gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich prezentuje Rys. 8.

Rys. 8. Gęstość zaludnienia obszarów wiejskich według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

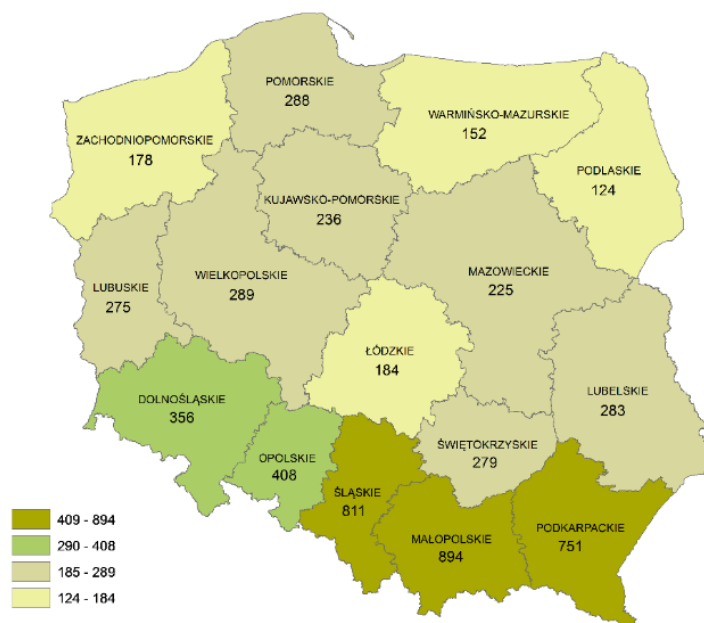
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Miejscowości wiejskie

W 2016 roku w województwie warmińsko-mazurskim funkcjonowało 3,9 tys. miejscowości wiejskich (7,3% ogólnej ich liczby w kraju). Najwięcej takich miejscowości było zlokalizowanych w podregionie olsztyńskim (1 639), a najmniej w podregionie ełckim (993).

Na jedną miejscowość wiejską w województwie w 2016 r. przypadały średnio 152 osoby (w Polsce – 291) i obok województwa podlaskiego (124) było to najmniej w kraju (Rys. 9). Należy zauważyć, że przeciętna wielkość miejscowości wiejskiej regionu w latach 2005-2016 utrzymywała się na bardzo zbliżonym poziomie, podczas gdy w kraju odnotowano wzrost ich wielkości z 278 w 2005 r. do 291 w 2016 r.

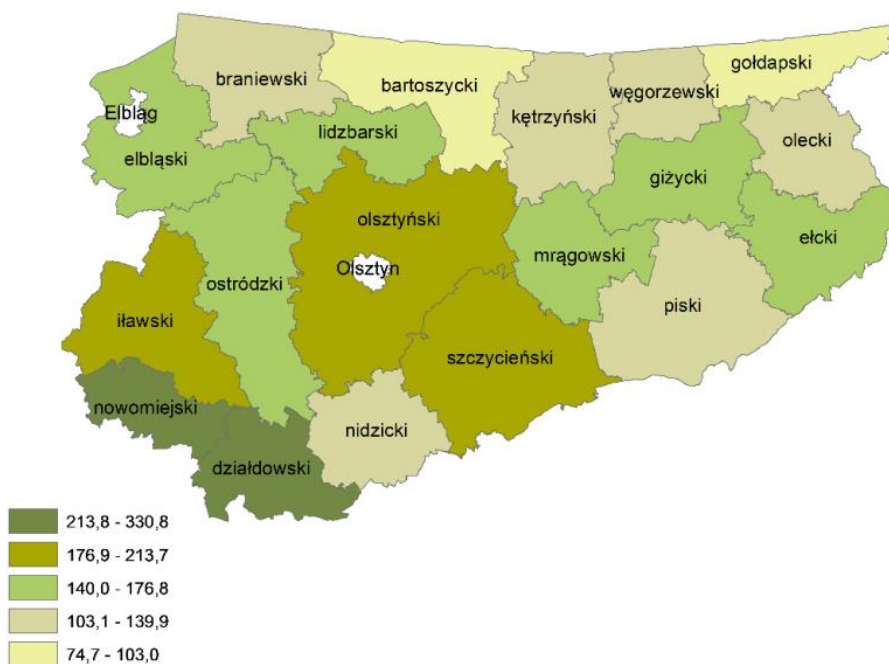
Rys. 9. Przeciętna liczba ludności w 1 miejscowości wiejskiej według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Wartość tego wskaźnika w województwie warmińsko-mazurskim była znacznie zróżnicowana przestrzennie. W przypadku podregionów, największe miejscowości wiejskie występowały w podregionie elbląskim – średnio liczyły 180 osób, a najmniejsze liczące przeciętnie 122 osoby w podregionie ełckim. Z kolei w układzie gminnym zróżnicowanie to wynosiło się od 63 osób w gminie Dubeninki (powiat gołdapski) do 426 w gminie Iłowo-Osada (powiat działdowski) (Rys. 10.).

Rys. 10. Przeciętna liczba ludności w jednej miejscowości wiejskiej według powiatów województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

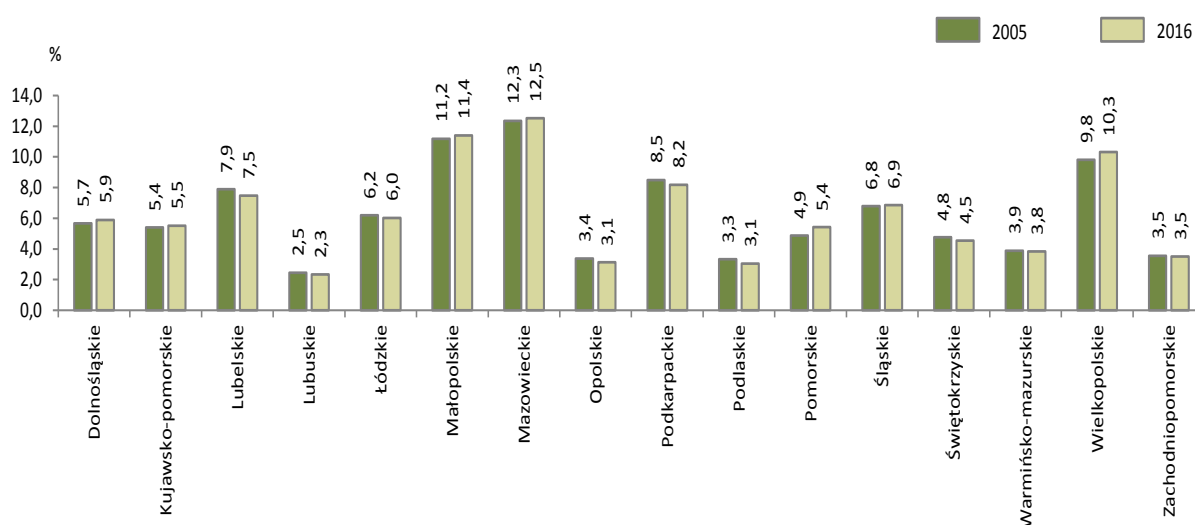
1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich w województwie

Analiza wieku, płci i struktura wykształcenia mieszkańców

Ludność jest kluczowym elementem uwarunkowań rozwoju regionu. W roku 2005 ludność na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim wynosiła 570,8 tys. osób, zaś w 2016 r. kształtowała się na poziomie 588,4 tys. mieszkańców, co stanowiło 3,1% wzrost.

W województwie warmińsko-mazurskim liczba ludności na obszarach wiejskich jest jedną z mniejszych na tle kraju. Porównując lata 2005 i 2016 jej udział nieznacznie się zmniejszył (Rys. 1). Prognoza na rok 2050 przewiduje zaś 2,0% wzrost tego wskaźnika w województwie.

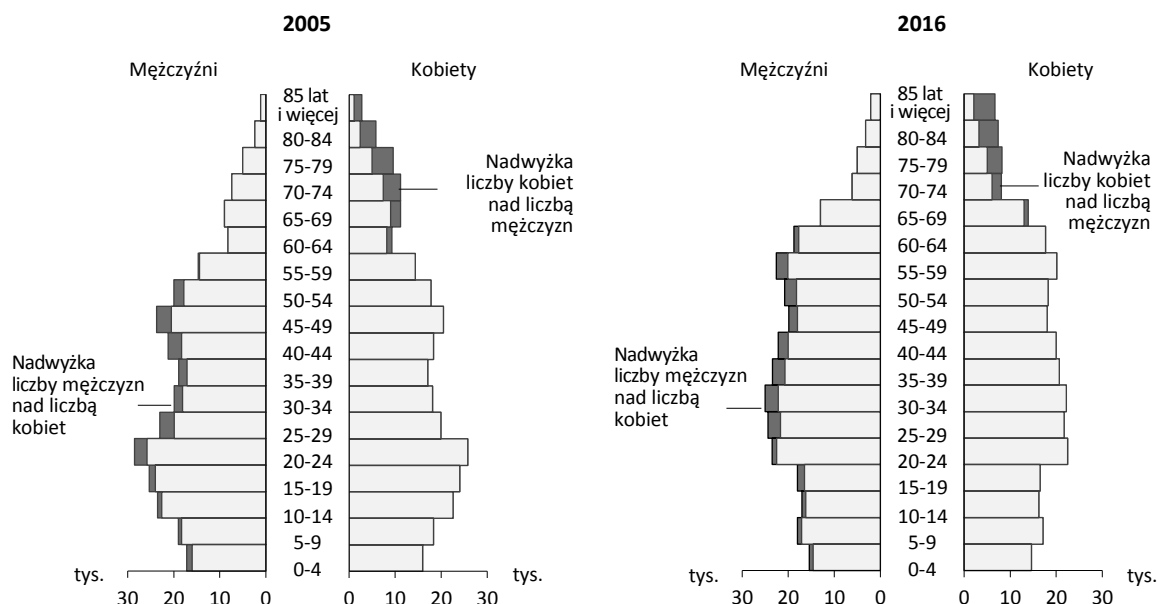
Rys. 1. Udział ludności obszarów wiejskich w ludności ogółem w kraju w latach 2005 i 2016 według województw (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W badaniach demograficznych najczęściej wyróżnianymi cechami populacji jest płeć i wiek. Strukturę ludności według płci obrazuje współczynnik feminizacji, który wyraża liczbę kobiet przypadających na 100 mężczyzn. Relacje liczbowe pomiędzy zbiorowością mężczyzn i kobiet oddziałują na przyszłe procesy demograficzne, a także pełnią ważną rolę w społeczno-gospodarczym rozwoju regionu. W strukturze ludności wiejskiej województwa warmińsko-mazurskiego udział kobiet w 2005 r. wynosił 49,5%, zaś w 2016 r. – 49,3%. Przełożyło się to bezpośrednio na wartość współczynnika feminizacji. W 2005 r. na 100 mężczyzn przypadało 98 kobiet, natomiast w 2016 r. – 97 (Rys. 2).

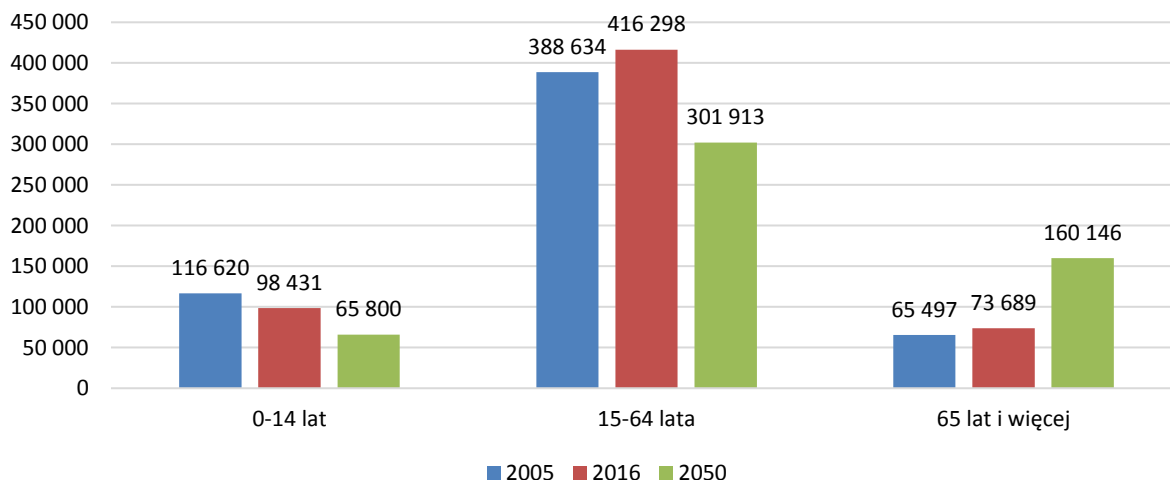
Rys. 2. Ludność na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według grup wieku i płci, w latach 2005 i 2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

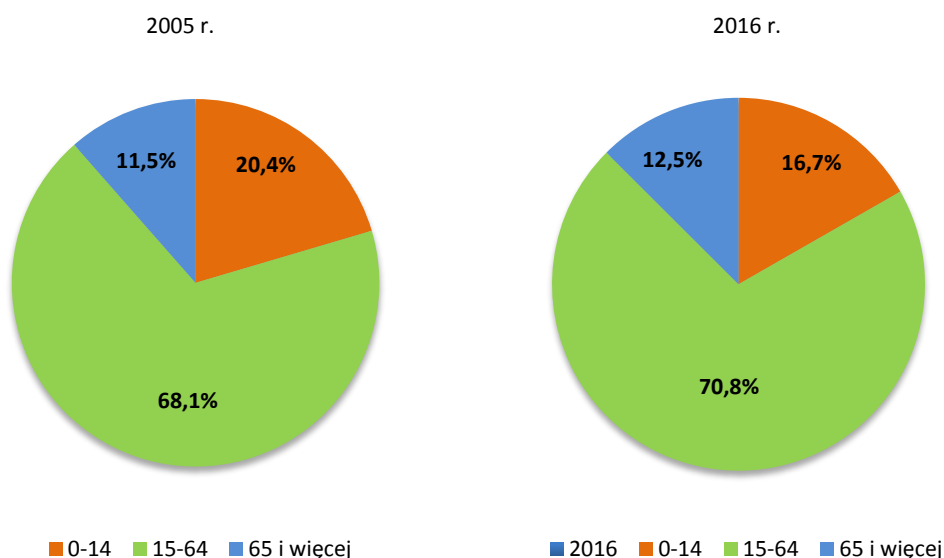
Liczbę ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim można również przedstawić biorąc pod uwagę podział na poszczególne grupy wiekowe. Dokonując analizy skupiono się na oszacowaniu zjawiska w trzech kategoriach wiekowych: dzieci 0-14 lat, 15-64 lata i ludzie starsi w wieku 65 lat i więcej. Odnotowano, że w roku 2016 liczba ludności w przedziale wiekowym 0-14 lat wynosiła 98,4 tys. (16,7%), w wieku 15-64 – 416,3 tys. (70,8%), natomiast w wieku 65 lat i więcej – 73,7 tys. (12,5%) (Rys. 3). W porównaniu z 2005 r. widoczna jest tendencja spadkowa w najmłodszej grupie wiekowej, co świadczy o spadku liczby urodzeń. Zwiększyła się natomiast liczba osób w wieku poprodukcyjnym, co pokazuje wydłużanie się przeciętnego trwania życia ludności (Rys. 4).

Rys. 3. Liczba ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według biologicznych grup wieku w latach 2005 i 2016 oraz prognoza na 2050 r. (stan w dniu 31.12.).

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Rys. 4. Struktura ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według biologicznych grup wieku w latach 2005 i 2016 (stan w dniu 31.12.)

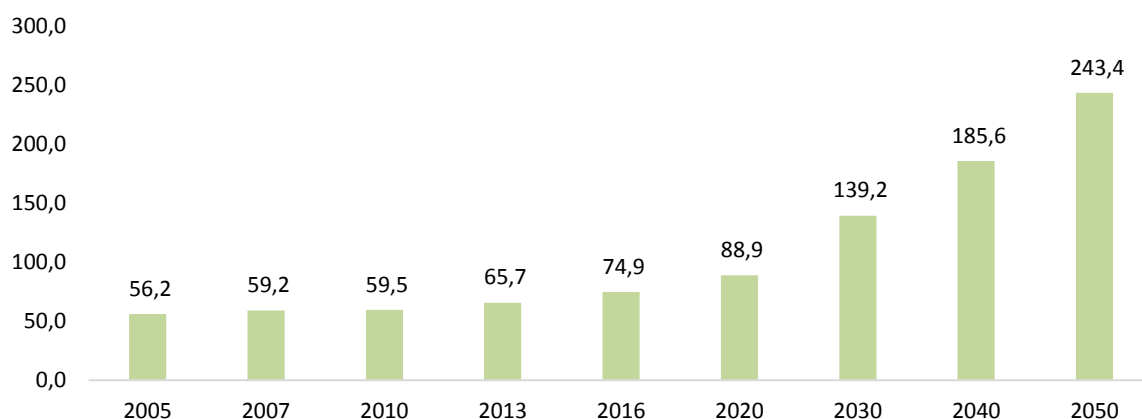

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Generalnie obszary wiejskie są uważane za tereny o malejącej populacji i o silnie postępującym procesie starzenia się ludności. Za główne przyczyny tych zjawisk uznaje się migracje oraz niski przyrost naturalny. Notowany w ostatnich dziesięcioleciach spadek wskaźnika urodzeń w większości przypadków jest wynikiem wewnętrznej i zagranicznej migracji ludzi młodych, co w konsekwencji prowadzi do zaostrzenia problemu starzenia się populacji¹.

Kolejną miarą starzenia się społeczeństwa jest stosunek liczby ludności w wieku 65 lat i więcej w odniesieniu do grupy w wieku 0-14 lat. W 2016 r. wskaźnik ten na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego ukształtował się na poziomie 74,9% i był wyższy o 18,7 pkt. proc. w porównaniu z 2005 r. Dane te dowodzą, że społeczeństwo sukcesywnie się starzeje, co w konsekwencji może prowadzić do zachwiania równowagi również na rynku pracy (Rys. 5).

Rys. 5. Liczba ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w wieku 65 lat i więcej na 100 osób w wieku 0-14 lat w latach 2005-2050 (stan w dniu 31.12.)

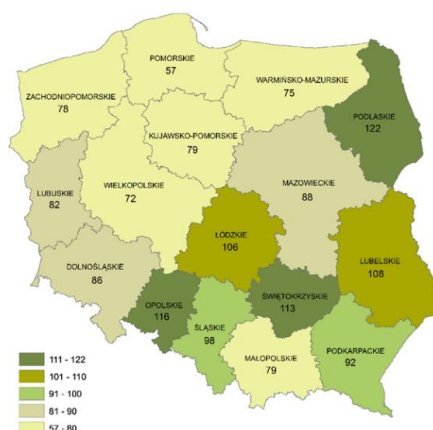
Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

¹ Brodziński Z., Stan obecny i perspektywy rozwoju obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim do 2020 roku, Olsztyn 2012, s.13

Województwo jest w grupie 6 województw o najkorzystniejszym (najniższym) wskaźniku (Rys. 6).

Rys.6. Liczba ludności na obszarach wiejskich w wieku 65 lat i więcej na 100 osób w wieku 0-14 lat według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

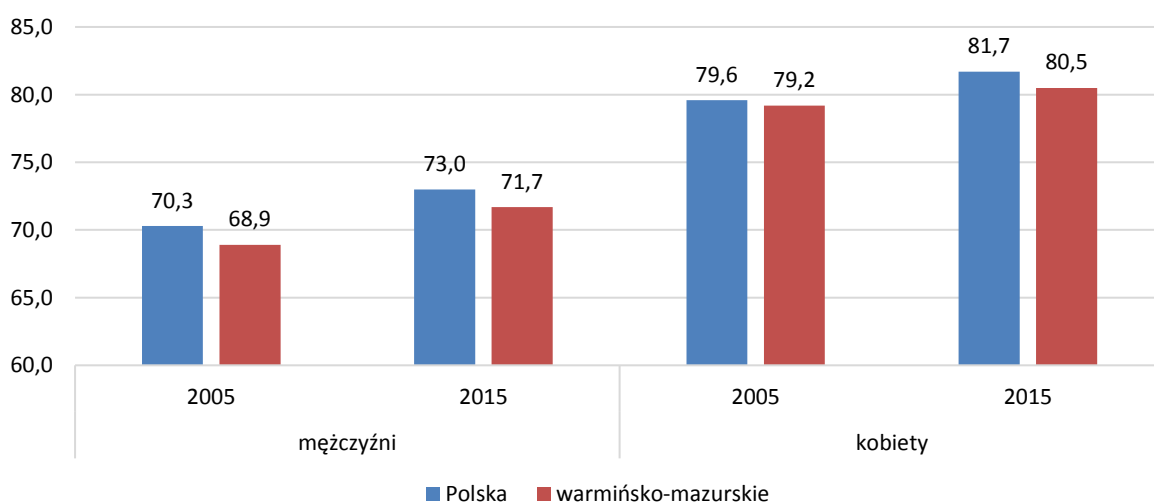

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Zmiany demograficzne, współczynnik obciążenia demograficznego

Wskaźnikiem oceniającym stan demograficzny jest wskaźnik dotyczący przeciętnego dalszego trwania życia ludności obszarów wiejskich według płci. Dane z roku 2005 wskazują, że kobiety na terenach wiejskich żyją średnio o 10,3 lat dłużej niż mężczyźni. W 2015 r. różnica ta była mniejsza (w stosunku do 2005 r.) i wyniosła 8,8 lat. Porównując lata 2005 i 2015 widoczny jest proces stopniowego wydłużania się życia ludności wiejskiej województwa warmińsko-mazurskiego zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Jednak na przestrzeni czasu jak i według płci, wskaźnik ten jest mniejszy w województwie niż w kraju (Rys. 7).

Rys. 7. Przeciętne dalsze trwanie życia ludności na obszarach wiejskich według płci w latach 2005 i 2015 w Polsce i województwie warmińsko-mazurskim

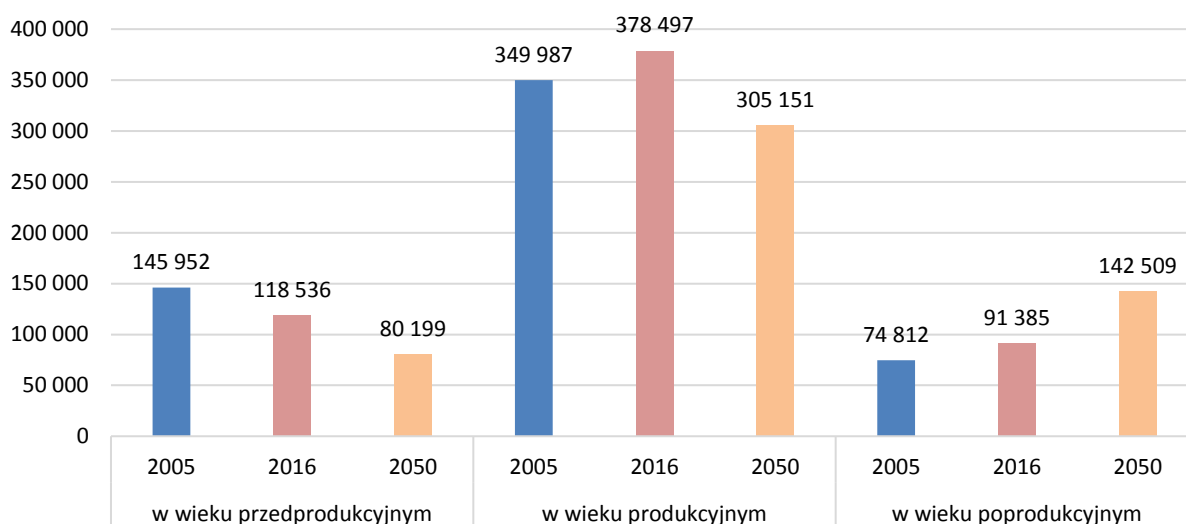
Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Jednym z ważniejszych czynników oceny stanu populacji, jest udział ludności według ekonomicznych grup wieku, a więc w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat), produkcyjnym (mężczyźni – 18-64 lat, kobiety – 18-59 lat) i poprodukcyjnym (mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety – 60 lat i więcej).

W latach 2005 i 2016 widoczny był wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym, przy jednoczesnym zmniejszaniu się udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym (Rys. 8). Zjawisko to

było spowodowane mniejszym przyrostem naturalnym, w wyniku czego przybywa i przybywać będzie osób w wieku poprodukcyjnym. Prognozy wskazują, że nastąpi znaczny spadek ludności w wieku przedprodukcyjnym i jednocześnie wzrost w wieku poprodukcyjnym, co dowodzi starzeniu się społeczeństwa.

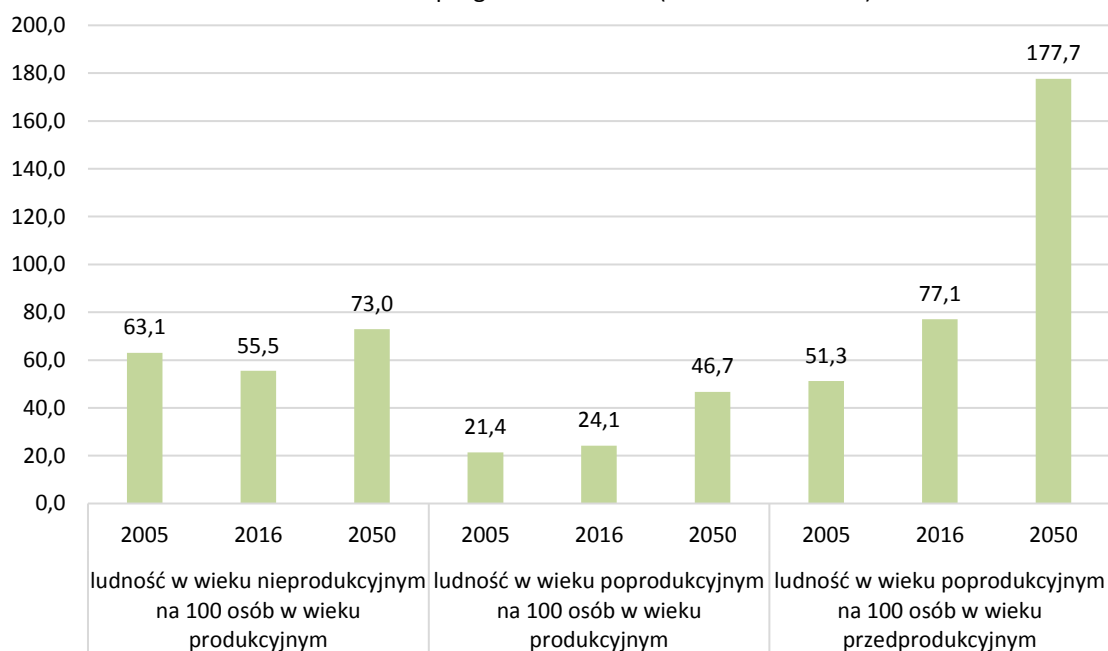
Rys.8. Ludność na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według ekonomicznych grup wieku w latach 2005 i 2016 oraz prognoza na 2050 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Współczynnik obciążenia demograficznego informuje o stopniu ekonomicznego obciążenia ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym (Rys. 9). Im wyższa wartość wskaźnika, tym większe obciążenie osób pracujących kosztami utrzymania dzieci i osób będących na emeryturze.

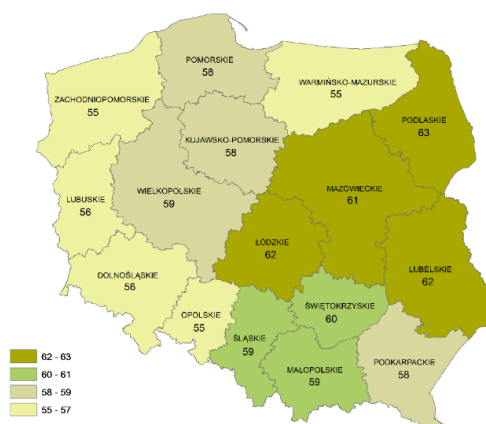
Rys. 9. Współczynnik obciążenia demograficznego na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005 i 2016 oraz prognoza na 2050 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Współczynnik obciążenia demograficznego plasuje województwo warmińsko-mazurskie na 1 miejscu (razem w województwem opolskim i zachodniopomorskim).

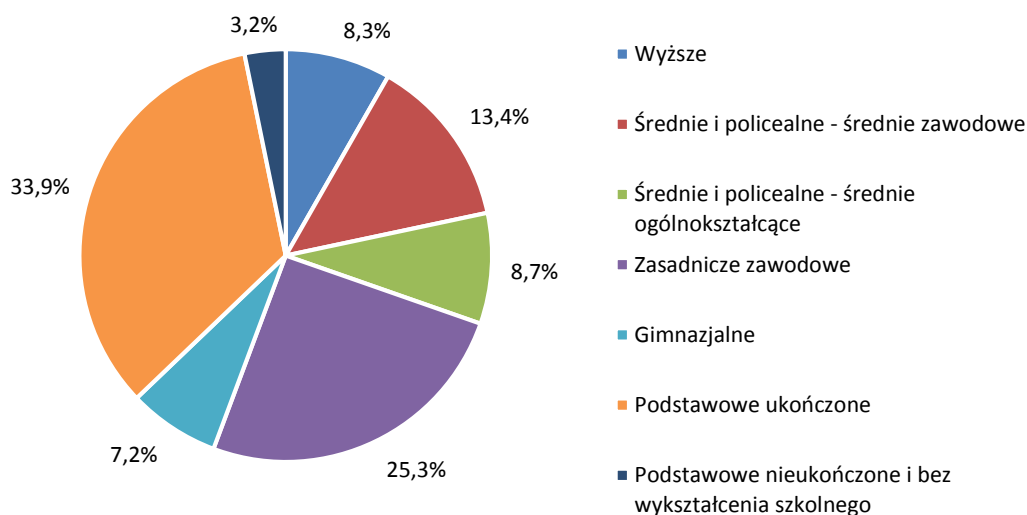
Rys. 10. Współczynnik obciążenia demograficznego według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W ciągu ostatnich kilku lat, liczba ludności zamieszkałej w miastach znacznie zmalała, natomiast wiejskiej wzrosła. Ma to charakter rezydencjalny. Widoczne jest osiedlanie się na terenach wiejskich, głównie w okolicach dużych ośrodków miejskich, które zapewniają miejsca pracy. Mieszkańcy wsi to osoby, które posiadają w głównej mierze wykształcenie podstawowe – 33,9% i wykształcenie zasadnicze zawodowe – 25,3% (Rys. 11).

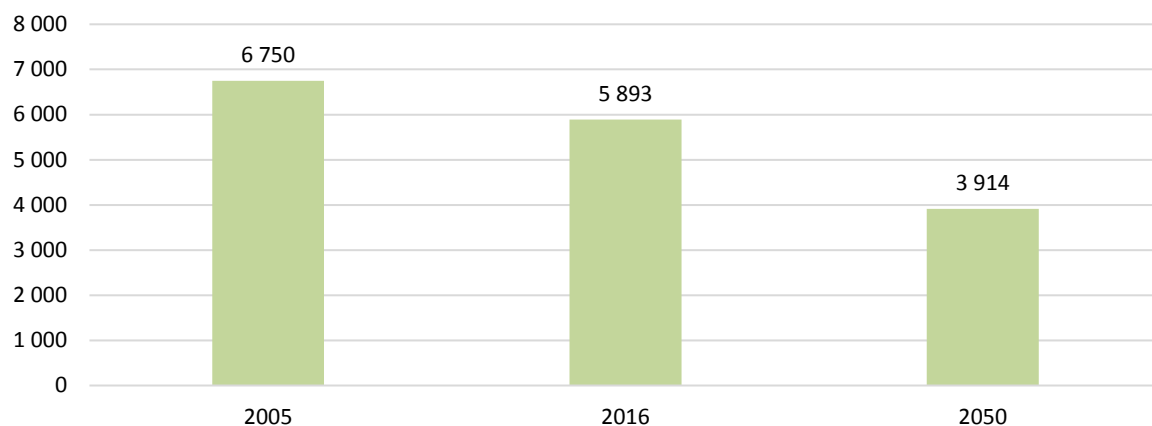
Rys. 11. Struktura ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według poziomu wykształcenia (dane NSP 2011)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Jednym z ważniejszych czynników kształtujących liczbę i strukturę ludności jest rozrodczość, która związana jest z liczbą urodzeń w danym okresie. W 2016 roku na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim urodziło się 5,9 tys. dzieci (12,7% mniej niż w roku 2005). Spadek liczby urodzeń spowodowany był przede wszystkim wzrostem wieku osób wstępujących w związek małżeński oraz opóźnianiem czasu przychodzenia na świat pierwszego dziecka. Prognozuje się, że w roku 2050 liczba urodzeń będzie na jeszcze niższym poziomie (3,9 tys. dzieci) (Rys. 12).

Rys.12. Liczba urodzeń na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005 i 2016 oraz prognoza na 2050 r.

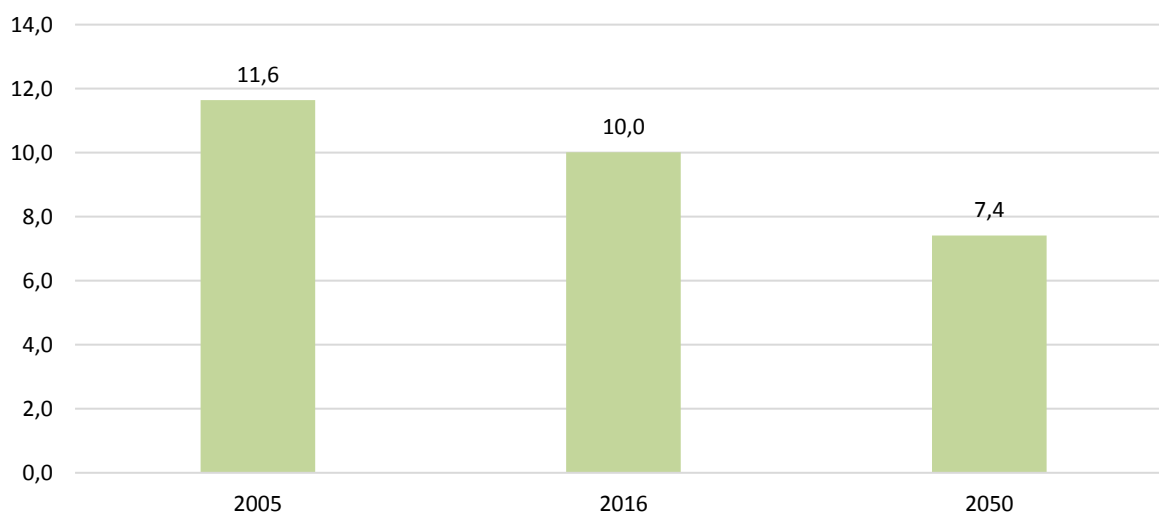

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W 2016 r. w województwie warmińsko-mazurskim odnotowano na tle całego kraju 3,8% liczby urodzeń żywych, a w roku 2005 było ich o niespełna 0,7% więcej. Prognozy dla województwa warmińsko-mazurskiego nie są optymistyczne. Biorąc pod uwagę rok bazowy 2005, do 2050 roku nastąpi spadek liczby urodzeń żywych o 42,0 pkt. proc.

Liczba urodzeń żywych w przeliczeniu na 1000 ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim wykazuje również tendencję spadkową. W roku 2016 było o 1,6 urodzeń żywych mniej niż w roku 2005. Przewiduje się, że rok 2050 przyniesie dalszy spadek liczby urodzeń żywych (Rys. 13).

Rys. 13. Liczba urodzeń żywych na 1000 ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005 i 2016 oraz prognoza na 2050 r.

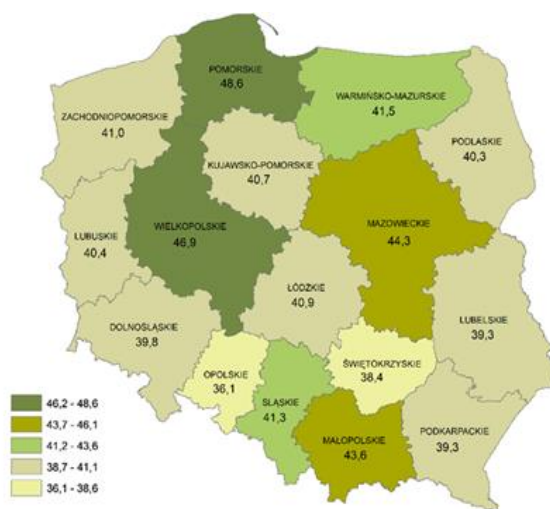

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Na liczbę przyszłych urodzeń ogromne znaczenie ma zarówno liczba kobiet w wieku prokreacyjnym (tj. w wieku 15–49 lat), jak i struktura wieku w tej grupie. W roku 2016 współczynnik płodności kobiet na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego kształtował się na poziomie 41,5, co plasuje województwo na 5 miejscu w kraju (Rys. 14). W 2005 r. – 45,7, co pokazuje tendencję spadkową. Najintensywniejsze urodzenia przypadają u coraz starszych roczników, spadają - u najmłodszych matek. Czynnikiem wpływającym na zmniejszającą się liczbę urodzeń oraz wzrost średniego wieku matek, jest zmiana obyczajowości, wzrost aktywizacji zawodowej kobiet, uzyskiwanie

przez nie coraz wyższego poziomu wykształcenia oraz utrudniająca macierzyństwo zmiana ról społecznych.

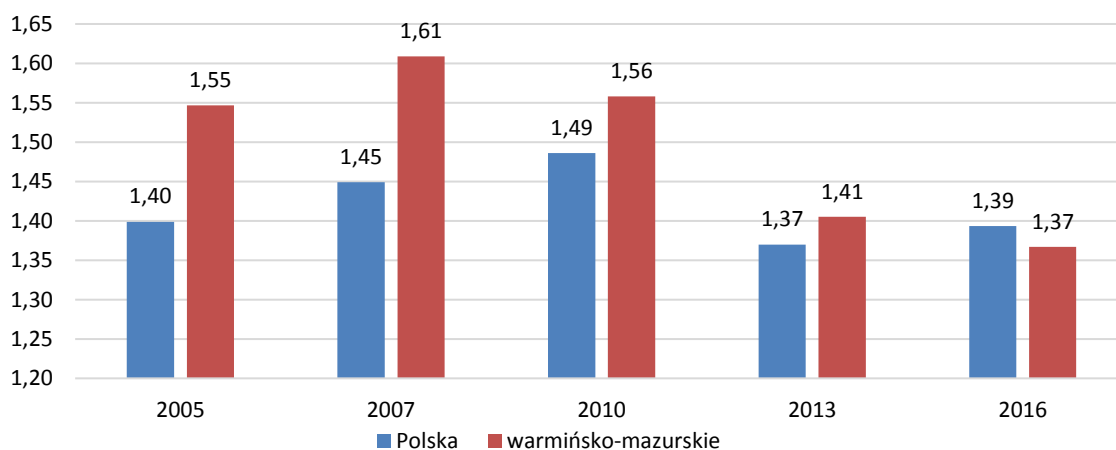
Rys. 14. Płodność kobiet na obszarach wiejskich według województw w 2016 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Kolejnym współczynnikiem demograficznym jest współczynnik dzietności, który określa, ile przeciętnie każda z kobiet rodzi dzieci. W 2016 roku współczynnik ten był na poziomie 1,37 i był o 0,18 mniejszy niż w roku 2005. Wynik poniżej 2,10 dziecka na kobietę oznacza pojawienie się zjawiska reprodukcji zawężonej i tym samym zakłóceń w bilansie między liczebnością ekonomicznych grup wieku (Rys. 15).

Rys. 15. Współczynnik dzietności na obszarach wiejskich w Polsce i województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

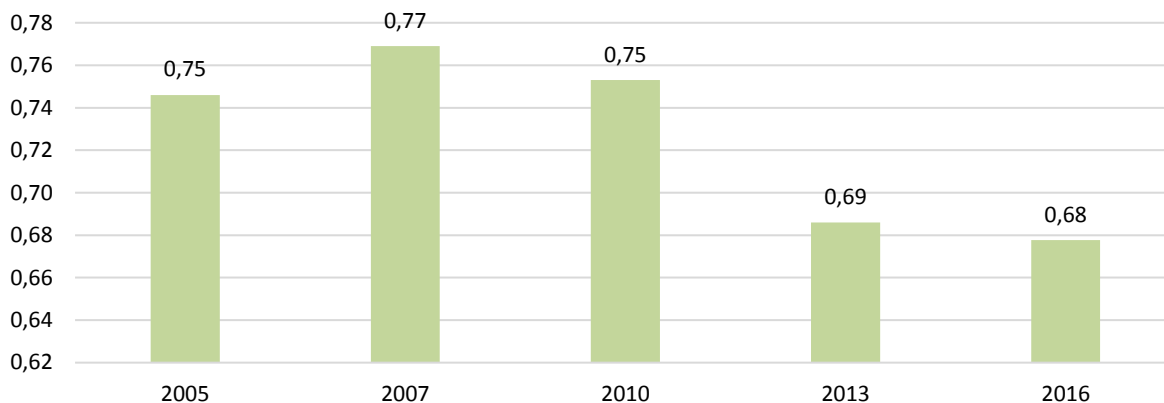

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Współczynnik reprodukcji brutto stanowi modyfikację współczynnika dzietności. Jest on obliczany jedynie w linii żeńskiej, a więc uwzględnia nie łączną liczbę urodzonych dzieci, lecz tylko liczbę żywo urodzonych córek. Współczynnik reprodukcji ludności brutto charakteryzując aktualną płodność, określa średnią liczbę żywo urodzonych dzieci płci żeńskiej przypadającą na jedną kobietę będącą w wieku rozrodczym. Współczynnik reprodukcji brutto na obszarach wiejskich województwa

warmińsko-mazurskiego w 2016 r. kształtował się na poziomie 0,68 i jego wartość zmniejszyła się w porównaniu do 2005 r. o 0,07 (Rys.16).

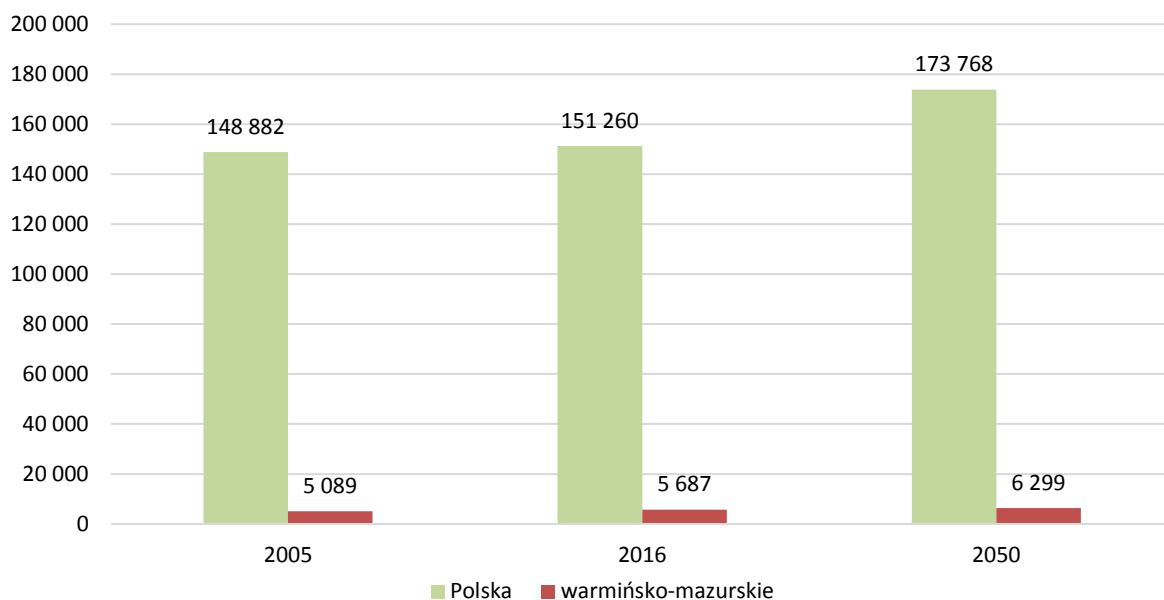
Rys. 16. Współczynnik reprodukcji brutto na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Ważnym czynnikiem mającym wpływ na przyszłe procesy demograficzne jest liczba zgonów. W 2016 r. w porównaniu z 2005 r. na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego zanotowano wzrost liczby zgonów, z 5,1 tys. w 2005 r. do 5,7 tys. w 2016 r. Prognozy na rok 2050 pokazują dalszą tendencję wzrostową (6,3 tys. zgonów), na co wpływa mający aktualnie miejsce proces starzenia się społeczeństwa (Rys. 17).

Rys. 17. Zgony na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005 i 2016 oraz prognoza na 2050 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

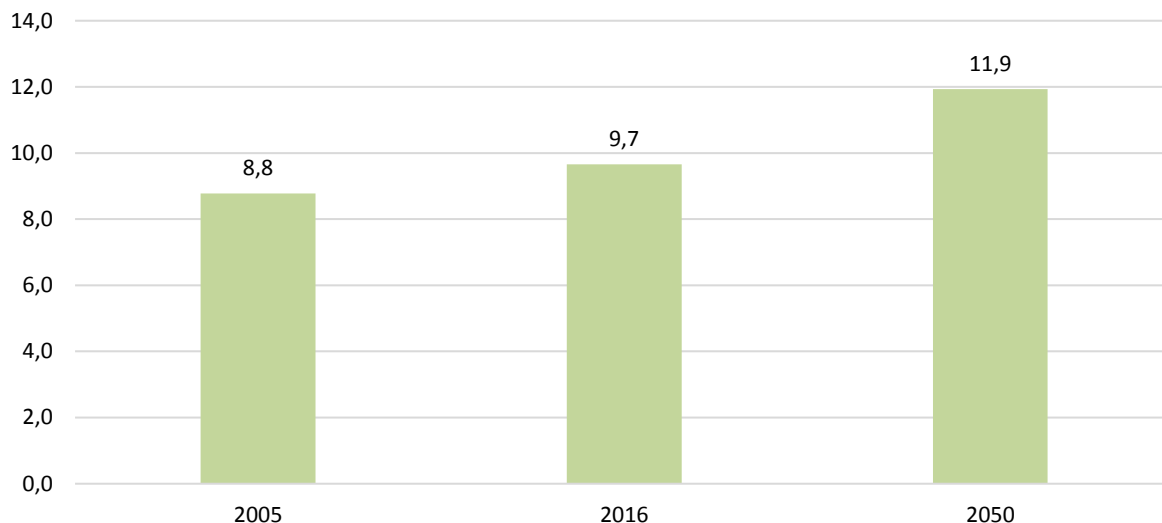
Wskaźnik umieralności² w 2016 r. był jednym z najniższych w kraju i kształtował się na poziomie 3,8% i będzie na porównywalnym poziomie również w roku 2050.

² Liczba zgonów w stosunku do liczby mieszkańców

Liczba zgonów na 1000 ludności na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 r. wynosiła 9,7 i w porównaniu z 2005 r. wzrosła o 0,9 pkt. proc. (Rys. 18). Odnotowano częstsze zgony mężczyzn niż kobiet.

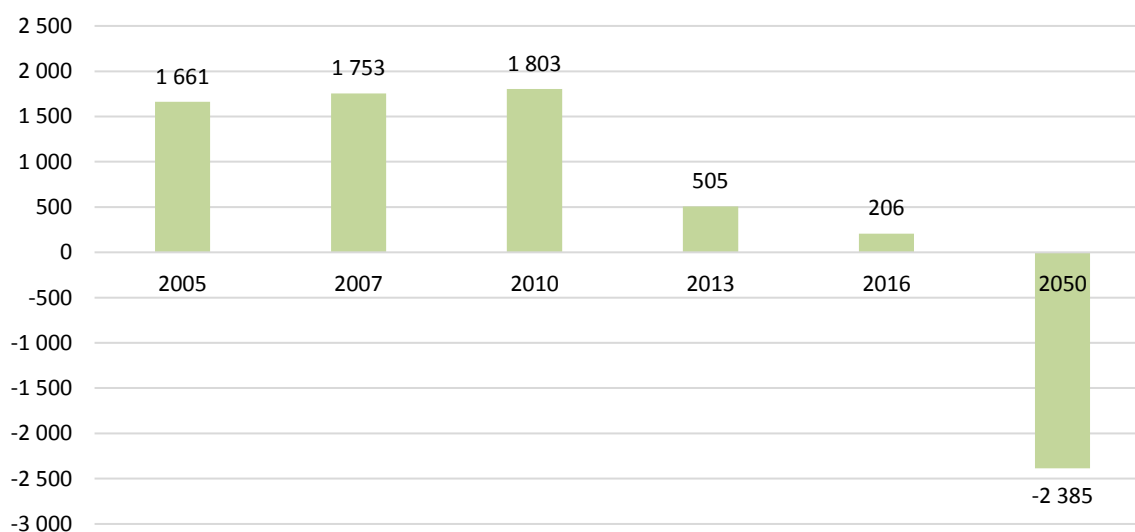
Rys. 18. Zgony ogółem na 1000 ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005 i 2016 oraz prognoza na 2050 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Kolejnym wskaźnikiem określającym zachodzące procesy demograficzne jest przyrost naturalny – różnica między liczbą urodzeń żywych, a liczbą zgonów w analizowanym okresie na danym terytorium. Jeżeli różnica ta jest dodatnia mówi się o przyroście dodatnim, jeżeli ujemna – o przyroście ujemnym. Przyrost naturalny na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w roku 2016 był aż ośmiokrotnie niższy niż w roku 2005. Prognozy wskazują, że rok 2050 będzie okresem ujemnego przyrostu naturalnego (na poziomie minus 2 385). Główną przyczyną są postępujące niekorzystne zmiany w strukturze ludności, takie jak: starzenie się społeczeństwa oraz zmniejszanie się liczby kobiet w wieku rozrodczym (Rys. 19).

Rys. 19. Przyrost naturalny na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 oraz prognoza na 2050 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W 2005 r. na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego odnotowano przyrost naturalny na 1000 osób na poziomie 2,9, natomiast w 2016 r. nastąpił spadek do 0,3. Prognozy na rok 2050 pokazują dalszą tendencję spadkową i wyniesie minus 4,5 (Rys. 20).

Rys. 20. Przyrost naturalny na 1000 ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 oraz prognoza na 2050 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Prognozuje się, że powiat bartoszycki do roku 2050 odnotuje najwyższy ujemny przyrost naturalny i przyjmie wartość minus 9,1, zaś w powiecie olsztyńskim - najniższy, na poziomie minus 1,9 (Tab. 1).

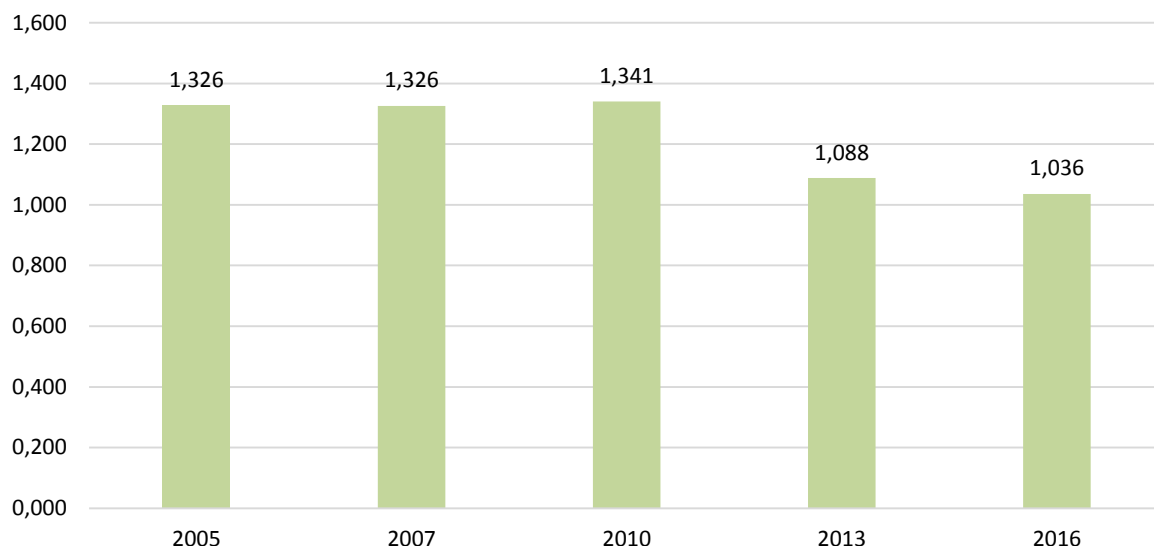
Tab. 1. Przyrost naturalny na 1000 ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według powiatów w latach 2005 i 2016 oraz prognoza na 2050 r.

Nazwa	2005	2016	2050
Bartoszycki - wieś	0,1	-2,7	-9,1
Braniewski - wieś	1,2	-1,9	-6,8
Działdowski - wieś	3,3	-0,4	-2,5
Elbląski - wieś	2,4	1,2	-3,6
Ełcki - wieś	2,4	-2,1	-6,3
Giżycki - wieś	0,7	-2,6	-5,8
Iławski - wieś	4,7	2,0	-2,6
Kętrzyński - wieś	0,5	-1,8	-7,6
Lidzbarski - wieś	0,1	1,9	-5,2
Mrągowski - wieś	5,0	-1,0	-8,9
Nidzicki - wieś	3,8	-0,4	-6,8
Nowomiejski - wieś	2,8	2,6	-3,7
Olecki - wieś	3,3	-0,1	-3,8
Olsztyński - wieś	3,8	2,3	-1,9
Ostródzki - wieś	3,2	0,5	-5,5
Piski - wieś	3,7	1,1	-5,6
Szczycieński - wieś	4,5	2,0	-4,9
Gołdapski - wieś	3,3	-0,2	-4,5
Węgorzewski - wieś	0,5	-3,3	-5,4

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Współczynnik dynamiki demograficznej w 2005 r. kształtował się na poziomie 1,326, natomiast w 2016 r. wyniósł on 1,036. Do spadku wartości tego współczynnika przyczynia się przede wszystkim proces starzenia się społeczeństwa (Rys. 21).

Rys. 21. Współczynnik dynamiki demograficznej na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Ważnym czynnikiem określającym procesy demograficzne są migracje. W przyszłości mogą one być dominującym czynnikiem wzrostu populacji w danym regionie, bez uwzględnienia wskaźnika urodzeń i zgonów. Saldo migracji ogółem na pobyt stały na przestrzeni lat kształtuje się na poziomie ujemnym, w roku 2005 wyniosło minus 1 029, natomiast w roku 2016 - minus 1 354. Przyczyna ujemnego wyniku powstała na skutek zmniejszającego się napływu ludności do województwa warmińsko-mazurskiego, przy relatywnie ustabilizowanym poziomie odpływu ludności (Rys. 22).

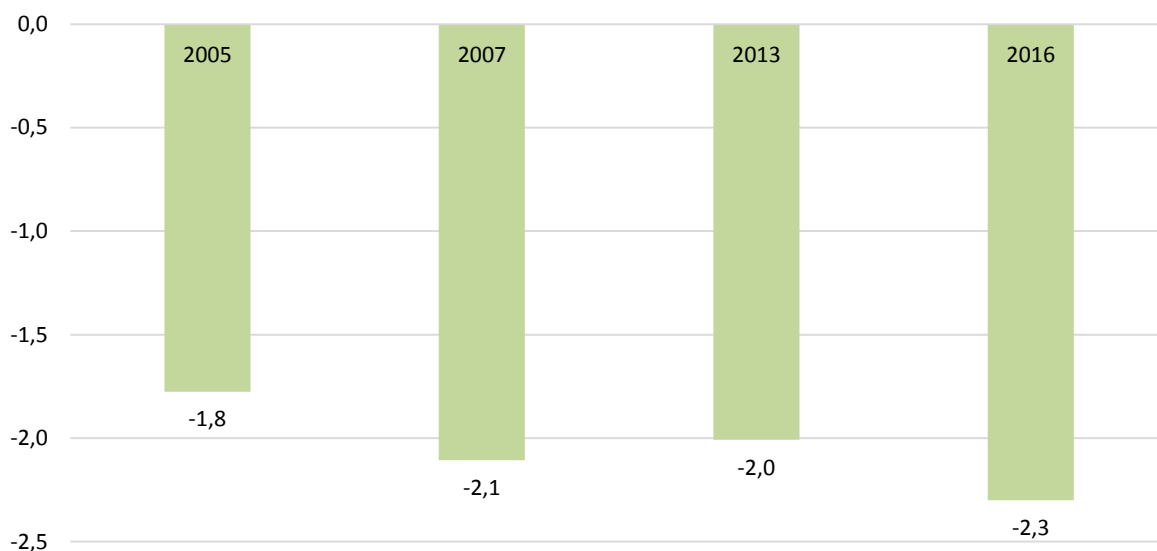
Rys. 22. Saldo migracji ogółem na pobyt stały na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Saldo migracji ogółem na pobyt stały na 1000 ludności na przestrzeni lat kształtowało się na poziomie ujemnym, w roku 2005 wyniosło minus 1,8, natomiast w roku 2016 - minus 2,3. Związane jest to z istotnymi zmianami w poziomie zaludnienia. Zwiększeniu uległa liczba ludności zmieniającej miejsce zamieszkania (Rys. 23).

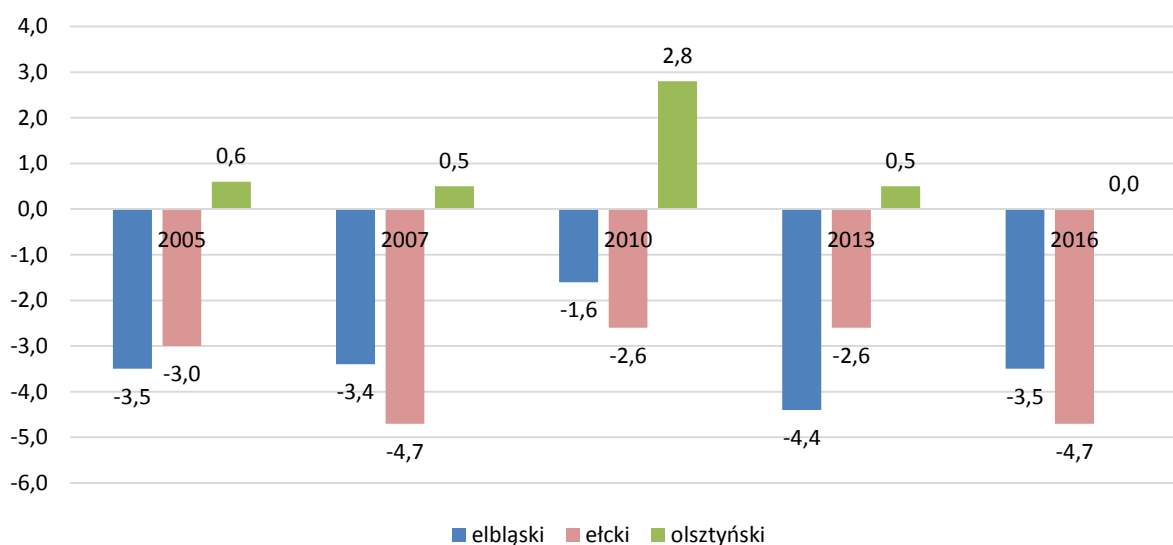
Rys. 23. Saldo migracji ogółem na pobyt stały na 1000 ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Zróżnicowane jest saldo migracji w trzech podregionach województwa warmińsko-mazurskiego na obszarach wiejskich. Najkorzystniej wypada podregion olsztyński (Rys. 24).

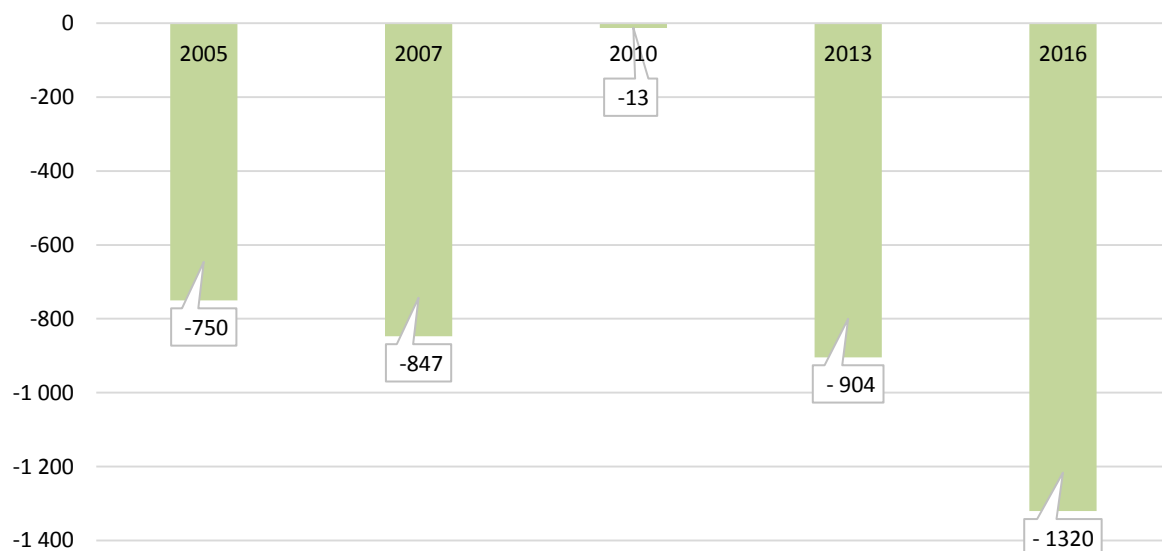
Rys. 24. Saldo migracji ogółem na pobyt stały na 1000 ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według podregionów w latach 2005-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Na wielkość migracji wewnętrznych duży wpływ ma liczba zawieranych małżeństw oraz sytuacja materialna gospodarstw domowych. W 2005 r. saldo migracji wewnętrznych wynosiło minus 750, natomiast w 2016r. spadło do poziomu minus 1 320 (Rys. 25).

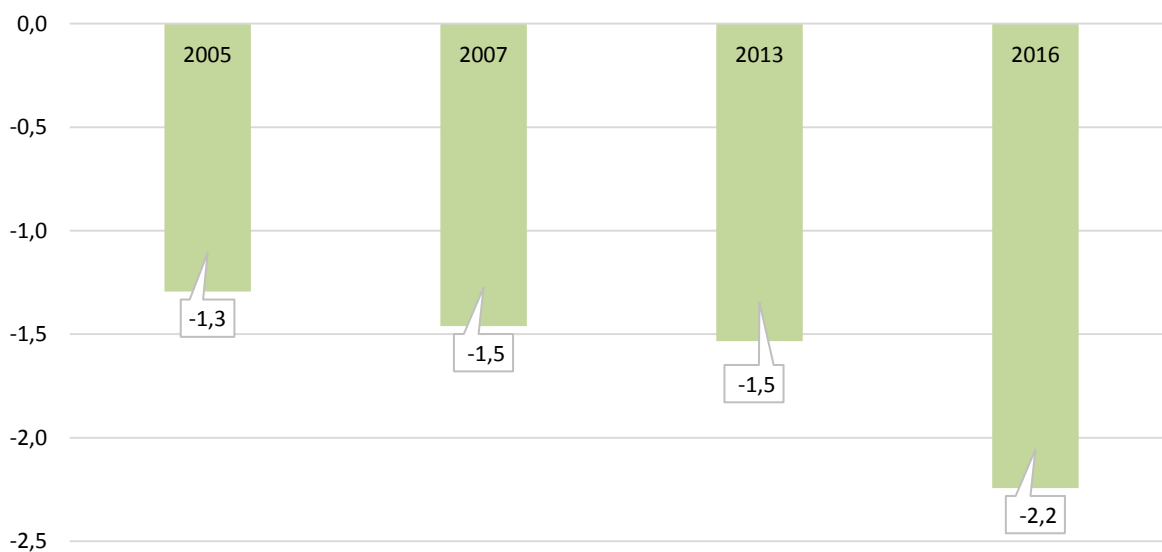
Rys. 25. Saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały na 1000 ludności w roku 2016 kształtowało się na poziomie minus 2,2, a w roku 2005 wyniosło minus 1,3. Liczba wymeldowań z pobytu stałego przewyższała liczbę nowych zameldowań na pobyt stały (Rys. 26).

Rys. 26. Saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały na 1000 ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Relatywnie najwyższy (bo liczony w odniesieniu do liczby mieszkańców) przyrost mieszkańców notują gminy wiejskie. Skokowy przyrost liczby mieszkańców odnotowała również gmina sąsiadująca z Olsztynem. Na początku 2017 roku w podolsztyńskiej gminie – Dywity liczba mieszkańców w porównaniu do analogicznego 2016 r. wzrosła o 79 osób. Druga podolsztyńska gmina - Stawiguda znalazła się w gronie dziesięciu gmin w kraju o największym saldzie migracji w 2015 roku (Tab. 2).

Tab. 2. Gminy o najwyższym saldzie migracji na 1000 mieszkańców w 2015 r.

Miejsce	Gmina	Województwo	Saldo migracji
1	Komorniki	Wielkopolskie	36,52
2	Dopiewo	Wielkopolskie	36,03
3	Czernica	Dolnośląskie	35,29
4	Stawiguda	Warmińsko-mazurskie	34,61
5	Kosakowo	Pomorskie	33,56
6	Siechnice	Dolnośląskie	33,4
7	Pruszcz Gdański	Pomorskie	32,58
8	Rokietnica	Wielkopolskie	30,74
9	Kleszczewo	Wielkopolskie	30,53
10	Kleszczów	Łódzkie	30,03

Źródło: Dział Badań i Analiz firmy Emmerson S.A. na podstawie Rankingu Zrównoważonego Rozwoju JST przygotowanego przez Wydział Administracji i Nauk Społecznych na Politechnice Warszawskiej

W 2005 r. saldo migracji zagranicznych wynosiło minus 279, natomiast w 2016 r. uległo zmianie do poziomu minus 34. Wpływ na taką sytuację miały takie czynniki jak: sytuacja społeczno-gospodarcza kraju, polityka migracyjna państwa oraz polityka innych krajów (Rys. 27).

Rys. 27. Saldo migracji zagranicznych na pobyt stały na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

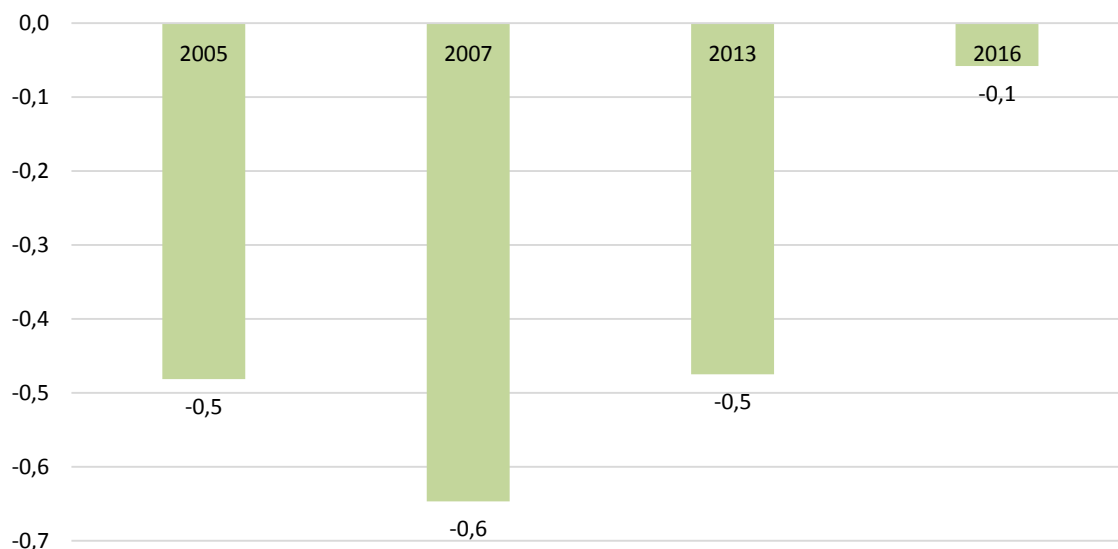

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Saldo migracji zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności w roku 2016 kształtowało się na poziomie minus 0,1, natomiast w roku 2005 wyniosło minus 0,5 (Rys. 28).

Rys. 28. Saldo migracji zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

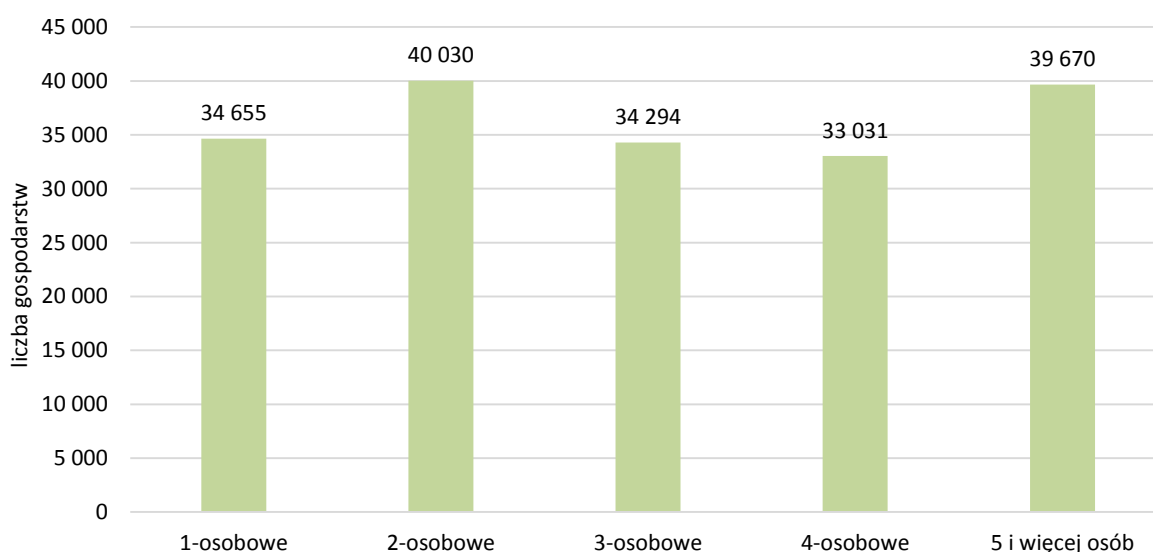

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W 2011 r. liczba gospodarstw domowych ogółem według liczby osób (dane NSP), na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim wynosiła 181,7 tys. Jednoosobowych gospodarstw domowych było 34,7 tys., dwuosobowych – 40,0 tys., trzyosobowych – 34,3 tys., czterosobowych – 33,0 tys., pięcioosobowych i więcej – 39,7 tys. (Rys. 29).

Liczba ludności w gospodarstwach domowych w 2011 roku wynosiła w województwie 587,3 tys., natomiast przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym – 3,23 (polska wieś ogółem – 3,40) (Tab. 3), (Rys. 30).

Rys. 29. Gospodarstwa domowe według liczby osób na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim (dane NSP 2011)

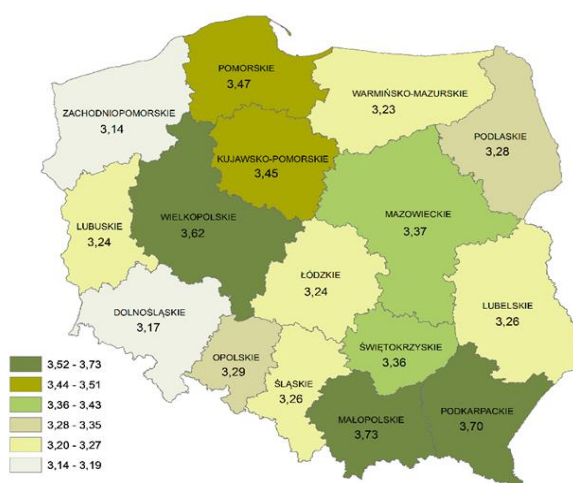
Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Tab. 3. Gospodarstwa domowe według liczby osób na obszarach wiejskich w Polsce i województwie warmińsko-mazurskim (dane NSP 2011)

	Gospodarstwa domowe						Ludność w gospodarstwach domowych	Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym
	ogółem	o liczbie osób						
		1	2	3	4	5 i więcej		
Polska	4 421 095	766 700	893 570	800 497	840 978	1 119 352	15 051 448	3,40
Warmińsko-mazurskie	181 679	34 655	40 030	34 294	33 031	39 670	587 251	3,23

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Rys. 30. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym według województw (dane NSP 2011)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

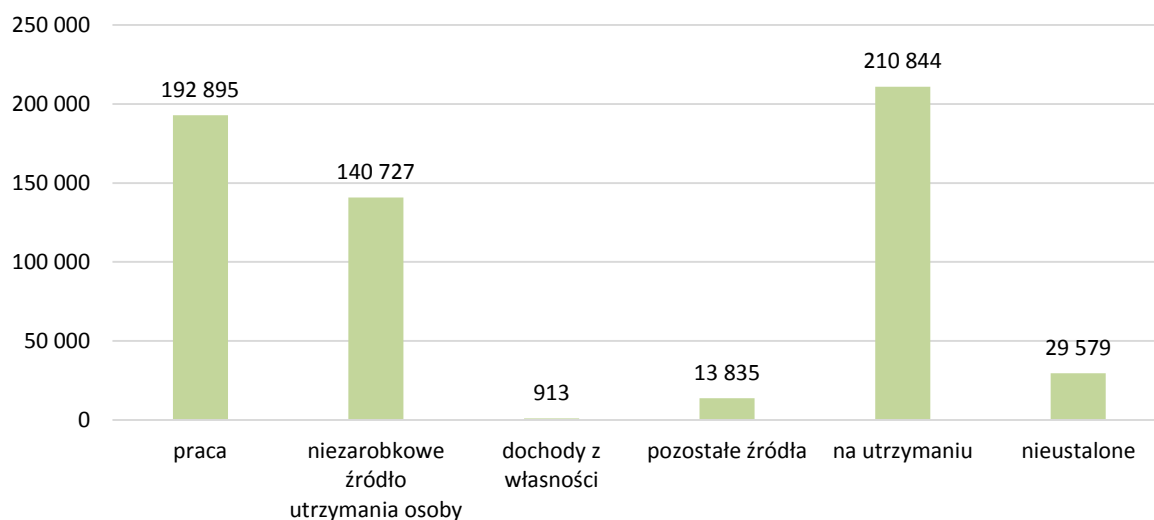
Na liczbę osób według głównego źródła utrzymania, w oparciu o dane NSP z 2011 r., składają się takie czynniki, jak: praca (najemna oraz na rachunek własny), niezarobkowe źródła (emerytury, renty oraz zasiłki i świadczenia), dochody z własności, pozostałe źródła, na utrzymaniu oraz nieustalone. Ogółem ludność według głównego źródła utrzymania wynosi 588,8 tys., z pracy – 192,9 tys. Z niezarobkowego źródła utrzymuje się 140,7 tys. osób. Z pozostałych źródeł utrzymuje się 13,8 tys. osób, na utrzymaniu innych jest 210,8 tys. osób, a z nieustalonych źródeł – 29,6 tys. osób (Tab. 4), (Rys. 31).

Tab. 4. Ludność na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według głównego źródła utrzymania (dane NSP 2011)

Wskaźnik	Ogółem	Główne źródło utrzymania osoby					
		praca	niezarobkowe źródło	dochody z własności	pozostałe źródła	na utrzymaniu	nieustalone
Liczba ludności	588 792	192 895	140 727	913	13 835	210 844	29 579
Udział procentowy		32,76	23,90	0,16	2,35	35,81	5,02

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Rys. 31. Ludność na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim według głównego źródła utrzymania (dane NSP 2011)

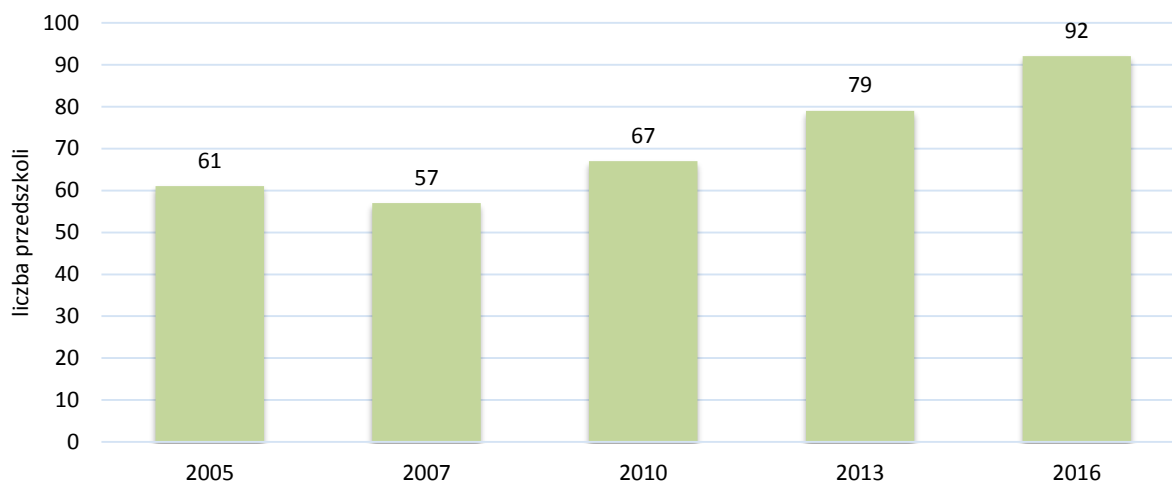

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Osoby zależne

Na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r. działalność prowadziły 92 przedszkola (Rys. 32).

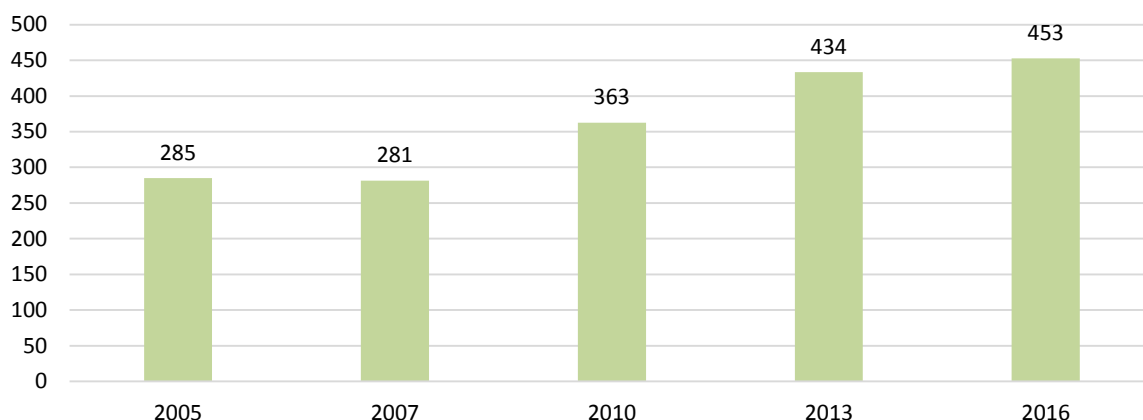
Rys. 32. Przedszkola na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 (stan w dniu 30.09.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W roku 2016 liczba przedszkoli na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego wynosiła 92 placówki na 4 909 miejsc, zaś w roku 2005 liczba przedszkoli wynosiła 61 na 2 668 miejsc. Wzrosła liczba dzieci uczęszczających do placówek przedszkolnych. Innym wskaźnikiem potwierdzającym ten fakt, jest wzrost liczby dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym. W roku 2005 odnotowano stan 7,8 tys. osób, natomiast w 2016 już 11,7 tys. dzieci. Bazując na danych z 2016 roku na 1000 dzieci w wieku 3-6 lat na obszarach wiejskich przypadało 453 dzieci w wieku 3-6 objętych wychowaniem przedszkolnym. W 2005 roku było o połowę mniej – 285 dzieci (Rys. 33).

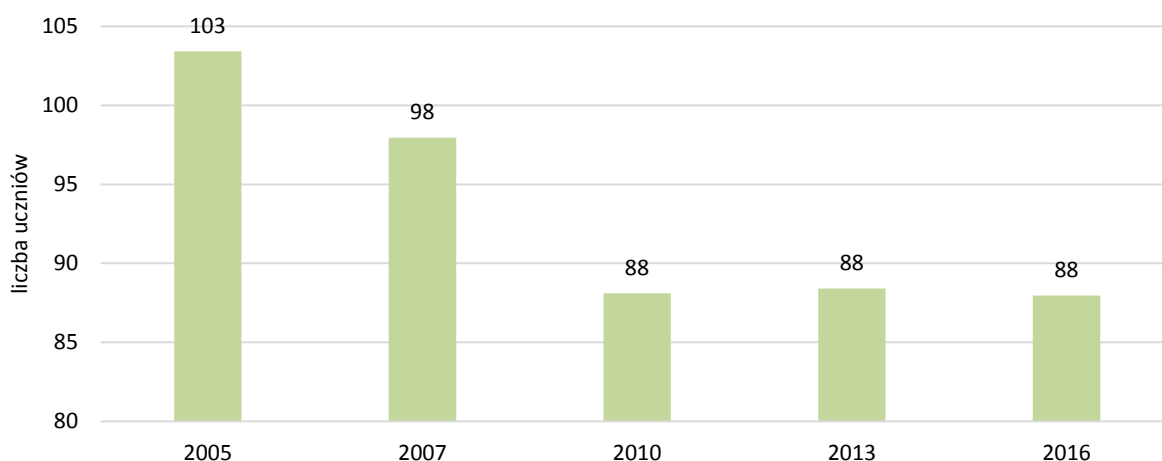
Rys. 33. Dzieci w wieku 3-6 lat objęte wychowaniem przedszkolnym na 1000 dzieci w wieku 3-6 lat na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W przypadku szkół podstawowych widoczna jest tendencja spadkowa. W roku 2005 odnotowano 398 szkół, natomiast już w 2016 roku – 340. W 2005 roku na 1 szkołę podstawową przypadały 103 osoby, w 2016 r. – 88 (Rys. 34).

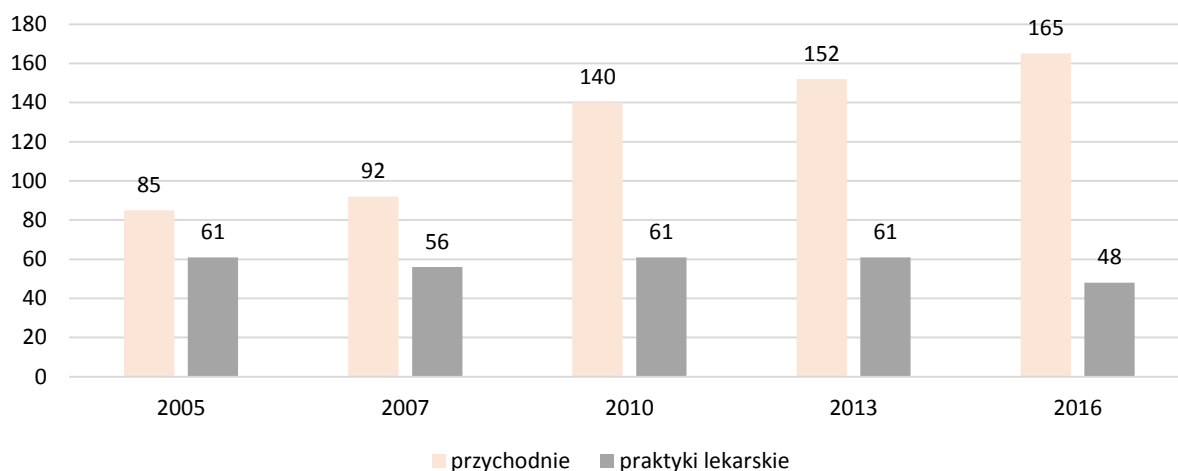
Rys. 34. Uczniowie przypadający na 1 szkołę podstawową dla dzieci i młodzieży na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 (stan w dniu 30.09.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r. było 213 podmiotów ambulatoryjnych opieki zdrowotnej, prowadzono 165 przychodni i 48 praktyk lekarskich. Na przestrzeni lat 2005-2016 nastąpił przyrost liczby przychodni lekarskich, natomiast liczba praktyk lekarskich spadła (Rys. 35).

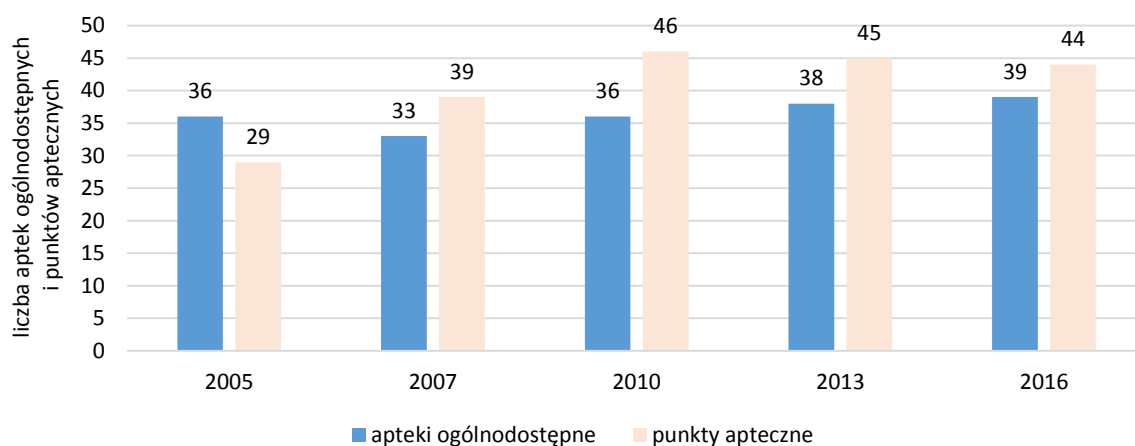
Rys. 35. Ambulatoryjna opieka zdrowotna na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Liczba aptek ogólnodostępnych i punktów aptecznych na terenach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 wzrosła z 65 do 83 (wzrost o 27,7%) (Rys. 36).

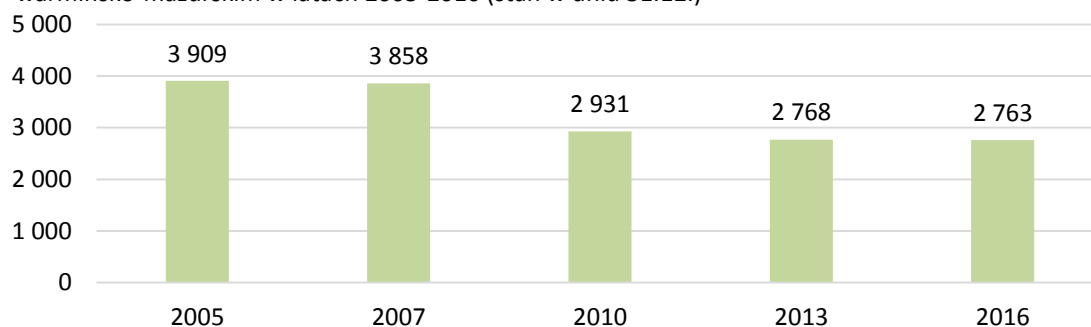
Rys. 36. Apteki ogólnodostępne i punkty apteczne na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W roku 2016 na jeden podmiot ambulatoryjnej opieki zdrowotnej przypadało 2,8 tys. osób, zaś w roku 2005 było ich 3,9 tys. (Rys. 37).

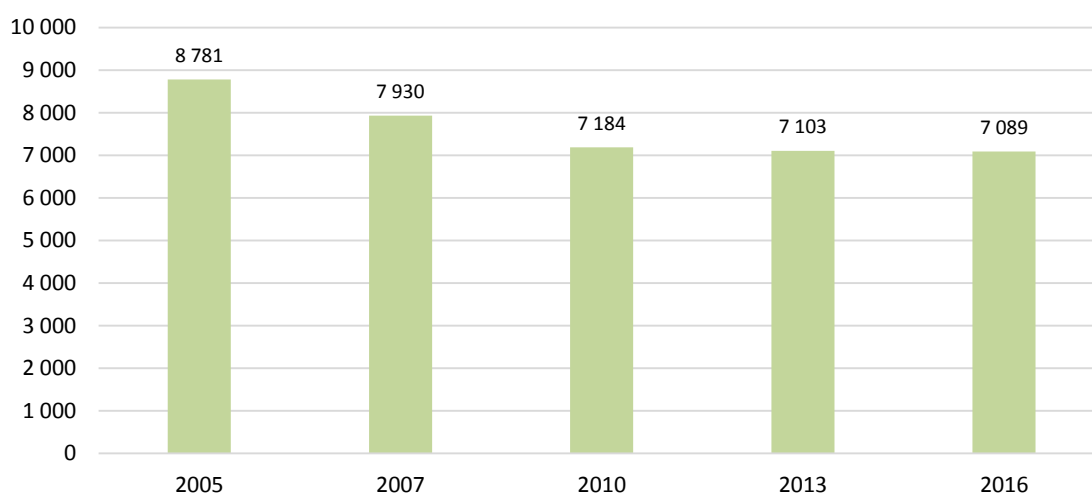
Rys. 37. Liczba ludności na jeden podmiot opieki ambulatoryjnej na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Na jedną aptekę ogólnodostępną i punkt apteczny w 2005 r. przypadało 8,8 tys. osób, a w 2016 r. – 7,1 tys. (Rys. 38).

Rys. 38. Liczba ludności na jedną aptekę ogólnodostępną i punkt apteczny na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Podmioty społeczne

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego prowadzą działalność podmioty ekonomii społecznej.

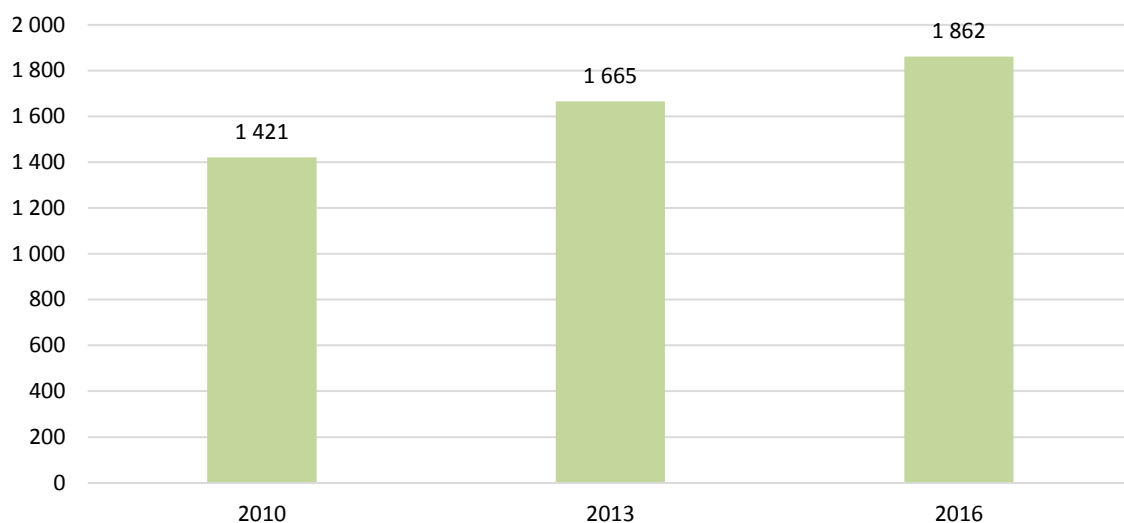
Ekonomia społeczna wyodrębnia takie formy jak:

- spółdzielnie,
- towarzystwa wzajemnościowe,
- stowarzyszenia,
- fundacje,
- kluby integracji społecznej,
- centra integracji społecznej,
- spółdzielnie socjalne,
- zakłady aktywizacji zawodowej.

Na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego na dzień 31.12.2016 r. w rejestrze REGON zarejestrowanych było 1,9 tys. stowarzyszeń i organizacji społecznych co stanowiło 4,3% ogółu stowarzyszeń i organizacji społecznych zarejestrowanych w kraju (bazując na danych dotyczących wsi). W porównaniu do roku 2010 gdzie było ich 1,4 tys., nastąpił wzrost o 31,0% (Rys. 39).

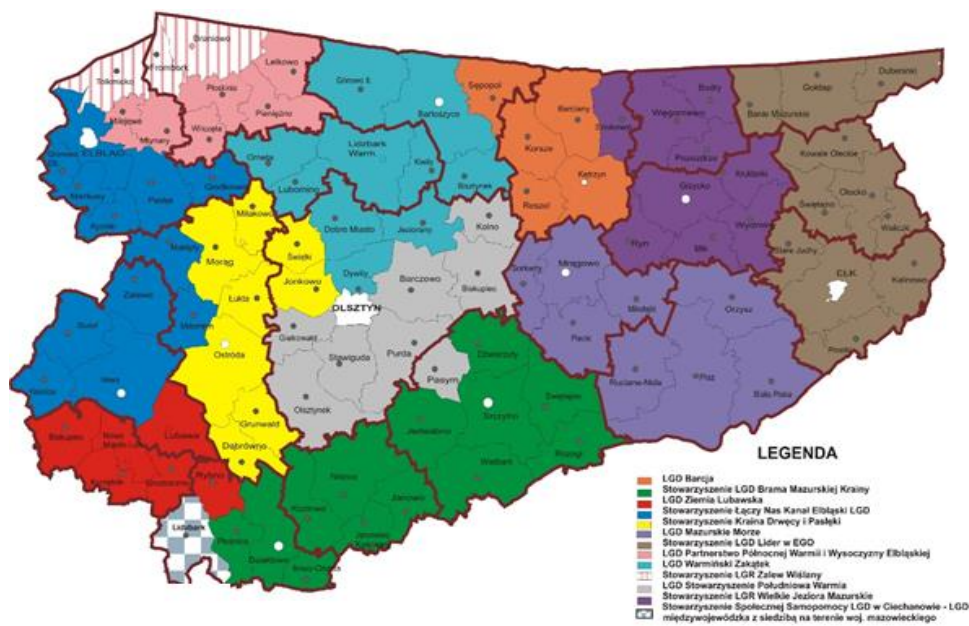
Rys. 39. Liczba stowarzyszeń i organizacji społecznych wpisanych do rejestru REGON na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2010, 2013 i 2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Inną formą stowarzyszeń są Lokalne Grupy Działania (LGD). Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego funkcjonuje dwanaście LGD.

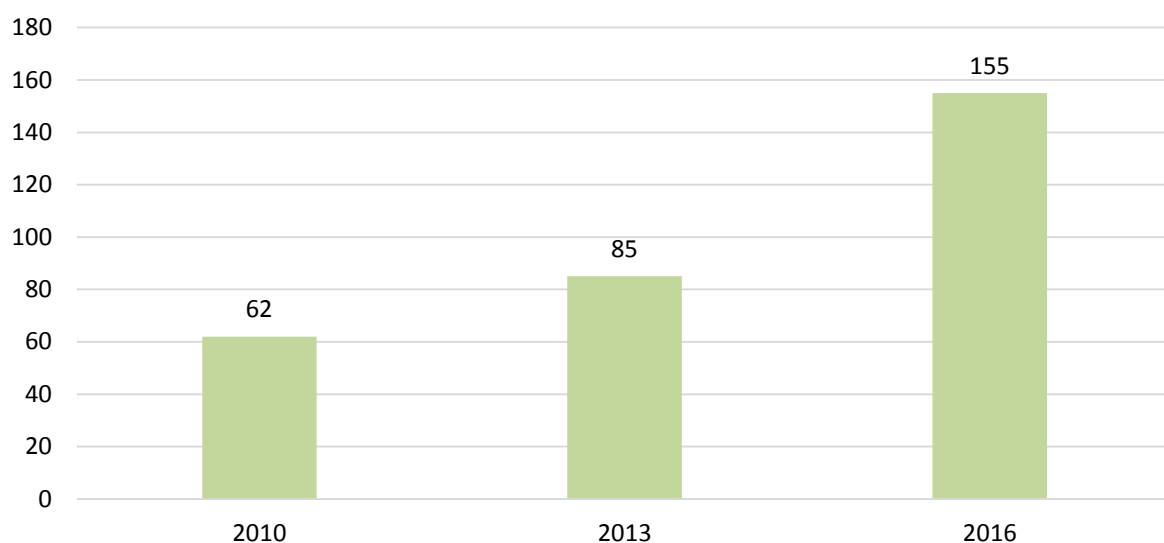
Rys. 40. Lokalne Grupy Działania w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r. (stan w dniu 13.05.)

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego

W roku 2016 liczba fundacji wpisanych do rejestru REGON dla warmińsko-mazurskiej wsi wynosiła 155 co stanowiło 5,0% na tle kraju i była wyższa o 93 fundacje w stosunku do roku 2010 (Rys. 41).

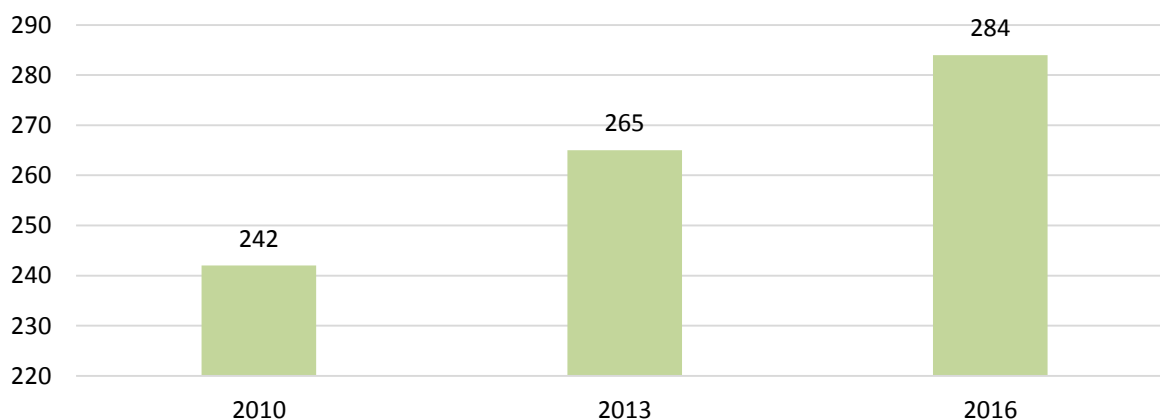
Rys. 41. Fundacje wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2010, 2013 i 2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Kolejną formą są spółdzielnie. W roku 2016 zarejestrowanych było 284 spółdzielni i było ich więcej o 17,4% w porównaniu do 2010 roku (Rys. 42). Spółdzielnie w 2016 r. stanowiły 5,1% na tle Polski.

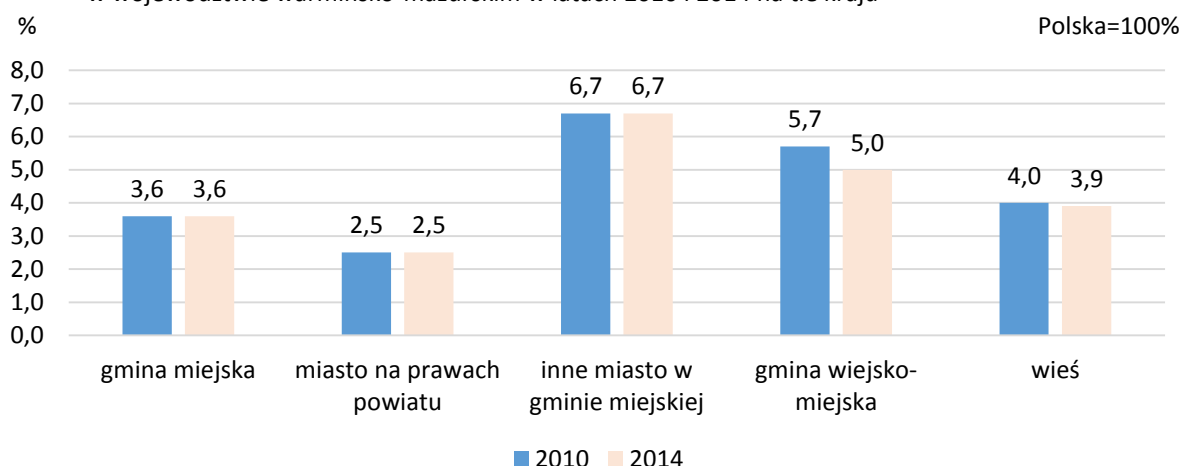
Rys. 42. Spółdzielnie wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2010, 2013 i 2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

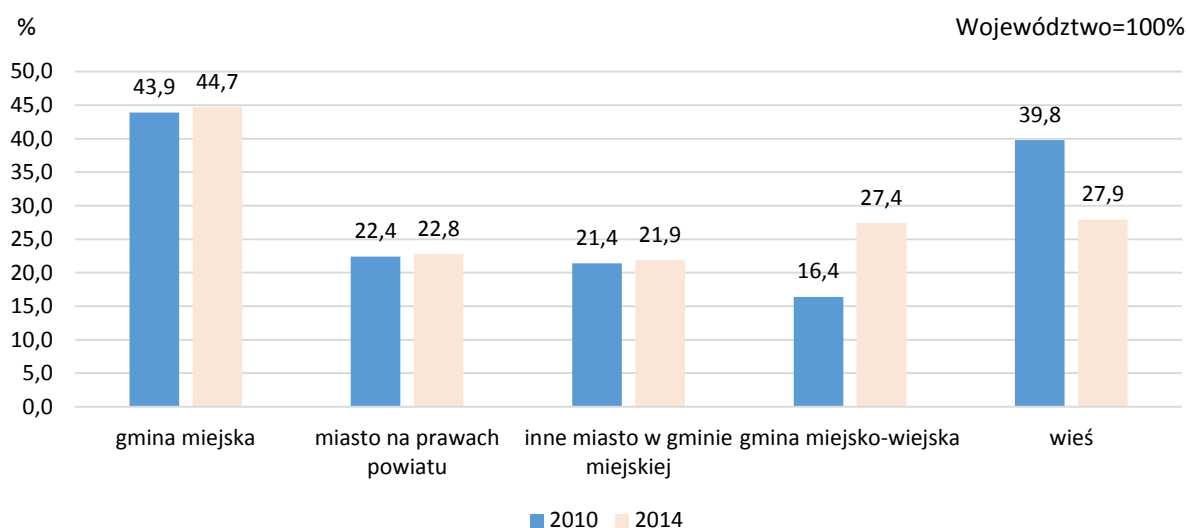
W latach 2010-2014 w sektorze non-profit odnotowano niewielkie zmiany. W Polsce w roku 2014 odnotowano większy odsetek tych organizacji. Biorąc pod uwagę inne miasto w gminie miejskiej odsetek ten wynosił 6,7% do 3,9% w przypadku wsi (Rys. 43). W województwie warmińsko-mazurskim większy odsetek 44,7 % tych organizacji odnotowano w gminach miejskich niż na wsi (27,9%) (Rys. 44).

Rys. 43. Udział sektora non-profit – aktywne organizacje i stowarzyszenia na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2010 i 2014 na tle kraju

Źródło: Opracowanie WMODR podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Rys. 44. Udział sektora non-profit - aktywne organizacje i stowarzyszenia na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2010 i 2014

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Wnioski:

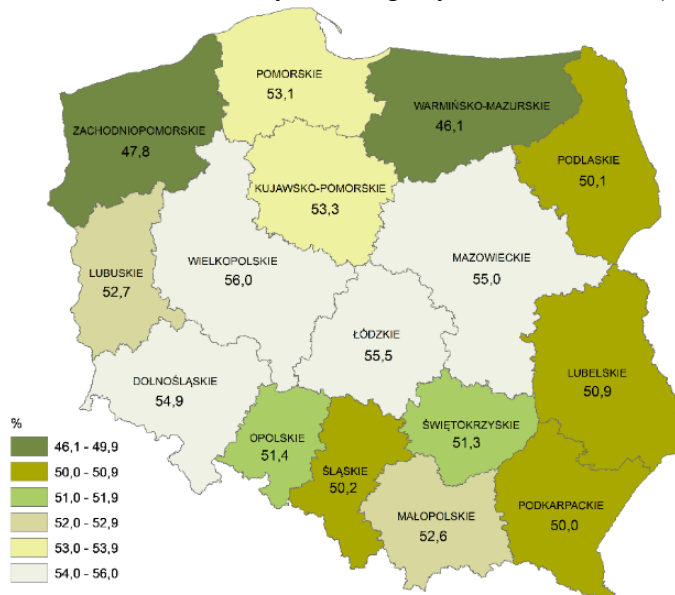
1. Wyższa umieralność mężczyzn niż kobiet spowodowana m.in. różnicami biologicznymi i większym obciążeniem pracą, w odniesieniu do niektórych grup zawodowych.
2. Postępujące niekorzystne zmiany w strukturze ludności, takie jak: starzenie się społeczeństwa, zmniejszanie się liczebności kobiet w wieku rozrodczym, skutkują znacznym spadkiem przyrostu naturalnego.
3. Migracje młodych ludzi do miast celem poszukiwania pracy są jedną z przyczyn spadku przeciętnej liczby osób w gospodarstwie domowym.
4. Słabo rozwinięta idea celu i powstawania organizacji społecznych oraz stowarzyszeń jest jedną z przyczyn zbyt wolnego procesu ich tworzenia.

1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość na obszarach wiejskich

Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL)³

Województwo warmińsko-mazurskie w 2016 r. charakteryzowało się najniższym w Polsce wskaźnikiem zatrudnienia ludności wynoszącym 49,0% (średnia krajowa wynosiła 52,8%), przy czym współczynnik ten w odniesieniu do obszarów wiejskich był na poziomie 46,1% (Rys. 1).

Rys. 1. Wskaźnik zatrudnienia na obszarach wiejskich w wg województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W województwie w 2016 r. pracowało 547,0 tys. osób, z czego 211,0 tys. na obszarach wiejskich. Jednym z najniższych w kraju był również współczynnik aktywności zawodowej ludności wynoszący

³ Reprezentacyjne Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) przeprowadzane jest w cyklu kwartalnym metodą obserwacji ciągłej, tj. aktywność ekonomiczną bada się w każdym tygodniu w ciągu całego kwartału. **Badaniem objęte są osoby w wieku 15 lat i więcej**, będące członkami gospodarstw domowych w wylosowanych mieszkaniach, z wyjątkiem osób nieobecnych 12 miesięcy i więcej. Gospodarstwo domowe oznacza zespół osób spokrewnionych lub spowinowaconych, a także niespokrewnionych, mieszkających razem i utrzymujących się wspólnie. Badanie nie obejmuje gospodarstw domowych w obiektach zbiorowego zakwaterowania.

Podstawowe kryterium podziału na aktywnych zawodowo i biernych zawodowo stanowi praca, tzn. fakt wykonywania, posiadania bądź poszukiwania pracy. Do aktywnych zawodowo zaliczono osoby pracujące i bezrobotne:

1) do **pracujących** zaliczono osoby, które w badanym tygodniu:

- wykonywały, przez co najmniej 1 godzinę, pracę przynoszącą zarobek lub dochód albo pomagały (bez wynagrodzenia) w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa w rolnictwie lub rodzinnej działalności gospodarczej poza rolnictwem,
- formalnie miały pracę, ale jej nie wykonywały (np. z powodu choroby, urlopu, przerwy w działalności zakładu, trudnych warunków atmosferycznych), jeżeli przerwa w pracy wynosiła mniej niż 3 miesiące; jeżeli przerwa w pracy wynosiła ponad 3 miesiące, dodatkowym kryterium w przypadku pracowników najemnych (zatrudnieni na podstawie stosunku pracy oraz osoby wykonujące pracę nakładczą) był fakt otrzymywania co najmniej 50% dotychczasowego wynagrodzenia.

2) za **bezrobotne** uznano osoby w wieku 15-74 lata, które spełniały jednocześnie trzy warunki:

- w okresie badanego tygodnia nie były osobami pracującymi,
- w ciągu 4 tygodni (wliczając jako ostatni tydzień badany) aktywnie poszukiwały pracy,
- były gotowe podjąć pracę w ciągu 2 tygodni następujących po tygodniu badanym.

Do bezrobotnych zaliczono także osoby, które znalazły pracę i oczekiwały na jej rozpoczęcie w okresie 3 miesięcy oraz były gotowe tę pracę podjąć.

Do **biernych zawodowo** zaliczono osoby, które nie zostały zakwalifikowane jako pracujące lub bezrobotne.

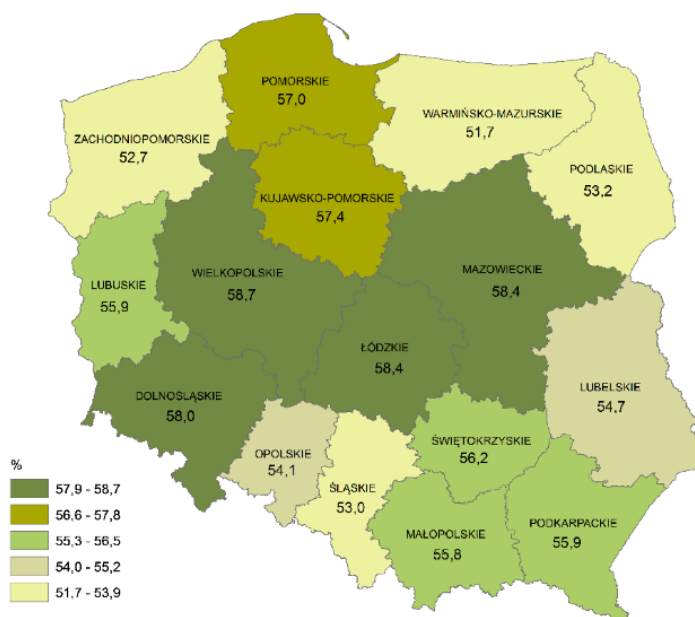
Współczynnik aktywności zawodowej obliczono jako udział aktywnych zawodowo (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej (ogółem lub danej grupy).

Wskaźnik zatrudnienia obliczono jako udział pracujących (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej (ogółem lub danej grupy).

Stopę bezrobocia obliczono jako udział bezrobotnych (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności aktywnej zawodowo (ogółem lub danej grupy).

53,6% , a na obszarach wiejskich 51,7% (Rys. 2). Aktywnych zawodowo było 599,0 tys. osób, z czego 237,0 tys. na obszarach wiejskich.

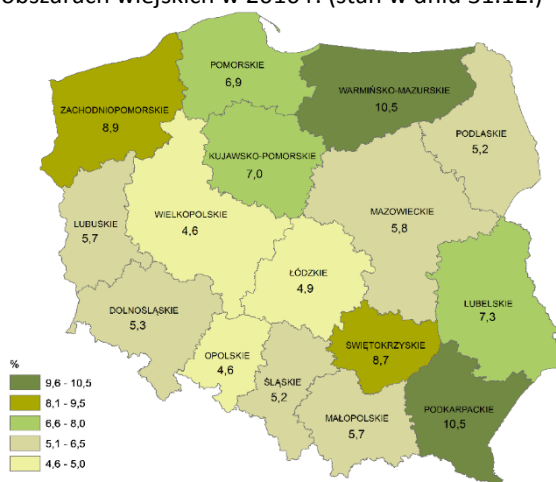
Rys. 2. Współczynnik aktywności zawodowej na obszarach wiejskich w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Niskie wskaźniki zatrudnienia i aktywności zawodowej przełożyły się na najwyższą w Polsce (obok województwa podkarpackiego), stopę bezrobocia wynoszącą 8,8%, a na obszarach wiejskich 10,5%, co dało łącznie 53,0 tys. bezrobotnych, w tym 25,0 tys. na obszarach wiejskich (Rys. 3).

Rys. 3. Stopa bezrobocia na obszarach wiejskich w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

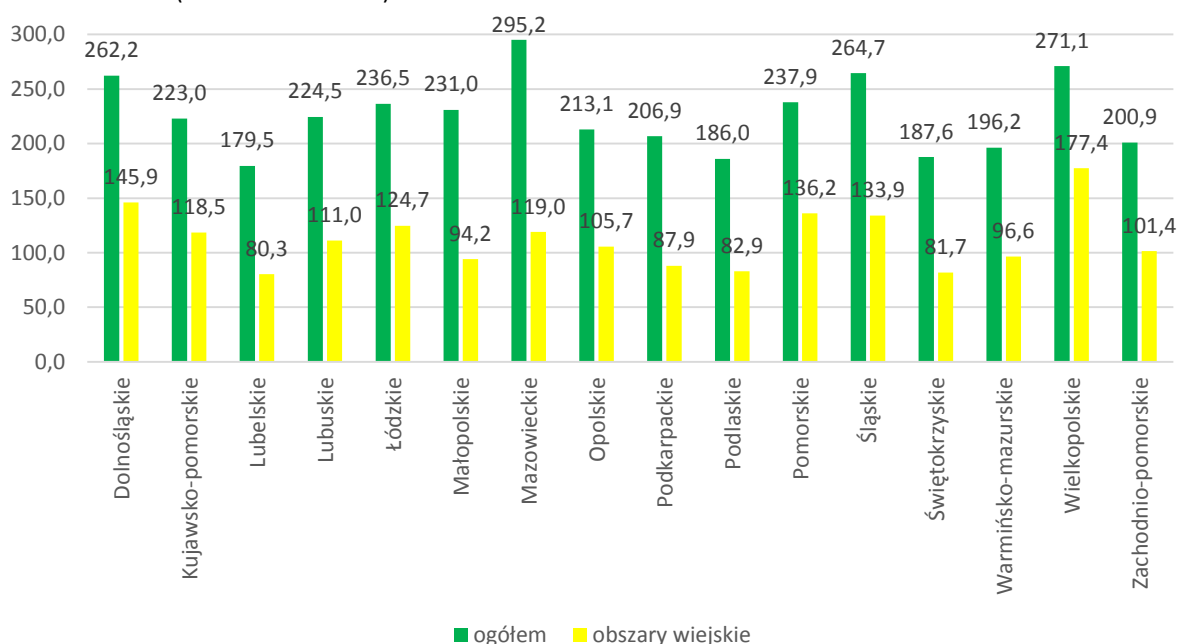
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Pracujący w gospodarce narodowej⁴

Województwo warmińsko-mazurskie w 2016 r. charakteryzowało się niską liczbą pracujących w gospodarce narodowej wynoszącą niewiele ponad 281,9 tys. osób, z czego 56,8 tys. na obszarach wiejskich. Oba wskaźniki należały do jednych z najniższych w Polsce i nie były spowodowane tylko przez niską liczbę mieszkańców województwa. Porównując dane dotyczące liczby pracujących na 1000 ludności również obserwowano niską pozycję woj. warmińsko-mazurskiego, co obrazuje poniższy wykres (Rys. 4).

Liczba pracujących na 1000 ludności w województwie warmińsko-mazurskim wyniosła w 2016 r. 196,2 osoby i plasuje województwo na 13 miejscu w kraju. Ten sam wskaźnik na obszarach wiejskich wyniósł 96,6 osoby (Rys. 4 i Rys. 5).

Rys. 4. Liczba pracujących na 1000 ludności ogółem i na obszarach wiejskich w poszczególnych województwach w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

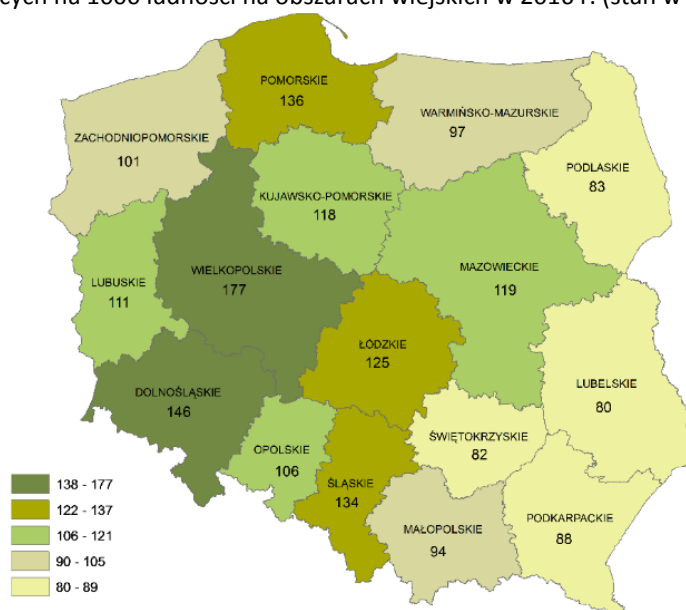

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

⁴ Dane o pracujących w gospodarce narodowej nie obejmują:

- podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób, czyli z wyłączeniem osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej prowadzących działalność gospodarczą
- osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą o liczbie pracujących do 9 osób, pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie oraz duchownych, a także pracujących w jednostkach budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego.

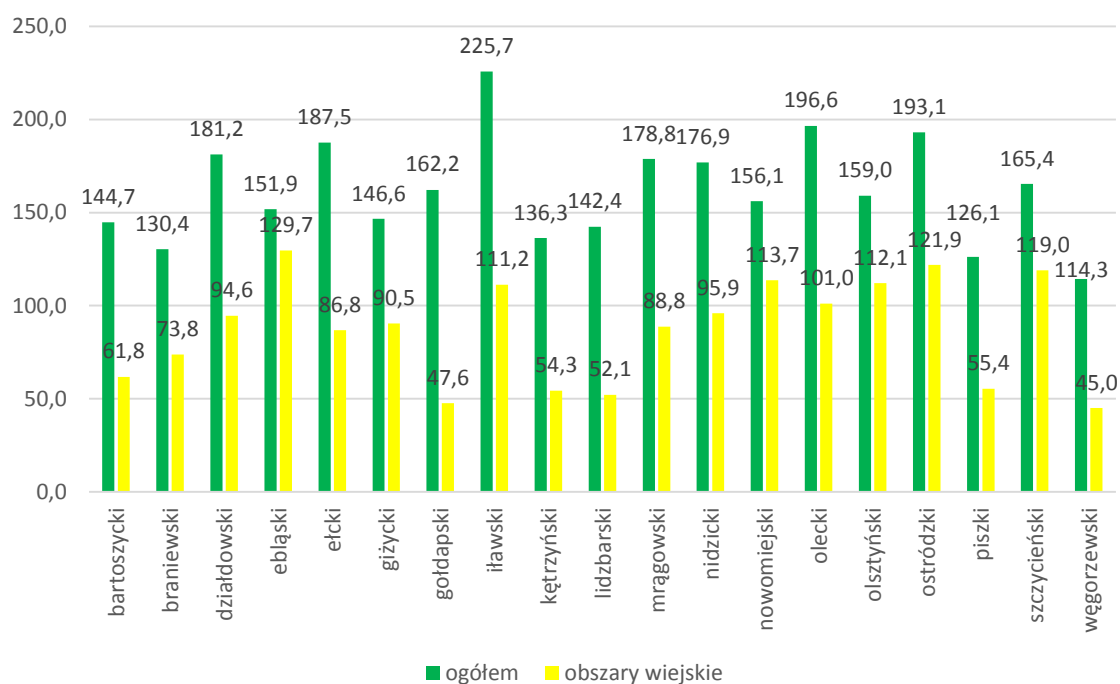
Rys. 5. Liczba pracujących na 1000 ludności na obszarach wiejskich w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Wśród powiatów województwa najwyższy wskaźnik był w powiecie elbląskim, gdzie liczba pracujących na obszarach wiejskich wyniosła 129,7 osoby na 1000 ludności i ostródzkim (121,9). Najniższy wskaźnik odnotowano w powiatach węgorzewskim (45) i gołdapskim (47,6) (Rys. 6).

Rys. 6. Liczba pracujących na 1000 ludności obszarów wiejskich wg powiatów w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Porównując obszary wiejskie w podregionach (NUTS 3)⁵ najwięcej pracujących osób było w podregionie elbląskim (111,5 tys.), następnie w olsztyńskim (93,5 tys.) i ełckim (75,2 tys.) (Tab. 1).

Tab. 1. Liczba pracujących osób na obszarach wiejskich w podregionach NUTS 3 w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Podregion (NUTS 3)	elbląski	ełcki	olsztyński
Liczba pracujących na obszarach wiejskich	111,5 tys.	75,2 tys.	93,5 tys.

Źródło: *Urząd Statystyczny w Olsztynie*

Pod względem rodzajów działalności najwięcej osób pracowało w (2015 r.):

- przemyśle (91,8 tys. pracujących),
- edukacji (38,4 tys.),
- handlu i naprawie pojazdów samochodowych (34,4 tys.),
- administracji publicznej i obronie narodowej, obowiązkowych zabezpieczeniach społecznych (25,6 tys.),
- opiece zdrowotnej i pomocy społecznej (21,3 tys.),
- transporcie i gospodarce magazynowej (12,0 tys.),
- budownictwie (11,0 tys.),
- administrowaniu i działalności wspierającej (9,4 tys.),
- rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i zbieractwie (7,3 tys.),
- działalności finansowej i ubezpieczeniowej (5,8 tys.),
- zakwaterowaniu i gastronomii (4,8 tys.),
- działalności związanej z kulturą, rozrywką i rekreacją (4,0 tys.),
- obsługą rynku nieruchomości (3,3 tys.),
- działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej (3,2 tys.),
- informacji i komunikacji (2,3 tys.),
- pozostałej działalności usługowej (520 osób).

Wzrost zatrudnienia w ostatnich latach był odnotowany w następujących rodzajach działalności (2015 r.):

- informacja i komunikacja (30,5%),
- rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (10,0%),
- zakwaterowanie i gastronomia (8,8%),
- działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją (4,2%),
- przemysł (3,8%),
- handel, naprawa pojazdów samochodowych (3,5%),
- opieka zdrowotna i pomoc społeczna (3,5%),
- edukacja (3,5%).

Spadek zatrudnienia odnotowano w odniesieniu do następujących rodzajów działalności (2015 r.):

- administrowanie i działalność wspierająca (63,2%),
- pozostała działalność usługowa (36,0%),
- budownictwo (25,9%),
- działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (22,2%),
- obsługa rynku nieruchomości (10,6%),
- działalność finansowa i ubezpieczeniowa (8,6%).

⁵ W województwie warmińsko-mazurskim są trzy podregiony NUTS 3: olsztyński, elbląski i ełcki, których celem jest właściwe prowadzenie statystyki unijnej.

Względą stabilizacją zatrudnienia charakteryzowały się natomiast dwa rodzaje działalności: transport i gospodarka magazynowa oraz administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne.

Bezrobotni zarejestrowani⁶

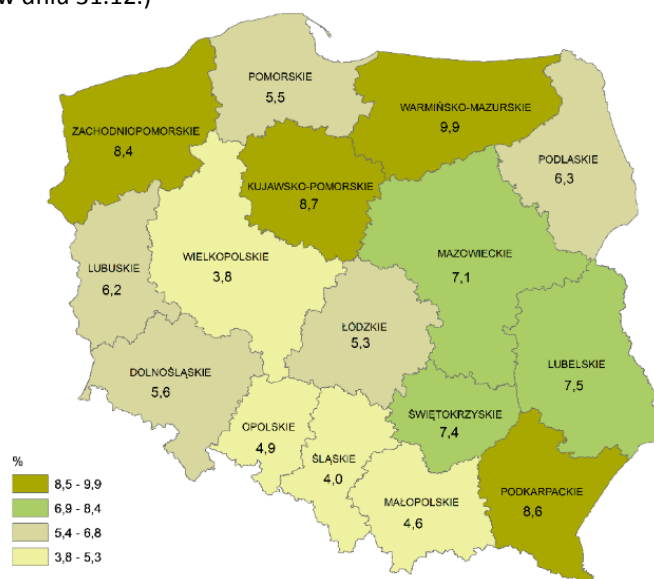
W 2016 r. w województwie warmińsko-mazurskim było 73,1 tys. osób bezrobotnych, z czego 60,2 tys. nie posiadało prawa do zasiłku. Należy przy tym podkreślić, że ta liczba zmniejszyła się o 42,7% w ciągu ostatnich 10 lat. Największą grupę bezrobotnych stanowiły osoby w wieku 25-34 lata (19,9%).

Na obszarach wiejskich bez pracy było 37,4 tys. osób. W tym przypadku również zaobserwowano spadek o 42,3% w ciągu ostatnich 10 lat, a najliczniejszą grupą bezrobotnych były osoby w wieku 25-34 lata (10,2%).

Pod względem wykształcenia, podobnie jak w całej Polsce, najwięcej bezrobotnych osób miało ukończoną szkołę zawodową lub tylko gimnazjum. Pod względem czasu pozostawania bez pracy największą grupę stanowią osoby bezrobotne od co najmniej 24 miesięcy. Wśród niepełnosprawnych bez pracy było ponad 5,1 tys. osób.

Biorąc pod uwagę ludność w wieku produkcyjnym, odsetek bezrobotnych wynosił 8,1% i był o 5,8 pkt. proc. niższy niż 10 lat wcześniej, na obszarach wiejskich odsetek ten wyniósł 9,9% i w tym wypadku również odnotowano spadek, ale aż o 8,4 pkt. proc. (Rys. 7).

Rys. 7. Bezrobotni zarejestrowani w ludności w wieku produkcyjnym na obszarach wiejskich wg województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Podmioty gospodarki narodowej

W 2016 r. w województwie warmińsko-mazurskim w rejestrze REGON wpisanych było 124,3 tys. przedsiębiorstw, z czego 36,1 tys. na obszarach wiejskich. Najwięcej firm zatrudniało maksymalnie 9 pracowników (118,7 tys. Firm zatrudniających do 49 pracowników było 4,5 tys., zatrudniających do 249 pracowników było 1,0 tys., natomiast firm do 999 pracowników było 102. Z kolei firm

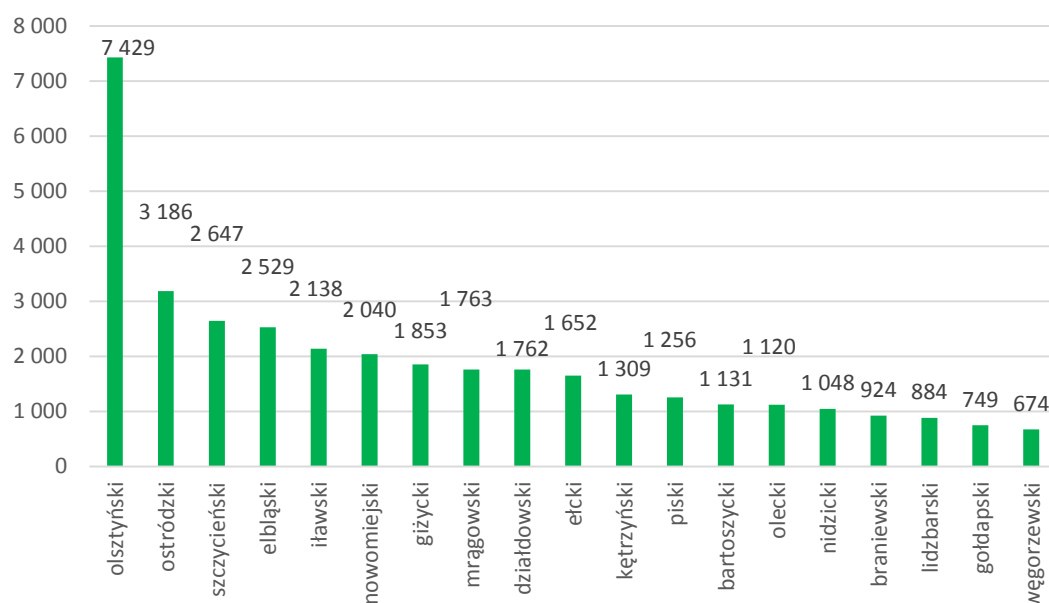
⁶ Dane o bezrobotnych zarejestrowanych obejmują osoby, które zgodnie z ustawą z dnia 20 IV 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, obowiązującą od 1 VI 2004 r. (jednolity tekst Dz. U. 2013 poz. 674, z późniejszymi zmianami) określone są jako bezrobotne. Pod pojęciem bezrobotnego należy rozumieć osobę, która ukończyła 18 lat i nie osiągnęła wieku emerytalnego, jest osobą niezatrudnioną i niewykonującą innej pracy zarobkowej, zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy (bądź jeśli jest osobą niepełnosprawną — zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia co najmniej w połowie tego wymiaru czasu pracy), nieuczącą się w szkole, z wyjątkiem szkół dla dorosłych (lub przystępującą do egzaminu eksternistycznego z zakresu tej szkoły) lub szkół wyższych w systemie studiów niestacjonarnych, zarejestrowaną we właściwym dla miejsca zameldowania (stałego lub czasowego) powiatowym urzędzie pracy oraz poszukującą zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, z dodatkowymi wyłączeniami dotyczącymi źródeł dochodów, zapisanymi w ustawie.

zatrudniających powyżej 1000 pracowników było tylko 12. Na obszarach wiejskich również głównie znajdowały się firmy zatrudniające do 9 pracowników (34,5 tys.).

Zgodnie z rejestrem REGON podmioty gospodarki narodowej były głównie zarejestrowane jako pozostała działalność (94,3 tys.), poza tym przemysł i budownictwo (25,5 tys.) oraz rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (4,4 tys.).

Jeśli chodzi o liczbę przedsiębiorstw w poszczególnych powiatach w woj. warmińsko-mazurskim, wskazać należy, że w 2016 r. najwięcej firm było zarejestrowanych na obszarach wiejskich w powiatach olsztyńskim, ostródzkim i szczycieńskim, a najmniej w węgorzewskim, gołdapskim i lidzbarskim (Rys. 8). Rozpatrując podregiony NUTS 3 wskazać należy, że najwięcej przedsiębiorstw było na obszarach wiejskich w podregionie olsztyńskim (16,2 tys.), następnie w elbląskim (12,6 tys.) i ełckim (7,3 tys.).

Rys. 8. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na obszarach wiejskich w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Z powyższej analizy wynika, że poza okolicami dużych miast (Olsztyn, Elbląg), całe województwo warmińsko-mazurskie charakteryzowało się dużymi trudnościami na rynku pracy związanymi z niską liczbą przedsiębiorstw oraz niedopasowaniem kwalifikacji zawodowych osób bezrobotnych do wymaganych przez pracodawców. Niski był również poziom przedsiębiorczości, ponieważ niewielka liczba osób podejmuje działalność gospodarczą na obszarach wiejskich. Wynika to z różnych barier ograniczających rozwój przedsiębiorczości. Do tych barier można zaliczyć (Tab.1):

Tab. 2. Bariery ograniczające rozwój przedsiębiorczości

Rodzaj barier	Cechy
Osobiste	- lęk przed „pójściem na swoje”, - brak pomysłu na działalność gospodarczą
Prawne	- skomplikowane i niestabilne prawo podatkowe,
Finansowe	- wysokie koszty prowadzenia działalności (szczególnie ZUS), - coraz trudniejsze procedury ubiegania się o wsparcie na działalność gospodarczą
Rynkowe	- malejąca liczba mieszkańców obszarów wiejskich powoduje spadek liczby potencjalnych klientów, - duża konkurencja istniejących firm, - ograniczone możliwości pozyskania wykwalifikowanych pracowników
Infrastrukturalne	- brak inkubatorów przedsiębiorczości lub parków technologicznych na obszarach wiejskich, - zazwyczaj duża odległość od dróg szybkiego ruchu, lotnisk, kolei, - słabszy dostęp do szerokopasmowego Internetu.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie Marek Kłodziński, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN w Warszawie, Bariery rozwoju pozarolniczej przedsiębiorczości wiejskiej, Roczniki Naukowe, tom XV, zeszyt 1, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu

Pomimo wielu tradycji związanych z różnym rzemiosłem w woj. warmińsko-mazurskim, obserwowany był również brak niektórych zawodów coraz bardziej oczekiwanych przez pracodawców oraz usługobiorców. Do tych zawodów można zaliczyć: bartników, bednarzy, browarników, cieśli, cukierników, kowali, stolarzy, szkutników, tokarzy, zegarmistrzów, zdunów i złotników. Brak osób posiadających powyższe umiejętności powoduje trudności w uzyskaniu dostępu do niektórych usług, a także ograniczenie możliwości rozwoju firm zajmujących się ww. dziedzinami rzemiosła⁷.

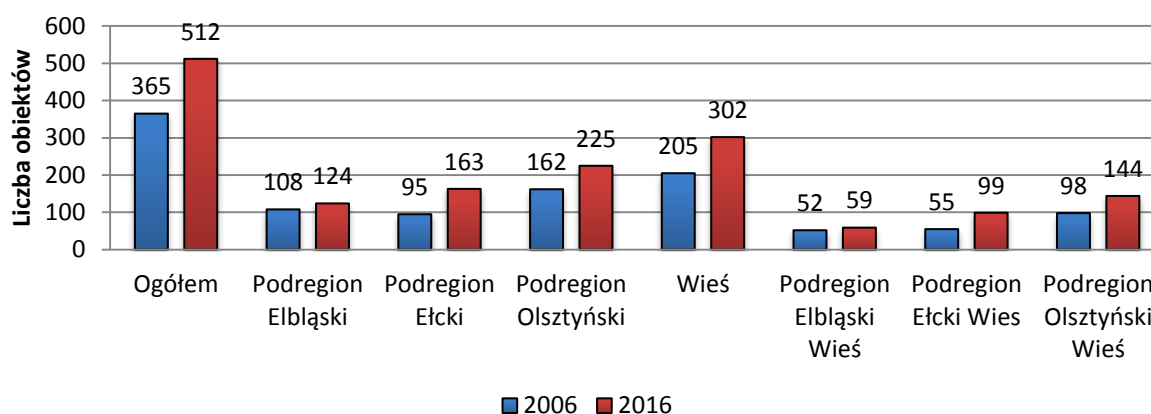
⁷ Na podstawie opisu do działania 1.5.2 „Odtwarzanie gospodarczego dziedzictwa regionu” realizowanego w ramach osi priorytetowej I RPO Warmia Mazury

Turystyka w województwie - obiekty turystyczne

Województwo warmińsko-mazurskie leży w północno-wschodniej części Polski. Z uwagi na swoje walory przyrodnicze uważane jest za jeden z najpiękniejszych regionów Polski. Turystyka dla regionu warmińsko-mazurskiego stanowi bardzo ważny obszar rozwoju gospodarki, generując najwyższy efekt mnożnikowy, napędzając równolegle wzrost innych sektorów gospodarki regionu.

W województwie w 2016 roku było 512 obiektów turystycznych. Jest to wartość wyższa o 40,3% (147 obiektów) w stosunku do 2006 roku. Najwięcej obiektów w 2016 roku znajdowało się w podregionie olsztyńskim (225), natomiast najmniej w podregionie elbląskim (124). Na terenach wiejskich województwa w 2016 roku były 302 obiekty. Jest to o 47,3% więcej w stosunku do 2006 roku, w którym było 205 obiektów. Spośród terenów wiejskich najmniej w 2016 roku znajdowało się w podregionie elbląskim (59 obiektów), najwięcej w podregionie olsztyńskim (144 obiekty) (Rys. 9).

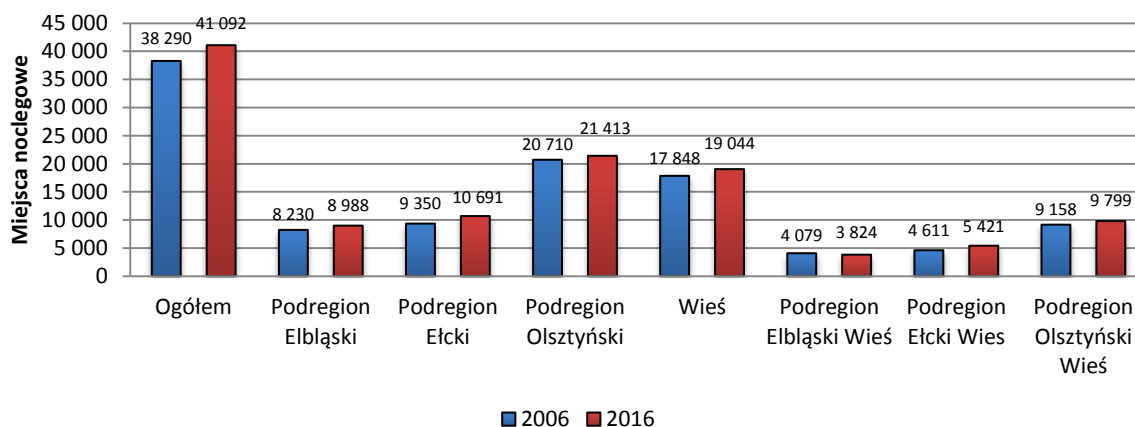
Rys. 9. Obiekty turystyczne w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Na całym obszarze województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 roku było 41,1 tys. miejsc noclegowych w obiektach turystycznych, jest to wartość wyższa o 7,3% (2 802 miejsc) w stosunku do 2006 roku. Najwięcej miejsc noclegowych w 2016 roku znajdowało się w podregionie olsztyńskim (21 413), natomiast najmniej w podregionie elbląskim (8 988). Na terenach wiejskich opisywanego województwa w 2016 roku było 19 044 miejsc noclegowych w obiektach turystycznych, jest to wartość wyższa o 6,7% w stosunku do 2006 roku, w którym było 17 848 miejsc. Spośród terenów wiejskich najmniej miejsc noclegowych w 2016 roku znajdowało się w podregionie elbląskim (3 824), najwięcej w podregionie olsztyńskim (9 799) (Rys. 10).

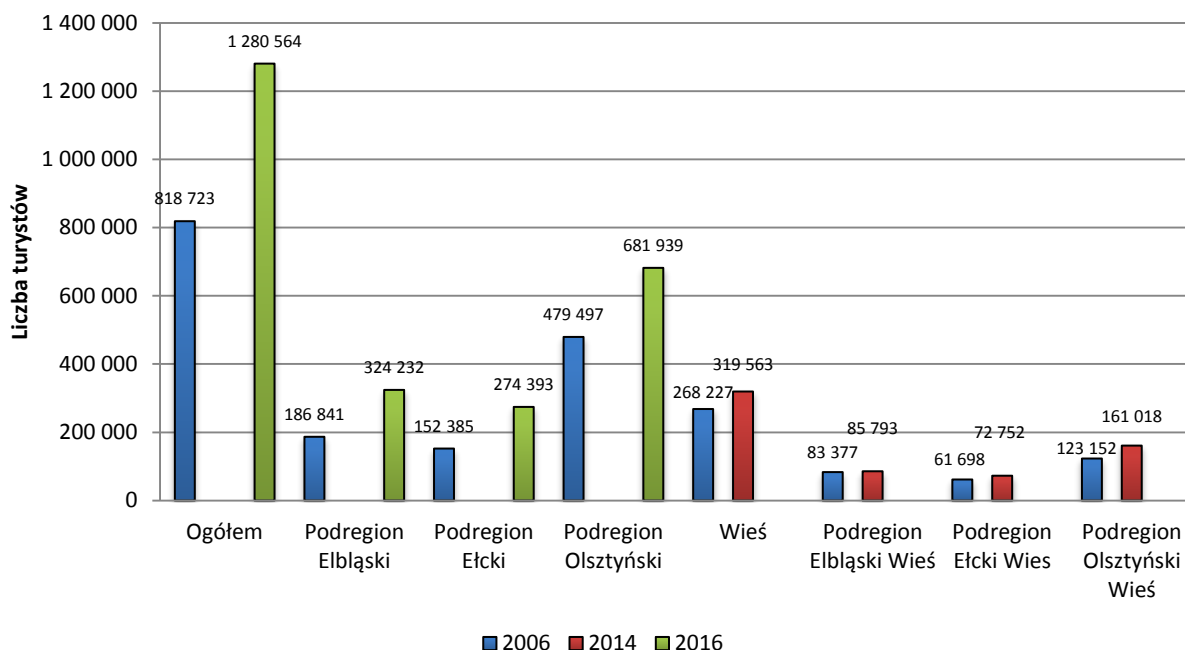
Rys. 10. Miejsca noclegowe w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 roku było 1 280,6 tys. turystów korzystających z obiektów turystycznych. Jest to wartość wyższa o 56,4% (461,8 tys. turystów) w stosunku do 2006 roku. W 2016 roku podregion olsztyński był najczęściej odwiedzany przez turystów (681,9 tys. osób), natomiast najrzadziej podregion ełcki (274,4 tys.). WUS w Olsztynie podaje, że na terenach wiejskich województwa w 2014 roku było 319 563 turystów korzystających z obiektów turystycznych. Jest to wartość wyższa o 51,3 tys. osób (19,1%) w stosunku do 2006 roku, w którym 268 227 turystów skorzystało z obiektów turystycznych. Spośród terenów wiejskich w 2014 roku najrzadziej turyści odwiedzali podregion ełcki (61 698), najczęściej podregion olsztyński (161 018) (Rys. 11).

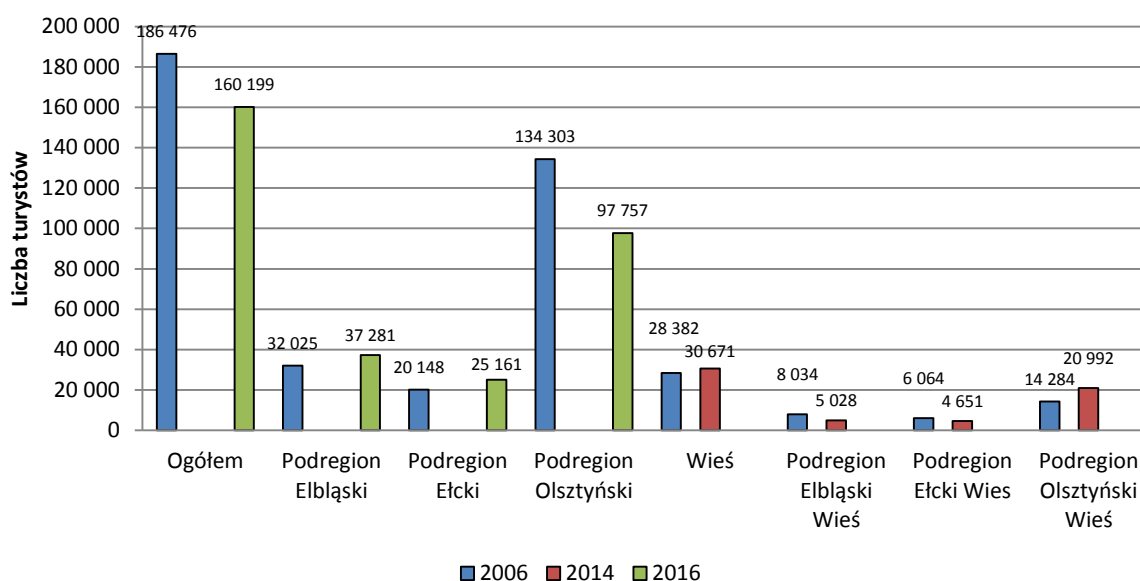
Rys. 11. Turyści korzystający z obiektów turystycznych w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 roku było 160 199 turystów zagranicznych korzystających z obiektów turystycznych. Jest to wartość niższa o 14,1% (26 277 turystów zagranicznych) w stosunku do 2006 roku. W 2016 roku podregion olsztyński był najczęściej odwiedzany przez turystów zagranicznych (97 757 osób), natomiast najrzadziej podregion ełcki (25 151). Na terenach wiejskich województwa Wojewódzki Urząd Statystyczny w Olsztynie dysponuje danymi z 2014 roku, z których wynika, że było 30 671 turystów zagranicznych korzystających z obiektów turystycznych. Jest to wartość wyższa o 8,1% w stosunku do 2006 roku, w którym 28 382 turystów zagranicznych skorzystało z obiektów turystycznych. Spośród terenów wiejskich w 2014 roku najrzadziej turyści zagraniczni odwiedzali podregion ełcki (4 651), najczęściej podregionie olsztyński (20 992) (Rys. 12).

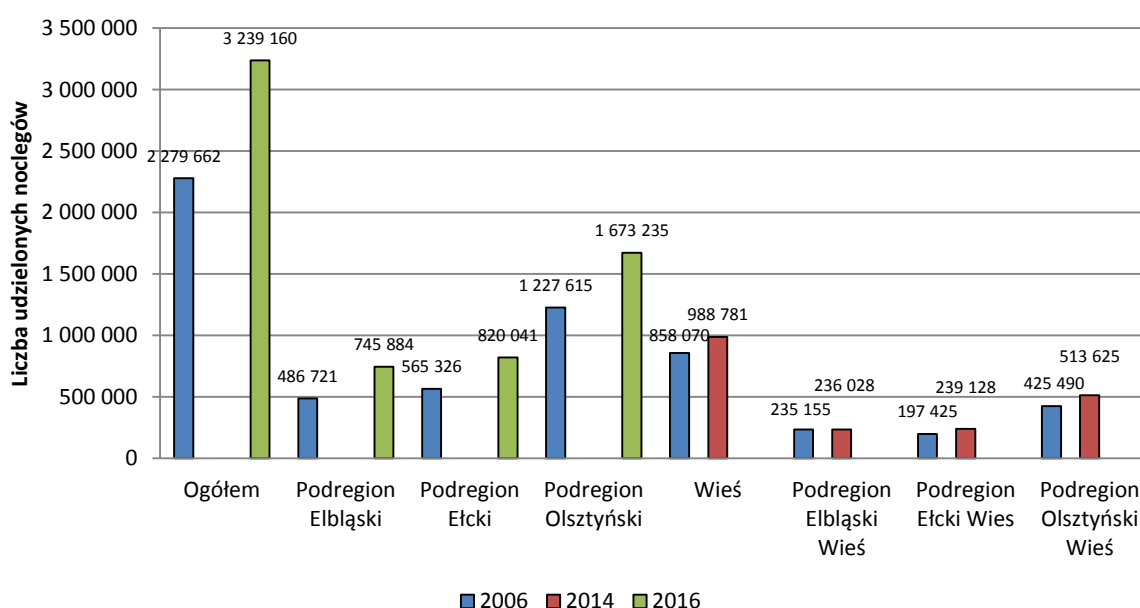
Rys. 12. Turyści zagraniczni korzystający z obiektów turystycznych w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 roku zostało udzielonych 3 239 160 noclegów w obiektach turystycznych, jest to wartość wyższa o 42,1% (959 498 noclegów) w stosunku do 2006 roku. W 2016 roku podregionie olsztyńskim było najwięcej udzielonych noclegów 1 973 235 osób), natomiast najmniej w podregionie elbląskim (745 884). Na terenach wiejskich opisywanego województwa Wojewódzki Urząd Statystyczny w Olsztynie dysponuje danymi z 2014 roku, z których wynika, że było udzielono 988 781 noclegów w obiektach turystycznych, jest to wartość wyższa o 15,2% w stosunku do 2006 roku, w którym udzielono 858 070 noclegów. Spośród terenów wiejskich w 2014 roku najmniej noclegów udzielono w podregionie elbląskim (236 028), najwięcej podregionie olsztyńskim (513 625) (Rys. 13).

Rys. 13. Noclegi udzielone w obiektach turystycznych w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców obszarów wiejskich

Struktura wynagrodzeń

Jedynym źródłem pozwalającym na analizę zróżnicowania poziomu przeciętnych wynagrodzeń i ich struktury z uwzględnieniem cech osób fizycznych, takich jak: płeć, wiek, poziom wykształcenia, staż pracy, wykonywany zawód, a także cech charakteryzujących zakłady pracy tych osób, takich jak: rodzaj działalności, sektor własności, wielkość zakładu i położenie geograficzne są wyniki **badania struktury wynagrodzeń**. W ramach tych badań jest charakteryzowana również struktura zatrudnienia ww. cech. Na podstawie wyników badań opracowywane zostały rozkłady zatrudnionych według wysokości wynagrodzenia oraz podstawowe mierniki zróżnicowania płac.

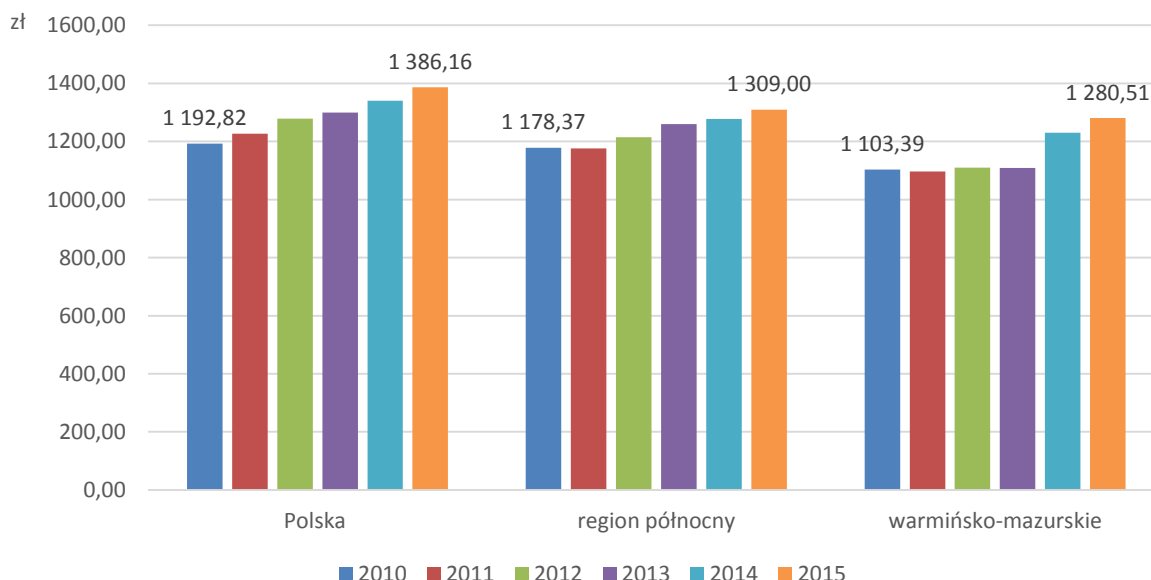
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie ogółem brutto w gospodarce narodowej (dla jednostek o liczbie pracujących powyżej 9 osób) w październiku 2016 r. wyniosło **4 346,76 zł**. **Najczęściej pracownicy otrzymywali miesięczne wynagrodzenie** ogółem brutto w wysokości **2 074,03 zł**. **Połowa zatrudnionych pracowników** otrzymała wynagrodzenie ogółem brutto do **3 510,67 zł**, a **10% najniżej zarabiających** pracowników otrzymało wynagrodzenie ogółem brutto w wysokości **1 890,32 zł**.

W dostępnych danych statystycznych brak informacji dotyczących struktury wynagrodzeń mieszkańców obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego.

Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwie domowym

Dostępne dane dotyczyły przeciętnego miesięcznego dochodu rozporzadzalnego na jedną osobę w gospodarstwie domowym ogółem w kraju, regionach i w województwach. W latach 2010-2015 przeciętny miesięczny dochód rozporzadzalny na jedną osobę w gospodarstwie domowym w kraju wzrósł o 16,2%, w regionie północnym Polski, do którego należy woj. warmińsko-mazurskie o 11,1%, zaś w analizowanym województwie o 16,1% (jego poziom był zbliżony do średniej dla kraju) (Rys. 1).

Rys. 1. Przeciętny miesięczny dochód rozporzadzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym ogółem w latach 2010-2015

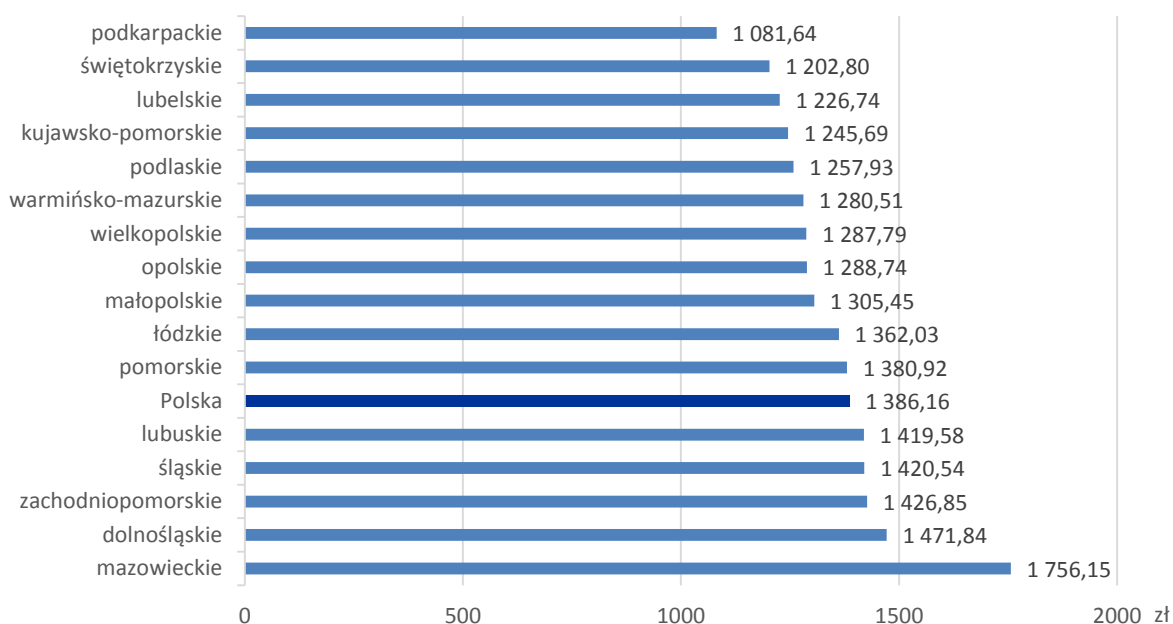

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W 2015 r. przeciętny miesięczny dochód rozporzadzalny na jedną osobę w gospodarstwie domowym w kraju wynosił 1 386,16 zł. Najwyższą jego wartość odnotowano w regionie centralnym (1 630,56 zł), zaś najniższą w regionie wschodnim (1 181,64 zł). Region północny plasował się na przedostatnim 5. miejscu wśród regionów z wartością 1 309,00 zł, która była niższa o prawie 80 zł od średniej dla kraju. Analizując sytuację województwa warmińsko-mazurskiego na tle innych województw można zauważyć, że region, z wartością przeciętnego miesięcznego dochodu rozporzadzalnego na jedną

osobę w gospodarstwie domowym w wysokości 1 280,51 zł plasuje się na 11 miejscu. Była to wartość niższa o ok. 110 zł od średniej dla kraju (Rys. 2).

Rys. 2. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym ogółem według województw w 2015 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W latach 2010-2015 dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym na obszarach wiejskich, w tym dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie kształtował się na poziomie niższym w porównaniu z przeciętną wartością krajową. Dochód rozporządzalny w gospodarstwie domowym na obszarach wiejskich utrzymywał tendencję wzrostową, osiągając w 2015 r. wartość 1 105,72 zł. Natomiast dochód rozporządzalny z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie w 2015 r. kształtował się na poziomie 105,15 zł i była to wartość niższa w stosunku do roku bazowego (Rys. 3).

Rys. 3. Dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym na obszarach wiejskich w latach 2010-2015

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

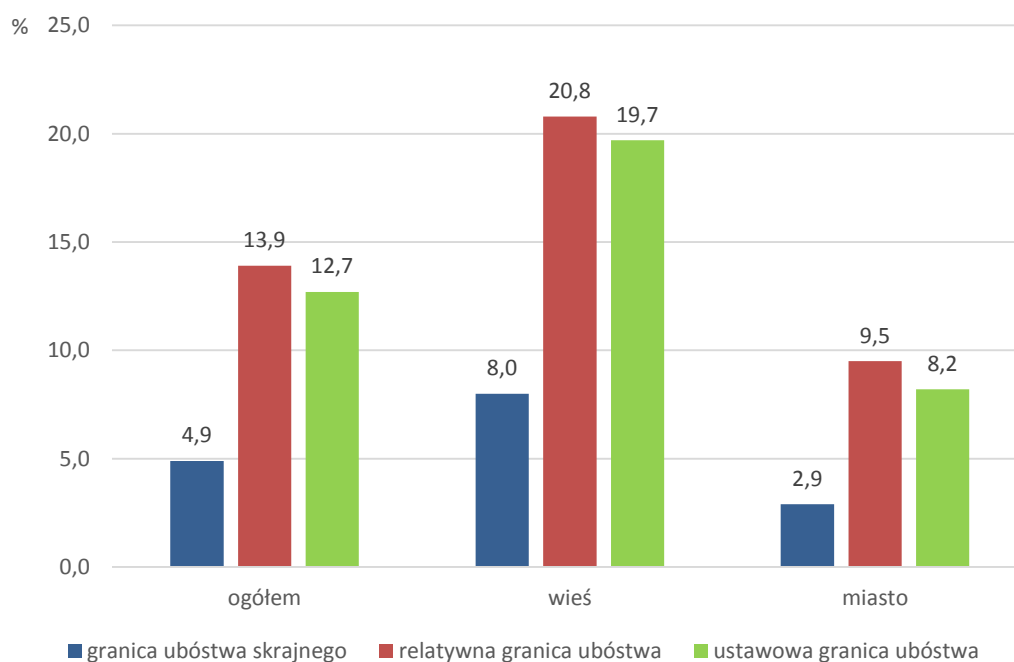

Wskaźniki zagrożenia ubóstwem

Za granicę ubóstwa uznaje się dysponowanie ½ średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych (relatywna granica ubóstwa) lub kwotę uprawniającą do ubiegania się o świadczenia pomocy społecznej (ustawowa granica ubóstwa), ewentualnie poziom minimum egzystencji (granica ubóstwa skrajnego)⁸.

Dane dotyczące ubóstwa są gromadzone na poziomie kraju. Urzędy Statystyczne nie gromadzą tego typu informacji na poziomie województw, a także w podziale miasto-wieś. Biorąc jednak pod uwagę dostępne wskaźniki zagrożenia ubóstwem na poziomie krajowym należy zauważyć, że w latach 2011-2016, relatywna granica ubóstwa⁹ malała, ustawowa granica ubóstwa¹⁰ rosła, zaś granica ubóstwa skrajnego¹¹ malała. W 2016 r. omawiane wskaźniki w odniesieniu do obszarów wiejskich (wsi) kształtowały się następująco: granica ubóstwa skrajnego – 8,0%, relatywna granica ubóstwa – 20,8%, ustawowa granica ubóstwa – 19,7%. Wartości tych wskaźników były wyższe w stosunku do wartości krajowych oraz osiągniętych w miastach (Rys. 4).

Rys. 4. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem według miejsca zamieszkania w 2016 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W okresie obejmującym lata 2011-2016 nastąpił spadek relatywnej granicy ubóstwa w kraju oraz w poszczególnych województwach. Relatywna granica ubóstwa w kraju w 2011 r. wyniosła 16,9%, osiągając w 2016 r. poziom 13,9%. W województwie warmińsko-mazurskim były to wartości wyższe w stosunku do średniej krajowej, a mianowicie w 2011 r. wyniosła 24,6%, zaś w 2016 r. – 20,3%. W 2016 r. relatywna granica ubóstwa była najwyższa w województwie podkarpackim (22,3%), a najniższa lubuskim (9,0%). W województwie warmińsko-mazurskim co piąty mieszkaniec był zagrożony ubóstwem. Relatywna granica ubóstwa osiągnęła wartość 20,3% i był to drugi wynik w kraju, po województwie podkarpackim (Rys. 5).

⁸ Praca pod red. Z. Brodzińskiego „Stan obecny i perspektywy rozwoju obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim do 2020 roku”, Olsztyn 2012, s. 101.

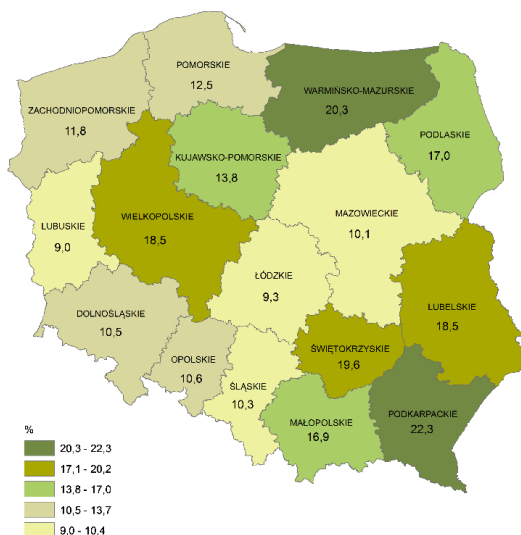
⁹ Określana jako kwota równa 50% średnich miesięcznych wydatków ogółu gospodarstw domowych.

¹⁰ Określana jako kwota dochodów, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego.

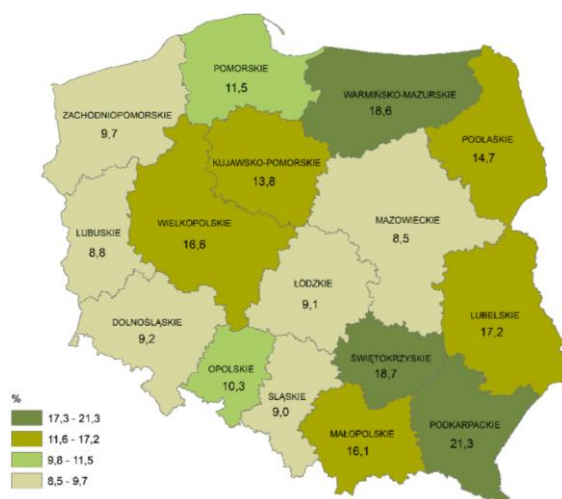
¹¹ Szacowana przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPISS) określana jako poziom zaspokojenia potrzeb, które mogą być odłożone w czasie, a konsumpcja niższa od tego poziomu prowadzi do biologicznego wyniszczenia.

W latach 2011-2016 nastąpił wzrost ustawowej granicy ubóstwa w kraju oraz w poszczególnych województwach. Ustawowa granica ubóstwa w kraju w 2011 r. wyniosła 6,6%, osiągając ostatecznie w 2016 r. wartość 12,7%. W województwie warmińsko-mazurskim były to wartości wyższe w stosunku do średniej krajowej. W 2011 r. kształtowała się na wysokości 10,5% osiągając w 2016 r. wartość 18,6%. W 2016 r. ustawowa granica ubóstwa była najwyższa w województwie podkarpackim (21,3%), a najniższa w mazowieckim (8,5%). Województwo warmińsko-mazurskie plasowało się na 3. miejscu z ustawową granicą ubóstwa na poziomie 18,6% (Rys. 6).

Rys. 5. Relatywna granica ubóstwa według województw w 2016 r.

Rys. 6. Ustawowa granica ubóstwa według województw w 2016 r.

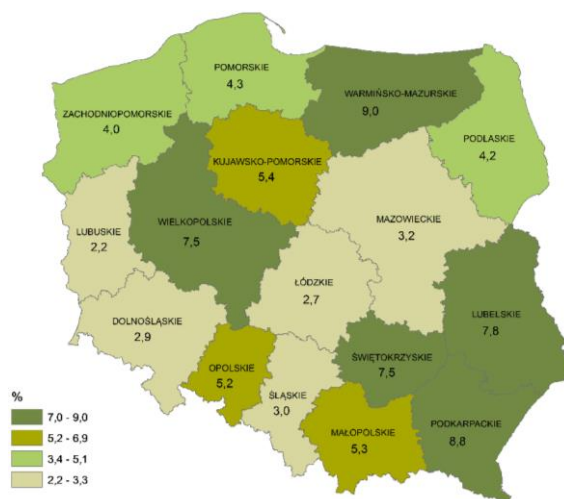

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W latach 2011-2016 początkowo nastąpił wzrost granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji) w kraju, a od 2014 r. jej spadek. Granica ubóstwa skrajnego w kraju w 2011 r. wyniosła 6,8%, w 2016 r. miała wartość 4,9%. W województwie warmińsko-mazurskim wartość granicy ubóstwa skrajnego była wyższa w stosunku do średniej krajowej – w 2011 r. wyniosła 11,4%, osiągając w 2016 r. poziom 9,0%. Granica ubóstwa skrajnego w województwie w 2016 r. była najwyższa w kraju i wyniosła 9,0%, zaś najniższa w lubuskim – 2,2% (Rys. 7).

Rys. 7. Granica ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji) według województw w 2016 r.

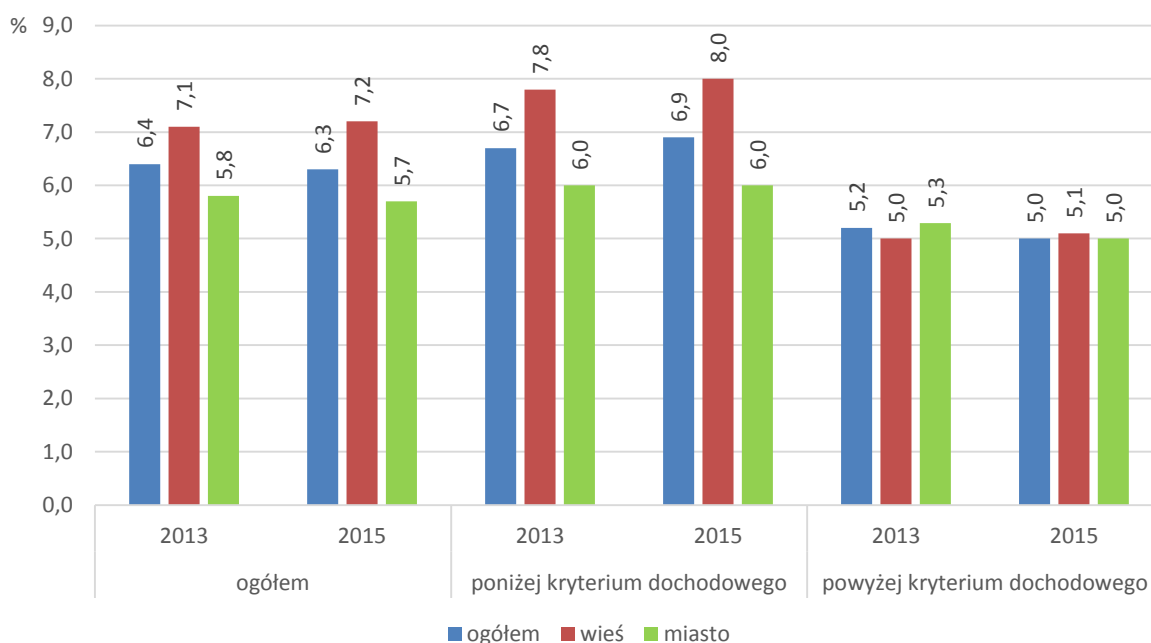

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Poziom ubóstwa w województwie

Ze względu na brak informacji dotyczących ubóstwa w województwie warmińsko-mazurskim, określono, że cechą poziomu ubóstwa są wydatki gmin na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej. Za rok 2013 i 2015 liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej, zarówno ogółem, jak też poniżej i powyżej kryterium dochodowego, wykazywała trend malejący. Analogiczna sytuacja była w przypadku tego wskaźnika w podziale miasto – wieś. Liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w 2015 r. wyniosła: ogółem – 6,3%, poniżej kryterium dochodowego – 6,9%, powyżej kryterium dochodowego – 5,0%. W podziale na wieś wartości były wyższe w odniesieniu do roku bazowego 2013, kształtowały się w 2015 r. następująco: ogółem – 7,2%, poniżej kryterium dochodowego – 8,0%, powyżej kryterium dochodowego – 5,1%. W podziale na miasto wartości były niższe w odniesieniu do roku bazowego 2013, kształtowały się w 2015 r. następująco: ogółem – 5,7%, poniżej kryterium dochodowego – 6,0%, powyżej kryterium dochodowego – 5,0% (Rys. 8).

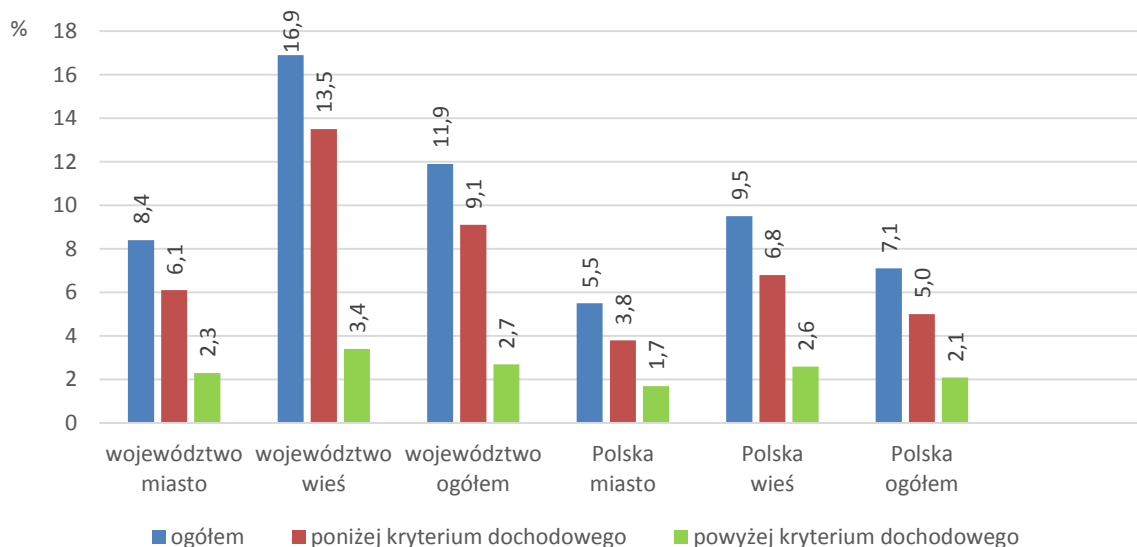
Rys. 8. Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2013 i 2015

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Malejąca liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej miała przełożenie na liczbę osób korzystających z tej pomocy. W latach 2013 i 2015, zarówno ogółem, jak również poniżej i powyżej kryterium dochodowego, liczba ta zachowała wartość malejącą na poziomie kraju, województw oraz w podziale wieś – miasto. Wskaźnik zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego w roku 2013 i 2015 (ogółem, poniżej i powyżej kryterium dochodowego) wykazywał generalnie trend spadkowy. Dotyczyło to kraju, poszczególnych województw, jak również województw w podziale wieś – miasto. W województwie warmińsko-mazurskim, ogółem oraz w podziale wieś – miasto, wartość wskaźnika utrzymywała się powyżej wartości średnich krajowych (Rys. 9).

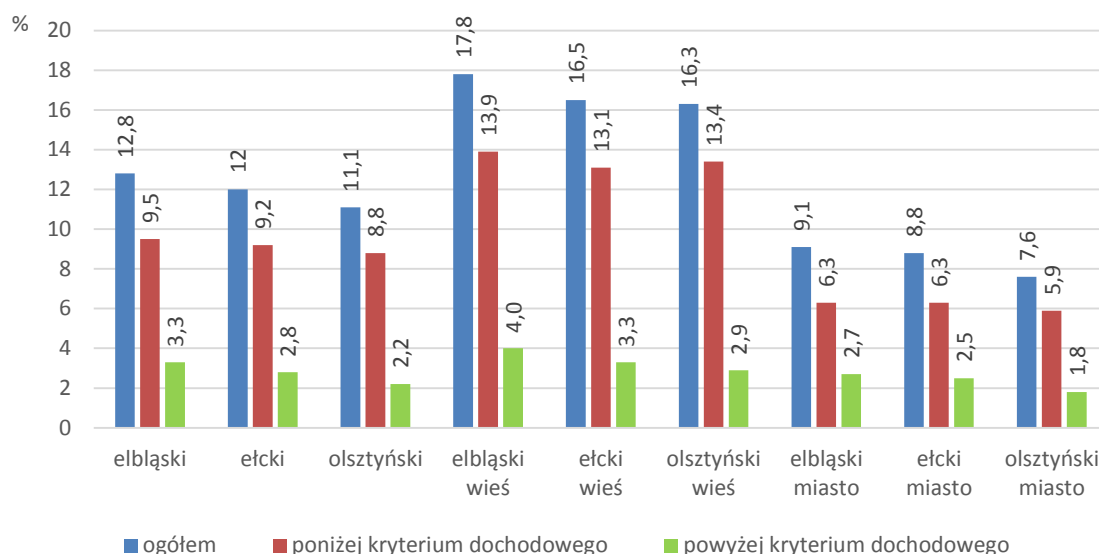
Rys. 9. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego w 2015 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W roku 2013 i 2015 zaobserwowano spadek dotyczący korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego w województwie, jak i w poszczególnych podregionach, tj. elbląskim, ełckim, olsztyńskim. Tendencja spadkowa utrzymywała się również w podregionach w podziale na wieś i miasto. Liczba korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej ogółem kształtowała się w podregionach następująco: elbląski (12,8), ełcki (12), olsztyński (11,1). Wartości te były wyższe dla wsi (elbląski – 17,8, ełcki – 16,5, olsztyński – 16,3) oraz niższe dla miasta (elbląski – 9,1, ełcki – 8,8, olsztyński – 7,6). Liczba korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego kształtowała się w podregionach następująco: ogółem (elbląski – 9,5, ełcki – 9,2, olsztyński – 8,8), wieś (elbląski – 13,9, olsztyński – 13,4, ełcki – 13,1), miasta (elbląski i ełcki – 6,3, olsztyński – 5,9). Natomiast liczba korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej powyżej kryterium dochodowego kształtowała się w podregionach następująco: ogółem (elbląski – 3,3, ełcki – 2,8, olsztyński – 2,2), wieś (elbląski – 4,0, ełcki – 3,3, olsztyński – 2,9), miasta (elbląski – 2,7, ełcki – 2,5, olsztyński – 1,8) (Rys. 10).

Rys. 10. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego w podregionach województwa warmińsko-mazurskiego w 2015 r.

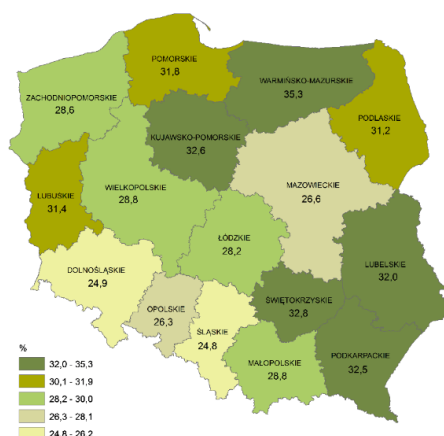
Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Wartość średnia wskaźnika zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej w województwie warmińsko-mazurskim w 2015 r. ogółem kształtowała się na poziomie 11,9. Najwyższą wartość odnotowano dla powiatu elbląskiego (16,7), najniższą dla miasta Olsztyn (5,0). Poniżej kryterium dochodowego przy średniej wojewódzkiej na poziomie 9,1 był: najwyższy dla powiatu elbląskiego (13,9), najniższy dla miasta Olsztyn (3,8). Powyżej kryterium dochodowego przy średniej wojewódzkiej na poziomie 2,7 był: najwyższy dla powiatu nowomiejskiego (5,1), najniższy dla miasta Olsztyn (1,2). Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej na wsi miał wartości wyższe niż średnia tego wskaźnika dla całego województwa. W 2015 r. przy średniej wojewódzkiej na poziomie 16,9 był: najwyższy dla powiatu kętrzyńskiego (23,8), najniższy dla powiatu giżyckiego (14,6). Poniżej kryterium dochodowego przy średniej wojewódzkiej na poziomie 13,5 był: najwyższy dla powiatu kętrzyńskiego (19,7), najniższy dla powiatu olsztyńskiego (8,9). Powyżej kryterium dochodowego przy średniej wojewódzkiej na poziomie 3,4 był: najwyższy dla powiatu nowomiejskiego (5,7), najniższy dla powiatu olsztyńskiego (1,8). Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej w miastach miał wartość niższą niż średnia dla całego województwa. W 2015 r. przy średniej wojewódzkiej na poziomie 8,4 był: najwyższy dla powiatu elbląskiego (13,2), najniższy dla miasta Olsztyn (5,0). Poniżej kryterium dochodowego przy średniej wojewódzkiej na poziomie 6,1 był: najwyższy dla powiatu elbląskiego (11,0), najniższy dla miasta Olsztyn (3,8). Powyżej kryterium dochodowego przy średniej krajowej na poziomie 2,3 był: najwyższy dla powiatu nowomiejskiego (3,7), najniższy dla miasta Olsztyn (1,2).

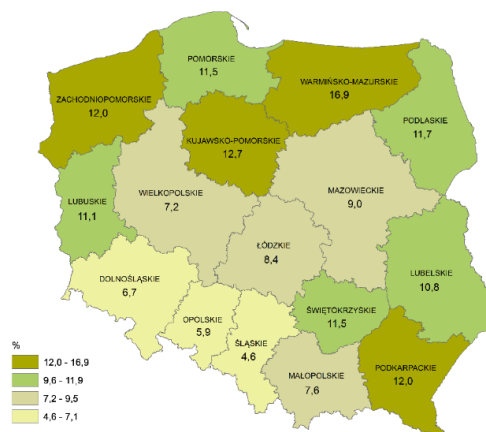
W 2015 r. wydatki na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w skali kraju stanowiły 29,2% wydatków ogółem. W województwie warmińsko-mazurskim stanowiły 35,3% wydatków ogółem i były najwyższe w kraju. W województwie śląskim o najniższym w skali kraju udziale wydatków na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w ogólnych wydatkach gmin, stanowiły wartość 24,8% (Rys. 11).

Udział wydatków na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w ogólnych wydatkach gmin miał odzwierciedlenie we wskaźniku udziału beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem. W 2015 r. wartość najwyższą w kraju odnotowano w województwie warmińsko-mazurskim na poziomie 16,9% (Rys. 12).

Rys. 11. Udział wydatków gmin (bez miast na prawach powiatu) na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w ogólnych wydatkach gmin według województw w 2015 r.

Rys. 12. Udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem według województw w 2015 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Wnioski:

1. Województwo warmińsko-mazurskie należy do grupy regionów o niskich dochodach i wysokiej skali ubóstwa mieszkańców obszarów wiejskich. Region ten cechuje najwyższy w kraju, na obszarach wiejskich, udział wydatków gmin na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w ogólnych wydatkach gmin (35,3%) oraz udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem (16,9%).
2. W odniesieniu do problemu ubóstwa należy dokonać rozpoznania faktycznej jego skali i zróżnicowania w ujęciu lokalnym. Jest potrzebne wsparcie działań umożliwiających szczegółową identyfikację grup objętych tym zjawiskiem oraz wdrożenie strategii przeciwdziałania negatywnym procesom, poprzez działania animacyjne i aktywizujące lokalne społeczności.

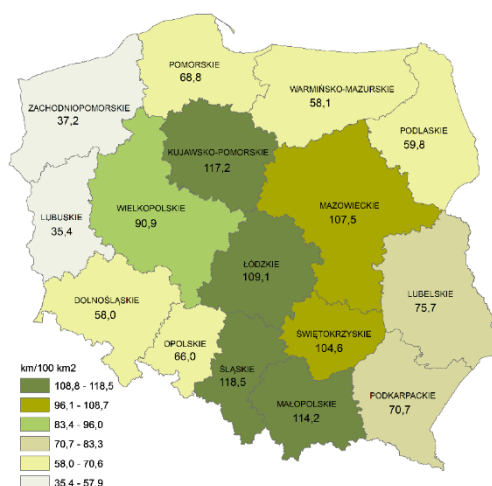
1.2.5. Infrastruktura na obszarach wiejskich

Sieć wodociągowa i kanalizacyjna na obszarach wiejskich

W województwie warmińsko-mazurskim łączna długość sieci wodociągowej przebiegającej przez obszary wiejskie w 2016 r. wynosiła 13,7 tys. km i w porównaniu do 2005 r. wzrosła o 35,4%; w Polsce o 22,3%. Sieć wodociągowa występująca na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego stanowiła 85,5% całkowitej jej długości w województwie. Średnia gęstość sieci wodociągowej na wsi w naszym województwie wynosiła 58,1 km/100 km² (w Polsce – 80,2 km/100 km²) i była ona jedną z najmniejszych w Polsce (Rys. 1). Mniejsza gęstość sieci wodociągowej na wsi była jedynie w województwach lubelskim, zachodniopomorskim i dolnośląskim. Pomimo że gęstość sieci wodociągowej na wsi była niemal siedmiokrotnie mniejsza niż w miastach to jej rozwój był dużo bardziej dynamiczny.

Na wsi, w porównaniu z 2005 r. gęstość tej sieci wzrosła o 35,5% podczas gdy w miastach jedynie o 15,7%. W podregionie elbląskim gęstość sieci wodociągowej była największa 66,3 km/100 km², natomiast najmniejsza gęstość sieci wodociągowej była w podregionie ełckim 51,4 km/100 km². Sieć wodociągowa o największej gęstości znajduje się na terenach wiejskich powiatu nowomiejskiego 139,3 km/100 km², natomiast najmniejsza na terenie powiatu piskiego 20 km/100 km².

Rys. 1. Gęstość sieci wodociągowej na obszarach wiejskich według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

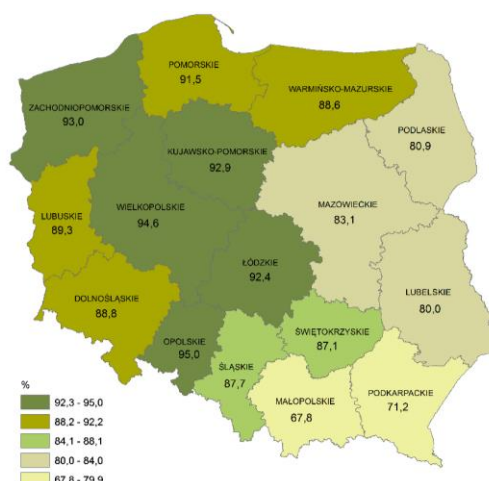

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Z sieci wodociągowej w 2015 r. na terenach wiejskich województw warmińsko-mazurskiego korzystało 522,3 tys. osób, co stanowiło 88,6% wszystkich mieszkańców obszarów wiejskich województwa (w Polsce było to 84,7%) (Rys. 2). W miastach województwa warmińsko-mazurskiego odsetek ten był wyższy i wynosił 99,0%. Jednak w stosunku do 2005 r. dostępność ludności wiejskiej do sieci wodociągowej wzrosła o 16,1% (w Polsce o 13,0%), a w miastach o 1,1%.

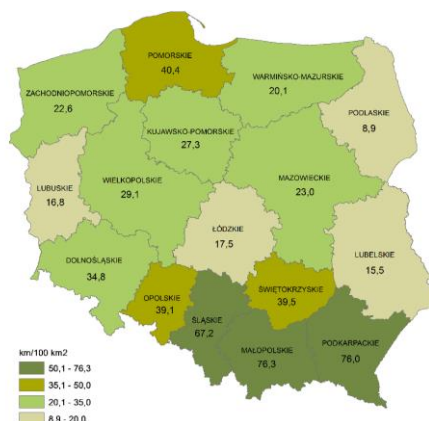
Rys. 2. Udział ludności korzystająca z sieci wodociągowej w ogólnej liczbie ludności obszarów wiejskich według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Łączna długość sieci kanalizacyjnej w 2016r. wynosiła na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego 4,7 tys. km, co stanowiło 67,3% ogólnej jej długości w województwie. Od 2005 r. długość sieci kanalizacyjnej na terenach województwa warmińsko-mazurskiego wzrosła ponad dwukrotnie. Gęstość sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich naszego województwa wynosi 20,1 km/100 km² (w Polsce – 31,1km/100 km²), co plasuje je na 12 miejscu w kraju (Rys. 3).

Rys. 3. Gęstość sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

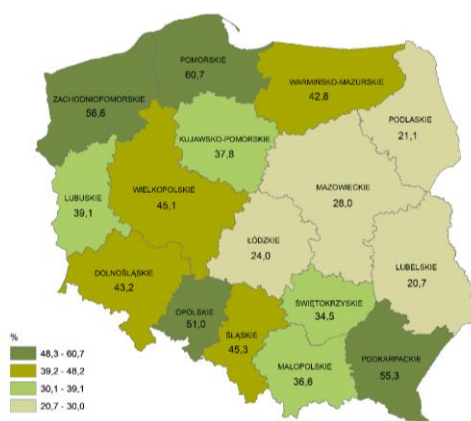
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Gęstość sieci kanalizacyjnej na wsi była ok. 19-krotnie mniejsza niż w miastach, jednak w stosunku do 2005 r. odnotowano duży progres, gęstość sieci kanalizacyjnej na wsi w tamtym okresie była 38-krotnie mniejsza niż w miastach. Najlepiej sieć kanalizacyjna była rozwinięta na terenach wiejskich podregionów elbląskiego i etckiego 20,5 km/100 km², natomiast naj słabiej na terenie podregionu olsztyńskiego 19,6 km/100 km². Największa gęstość sieci kanalizacyjnej była we wsiach powiatu giżyckiego 40,6 km/100 km², natomiast najmniejsza na terenie powiatu bartoszyckiego 7,5 km/100 km².

Z sieci kanalizacyjnej w 2015 r. w województwie korzystało 252,4 tys. ludności wiejskiej co stanowiło 42,8% ogółu mieszkańców terenów wiejskich (w Polsce – 39,2%) (Rys. 4). Oznacza to prawie podwójny wzrost w porównaniu z 2005 r. (22,6%). Pomimo tak dużego wzrostu pod względem gęstości sieci kanalizacyjnej województwo warmińsko-mazurskie zajęły dopiero 13 miejsce w kraju. Długość sieci kanalizacyjnej na terenach wiejskich województwa jest prawie trzykrotnie mniejsza od długości sieci wodociągowej a co za tym idzie jej gęstość w km/100 km² jest też niemal trzykrotnie mniejsza.

Rys. 4. Udział ludności korzystająca z sieci kanalizacyjnej w ogólnej liczbie ludności obszarów wiejskich według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

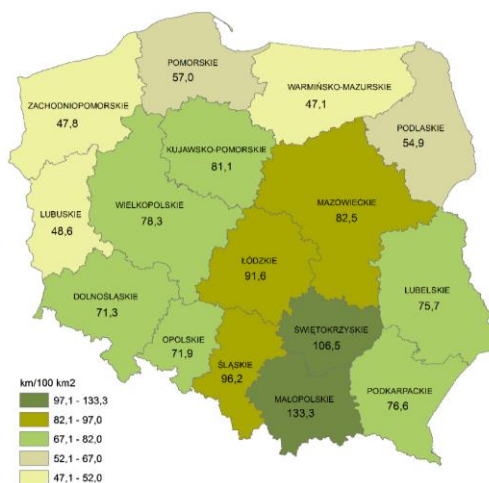
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Jakość dróg lokalnych

Długość dróg publicznych zamiejskich o nawierzchni twardej przebiegających przez teren województwa warmińsko-mazurskiego w 2015 r. wynosiła 11,4 tys. km, co plasowało je na 11 miejscu w Polsce. Większość tych dróg posiada nawierzchnię ulepszoną - 92,0%. Ilość dróg publicznych zamiejskich o nawierzchni twardej przebiegających przez teren województwa warmińsko-mazurskiego wzrosła o zaledwie 6,5% (Polska 14,7%).

Gęstość dróg publicznych twardych w województwie w 2015 r. wynosiła 47,1 km/100 km² i była najmniejsza w kraju (w Polsce – 74,5km/100 km²), oznaczało to ostatnie miejsce wśród województw w Polsce (Rys. 5).

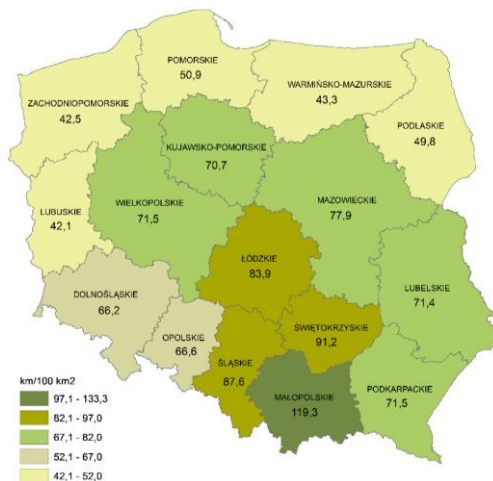
Rys. 5. Gęstość dróg publicznych zamiejskich o twardej nawierzchni według województw w 2015 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Gęstość dróg publicznych zamiejskich o nawierzchni ulepszonej wynosiła 43,3 km/100 km² (w Polsce – 67,9 km/100 km²) co oznaczało 14 miejsce wśród województw w kraju (Rys. 6).

Rys. 6. Gęstość dróg publicznych zamiejskich o twardej nawierzchni ulepszonej według województw w 2015 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Jakość dróg publicznych zamiejskich o nawierzchni twardej na 100 km² w województwie warmińsko-mazurskim od 2005 r. zwiększyła się o 6,6% podczas gdy w Polsce w tym samym okresie wzrost ten był ponad dwukrotnie większy – 14,8%. Sytuacja wygląda lepiej gdy porównamy ilość dróg publicznych zamiejskich o nawierzchni twardej przypadających na 10 tys. ludności. Na terenie województwa wynosiła ona w 2015 r. 79,1 km/10 tys. ludności (w Polsce 60,6 km/10 tys. ludności), co oznaczało czwarte miejsce w kraju. Ilość dróg publicznych zamiejskich o nawierzchni twardej ulepszonej w województwie warmińsko-mazurskim wynosiła 72,8 km/10 tys. ludności, co również oznaczało czwarte miejsce w Polsce gdzie średnia wynosiła 55,2 km/10 tys. ludności.

Wykorzystanie i dostępność Internetu szerokopasmowego na obszarach wiejskich

W Polsce dostęp do szerokopasmowego Internetu posiadało ogółem 75,7% wszystkich gospodarstw domowych. Na obszarach wiejskich stopień dostępu do Internetu szerokopasmowego wzrósł od 60,5% w 2012 r. do 71,3% w 2016 r. Najmniejszy dostęp do Internetu szerokopasmowego był w Polsce wschodniej (74,8%), wyższy był w Polsce centralnej (75,9%) a najwyższy w Polsce zachodniej (76%). Gospodarstwa domowe posiadające komputer osobisty z szerokopasmowym dostępem do Internetu stanowiły 55,9% wszystkich gospodarstw domowych w województwie warmińsko-mazurskim. W skali kraju takich gospodarstw posiadających komputer osobisty z szerokopasmowym dostępem do Internetu było 56,1%. W województwie warmińsko-mazurskim było 55,9% takich gospodarstw domowych, co plasowało je na 10 miejscu w Polsce.

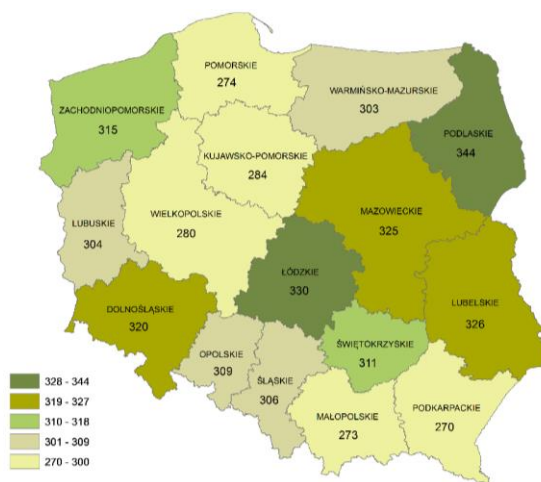
Dostępność energii elektrycznej

Na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w 2015 r. odbiorcami energii elektrycznej było 172,2 tys. gospodarstw domowych. W porównaniu do 2005 r. był to wzrost o 5,9%, podczas gdy w Polsce wzrost ten wyniósł 4,9%. Zużycie energii na jednego odbiorcę wynosiło 2,5 tys. kWh (w Polsce 2,3 tys. kWh), a jeden mieszkaniec zużywał przeciętnie 733,6 kWh (w Polsce 748,2 kWh). Tym samym województwo warmińsko-mazurskie uplasowało się odpowiednio na 4 i 9 miejscu w Polsce pod względem zużycia energii na jednego mieszkańca.

Stan infrastruktury mieszkaniowej

Ilość mieszkań na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego na dzień 31.12.2015 r. wynosiła 178,6 tys. i w porównaniu z 2005 r. wzrosła o 9,6% (Polska o 9,7%). Ilość mieszkań przypadających na 1000 ludności na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego wynosiła 303,0 mieszkania/1000 ludności (Rys. 7), podczas gdy średnia w Polsce wynosiła 301,5 mieszkania/1000 ludności. Pod tym względem województwo zajmowało 11 miejsce w kraju. Najwięcej mieszkań przypada na mieszkańców podregionu ełckiego 311,8 mieszkania/1000 ludności, natomiast najmniej na mieszkańca podregionu elbląskiego 290,0 mieszkania/1000 ludności. Najlepiej pod tym względem wyglądały obszary wiejskie powiatu węgorzewskiego – 343,2 mieszkania/1000 ludności, a najgłabiej obszar wiejski powiatu iławskiego - 264,0 mieszkania/1000 ludności. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego wynosiła 81,1 m² (Polska 92,7 m²) co stanowiło wzrost o 9,4% w porównaniu do 2005 r. (Polska 8,8%). Pod względem powierzchni użytkowej mieszkań województwo warmińsko-mazurskie znalazło się na ostatnim miejscu w Polsce. Przeciętna powierzchnia użytkowa przypadająca na 1 osobę na terenach wiejskich wynosiła 24,6 m², podczas gdy w Polsce wynosiła 27,9 m². Także pod tym względem województwo warmińsko-mazurskie uplasowało na ostatnim miejscu w kraju.

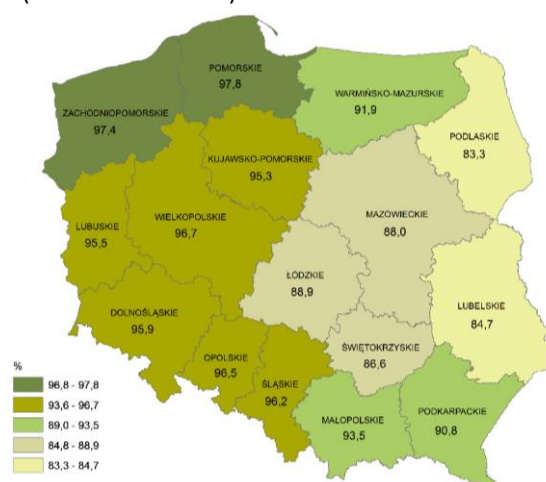
Rys. 7. Liczba mieszkań na obszarach wiejskich na 1000 ludności według województw w 2015 r.
(stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W wodociąg było wyposażonych 164 tys. mieszkań znajdujących się na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego. W stosunku do 2005 r. oznaczało to wzrost o 11,6% (Polska 14,5%). 91,9% mieszkań znajdujących się na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego było wyposażonych w wodociąg (Rys. 8), co oznaczało 10 miejsce w skali kraju.

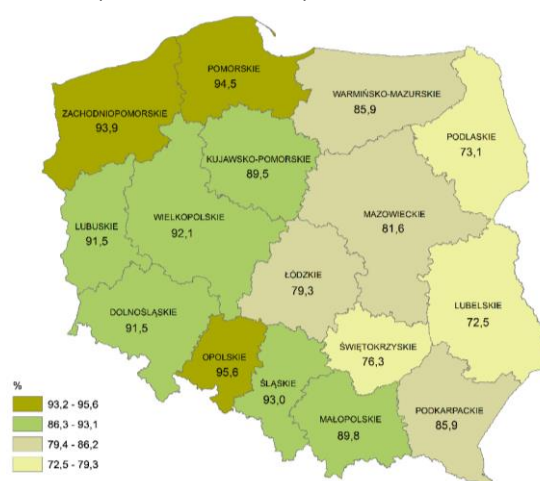
Rys. 8. Udział mieszkań wyposażonych w wodociąg w ogólnej liczbie mieszkań na obszarach wiejskich według województw w 2015 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego znajdują się 153,3 tys. mieszkań wyposażonych w ustęp spłukiwany, co stanowi 85,9% ogółu mieszkań (Polska 86,1%, Rys. 9). Plasuje to województwo warmińsko-mazurskie na 10 miejscu wśród wszystkich województw.

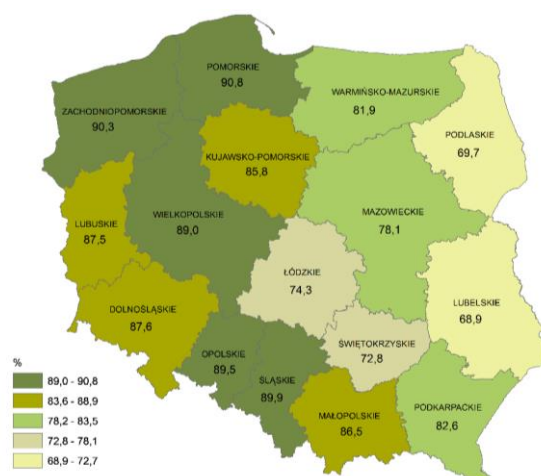
Rys. 9. Udział mieszkań wyposażonych w ustęp spłukiwany w ogólnej liczbie mieszkań na obszarach wiejskich według województw w 2015 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W łazienkę wyposażonych jest 146,3 tys. mieszkań znajdujących się na obszarach wiejskich województwa. Stanowi to 81,9% wszystkich mieszkań znajdujących się na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim (Rys. 10), w Polsce współczynnik ten stanowi 82,4%. Pod tym względem województwo warmińsko-mazurskie znajduje się na 11 miejscu w kraju. Na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego w gaz sieciowy wyposażonych jest 8,3 tys. mieszkań, co stanowi zaledwie 4,6% ogółu mieszkań (Polska 21,3%), co jest 12 wynikiem w kraju. 123,9 tys. mieszkań znajdujących się na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego wyposażonych jest w centralne ogrzewanie. Od 2005 r. liczba mieszkań wyposażonych w centralne ogrzewanie w stosunku do ogółu mieszkań wzrosła o 9,0% i wynosiła 69,4% (Polska 70,9%), co plasuje województwo warmińsko-mazurskie na 11 miejscu w kraju.

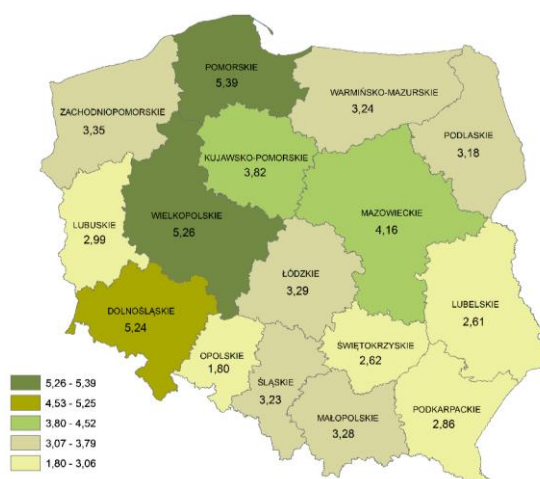
Rys. 10. Udział mieszkań wyposażonych w łazienkę w ogólnej liczbie mieszkań na obszarach wiejskich według województw w 2015 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W 2015 r. na terenach wiejskich województwa oddano do użytkowania 1,9 tys. mieszkań. Lokowało to województwo warmińsko-mazurskie na 11 miejscu w kraju. W przeliczeniu na 1000 osób zamieszkujących obszary wiejskie w województwie warmińsko-mazurskim oddano 3,24 mieszkania/1000 ludności (Rys. 11) podczas gdy średnia dla Polski wynosiła 3,68 mieszkania/1000 ludności, co oznaczało 9 miejsce w Polsce.

Rys. 11. Mieszkania oddane do użytkowania na obszarach wiejskich na 1000 ludności według województw w 2015 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

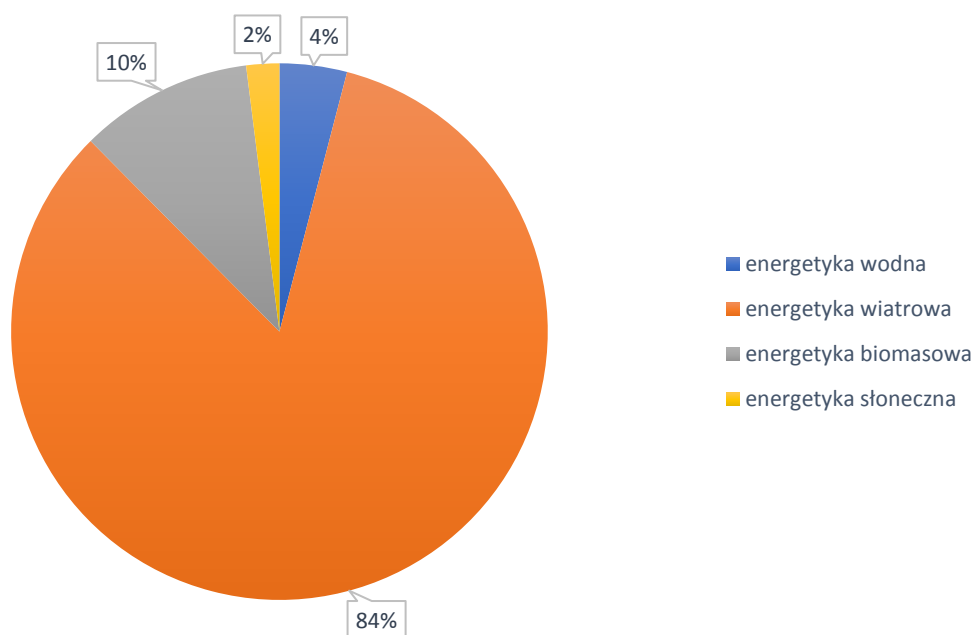
Odnawialne źródła energii

Województwo warmińsko-mazurskie, na tle kraju, cechuje relatywnie wysoki udział energii ze źródeł odnawialnych w stosunku do ogółu produkowanej energii, który wynosi 82% (dane GUS BDL 2016 r.). **Najwięcej energii ze źródeł odnawialnych** pozyskiwane jest z biopaliw stałych, na co między innymi składają się indywidualne gospodarstwa, w których ogrzewanie oparte jest na tradycyjnych paleniskach opalanych biomasą leśną i rolniczą.

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego jest obecnie 176 instalacji, należących do przedsiębiorstw wytwarzających energię ze źródeł odnawialnych o łącznej mocy nominalnej 424,2 MW. Największy udział w tej produkcji ma energetyka wiatrowa – są to 43 instalacje, o łącznej mocy nominalnej 354,3 MW. Jednak dalszy rozwój energetyki wiatrowej zagrożony jest ze względu na zmieniające się uregulowania prawne oraz niechęć ze strony lokalnych społeczności do zakładania farm wiatrowych w nowych miejscach.

Drugą pod względem wielkości grupę stanowią elektrownie oparte na biomasie – 23 instalacje o mocy znamionowej 44,3 MW. Natomiast jeśli chodzi o pozyskanie energii z biomasy grupę tę podzielić możemy na 5 różnych segmentów ze względu na źródło pochodzenia biomasy. Wyróżniamy tu elektrownie działające na bazie biogazu z oczyszczalni ścieków (6 instalacji o mocy 3,8 MW) oraz biogazu składowiskowego (3 instalacje o mocy 1,6 MW) – biogaz jest w tym przypadku produktem ubocznym pozyskiwanym w drodze procesów oczyszczania ścieków oraz składowania odpadów. Dwa kolejne to biomasa leśna, rolnicza i ogrodowa (3 instalacje o mocy 4,4 MW) oraz biomasa mieszana (1 instalacja mocy 25 MW). Następny segment w energetyce biomasowej stanowią biogazownie rolnicze (10 instalacji o łącznej mocy nominalnej 9,5 MW). Biogaz rolniczy nieodzownie związany jest z produkcją zwierzęcą, gdyż jednym z substratów niezbędnych do jego produkcji są odchody zwierzęce. Biogazownie rolnicze poza funkcją produkcyjną zielonej energii spełniają również rolę unieszkodliwiania trudnych dla środowiska, szczególnie przy produkcji wielkoskalowej, odchodów zwierzęcych. Rozwój rynku biogazu rolniczego blokowany jest jednak przez niestabilną sytuację prawną oraz niewystarczające wsparcie rynku OZE, jak również wciąż zmieniający się rynek biomasy, od którego produkcja biogazu jest również uzależniona.

Rys. 12. Struktura produkcji energii z odnawialnych źródeł energii w województwie warmińsko- mazurskim

Źródło: opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Regulacji Energetyki

Tab. 1 Wykaz przedsiębiorstw wytwarzających energię elektryczną pochodzącą z OZE na terenie województwa warmińsko-mazurskiego (stan w dniu 31.12.2017)

Powiat	WOA elektrownia wodna przepływa do 0,3MW	WOA moc [MW]	WOB elektrownia wodna przepływa do 1MW	WOB moc [MW]	WOC elektrownia wodna przepływa do 5MW	WOC moc [MW]	WIL elektrownia wiatrowa na lądzie	WIL moc [MW]	BGO elektrownia na bazie biogazu z oczyszczalni ścieków	BGO moc [MW]	BGS elektrownia na bazie biogazu składowis- kowego	BGS moc [MW]	BGR elektrownia na bazie biogazu rolniczego	BGR moc [MW]	BMG elektrownia na bazie biomasy leśnej, rolniczej i ogrodowej	BMG moc [MW]	BMM elektrownia na bazie biomasy mieszanej	BMM moc [MW]	PVA elektrownia na bazie promieniowa nie słonecznego	PVA moc [MW]
bartoszycki	1	0,11																		
braniewski	2	0,047	2	1,3	1	3,3	2	26												
działdowski	3	0,19					4	48,5												
elbląski	3	0,124					2	3,849	1	0,4	1	0,372					1	25		
ełcki	2	0,092					1	0,6	1	0,503					1	0,824			1	0,05
giżycki	2	0,096					1	4,5					2	1,494					1	0,04
gołdapski	6	0,865	1	0,349			7	53,48												0,611
iławski	1	0,076	1	0,48			12	125,99	1	0,696			1	0,999	1	3,4			2	0,109
kętrzyński	8	0,964					1	70					2	1,399					1	0,04
lidzbarski	9	0,831	3	2,3			2	1,575											1	0,04
mragowski	1	0,044																	1	0,05
nidzicki							3	11,75											3	0,119
nowomiejski	7	0,557					2	1,6					1	2					2	1,08
olecki	3	0,141					2	4,6					2	2,126					1	0,04
olsztyński	16	1,125			2	3,776	2	1,7	2	1,502	1	0,802	1	1,2					13	3,713
ostródzki							2	0,12	1	0,69	1	0,4	1	0,25	1	0,22			2	0,127
piski																				
szczygieński	2	0,055																	4	1,418
węgorzewski			1	0,4															1	1
razem	66	5,317	8	4,829	3	7,076	43	354,264	6	3,791	3	1,574	10	9,468	3	4,444	1	25	33	8,437

Źródło: Urząd Regulacji Energetyki

Trzecią grupą w strukturze produkcji energii ze źródeł odnawialnych jest energetyka wodna. Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego znajduje się 77 instalacji małych elektrowni wodnych o łącznej mocy 17,2 MW. Ze względu na moc podzielono je na 3 kategorie, tj.:

- elektrownie przepływowe o mocy do 0,3 MW – 66 instalacji, o łącznej mocy 5,3 MW,
- elektrownie przepływowe o mocy do 1 MW – 8 instalacji, o łącznej mocy 4,8 MW,
- elektrownie przepływowe o mocy do 5 MW - 3 instalacje o łącznej mocy 7,1 MW.

Energetyka wodna nie jest jednak zbyt rozwojową gałęzią odnawialnych źródeł energii. Pomimo dużej ilości rzek i cieków na terenie województwa istnieją bariery środowiskowe, które ograniczają możliwości budowy nowych progów i spiętrzeń wodnych ze względu na zachwianie równowagi środowiskowej na danym cieku.

Ostatnią pod względem udziału w strukturze OZE grupą, najdynamiczniej się rozwijającą jest energetyka słoneczna. Coraz bardziej popularne stają się farmy fotowoltaiczne, obecnie na terenie województwa jest ich 33 o łącznej mocy nominalnej 8,4 MW.

Odnawialne źródła energii wykorzystywane są nie tylko do produkcji energii w celach komercyjnych, cieszą się również coraz większym zainteresowaniem wśród indywidualnych odbiorców będąc alternatywą dla paliw kopalnych, szczególnie tam gdzie dostęp do energetyki, czy ciepła systemowego jest utrudniony.

Potencjał rozwoju OZE upatruje się właśnie w tzw. energetyce prosumenckiej, która po zmianie regulacji prawnych wprowadzonych Ustawą z dnia 20 lutego 2015 roku o odnawialnych źródłach energii, dała nowe możliwości osobom fizycznym, w tym zakresie. **Prosument, to konsument energii, który jest równocześnie jej producentem**, a według definicji prawa energetycznego – właściciel instalacji odnawialnego źródła energii o mocy do 40 kW (tzw. mikroinstalacji). Na podstawie obowiązujących przepisów operatorzy sieci zobowiązani są do odbioru energii od każdego prosumenta. Sieć energetyczna staje się wówczas zewnętrznym magazynem energii, z którego energia pobierana jest wtedy, kiedy jest na nią zapotrzebowanie.

Energetyka prosumencka, pozwala uniknąć wielkich strat energii powstających w trakcie przesyłania jej na duże odległości. Ma to olbrzymie korzyści zarówno dla gospodarki jak i środowiska. Odbiorca energii jest nie tylko użytkownikiem, ale aktywnym uczestnikiem w procesie jej wytwarzania, dzięki czemu znacznie obniża koszty utrzymania nieruchomości.

Indywidualne instalacje odnawialnych źródeł energii często nie wymagają pozwolenia na budowę, czy też zgłoszenia do nadzoru budowlanego, nie ma też obowiązku zgłaszania takowych instalacji w urzędzie gminy czy w powiecie, sytuacja ta powoduje brak możliwości zinventaryzowania istniejących już indywidualnych instalacji OZE, a tym samym brak możliwości zobrazowania rzeczywistego stopnia wykorzystania OZE nie tylko na terenie województwa, ale też kraju.

Szansą dla regionu, dysponującego jednocześnie znacznymi zasobami ziemi rolniczej jest agroenergetyka oparta na biomasie. Pamiętając, że na procesy rozwoju regionu mają wpływ uwarunkowania zewnętrzne, główną uwagę w działaniach na rzecz rozwoju produkcji i wykorzystania OZE należy skoncentrować na uwarunkowaniach lokalnych i czynnikach endogenicznych. Z tych m.in. względów polityce krajowej, w powiązaniu z polityką energetyczną UE, można przypisać charakter instrumentów wspomagających i korygujących procesy rozwojowe. Szczególna rola zintegrowanych systemów pozyskania i przerobu biomasy z jej przeznaczeniem na cele energetyczne wynika przede wszystkim z potrzeby racjonalnego wykorzystania istniejących w rolnictwie i na obszarach wiejskich zasobów (ziemi, siły roboczej).

W dalszej perspektywie działań na rzecz wykorzystania biomasy z produkcji polowej jako źródła energii i nowego obszaru aktywności podmiotów gospodarczych, należy uwzględnić w ramach strategii i programów lokalnych rozwiązanie takich kwestii, jak:

- możliwość długofalowej współpracy z istniejącymi ciepłowniami miejskimi jako potencjalnymi odbiorcami biomasy,
- potrzebę zintegrowania działań w skali ponadlokalnej (kilku gmin, powiatów) i wdrażania koncepcji służących organizacji systemów produkcji zbioru i wykorzystania biomasy na cele energetyczne,
- zaangażowanie lokalnych społeczności na rzecz wykorzystania energii z OZE, w tym z biomasy oraz organizacji systemów jej pozyskania i przerobu ze względu na fakt, że agroenergetyka to nie tylko nowy kierunek zaspokojenia potrzeb energetycznych, ale także sposób na aktywizację zawodową ludności i rozwój obszarów wiejskich.

Energetyka rozproszona oparta na odnawialnych źródłach energii ma największe szanse rozwoju właśnie na obszarach wiejskich, na terenach słabo zaludnionych, a w szczególności w gospodarstwach rolnych, jako uzupełnienie energetyki systemowej, nie zaś jako jej konkurencja.

1.2.6. Zasoby środowiskowe na obszarach wiejskich i zagospodarowanie przestrzenne

Powierzchnia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo

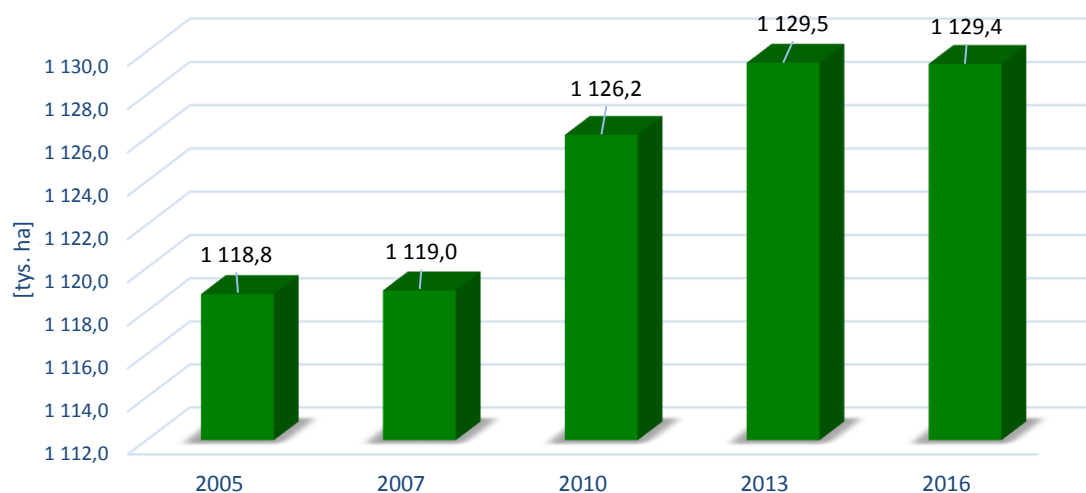
Województwo warmińsko-mazurskie jest regionem unikalnym w skali kraju z uwagi na dużą powierzchnię obszarów przyrodniczo cennych, które stanowią o wysokiej jakości i potencjale środowiska przyrodniczego. Najcenniejsze z nich zostały objęte ochroną prawną, przy czym w woj. warmińsko-mazurskim występują wszystkie formy ochrony przewidziane Ustawą o ochronie przyrody (oprócz parku narodowego). Obszary objęte ochroną prawną zajmowały w 2016 r powierzchnię 1 129 436 ha. (do powierzchni tej nie wliczono powierzchni chronionej z tytułu Dyrektywy Ptasiej i Dyrektywy Siedliskowej, czyli Natury 2000).

Na terenie województwa ustanowiono:

- 111 rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni 32 606 ha;
- 8 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 139 402 ha;
- 71 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 930 706 ha;
- 111 użytków ekologicznych o łącznej powierzchni 5 332 ha;
- 13 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych o łącznej powierzchni 21 388 ha oraz 1 stanowisko dokumentacyjne i liczne pomniki przyrody.

W okresie od 2005 r. do 2016 r. powierzchnia obszarów chronionych wzrosła o 10 634 ha. (Rys. 1).

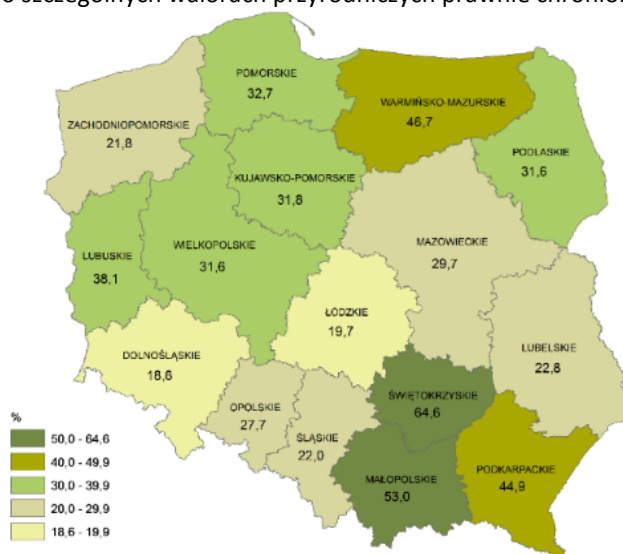
Rys. 1. Obszary o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronione – ogółem w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005 -2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W województwie warmińsko-mazurskim udział powierzchni prawnie chronionej stanowi 46,7% powierzchni ogólnej. Województwo zajmuje 3 miejsce w kraju pod względem udziału powierzchni prawnie chronionej (Rys. 3).

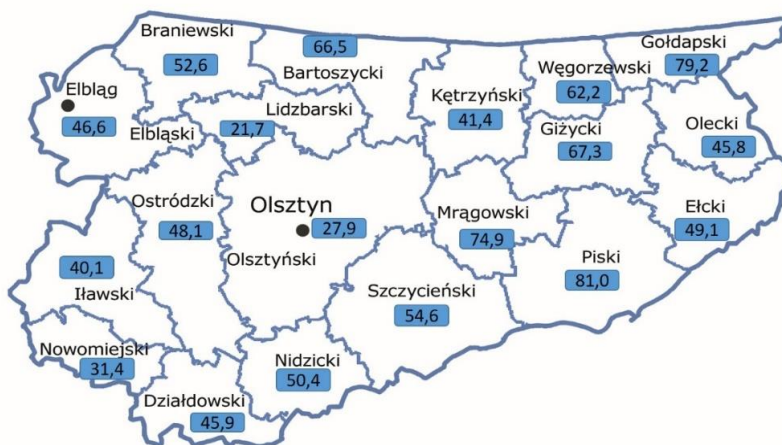
Rys. 3. Udział powierzchni o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionej w 2016 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Udział powierzchni prawnie chronionej w powierzchni ogólnej województwa jest zróżnicowany terytorialnie. Najwięcej jest jej w powiatach: piskim (81,0%) gołdapskim (79,2%), giżyckim (67,3%), bartoszyckim (66,5%) i węgorzewskim (62,2%) a najmniej w powiatach lidzbarskim (21,7%) i olsztyńskim (27,9%) (Rys.4).

Rys. 4. Udział powierzchni objętej wszystkimi formami ochrony przyrody ogółem w powierzchni powiatu w układzie przestrzennym (%) (z wyłączeniem miasta Olsztyn i Elbląg) w 2016 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Olsztynie

Poza wyżej wymienionymi formami ochrony przyrody, obszary cenne przyrodniczo zostały objęte również formami ochrony przyrody wynikającymi z ustawodawstwa UE. Pierwszą formę stanowią **specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO)**, utworzone na podstawie Dyrektywy Siedliskowej dla ochrony wymienionych w niej typów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt. Druga forma to **obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO)**, tworzone na podstawie Dyrektywy Ptasiej

dla ochrony siedlisk ptaków. Obszary wyznaczone zgodnie z tymi Dyrektywami tworzą tzw. sieć Natura 2000.

W województwie warmińsko-mazurskim wyznaczono 16 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO), których powierzchnia wynosi 649,8 tys. ha oraz 46 specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO) o łącznej powierzchni 313,6 tys. ha. W sumie obszary Natura 2000 w woj. warmińsko-mazurskim w roku 2015 obejmowały 963,4 tys. ha. Nazwy obszarów i ich powierzchnie zestawiono w tabeli 1.

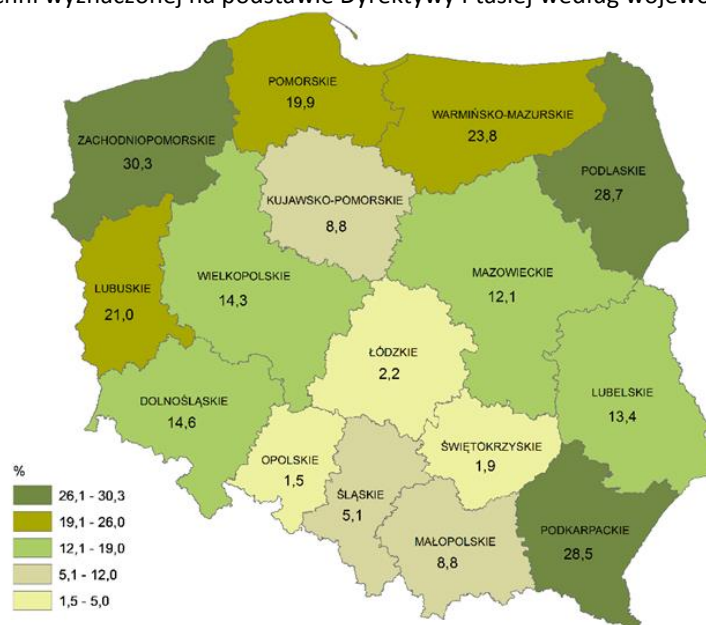
Tab.1. Obszary Natura 2000 w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Wyszczególnienie	ha	Wyszczególnienie	ha
Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków (OSO)			
Bagna Nietlickie	4 080,76	Lasy Iławskie	25 218,53
Dolina Pasłęki	20 669,89	Lasy Skalskie	12 644,73
Dolina Omulwi i Płodowicy	34386,66	Ostoja Polygon Orzysz	21 207,98
Doliny Wkry i Mławki	28 751,54	Ostoja Warmińska	145 341,99
Jezioro Dobskie	6 985,25	Puszcza Borecka	18 962,76
Jezioro Drużno	5 995,69	Puszcza Napiwodzko-Ramucka	116 604,69
Jezioro Łukajno	1 380,25	Puszcza Piska	172 802,21
Jezioro Oświn i okolice	2 516,11	Zalew Wiślany	32 223,86
Łączna powierzchnia Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków (w ha)			649 772,90
Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk (SOO)			
Aleje Pojezierza Iławskiego	377,25	Niedźwiedzie Wielkie	89,14
Bieńkowo	122,71	Ostoja Borecka	25 340,14
Budwity	450,93	Ostoja Brodnicka	4 176,86
Dolina Drwęc	12 561,56	Ostoja Drużno	3 088,79
Dolina Kakaju	1 427,97	Ostoja Dylewskie Wzgórza	3 430,62
Dolina Pisy	3 223,21	Ostoja Iławska	21 029,35
Doliny Erozyjne Wysoczyzny Elbląskiej	2 260,45	Ostoja Lidzbarska	8 866,93
Gązwa	499,14	Ostoja Napiwodzko-Ramucka	32 612,78
Gierłoż	56,95	Ostoja Piska	57 826,61
Góra Dębowa koło Mławy	386,6	Ostoja Polygon Orzysz	21 207,98
Jezioro Karaś	814,84	Ostoja Północnomazurska	14 573,01
Jezioro Woszczelskie	313,67	Ostoja Radomno	929,37
Jezioro Wukśniki	326,17	Ostoja Welska	3 384,37
Jonkowo-Warkały	226,53	Ostoja nad Oświnem	3 356,70
Kaszuny	263,96	Przełomowa Dolina Rzeki Wel	1 259,68
Mamerki	162,09	Puszcza Romincka	14 754,34
Mazurska Ostoja Żółwia Baranowo	4 305,10	Rzeka Pasłęka	8 418,46
Mazurskie Bagna	1 569,32	Swajnie	1 186,51
Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie	1 446,57	Torfowiska Źródłiskowe koło Łabędnika	26,95
Murawy koło Pasłęka	642,70	Torfowisko Zocie	65,78
Murawy na Pojezierzu Etckim	77,22	Uroczysko Markowo	1 453,64
Murawy na Poligonie Orzysz	1 298,35	Warmińskie Buczyny	1 525,85
Niecka Skalska	11 385,7	Zalew Wiślany i Mierzeja Wiślana	40 862,31
Łączna powierzchnia Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk (w ha)			313629,20
			963 402,10

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie <http://natura2000.gdos.gov.pl>

Udział obszarów wyznaczonych na podstawie Dyrektywy Ptasiej (OSO) w powierzchni ogólnej w roku 2015 w Polsce wynosił 15,8%, natomiast w województwie warmińsko-mazurskim 23,8% (Rys. 5).

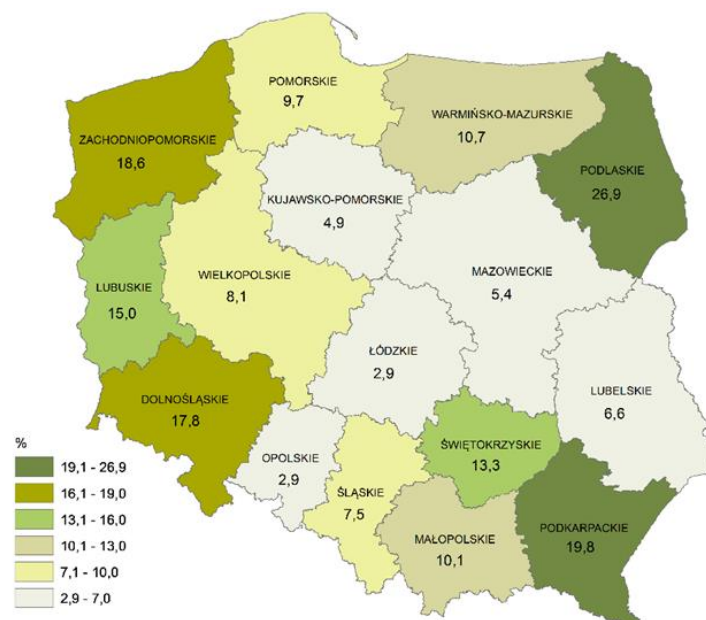
Rys. 5. Udział powierzchni wyznaczonej na podstawie Dyrektywy Ptasiej według województw w 2015 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Udział obszarów wyznaczonych na podstawie Dyrektywy Siedliskowej (SOO) w powierzchni ogólnej w roku 2015 w Polsce wynosił 11,2%, natomiast w województwie warmińsko-mazurskim 10,7% (Rys. 6).

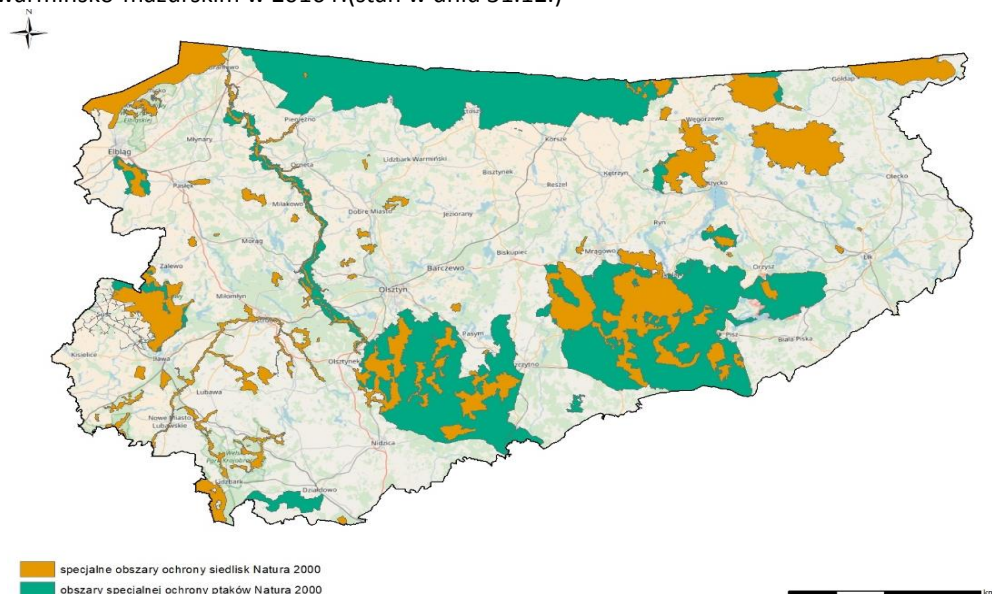
Rys.6. Udział powierzchni wyznaczonej na podstawie Dyrektywy Siedliskowej (SOO) według województw w 2015 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

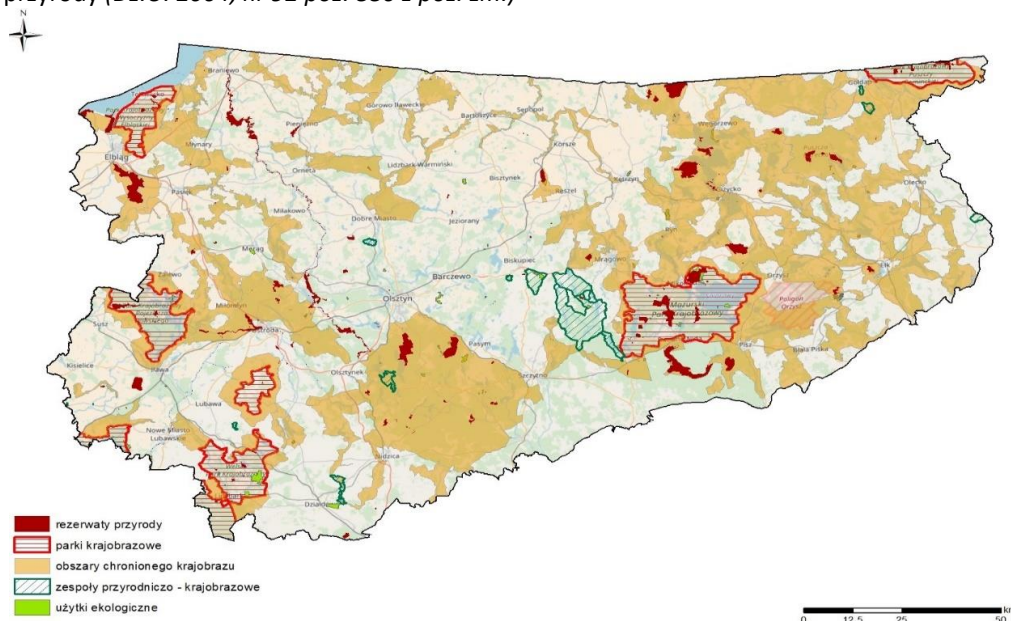
Położenie obszarów sieci Natura 2000 prezentuje Rys. 7. , a obszary objęte ochroną prawną zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody (Dz.U. 2004, nr 92 poz. 880 z poz. zm.) (Rys. 8).

Rys.7. Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków (OSO) i Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk (SOO) w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r.(stan w dniu 31.12.)

Źródło: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie

Rys. 8. Powierzchnia województwa warmińsko-mazurskiego objęta ochroną prawną zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody (Dz.U. 2004, nr 92 poz. 880 z poz. zm.)

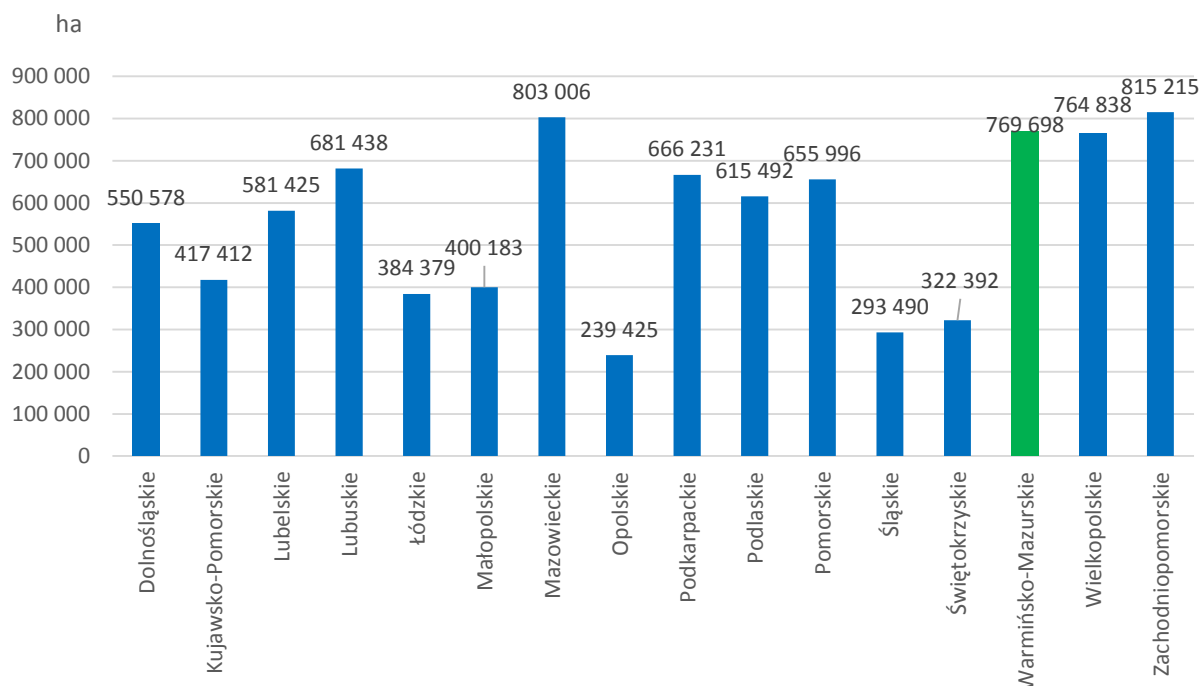
Źródło: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie

Powierzchnie zalesień

W województwie warmińsko-mazurskim na koniec 2016 r. łączna powierzchnia gruntów leśnych wynosiła 769,7 tys. ha. W porównaniu do 2005 r. powierzchnia gruntów leśnych zwiększyła się o 31,4 tys. ha, czyli o 4,1%. Największa powierzchnia gruntów leśnych na obszarach wiejskich wśród województw w 2016 r., występuje na terenie województw: zachodniopomorskiego (815,2 tys. ha), wielkopolskiego (764,8 tys. ha), mazowieckiego (803,0 tys. ha) oraz warmińsko-mazurskiego (769,7 tys. ha) (Rys. 9).

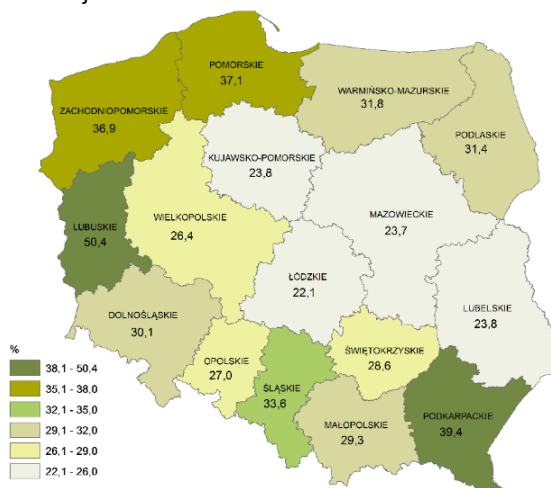
Rys. 9. Powierzchnia gruntów leśnych na obszarach wiejskich według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

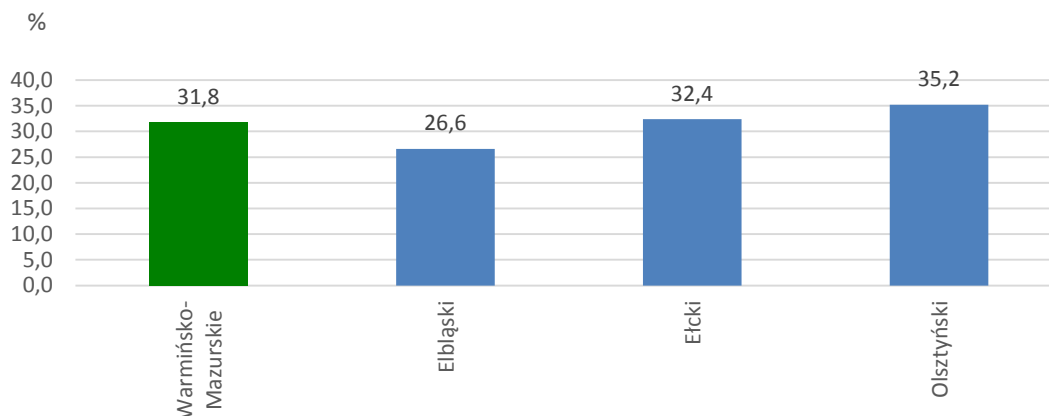
Lesistość województwa warmińsko-mazurskiego na terenach obszarów wiejskich wyniosła w końcu 2016 r. 31,8 % i była wyższa niż średnia w kraju, która wyniosła 30,1%. Biorąc pod uwagę lesistość województwo warmińsko-mazurskie uplasowało się na 6 miejscu w kraju. Województwem o najwyższej lesistości było lubuskie (50,4%), a o najniższej łódzkie (22,1%)(Rys. 10). Z kolei w podregionach województwa najwyższa lesistość występuje w olsztyńskim (34,6%), a najniższa w elbląskim (26,1%) (Rys. 10a).

Rys. 10. Lesistość na obszarach wiejskich w 2016 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

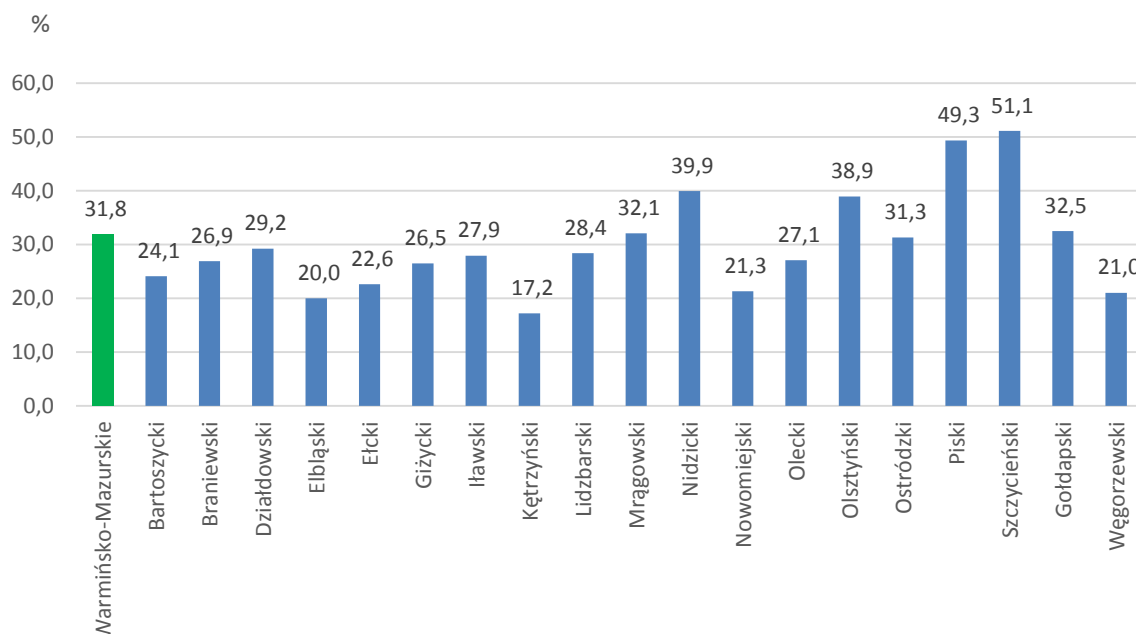
Rys. 10a. Lesistość na obszarach wiejskich według podregionów w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Najwyższa lesistość na obszarach wiejskich występowała w południowej części województwa, w powiecie szczycieńskim (51,1%), piskim (49,3%), oraz nidzickim (39,9%) i olsztyńskim (38,9%). Do najmniej zalesionych (poniżej 25% lesistości) należą powiaty: kętrzyński (17,2%), elbląski (20%), węgorszewski (21%), nowomiejski (21,3%), ełcki (22,6%) oraz bartoszycki (24,1%) (Rys. 10b)

Rys. 10b. Lesistość na obszarach wiejskich według powiatów w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

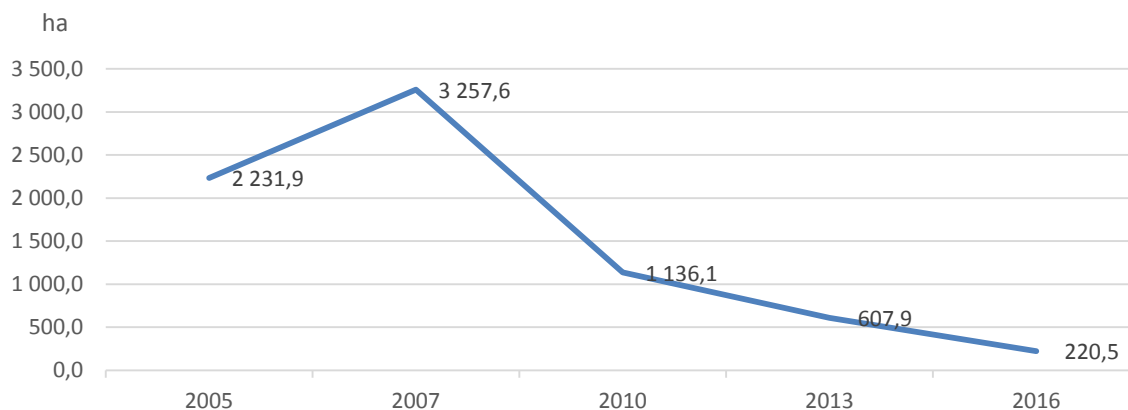
Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r. zalesiono tylko 220,5 ha gruntów dotychczas pozostających poza uprawą leśną (gruntów nieleśnych). Od 2005 r. utrzymuje się tendencja malejącą zalesiania powierzchni gruntów nieleśnych (Rys. 11). Pomimo tendencji spadkowej, warmińsko-mazurskie znalazło się w gronie czterech województw o największej powierzchni zalesionej w ciągu roku. Najwięcej gruntów zalesiono w województwie zachodniopomorskim (330,9 ha), warmińsko-mazurskim (220,5 ha), pomorskim (189,4 ha), a najmniej w śląskim (11,0 ha) i małopolskim (19,2 ha)(Rys. 12).

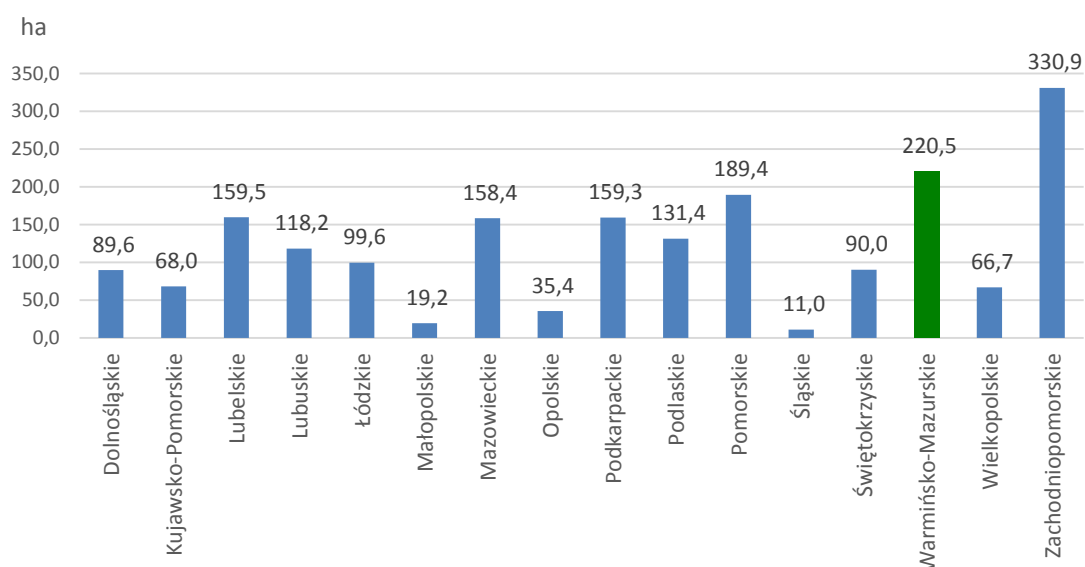
Powierzchnie gruntów nieleśnych przeznaczonych do zalesienia również wykazują tendencje spadkowe i w 2016 roku wyniosły tylko 277,0 ha.

Rys. 11. Grunty nieleśne zalesione na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Rys. 12. Grunty nieleśne zalesione na obszarach wiejskich w województwach w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Jeziorność

Jeziora są szczególnie cennym, ale jednocześnie wrażliwym elementem środowiska przyrodniczego, dlatego muszą być objęte szczególną ochroną, obejmującą porządkowanie gospodarki ściekowej w ich zlewniach, zmniejszanie zanieczyszczeń obszarowych, szczególnie tych pochodzących z rolnictwa i ograniczanie osadnictwa w ich sąsiedztwie.

W województwie warmińsko-mazurskim znajduje się największa liczba jezior w Polsce. Jest ich około 3 tysiące, z czego około 2 tys. ma powierzchnię przekraczającą 1 ha. Grunty pod wodami pokrywają ponad 121 tys. ha i stanowią ok. 5% powierzchni województwa. Spośród blisko 1,1 tys. jezior, 317 ma powierzchnię powyżej 50 ha. Obszarowo największe jeziora Polski, tj. Śniardwy (113,4 km²) i Mamry (102,8 km²) są położone w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich, przy czym jezioro Mamry należy jednocześnie do jednych z głębszych w regionie – ma 43,8 m głębokości. Najgłębszym jeziorem Mazur jest stosunkowo niewielkie jezioro Wuksniki (1,2 km²), którego maksymalna głębokość to 68,0 m.

Na Pojezierzu Iławskim znajduje się z kolei najdłuższe jezioro w Polsce – Jeziorak (27 km długości, 32 km²), a na nim największa wyspa śródlądowa Europy – Wielka Żuławka (Tab. 3.)

Tab. 3. Większe i głębsze jeziora w województwie warmińsko-mazurskim

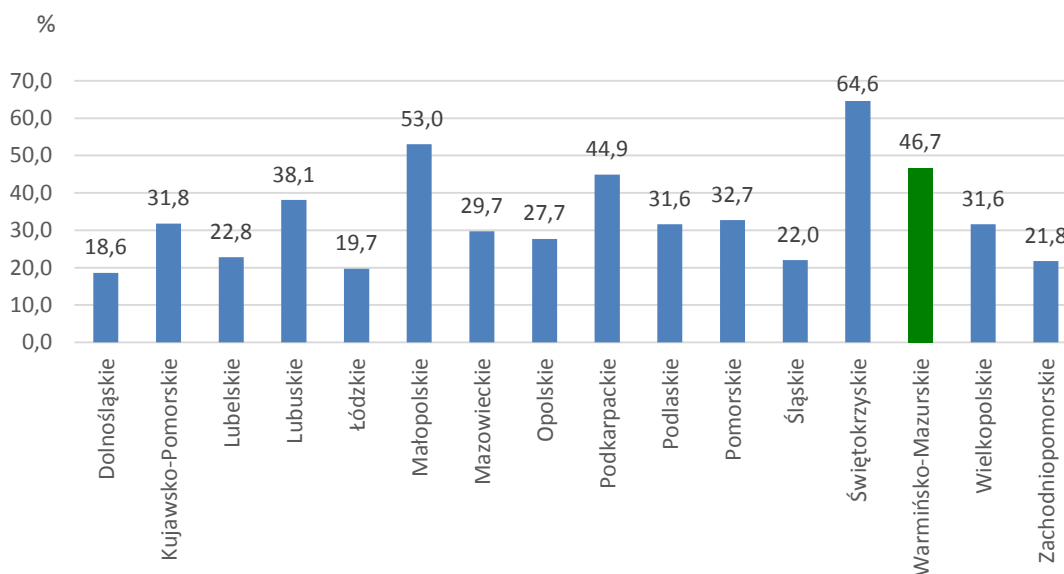
Jeziora	Powierzchnia (km ²)	Głębokość (m)
Według powierzchni		
Śniardwy ^b	113,4	23,4
Mamry ^c	102,8	43,8
Jeziorak	32,2	12,0
Niegocin	26,0	39,7
Roś	18,9	31,8
Tały (z jeziorem Ryńskim)	18,3	50,8
Nidzickie	18,2	23,7
Drużno	14,5	3,0
Selment Wielki	12,7	21,9
Narie	12,4	43,8
Według głębokości		
Wuśniki	1,2	68,0
Babięty Wielkie	2,5	65,0
Elckie	3,8	58,2
Piłakno	2,6	56,6
a) zwierciadła wody i wyspy na jeziorach b) Śniardwy z zatokami: Seksty, Kaczerajno, Warnołty c) System wodny jeziora Mamry: Mamry, Święcajty, Kirsajty, Dargin, Dobskie, Kisajno		

Źródło: Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej GUS

Tereny przeznaczone pod rewitalizację

Średni udział gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji w latach 2005-2016 w Polsce, utrzymywał się na poziomie 32,5% od 2013 r. Największy udział gruntów zdewastowanych i zdegradowanych w 2016 r. był na terenie województw: świętokrzyskiego (64,6%), małopolskiego (53,0%), warmińsko-mazurskiego (46,7%) i podkarpackiego (44,9%). Pozostałe województwa posiadały zdecydowanie mniej terenów wymagających interwencji. Najmniejszy udział występuje na terenie województwa dolnośląskiego (18,6%) i łódzkiego (19,7%) (Rys. 13).

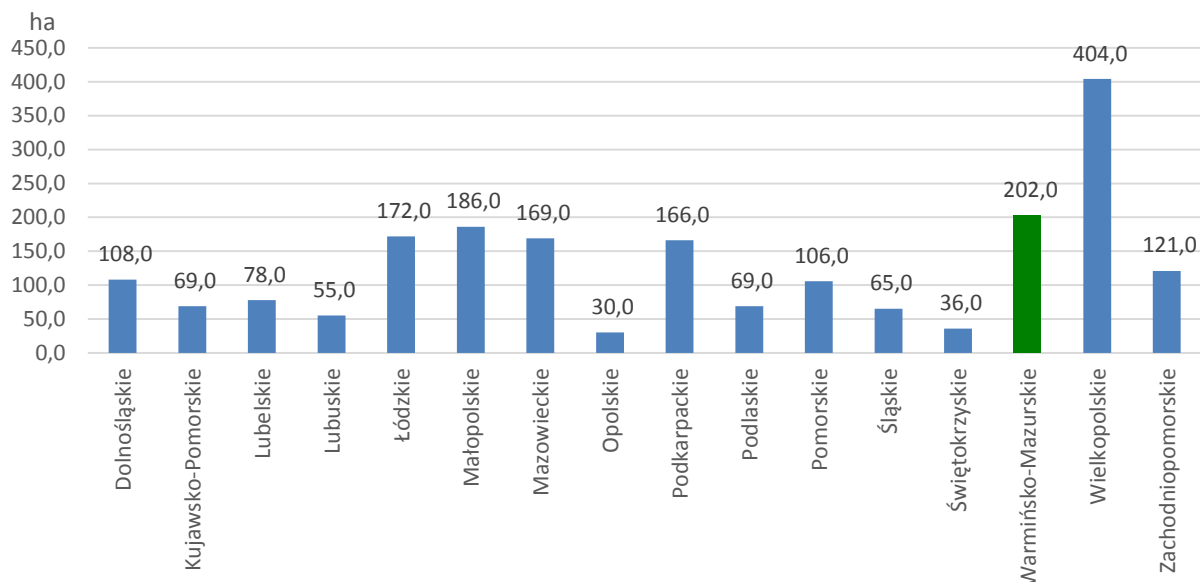
Rys. 13. Udział powierzchni gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji ogółem według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Największa powierzchnia gruntów zrekultywowanych i zagospodarowanych zarówno na cele rolnicze i na cele leśne wśród województw w roku 2016, występowała na terenie województwa wielkopolskiego (404 ha) i warmińsko-mazurskiego (202 ha), małopolskiego (186 ha) i łódzkiego (172 ha) (Rys. 14). Powierzchnia na cele rolnicze w województwie warmińsko-mazurskim zrekultywowana i zagospodarowana wyniosła 129 ha, natomiast na cele leśne 73 ha. Od 2005 r. powierzchnia tych gruntów stale się powiększa.

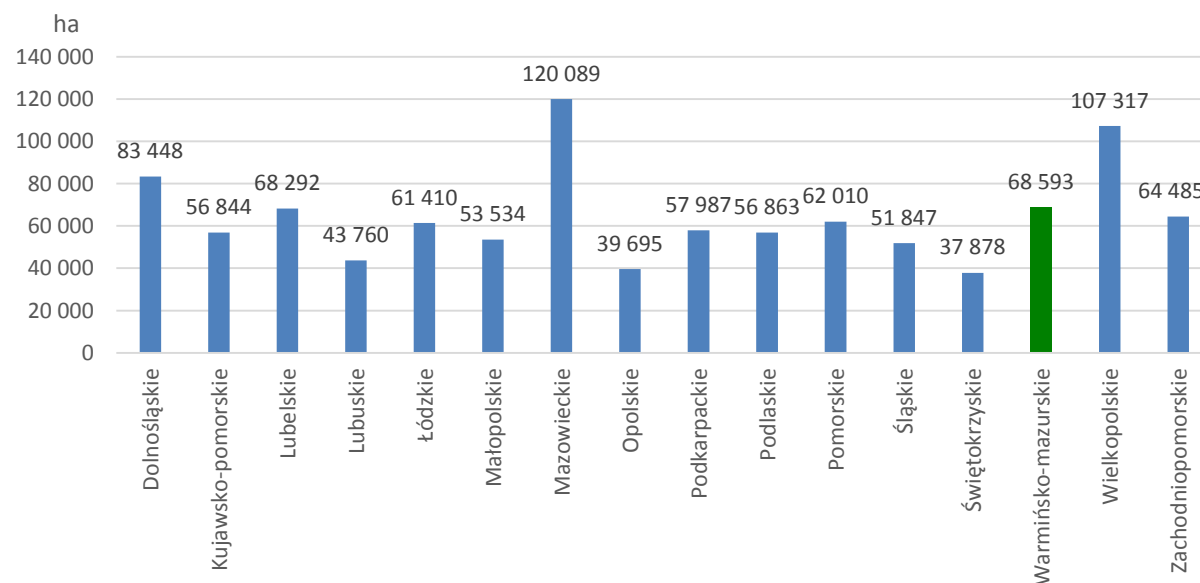
Rys. 14. Grunty zdewastowane i zdegradowane zrekultywowane i zagospodarowane według województw w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W województwie warmińsko-mazurskim w 2014 r. łączna powierzchnia geodezyjna gruntów zabudowanych i zurbanizowanych, wyniosła 68,6 tys. ha – 5 miejsce w kraju, natomiast w Polsce ogółem wynosi 1 034 052 ha. Województwem o największej powierzchni geodezyjnej gruntów zabudowanych i zurbanizowanych jest mazowieckie i wielkopolskie (Rys. 15).

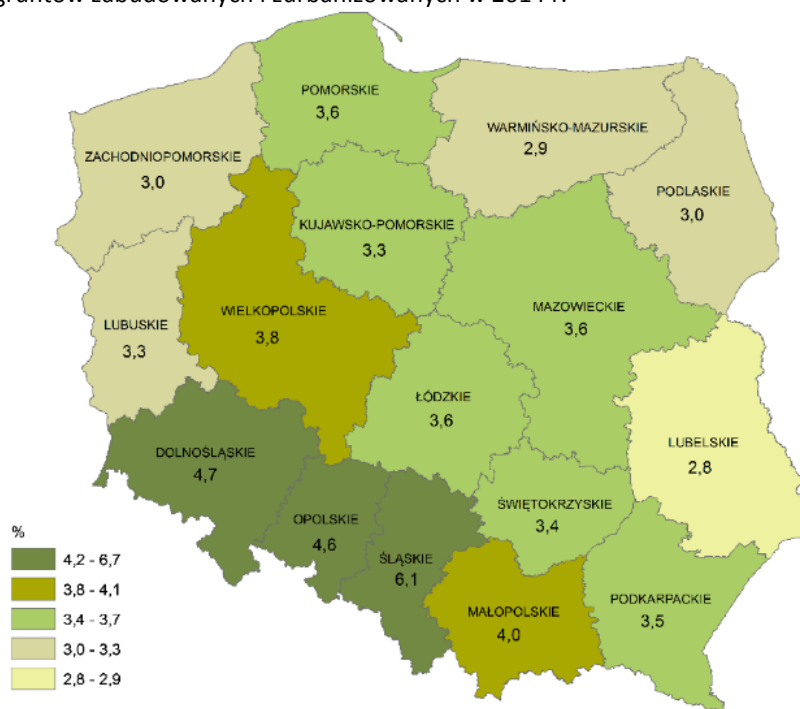
Rys. 15. Powierzchnia geodezyjna gruntów zabudowanych i zurbanizowanych według województw w 2014 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W województwie warmińsko-mazurskim udział gruntów zabudowanych i zurbanizowanych w 2014 r. wyniósł 2,9% w stosunku do powierzchni województwa i jest najniższy w kraju. Najwyższy udział gruntów zabudowanych i zurbanizowanych jest w województwach śląskim (6,1%) i dolnośląskim (4,7%) oraz opolskim (4,6%) (Rys. 16).

Rys. 16. Udział gruntów zabudowanych i zurbanizowanych w 2014 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Zjawiska rozlewania się miejsc lub rozbudowy stref podmiejskich na obszarach wiejskich

Proces **suburbanizacji**¹² polegający na rozprzestrzenianiu się zabudowy poza granice administracyjne miast na tereny wiejskie, dotyczy w województwie przede wszystkim miast dużych i średnich między innymi: Olsztyna, Elku, Elbląga, Szczytna, Ostródy, Kętrzyna, Giżycka, Bartoszyce. Jest wynikiem wyprowadzania się mieszkańców miast na tereny sąsiadujących gmin, a także napływu ludności z terenu województwa w pobliże dużych miast. Zjawisko zwiększania się liczby ludności charakterystyczne jest szczególnie dla gmin pod olsztyńskich. Dynamika wzrostu w latach 1998-2012 wynosiła od 18 do 47%.

Skutkiem suburbanizacji jest zwiększenie się intensywności zabudowy wokół miast oraz nasilenie się problemów w zakresie komunikacji, infrastruktury technicznej, dostępności do usług publicznych. Niekontrolowane rozprzestrzenianie się zabudowy zwykle wpływa negatywnie na krajobraz, ład przestrzenny. Nowa zabudowa z reguły nie wpisuje się w istniejące wiejskie struktury osadnicze. Zanik tradycyjnego krajobrazu rolniczego w postaci przyzagrodowych sadów. Powstaje osadnictwo typu miejskiego na terenach wiejskich w oderwaniu od istniejących struktur osadniczych. Osiedlanie się w dużym rozproszeniu i niewielkich skupiskach ma również wielkie konsekwencje dla transportu. Wymaga zapewnienia mieszkańcom dróg oraz komunikacji publicznej. Konieczność rozbudowy sieci dróg, kanalizacji czy wodociągów ma skutki nie tylko ekonomiczne, ale również ekologiczne. Dochodzi do tego wzmożony ruch samochodowy na skutek niewystarczającej oferty transportu publicznego. Większość mieszkańców podmiejskich miejscowości i wsi pracuje w mieście, więc korki nie dotyczą jedynie dróg dojazdowych, ale również dzielnic centralnych.

¹² Suburbanizacja: jedna z faz rozwoju miasta, polegająca na wyludnieniu się centrum i rozwoju strefy podmiejskiej. Wynikiem suburbanizacji jest rozwój infrastruktury (zabudowa mieszkaniowa, punkty handlowo-usługowe, połączenia komunikacyjne) na obszarach podmiejskich oraz tworzenie się tzw. miast-sypialni z których dojeżdżamy do centrum do pracy.

Zmiany obszarów podmiejskich na obszary wiejskie na podstawie zmian granic administracyjnych miast i gmin

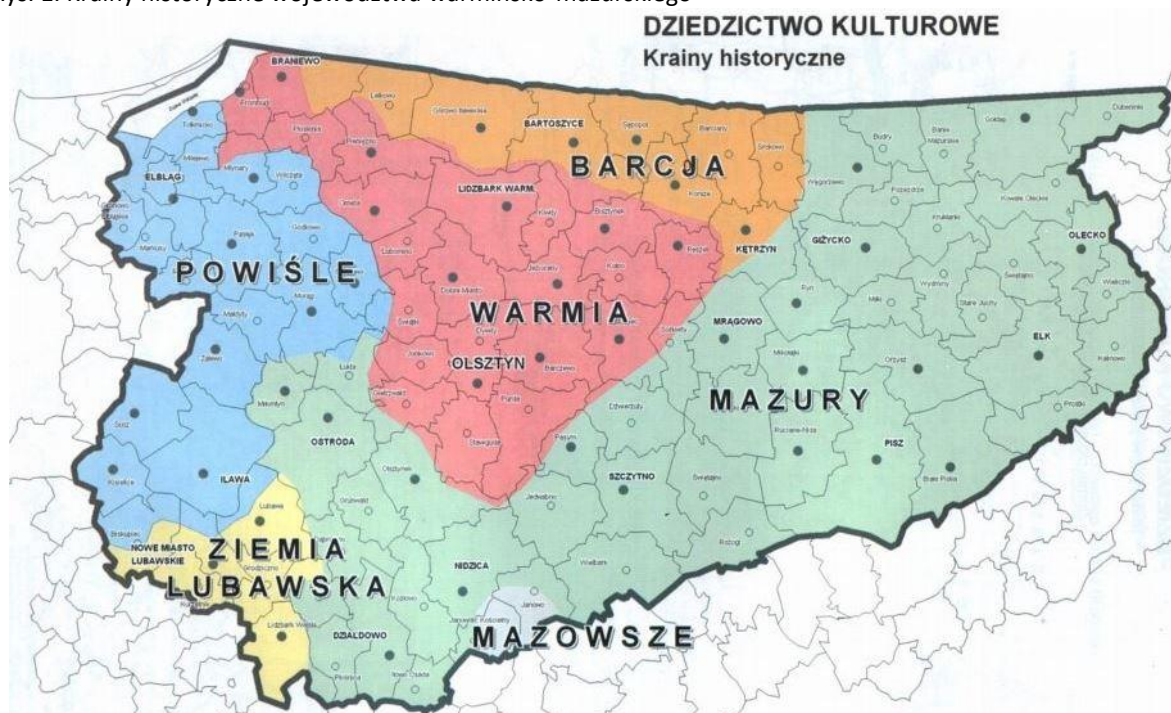
Na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z 19.07.2016 r. *w sprawie ustalania granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy*, nastąpiła zmiana granic w województwie warmińsko-mazurskim: w powiecie gołdapskim – gminy Gołdap i w powiecie oleckim – gminy Kowale Oleckie przez włączenie do dotychczasowego obszaru gminy Gołdap części obszaru obrębu ewidencyjnego Szwałk, to jest działek ewidencyjnych nr 3041 i 30410 – 30416, o łącznej powierzchni 39,60 ha, z gminy Kowale Oleckie. Zmiana ta nastąpiła z dniem 1 stycznia 2017 r.

1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na obszarach wiejskich

Rodzaje zasobów kultury

Wykorzystanie zasobów kulturowych danego obszaru stanowi jedną z podstawowych przesłanek rozwoju lokalnego opartego na czynnikach endogenicznych. Dobra kultury stanowią ważną część wpływającą na rozwój społeczno-ekonomiczny regionu. Na przestrzeni wieków podziały administracyjne na zajmowanym przez województwo obszarze były przeprowadzane wielokrotnie. Najważniejszym dla dziedzictwa kulturowego jest powstały w wyniku wielowiekowych procesów historycznych podział na trzy historyczne regiony: Warmię, Mazury i Powiśle (Rys. 1). Obszar historycznej Warmii odniesiony do aktualnie obowiązującego podziału administracyjnego obejmuje powiaty: olsztyński (poza niewielkim fragmentem gmin ohrzeżnych), lidzbarski, część powiatu braniewskiego oraz gminę Bisztynek z powiatu bartoszyckiego i gminę Reszel z powiatu kętrzyńskiego. Region Mazur obejmował ówczesne powiaty: Ostróda, Działdowo, Nidzica, Szczytno, Mrągowo, Giżycko, Pisz, Elk, Olecko, Węgorzewo, część gołdapskiego i kętrzyńskiego. Region Powiśla obejmował Żuławy z Elblągiem, północną część powiatu ostródzkiego i powiat iławski bez Lubawy.

Rys. 1. Krainy historyczne województwa warmińsko-mazurskiego

Źródło: *Dziedzictwo Kulturowe Warmii - Mazur - Powiśla: Stan Zachowania, Potencjały i Problemy*, Olsztyn 2009

Historia, a także różnorodne i wielowarstwowe dziedzictwo kultury, zarówno materialne jak i niematerialne, może stanowić jeden z głównych atutów podnoszących konkurencyjność danego regionu w kraju, ale także w Unii Europejskiej. Podstawową wartością materialną są zabytki, będące swoistym świadectwem dziejów ziemi Warmii, Mazur i Powiśla. Na terenach miejskich oraz wiejskich odnotowano ponad 5 000 zabytków nieruchomych wpisanych do Rejestrów Zabytków (Tab. 1). Jest to blisko 8,5% obiektów w skali całego kraju. Wśród materialnych wyróżniamy także ruchome, do których zaliczają się m.in. dzieła sztuki, wytwory techniki, instrumenty muzyczne oraz przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne. Na terenie województwa odnotowano ponad 3 100 zabytków ruchomych, co stanowi 1,8% ogółu wszystkich w Polsce¹³.

¹³ Narodowy Program Kultury "Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego" na lata 2004-2013, Warszawa 2004

Tab. 1. Obiekty nieruchome wpisane do Rejestru Zabytków w latach 1999-2002 oraz obiekty ruchome wpisane do Rejestru Zabytków w latach 1999-2004

Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków w latach 1999-2002, według nowego podziału województw		
Obszar	Lata	
	1999	2002
Polska	58 184	59 848
Warmińsko-mazurskie	4 853	5 069
Zabytki ruchome wpisane do Rejestru Zabytków Ruchomych w latach 1999-2004		
Obszar	Lata	
	1 999	2 004
Polska	16 9595	17 7906
Warmińsko-mazurskie	2 702	3 184

Źródło: Dziedzictwo Kulturowe Warmii - Mazur - Powiśla: Stan Zachowania, Potencjały i Problemy, Olsztyn 2009

Region warmińsko-mazurski charakteryzuje się nie tylko bogatym ich wachlarzem, ale również niematerialnym dziedzictwem kulturowym, czyli różnorodnością folkloru, kultur i tradycji. Ta różnorodność jest efektem przenikania zasobów kulturowych Warmii oraz Mazur przez nieco odmienne elementy kulturowe przewiezione na ten teren przez osadników, którzy tu przybyli po II wojnie światowej. W wyniku połączenia folkloru i tradycji powstała mozaika kulturowa. Dziś społeczeństwo regionu stanowi wielokulturową wspólnotę regionalną. Obecnie w województwie warmińsko-mazurskim działa ponad 86 zespołów folklorystycznych liczących około 1 700 członków. Wśród działających w regionie zespołów dominują zespoły śpiewaczy o niedużym składzie osobowym. Tradycją określa się zasady postępowania, wierzenia, obyczaje, poglądy, wiadomości przechodzące z pokolenia na pokolenie oraz przekazywanie tych zasad i obyczajów następnym pokoleniom.

Sposób powiązań kulturalnych miasto-wieś

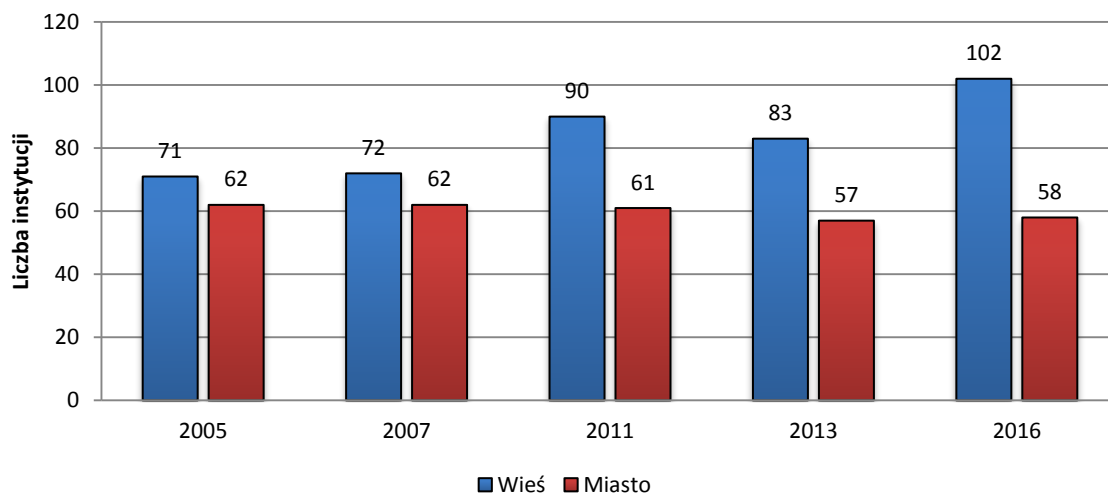
Istnieje bardzo silne powiązanie kulturalne pomiędzy warmińsko-mazurskimi wsiami a miastami. Informacje o dziedzictwie kulturowym mają charakter wykorzystania walorów regionu w celu promocji turystyki. Teren gminy i miasta charakteryzuje się znacznym zasobem wartości kulturowych, które nie w pełni są zewidencjonowane i tylko nieliczne wpisano do rejestru zabytków. Zwiększają one atrakcyjność obszaru i stanowią potencjał do rozwoju różnych form rekreacji, w tym turystyki krajoznawczej. Zasoby dorobku kulturowego stanowią podstawę do tworzenia współczesnych wartości kulturowych, ale wymagają znacznych nakładów na utrzymanie obiektów zabytkowych w odpowiednim stanie technicznym. Ważnym jest uatrakcyjnienie miasta dla rozwoju turystyki poprzez wykorzystanie walorów kulturowych.

Instytucjami o charakterze publicznym zajmującym się upowszechnianiem dziedzictwa kulturalnego są instytucje kultury, wśród których wyróżniamy m.in. teatry, kina, muzea, biblioteki, filharmonie, czy galerie sztuki. W przeciągu 12 lat (2005-2016) liczba instytucji kultury w województwie warmińsko-mazurskim wzrosła o 20,3% (o 27), z czego na obszarach wiejskich o 43,7% (o 31).

Na terenach miejskich spadła o 6,5% (o 4). W 2016 roku w województwie znajdowało się 160 instytucji kultury z czego 102 na obszarach wiejskich oraz 58 na obszarach miejskich (Rys. 2). W odniesieniu do kraju instytucje kultury w województwie warmińsko-mazurskim stanowią 3,8% (14 miejsce), na terenach wiejskich 3,8% (14 miejsce) oraz na terenach miejskich 3,9% (13 miejsce).

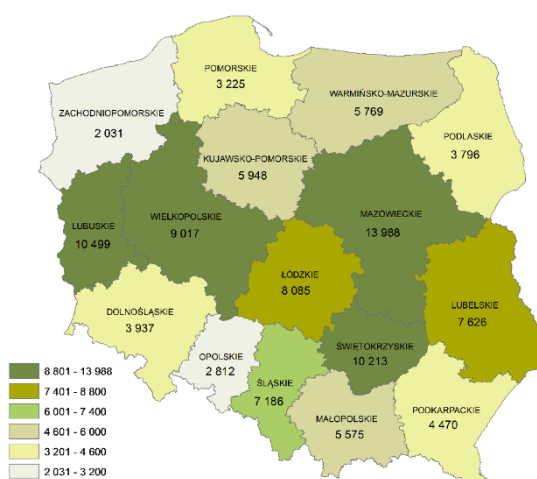
Rys. 2. Instytucje kultury w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Pomimo wzrostu instytucji kultury, liczba ludności przypadająca na 1 taką instytucję w przeciągu 12 lat na terenie województwa obniżyła się o 16,4%. Również na terenach wiejskich województwa wskaźnik ten obniżył się o 28,2%. Jedynie na terenach miejskich województwa odnotowano wzrost o 5,7%. W 2016 roku w skali całego województwa na 1 instytucję kultury przypadało średnio 8 977 osób, z czego na terenach wiejskich 5 769, a na terenach miejskich 14 620. W skali kraju warmińsko-mazurska ludność uczęszczająca do instytucji kultury uplasowała się na 9 miejscu, podobnie jak ludność z samych terenów wiejskich osiągając wyniki wyższe niż średnie krajowe. Na terenach miejskich województwo plasuje się na 7 miejscu (Rys. 3).

Rys. 3. Ludność wiejska przypadająca na 1 instytucję kultury według województw w 2016 r.

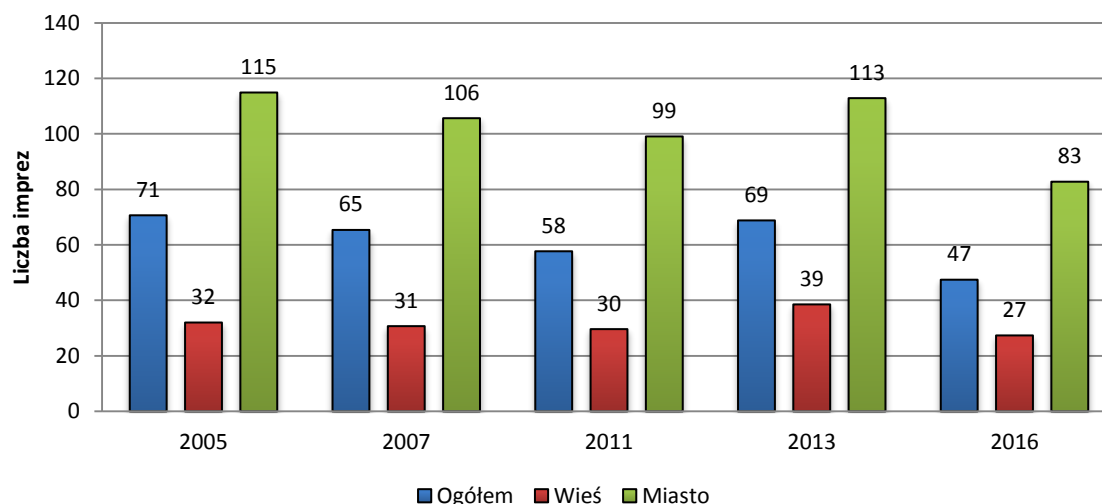

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W województwie warmińsko-mazurskim na przestrzeni lat 2005-2016 liczba imprez organizowanych przez instytucje kultury zmniejszyła się o 66,2%. W 2016 roku średnio na jedną instytucję na obszarze analizowanego województwa przypadało 47 imprez. Na terenach miejskich ich liczba zmniejszyła się najbardziej - w przeciągu 12 lat o 22,8%, dając średnią w 2016 roku 83 imprez. Na terenach wiejskich również odnotowano spadek o 15,6% dając średnią 27 imprez. W skali kraju w województwie warmińsko-mazurskim liczba imprez uplasowała się ex aequo z województwem zachodniopomorskim na 12 miejscu, w przypadku ludności wiejskiej ex aequo na 11 miejscu również z województwem zachodniopomorskim. Spośród terenów miejskich województwo jest na 13 miejscu (Rys. 4).

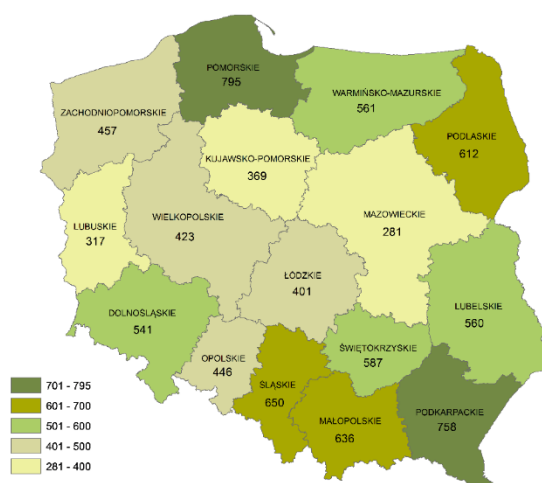
Rys. 4. Imprezy przypadające na 1 instytucję kultury w województwie warmińsko-mazurskim w ciągu rok (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Liczba uczestników imprez przypadających na 1 000 ludności na terenie całego województwa warmińsko-mazurskiego na przestrzeni lat 2005-2016 spadła o 0,5% dając 1 087 osób na 1 000 uczestników. Na terenach miejskich województwa również odnotowano spadek o 7,7% dając 1 452 osoby na 1 000 uczestników. Jedynie na terenach wiejskich województwa liczba uczestników wzrosła o 5,8%, dając 561 osób na 1 000 uczestników (Rys. 5).

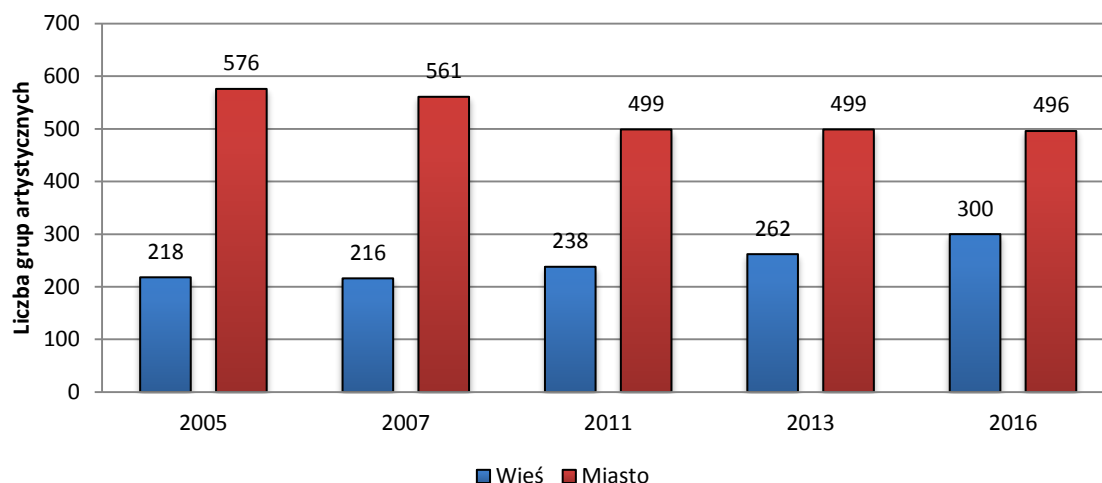
Rys. 5. Uczestnicy imprez przypadający na 1 000 ludności obszarów wiejskich według województw w 2016 roku

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Wśród grup artystycznych w województwie warmińsko-mazurskim na przestrzeni lat 2005-2016 odnotowano wzrost o 2 grupy dając łącznie 796. Na obszarach wiejskich województwa ich liczba w przeciągu 12 lat wzrosła o 82 dając łącznie 300 grup. Jedynie na terenach miejskich odnotowano spadek o 83 grupy dając w 2016 roku 496. W skali całego kraju 4,6% grup artystycznych mieściło się na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego (10 miejsce) z czego na obszarach wiejskich 4,4% (10 miejsce), natomiast na obszarach miejskich 4,8% (10 miejsce) (Rys. 6).

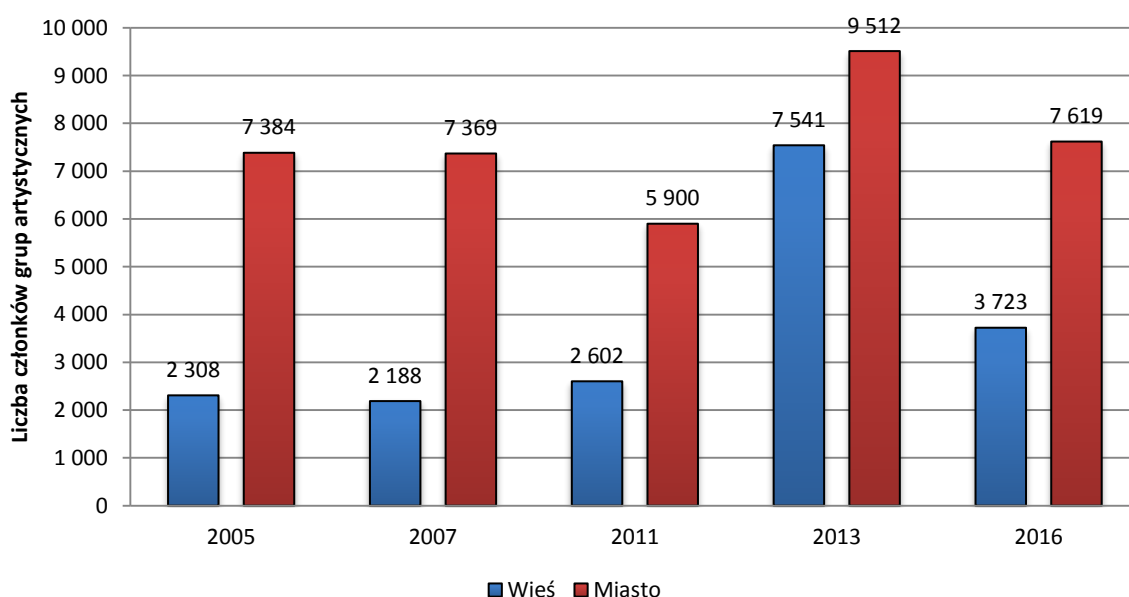
Rys. 6. Grupy artystyczne w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Ważnym wskaźnikiem nawiązującym do liczby grup artystycznych są ich członkowie. Pomimo niewielkich poszczególnych spadków i wzrostów w powstawaniu nowych grup liczba członków na przestrzeni lat 2005-2016 sukcesywnie wzrasta (Rys. 7). Na terenie całego województwa wzrosło o 17%, dając w 2016 roku 11 342 członków, na obszarach wiejskich o 61,3%, dając w 2016 roku 3 723 członków, a na obszarach miejskich o 3,2% dając w 2016 roku 7 619 osób. W skali kraju ludność warmińsko-mazurska będąca członkami grup artystycznych stanowi 3,9% (12 miejsce), na obszarach wiejskich 3,4% (11 miejsce), natomiast na obszarach miejskich 4,2% (10 miejsce).

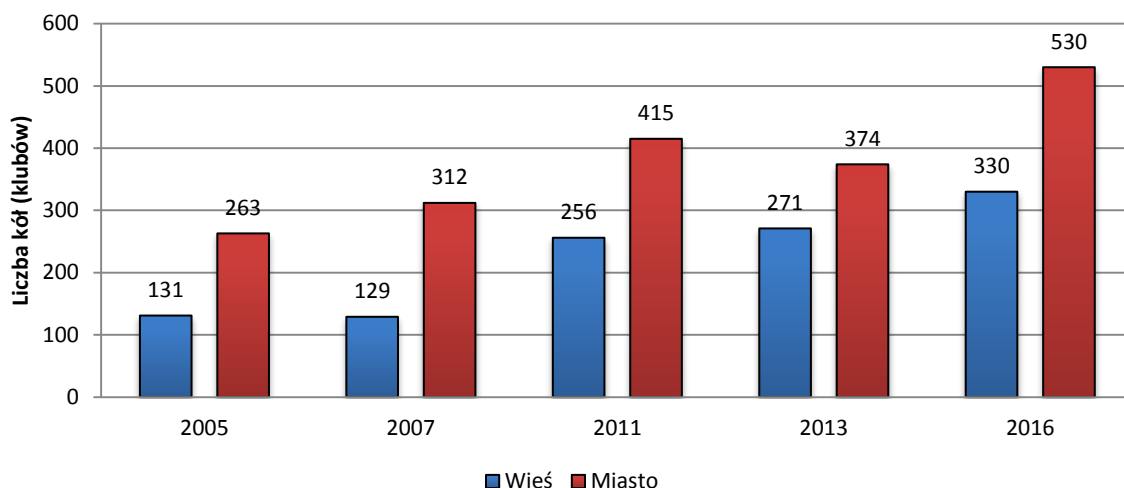
Rys. 7. Członkowie grup artystycznych w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Wyraźny wzrost odnotowuje się w przypadku liczby warmińsko-mazurskich kół (klubów) (Rys. 8). Na przestrzeni lat 2005-2016 na terenie województwa ich liczba wzrosła o 118,3%, dając w 2016 roku wynik 860 (12 miejsce w kraju), na terenach wiejskich o 151,9%, dając w 2016 roku wynik 330 (11 miejsce w kraju), natomiast na terenach miejskich o 101,5%, dając w 2016 roku wynik 530 (12 miejsce w kraju).

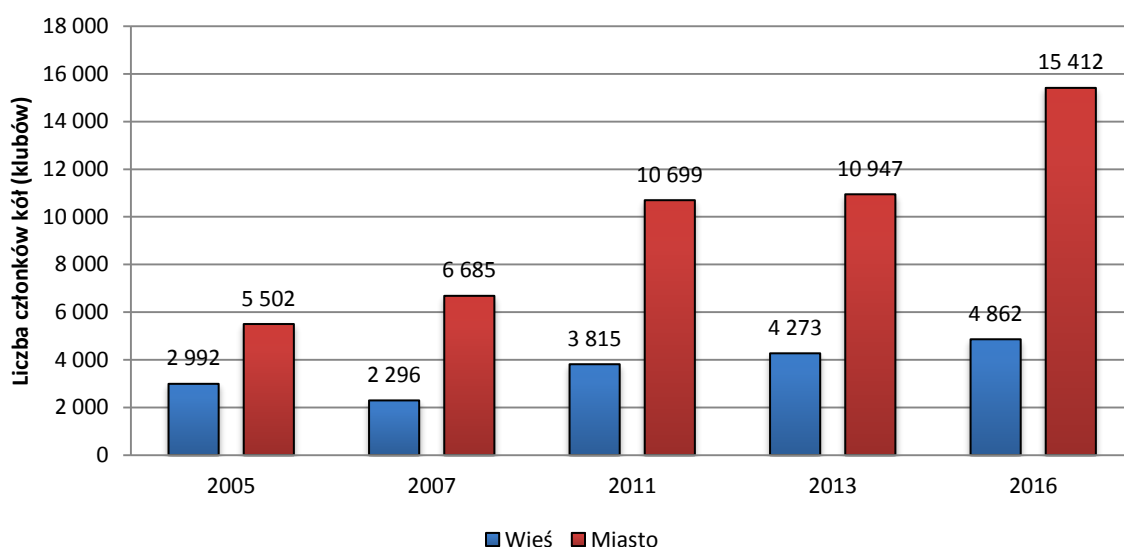
Rys. 8. Koła (kluby) w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Liczba członków kół w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 wzrosła o 138,7%, gdzie wzrost na wsi wyniósł 62,5% a w mieście 80,1%. Na terenie całego województwa 20 274 osób było członkami kół, z czego na obszarach wiejskich 4 862, natomiast na obszarach miejskich 15 412 osób. W skali całego kraju członkowie warmińsko-mazurskich kół stanowili 3,9% (12 miejsce), z czego ludność wiejska 2,8% (13 miejsce), a ludność miejska 4,4% (8 miejsce) (Rys. 9).

Rys. 9. Członkowie kół (klubów) w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

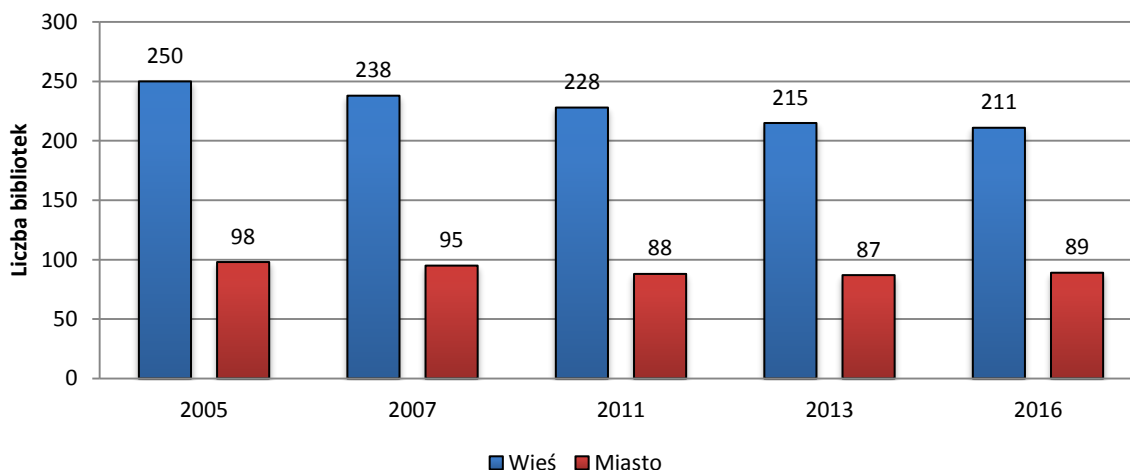

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Liczba bibliotek w województwie warmińsko-mazurskim na dzień 31.12.2016 r. wynosiła 300 (3,8% w skali całego kraju), z czego na obszarach wiejskich 211 (4% w skali całego kraju)

a na obszarach miejskich 89 (3,2% w skali całego kraju). W województwie warmińsko-mazurskim ich liczba od 2005 do 2016 roku sukcesywnie spada. Na przestrzeni 12 lat na terenie całego województwa zmniejszyła się o 13,8% (o 48 bibliotek). Na terenach wiejskich województwa nastąpił spadek o 15,6% (o 39 bibliotek) a na terenach miejskich o 9,2% (o 9 bibliotek) (Rys. 10).

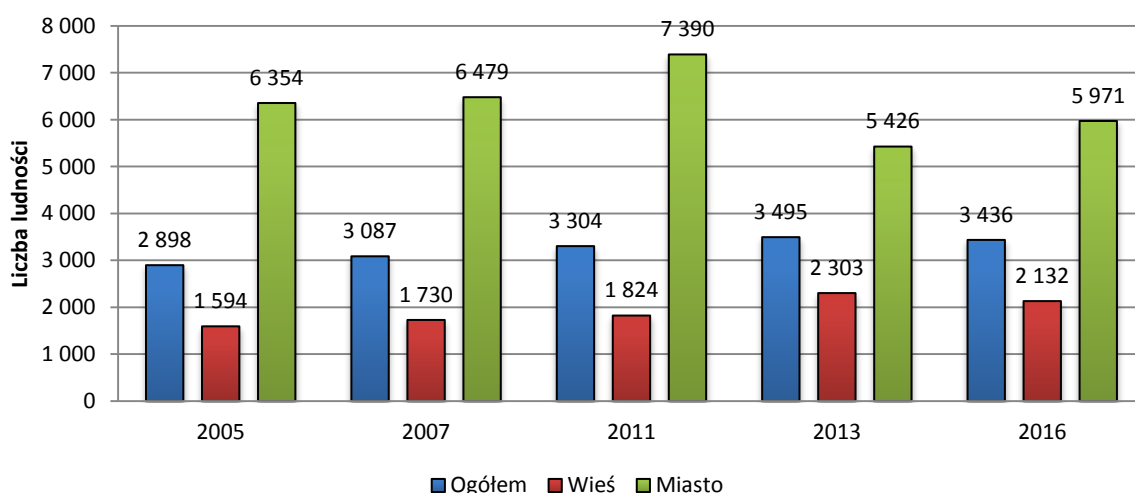
Rys. 10. Biblioteki w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Pomimo spadku placówek bibliotecznych trendem wzrostowym charakteryzuje się ludność przypadająca na jedną taką placówkę. Według rysunku 11 w 2005 roku w skali województwa ich liczba wyniosła 2 898, natomiast w 2016 roku 3 436, daje to 18,6% czytelników więcej. Na terenach wiejskich również w stosunku do 2005 roku ich liczba wzrosła o 33,8% dając 2 132 czytelników. Jedynie tereny miejskie odnotowały spadek o 6% dając 5 971 czytelników. W skali kraju województwo warmińsko-mazurskie zajmuje 12 miejsce, tereny wiejskie województwa ex aequo z województwem podkarpackim 10 miejsce, natomiast tereny miejskie województwa 11 miejsce.

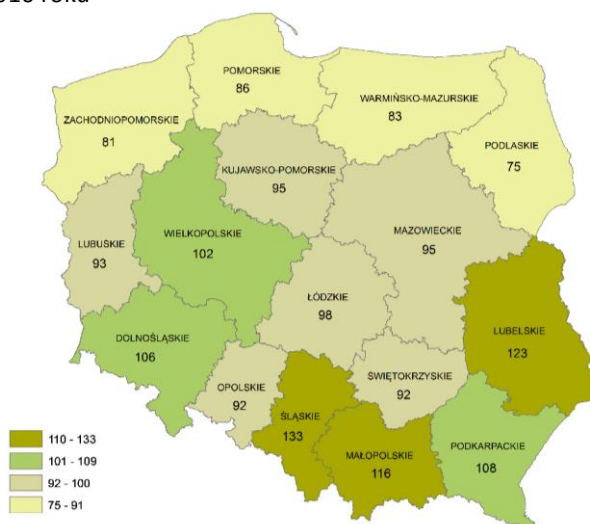
Rys. 11. Ludność przypadająca na 1 placówkę biblioteczną w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Na przestrzeni lat 2005-2016 na terenie województwa odnotowano spadek czytelników bibliotek publicznych na 1 000 ludności o 25,5% dając 143 osoby na 1 000 ludności. Również na terenach wiejskich zauważalny jest spadek czytelników o 29,7% (83 osoby na 1 000 ludności). Nie inaczej dane przedstawiają się na terenach miejskich. Od 2005 roku liczba spadła o 23,7% (17 osób na 1 000 ludności). W skali średniej krajowej województwo uplasowało się na 12 pozycji, tereny wiejskie na 14, natomiast tereny miejskie ex aequo z województwem wielkopolskim na 7 miejscu (Rys. 12).

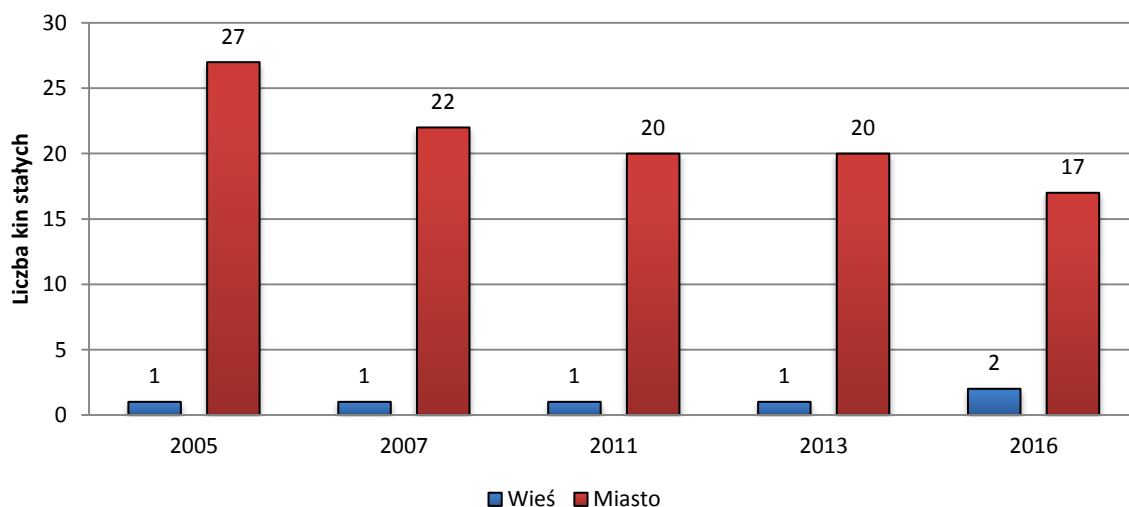
Rys. 12. Czytelnicy bibliotek publicznych przypadający na 1 000 ludności obszarów wiejskich według województw w 2016 roku

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Na przestrzeni lat 2005-2016 na terenie województwa odnotowano spadek liczby kin stałych o 32,1% dając 19 ogółem. Również na terenach miejskich województwa zauważalny jest spadek 37% dając ogółem 17. Na terenach wiejskich województwa są 2 kina. Pod względem ilości kin w Polsce województwo warmińsko-mazurskie było na 11 miejscu, tereny wiejskie województwa na 2 miejscu razem z województwami pomorskim oraz zachodniopomorskim, natomiast tereny miejskie razem z województwem kujawsko-pomorskim na 11 miejscu (Rys. 13).

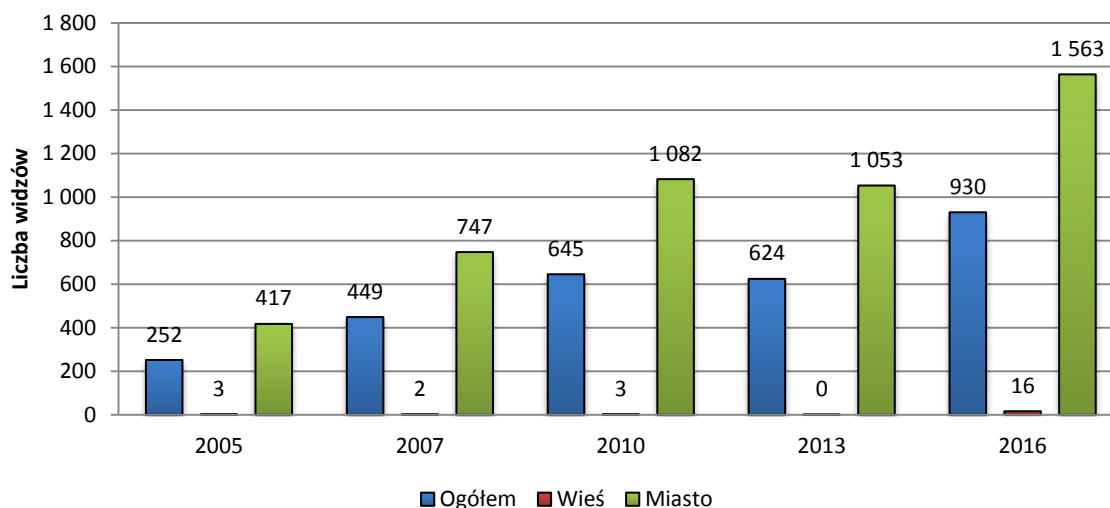
Rys. 13. Kina stałe w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Liczba widzów kin stałych w województwie warmińsko-mazurskim na 1 000 ludności na przestrzeni 12 lat (2005-2016) wzrosła o 678 osób na 1 000 ludności (w 2005 roku było 252 osób na 1 000 ludności, w 2016 roku było 930 osób na 1 000 ludności). Na terenach miejskich województwa wzrosła o 1 146 osób na 1 000 ludności (w 2005 roku było 417 osób na 1 000 ludności, w 2016 roku było 1 563 osób na 1 000 ludności). Na terenach wiejskich opisywanego województwa liczba osób na 1 000 ludności wzrosła o 13 dając w 2016 roku 16 osób na 1 000 ludności. Biorąc pod uwagę cały kraj województwo zajmuje 12 pozycję, tereny miejskie województwa 15 pozycję, tereny wiejskie województwa 3 pozycję (Rys. 14).

Rys. 14. Widzowie w kinach stałych w województwie warmińsko-mazurskim na 1 000 ludności (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Partnerstwa międzyregionalne i międzynarodowe

Województwo warmińsko-mazurskie prowadzi międzynarodową współpracę z dziewięcioma krajami (Tab. 2).

Współpraca ta opiera się przede wszystkim na organizacji:

- cyklicznych wydarzeń, które mają na celu rozwój międzynarodowej współpracy pomiędzy regionami na różnych płaszczyznach,
- konferencji, forów międzynarodowych, warsztatów, wystaw, koncertów, konkursów, festiwali, dożynek, cykli szkoleń, targów, rajdów motocyklowych i rowerowych, spływów kajakowych, Grand Prix,
- obchodów dni historycznych, ważnych z punktu widzenia współpracy z danym krajem,
- wyjazdów studyjnych,
- „żywych” lekcji historii.

Ponadto poprzez:

- udział w projektach,
- wspieranie działań związanych z dziedzictwem kulturowym,
- wykonywanie transgranicznych produktów (książki, mapy),
- współpracę miasteczek w ramach Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow.

Tab. 2. Współpraca międzynarodowa

Kraj	Region	Dokument	Rok podpisania
Chiny	Prowincja Heilongjiang	Protokół uzgodnień pomiędzy Województwem Warmińsko-mazurskim a prowincją Heilongjiang	18.02 2005 r.
Chorwacja	Żupania Splicko - Dalmatyńska	Umowa o współpracy regionalnej	5.08.2012 r.
Dania	Regionalna Gmina Bornholm	Porozumienie o współpracy	29.09.2003 r.
Francja	Departament Côtes d'Armor	Porozumienie o współpracy	24.06.2000 r.
Niemcy	Kraj Związkowy Saksonia - Anhalt	List intencyjny o współpracy	3.10.2014 r.
Rosja	Obwód Kaliningradzki	Porozumienie o współpracy	19.09 2001 r.
Słowacja	Województwo Bańsko - Bystrzyckie	Porozumienie o współpracy	8.07 2003 r.
Ukraina	Obwód Rówieński	Porozumienie o współpracy	9.12 2003 r.
Włochy	Autonomiczny Region Vallée d'Aoste	Porozumienie o współpracy	11.04 1999 r.
Włochy	Prowincja Perugia	Umowa o współpracy międzyregionalnej	27.03 2009 r.

Źródło: Informacja o realizacji współpracy międzynarodowej Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Urząd Marszałkowski, 2014

Artefakty kultury, w tym kultury ludowej

Równie ważnym elementem niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest działalność twórcza kultury ludowej oraz rękodzieła artystycznego. Wykonywana jest ona przez osoby o rozmaitych umiejętnościach artystycznych i rękodzielniczych, dla których ta działalność jest największą pasją. Określa się ich mianem twórców ludowych. Poprzez swoją działalność okazują szacunek dziedzictwu kultury lokalnej, chronią tradycję i kulturę przodków, prezentują ją w regionie, w kraju i za granicą. Liczbę twórców ludowych działających na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego szacuje się na około 1 600 osób¹⁴.

Wnioski:

1. Dobra kultury stanowią istotny czynnik wpływający na rozwój społeczno-ekonomiczny regionu. Bogata historia, wielowarstwowe i różnorodne dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej może stanowić jeden z głównych atutów podnoszących konkurencyjność naszego regionu w Unii Europejskiej. Troska o regionalne dziedzictwo kulturowe ma ogromne znaczenie w kultywowaniu i kształtowaniu świadomości mieszkańców województwa.
2. Duże wydatki na cele socjalne (ochronę zdrowia, oświatę czy pomoc społeczną) powodowały, że na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego pozostawało w budżetach jednostek samorządu terytorialnego niewiele środków. Dlatego istnieje potrzeba poszukiwania nowych, większych źródeł finansowania na ochronę zabytków i działalność kulturalną.

¹⁴ Dziedzictwo Kulturowe Warmii - Mazur - Powiśla: Stan Zachowania, Potencjały i Problemy, Olsztyn 2009

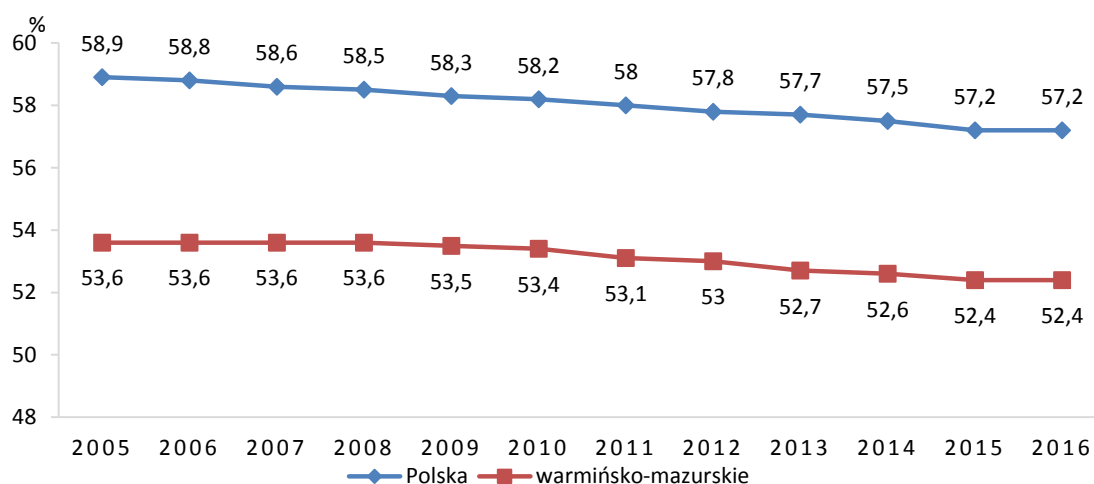
1.3. Sytuacja w rolnictwie w województwie warmińsko-mazurskim

1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania

Udział użytków rolnych w powierzchni ogółem

Udział użytków rolnych¹⁵ według granic administracyjnych w powierzchni ogółem na przełomie lat 2005-2016 zarówno w województwie, jak i w Polsce ulegał stopniowemu zmniejszaniu z 53,6% do 52,4% w województwie (58,9% do 57,2% w Polsce).

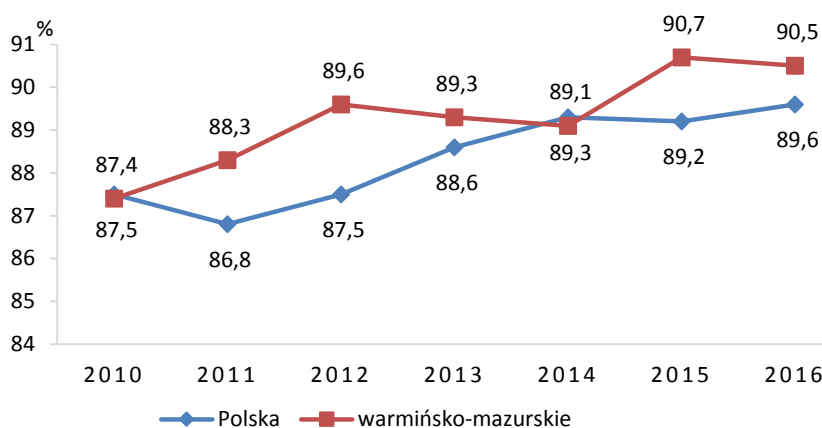
Rys. 1. Udział użytków rolnych w powierzchni ogółem według granic administracyjnych w latach 2005-2016

Źródło: Główny Urząd Geodezji i Kartografii

Użytkownicy gospodarstw rolnych z województwa warmińsko-mazurskiego posiadali w 2016 roku 1 130,3 tys. ha gruntów, w tym 1 023,0 tys. ha użytków rolnych, co stanowiło 90,5% ogólnej powierzchni gruntów gospodarstw rolnych (w Polsce 89,6%). W 2010 roku wynosił 87,5% w województwie (w Polsce 87,4%). (Rys. 2.)

Rys. 2. Udział użytków rolnych w powierzchni ogółem w latach 2010-2016

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

¹⁵ Z użytków rolnych wyłączono grunty rolne zabudowane, grunty pod stawami i pod rowami.

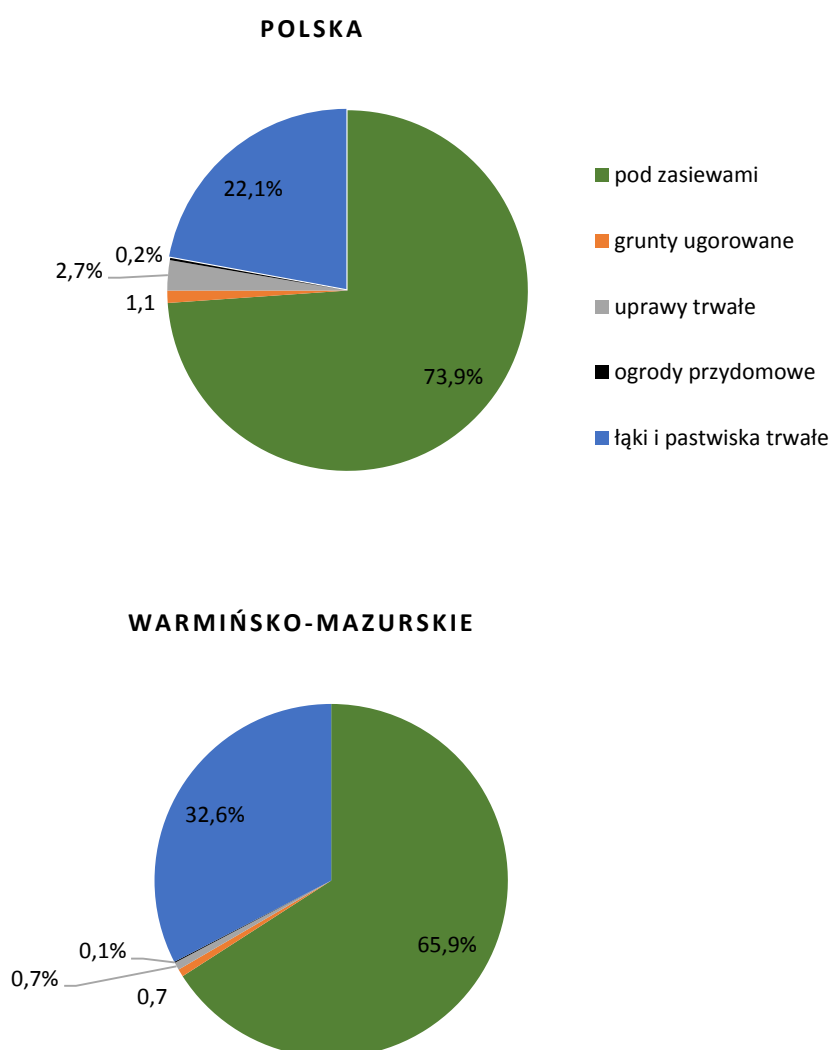

W gospodarstwach rolnych znajdowało się 7% krajowej powierzchni gruntów, w tym 6,9% użytków rolnych. Lasy i grunty leśne zajmowały 3,8% powierzchni gruntów gospodarstw rolnych województwa. Udział pozostałych gruntów stanowił 5,7%. Udział użytków rolnych¹⁶ w powierzchni ogółem w latach 2010-2016, zarówno w województwie jak i w Polsce uległ zwiększeniu.

Użytki rolne w dobrej kulturze według rodzaju

Rolnicy z województwa utrzymywali w dobrej kulturze rolnej 1 014,4 tys. ha gruntów, tj. 99,2% powierzchni użytków rolnych. W stosunku do struktury użytków rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej w Polsce, rolnicy z województwa warmińsko-mazurskiego dysponowali mniejszym udziałem gruntów ornych – 65,9% (w Polsce 73,9%), natomiast mieli znacznie większy udział trwałych użytków zielonych – 32,6% (w Polsce 22,1%). Uprawy trwałe zajmowały zaledwie 0,7% powierzchni, podczas gdy w Polsce stanowiły 2,7%. Najniższy procent w strukturze użytków w dobrej kulturze stanowiły ogrody przydomowe – 0,1% w województwie warmińsko-mazurskim (0,2% w Polsce). Grunty ugorowane obejmowały w województwie powierzchnię 7,2 tys. ha, co stanowiło 0,7% powierzchni gruntów utrzymanych w dobrej kulturze rolnej (w Polsce 1,1%) (Rys. 3).

Rys. 3. Użytki rolne w dobrej kulturze według rodzaju w 2016 roku

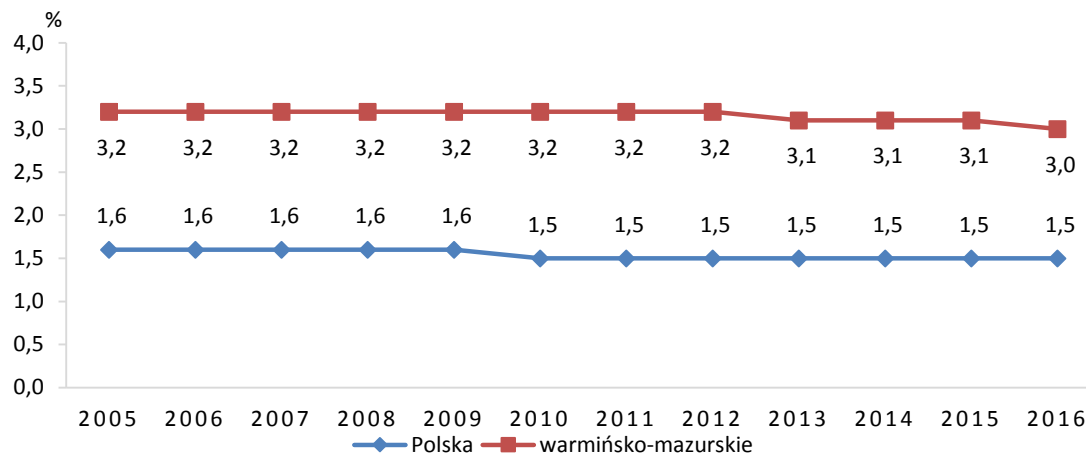
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

¹⁶ Zgodnie z definicją stosowaną w metodologii GUS użytki rolne to grunty orne, ogrody przydomowe, uprawy trwałe, w tym sady, łąki i pastwiska oraz pozostałe użytki.

Udział nieużytków w powierzchni ogółem

Udział powierzchni nieużytków w przedziale lat 2005-2016 pozostawał na podobnym poziomie. W województwie w 2005 roku wynosił 3,2% (w Polsce 1,6%), natomiast w 2016 roku udział ten wynosił 3,0% (w Polsce 1,5%) (Rys. 4).

Rys. 4. Udział nieużytków w powierzchni ogółem według granic administracyjnych w latach 2005-2016

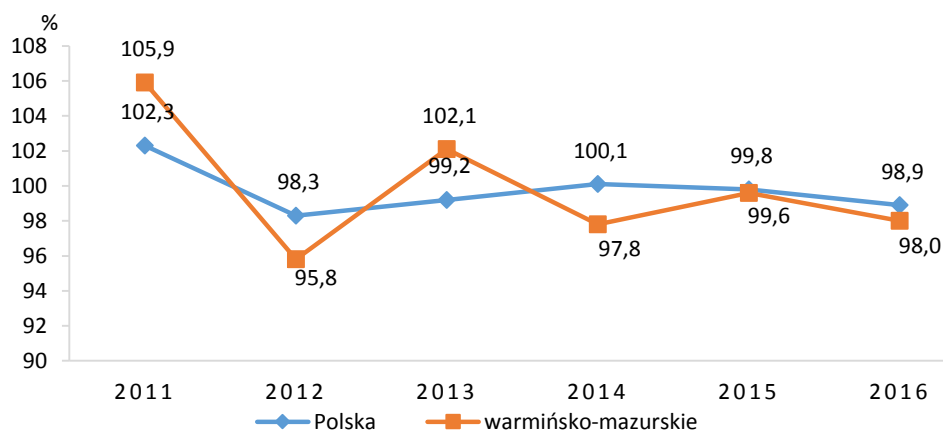
Źródło: Główny Urząd Geodezji i Kartografii

Na podstawie danych z Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii powierzchnia nieużytków w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 roku wyniosła 73,4 tys. ha. Udział nieużytków województwa warmińsko-mazurskiego w ogólnej powierzchni nieużytków w Polsce stanowił 15,6%.

Zmiany w powierzchni użytków rolnych w dobrej kulturze

Zmiany w sposobie wykorzystania ziemi rolniczej w 2016 roku w porównaniu do roku poprzedniego w województwie warmińsko-mazurskim nie były zbyt wielkie. W roku 2016 powierzchnia użytków rolnych była mniejsza o 2% w stosunku do roku 2015. Znaczna różnica w powierzchni użytków rolnych w dobrej kulturze wystąpiła w roku 2011 i była większa w stosunku do roku 2010 o 5,9%. W 2012 roku powierzchnia ta spadła w stosunku do roku 2011 o 4,2%. W skali kraju wahania powierzchni nie są tak znaczne, mieszczą się w przedziale 1-2% (Rys. 5).

Rys. 5. Zmiany w powierzchni użytków rolnych w dobrej kulturze w latach 2011-2016

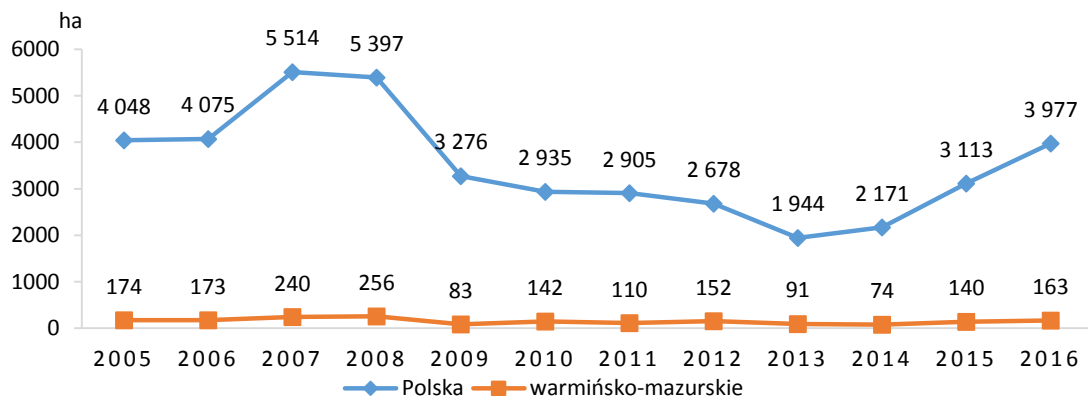

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Grunty rolne wyłączone na cele nierolnicze

W województwie warmińsko-mazurskim w 2016 roku na cele nierolnicze wyłączono 163 ha gruntów rolnych, co stanowiło 4,1% ogółu gruntów rolnych wyłączonych na cele nierolnicze w kraju (4,0 tys. ha) (Rys. 6).

Rys. 6. Grunty rolne wyłączone na cele nierolnicze w latach 2005-2016

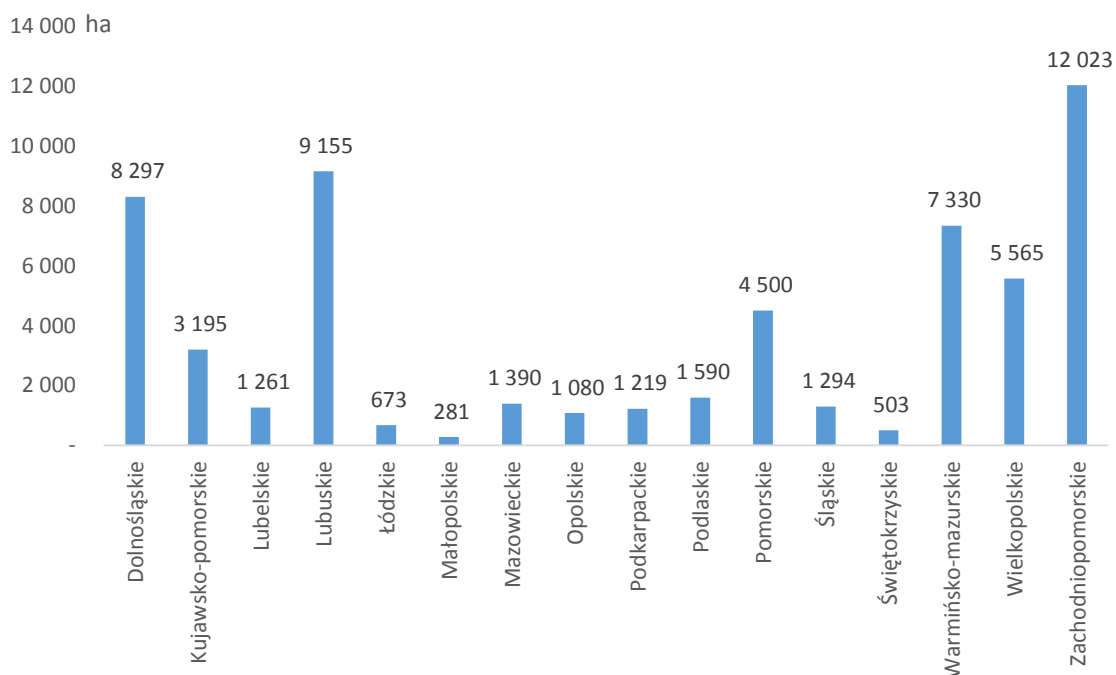

Źródło: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa

W 2016 roku z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa w województwie warmińsko-mazurskim wydzierżawiono 7,3 tys. ha, co oznaczało 4 miejsce wśród województw w Polsce. W tym czasie w województwie warmińsko-mazurskim zawarto 1,0 tys. umów na dzierżawę gruntów, co było drugim wynikiem w kraju. Czynsz za grunty wydzierżawione wynosił 11,7 dt pszenicy/ha i był niższy od średniej krajowej (12,6 dt pszenicy/ha). Uplasowało to województwo warmińsko-mazurskie na ósmym miejscu wśród województw w Polsce. Ogółem na dzień 31.12.2016 roku w województwie warmińsko-mazurskim w dzierżawie znajdowało się 119,1 tys. ha gruntów Zasobu WRSP, co oznaczało czwarte miejsce w skali kraju (Rys. 7).

Rys. 7. Powierzchnia gruntów wydzierżawionych z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa według województw w 2016 roku (stan w dniu 31.12.)

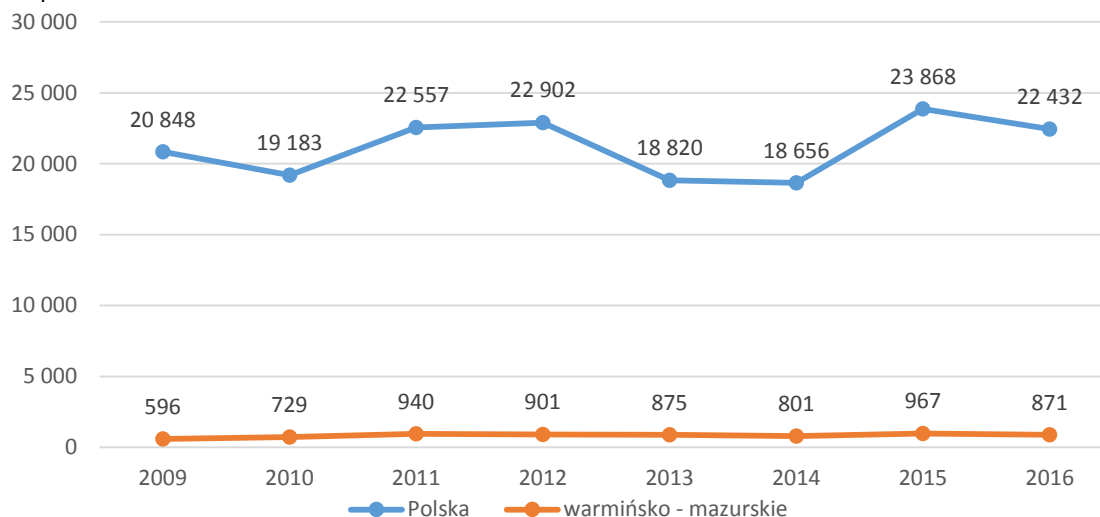

Źródło: Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa Oddział Terenowy w Olsztynie

Gospodarstwa rolne przekazane w zamian za świadczenia emerytalno-rentowe

Liczba gospodarstw rolnych przekazanych w zamian za świadczenia emerytalno-rentowe realizowane przez KRUS w województwie warmińsko-mazurskim wahała się w latach 2009-2015 od 596 (2009) do 967 (2015). W 2016 roku ilość gospodarstw przekazanych w zamian za świadczenia emerytalno-rentowe wynosiła 871 (w Polsce 22,4 tys.) gospodarstw, co stanowiło 3,9% wszystkich przekazanych gospodarstw (Rys. 8).

Rys. 8. Liczba przekazanych gospodarstw rolnych w zamian za świadczenia emerytalno-rentowe realizowane przez KRUS

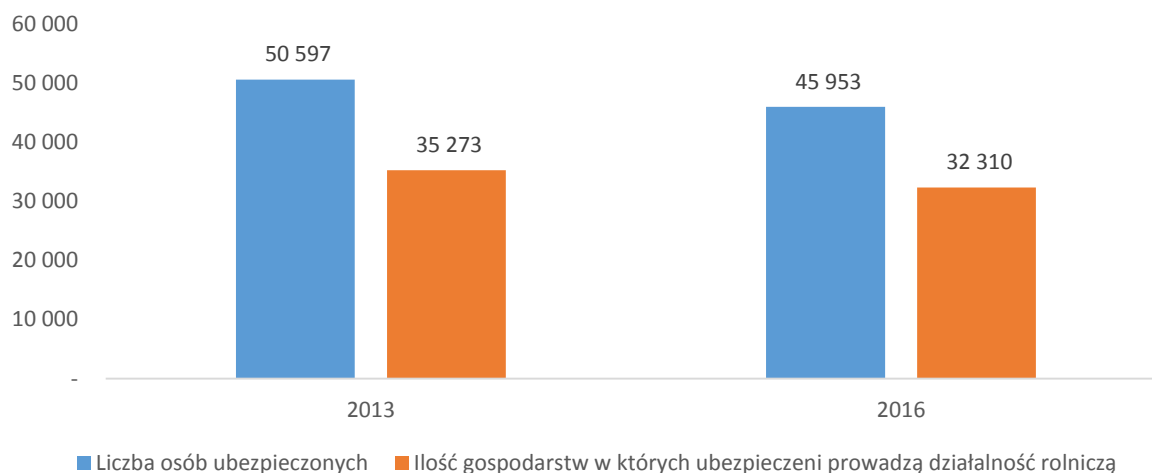

Źródło: Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego

Liczba osób ubezpieczonych w KRUS

W województwie warmińsko-mazurskim liczba osób ubezpieczonych w KRUS w 2016 roku wyniosła 46,0 tys. i w porównaniu do 2013 roku, kiedy liczba ubezpieczonych wynosiła 50,6 tys. spadła o 9,2%. Ilość gospodarstw, w których ubezpieczeni prowadzili działalność rolniczą w 2013 roku wynosiła 35,2 tys., natomiast w 2016 roku nieznacznie spadła i wynosiła 32,3 tys. Oznacza to, że w województwie warmińsko-mazurskim zarówno w 2013 jak i 2016 roku na jedno gospodarstwo, w którym ubezpieczony w KRUS prowadził działalność rolniczą przypadało 1,4 osoby (Rys. 9)

Rys. 9. Liczba osób ubezpieczonych w KRUS OR w Olsztynie w roku 2013 i 2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego Oddział Regionalny w Olsztynie

Wnioski:

1. Obserwuje się wzrost powierzchni użytków rolnych w powierzchni ogółem. Tendencja ta dotyczy zarówno województwa jak i Polski. Powierzchnia użytków rolnych w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 roku wyniosła 1 023,0 tys. ha, co stanowiło 90,5% ogólnej powierzchni gruntów gospodarstw rolnych.
2. Ze względu na specyfikę gospodarstw w strukturze użytków rolnych w województwie dominowały grunty orne i użytki zielone, stanowiąc 98,5% powierzchni ogółem. 99,2% użytków rolnych województwa, było utrzymane w dobrej kulturze rolnej.
3. Proces zmniejszania się zasobów gruntów rolnych jest nieodłącznym elementem rozwoju gospodarczego. Ubytek gruntów w gospodarstwach rolnych z województwa warmińsko-mazurskiego był spowodowany systematycznym zmniejszaniem się powierzchni gruntów rolniczych na rzecz terenów budowlanych, rekreacyjnych, czy też działalności pozarolniczej.
4. Duży udział powierzchni użytków zielonych w strukturze użytków rolnych w gospodarstwach województwa warmińsko-mazurskiego oraz duża średnia powierzchnia gospodarstwa, przekłada się na produkcję zwierzęcą i powoduje, że w województwie warmińsko-mazurskim w porównaniu do średniej krajowej Polski, jest ponad dwa razy więcej gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt żywiących się paszami objętościowymi.

1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolniczej

Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej

Warunki przyrodnicze są podstawowym elementem warunkującym potencjał i wyznaczającym kierunki produkcji rolniczej. Dla odzwierciedlenia tego potencjału w Instytucie Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach opracowano tzw. wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP). Jest to wskaźnik zintegrowany, bazujący na ocenie wskaźników (cech diagnostycznych) dotyczących: jakości gleby, klimatu, rzeźby terenu i stosunków wodnych. Czynniki te zostały opisane uszeregowanymi parametrami i przypisano im odpowiednie wagi liczbowe w sposób, który odzwierciedla względną skalę ich wpływu na urodzajność gruntów. Analizę przestrzenną każdego z tych parametrów i wyliczenie średniej ważonej przeprowadzono na poziomie gminy. Wobec powyższego potencjał produkcyjny gruntów opisuje jedna łączna liczba.

Teoretycznie wartość WWRPP zawiera się w przedziale od 19,5 do 120 punktów. Wielkości te wynikają z sumy wskaźników cząstkowych za poszczególne elementy (cechy diagnostyczne). Punktacja za ich poszczególne elementy wynosi:

– za jakość gleby zawiera się w granicach	18–95 pkt,
– za klimat zawiera się w granicach	1–15 pkt,
– za rzeźbę terenu zawiera się w granicach	0–5 pkt,
– za stosunki wodne zawiera się w granicach	0,5–5 pkt.

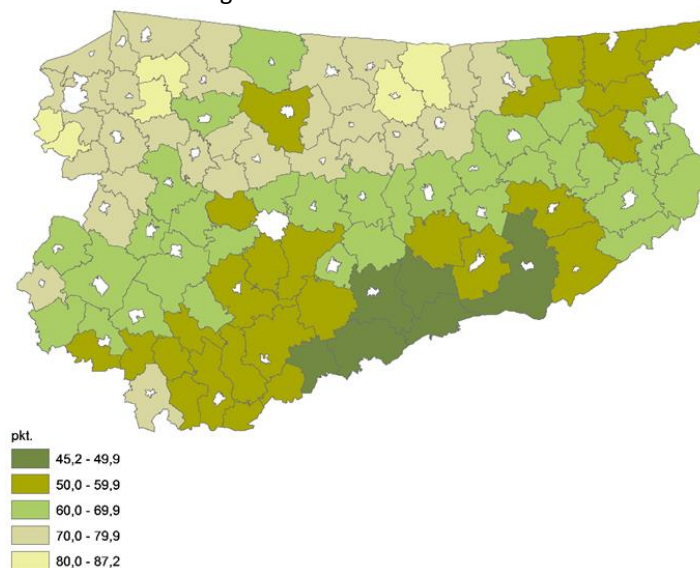
W rzeczywistości nie zdarza się jednak, by wszystkie 4 wskaźniki cząstkowe przybierały wartości ekstremalne. W oparciu o syntetyczny wskaźnik waloryzacji wydzielono następujące obszary do produkcji rolniczej:

– wyjątkowo korzystne	100–90 pkt,
– bardzo korzystne	90–80 pkt,
– korzystne	80–70 pkt,
– średnio korzystne	70–60 pkt,
– mało korzystne	60–50 pkt,
– niekorzystne	50–40 pkt,
– wyjątkowo niekorzystne	poniżej 40 pkt.

W praktyce w Polsce wartość WWRPP zawiera się w przedziale od 31 do 111 punktów, a jego średnia wartość dla Polski wynosi 66,6 punktów. Natomiast średnia wartość tego wskaźnika dla województwa warmińsko-mazurskiego ukształtowała się na poziomie 66,0 punktu. Wielkość ta określa warunki przyrodnicze do produkcji rolnej jako średnio korzystne i plasuje województwo na 10 miejscu w kraju.

Warunki gospodarowania w rolnictwie na terenie województwa warmińsko-mazurskiego określone ogólnym współczynnikiem waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wykazują duże zróżnicowanie przestrzenne. Najlepsze warunki dla rozwoju produkcji rolniczej występują w pasie północnym i północno-zachodnim województwa (WWRPP od 70,0 do 87,2), średnie w środkowej części, a najmniej korzystne w gminach zlokalizowanych na południu i w części północno-wschodniej (WWRPP od 45,2 do 59,9) (Rys. 1). Najniższy wskaźnik WWRPP wynoszący 45,2 punktu posiada gmina Świętajno (powiat szczycieński), a najwyższy wynoszący 87,2 punktu gmina Gronowo Elbląskie (powiat elbląski). Różnica w wartości WWRPP pomiędzy gminami wynosi aż 42,0 punktu, natomiast w obrębie powiatów województwa 24,1 punktu. Świadczy to o dużym zróżnicowaniu warunków gospodarowania pomiędzy różnymi częściami województwa. Uzasadnia to potrzebę poszukiwania działań wspierających konkurencyjność w odniesieniu do mniejszych jednostek terytorialnych.

Rys. 1. Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej na obszarach wiejskich dla gmin województwa warmińsko-mazurskiego

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych IUNG w Puławach

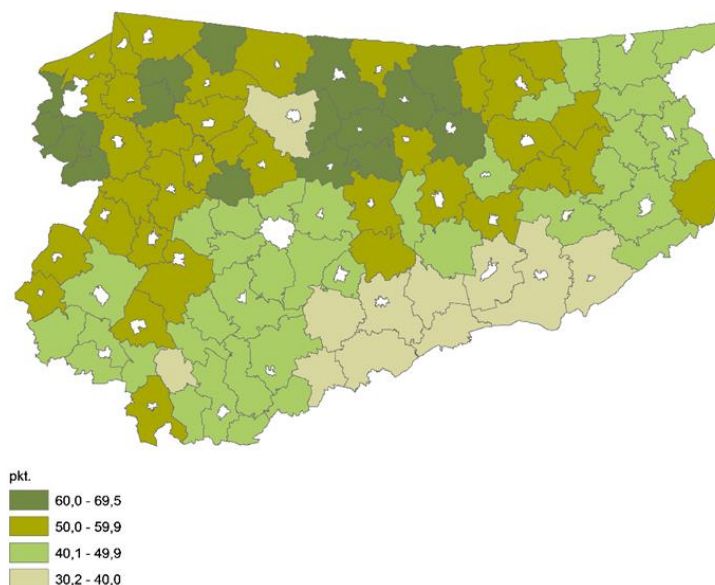
Wskaźnik bonitacji jakości i przydatności rolniczej gleb

Z pośród wymienionych czynników największy wpływ na plonowanie roślin mają charakter i właściwości siedliska glebowego. Stąd też w waloryzacji największy udział w ogólnym wskaźniku przydatności rolniczej przestrzeni produkcyjnej ma punktacja dotycząca jakości gleb. Wskaźniki te wyznaczono na podstawie wyników wieloletnich doświadczeń polowych, w których określono średnie plony dla poszczególnych klas bonitacyjnych oraz kompleksów przydatności rolniczej gleb i przypisano im odpowiednią liczbę punktów (od 18 do 95).

Wskaźnik jakości i przydatności rolniczej gleb dla Polski wynosi 49,5 a dla województwa warmińsko-mazurskiego 51,1. Wynika z tego, że województwo charakteryzuje się nieco lepszymi glebami niż średnia dla kraju. Najniższa wartość tego wskaźnika w województwie została określona na poziomie 30,2 punktu dla gminy Świętajno (powiat szczycieński), a najwyższa na poziomie 69,5 punktu dla gminy Gronowo Elbląskie (powiat elbląski).

Gleby na obszarze województwa charakteryzują się dużą zmiennością. Wynika to z różnorodności skał macierzystych, z których powstały, urozmaiconej rzeźby terenu, zróżnicowanych warunków hydrologicznych oraz odmiennych warunków klimatycznych. Na obszarze województwa występuje strefowa, równoleżnikowa zmienność pokrywy glebowej. Najlepsze gleby zlokalizowane są w północnej i zachodniej części województwa. Wśród nich występują między innymi zwięzłe i zlewne czarne ziemie (w rejonie Kętrzyna), gleby brunatne (na nizinie sępopolskiej) i gleby hydrogeniczne. Osobliwością jest występowanie w rejonie Żuław mad, które należą do gleb najbardziej urodzajnych. Najstańsze piaszczysto-żwirowe powierzchnie sandrowe występują głównie w południowej części województwa, spotyka się je także w części środkowej (Rys. 2).

Rys. 2. Wskaźnik bonitacji jakości i przydatności rolniczej gleb na obszarach wiejskich dla gmin województwa warmińsko-mazurskiego

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych IUNG w Puławach

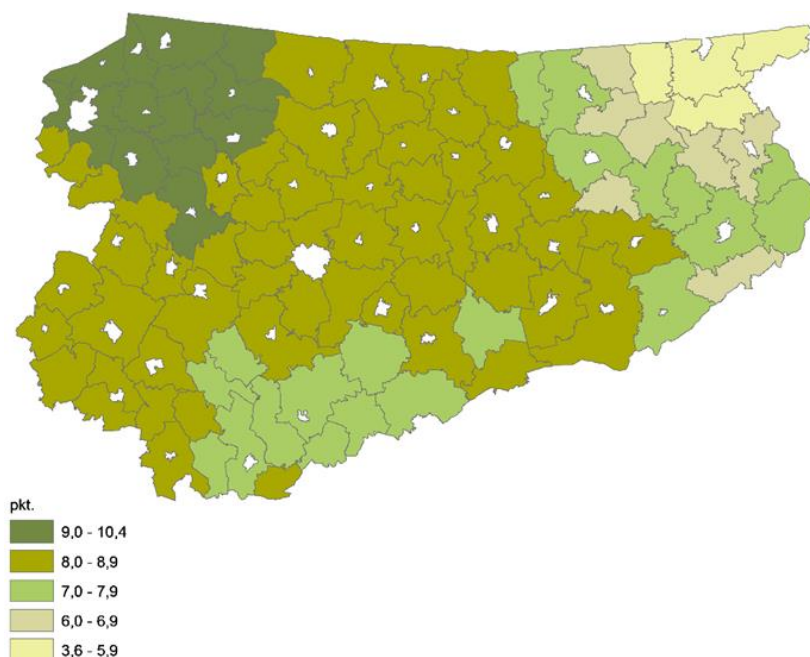
Wskaźnik bonitacji agroklimatu

Ocenę warunków agroklimatycznych zawierających ogromny kompleks czynników klimatycznych oparto na sztucznym założeniu o jednolitości wszystkich nieklimatycznych czynników środowiska. Wyliczono czysty wpływ klimatu na wzrost plonów wyrażony w jednostkach zbożowych i przypisano mu 15-punktową rytmiczną skalę. Plonowi przeliczeniowemu o wartości 28 jednostek zbożowych przypisano 1 punkt, a o wartości 35 jednostek zbożowych 15 punktów. Wartość wskaźnika bonitacji agroklimatu dla Polski wynosi 9,9 punktu, a dla województwa warmińsko-mazurskiego 8,1. Co świadczy o mniej korzystnych warunkach klimatycznych dla rolnictwa tego obszaru.

Województwo warmińsko-mazurskie należy do najzimniejszych regionów Polski. Klimat zachodniej części województwa jest kształtowany wpływami Bałtyku, natomiast we wschodniej występuje wyraźne oddziaływanie kontynentalne. Najmniej korzystnym agroklimatem charakteryzuje się północno-wschodnia część województwa z czterema gminami: Dubeninki, Gołdap, Kowale Oleckie i Banie Mazurskie, gdzie wartość wskaźnika agroklimatu zawiera się granicach od 3,6 do 5,6 punktu. (Rys. 3).

Rys. 3. Wskaźnik bonitacji agroklimatu na obszarach wiejskich dla gmin województwa warmińsko-mazurskiego

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych IUNG w Puławach

Wskaźnik bonitacji rzeźby terenu

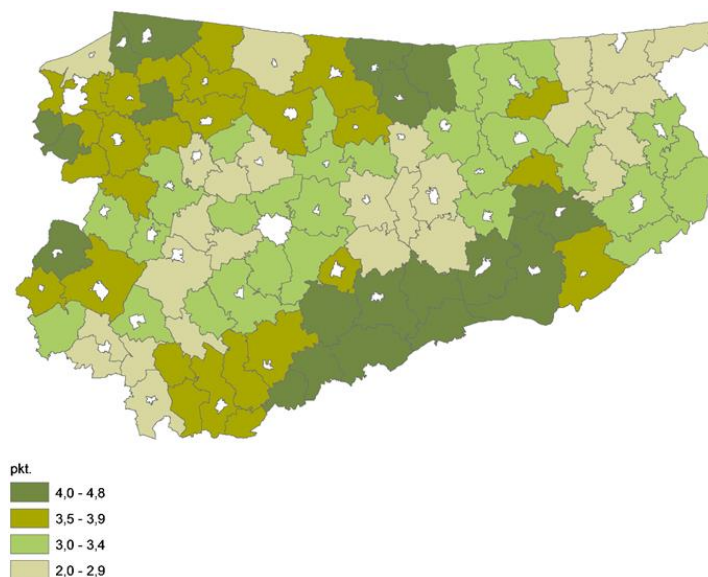
Ocenę rzeźby terenu pod kątem gospodarki rolnej dokonano w oparciu o analizę procentowego udziału wyróżnionych typów reliefu w obrębie użytków rolnych, którym przypisano określone wartości punktowe. Przyjęto 5 punktową skalę (im większy spadek tym mniej punktów):

– rzeźba płaskorówninna	5,0 pkt,
– rzeźba niskofalista i niskopagórkowata	4,0 pkt,
– rzeźba falista i falistopagórkowata	3,5 pkt,
– rzeźba wysokofalista i wysokopagórkowata	2,5 pkt,
– rzeźba wzgórzowa	1,0 pkt,
– rzeźba niskogórska	0,5 pkt,
– rzeźba średniogórska i wysokogórska	0,25 pkt.

Ukształtowanie terenu województwa warmińsko-mazurskiego jest wynikiem działalności lodowca i wód polodowcowych, które swym zasięgiem zajmowały niegdyś ten teren. W krajobrazie zaznaczają się szczególnie faliste wzniesienia polodowcowe, wzgórza moreny czołowej, duża liczba jezior rynnowych oraz morenowych, a także doliny, którymi kiedyś spływały wody fluwioglacjalne. Taki krajobraz uzupełniony jest wzgórzami morenowymi. Północną część województwa stanowi rozległy, płaski teren pokryty łąkami oraz mułkami. Natomiast w najdalej na południe wysuniętej części spotkać można rozciągające się na znacznym obszarze płaskie powierzchnie piaszczyste zwane sandrami – w postaci stożków napływowych naniesionych przez wody wypływające spod topniejącego lodowca.

Wartość wskaźnika rzeźby terenu dla Polski wynosi 3,9 punktu, natomiast dla województwa warmińsko-mazurskiego 3,4 punktu i zawiera się w przedziale od 2,9 do 4,8 punktu. Duże zróżnicowanie rzeźby terenu obniża przydatność gleb do rolniczego wykorzystania (Rys. 4).

Rys. 4. Wskaźnik bonitacji rzeźby terenu na obszarach wiejskich dla gmin woj. warmińsko-mazurskiego

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych IUNG w Puławach

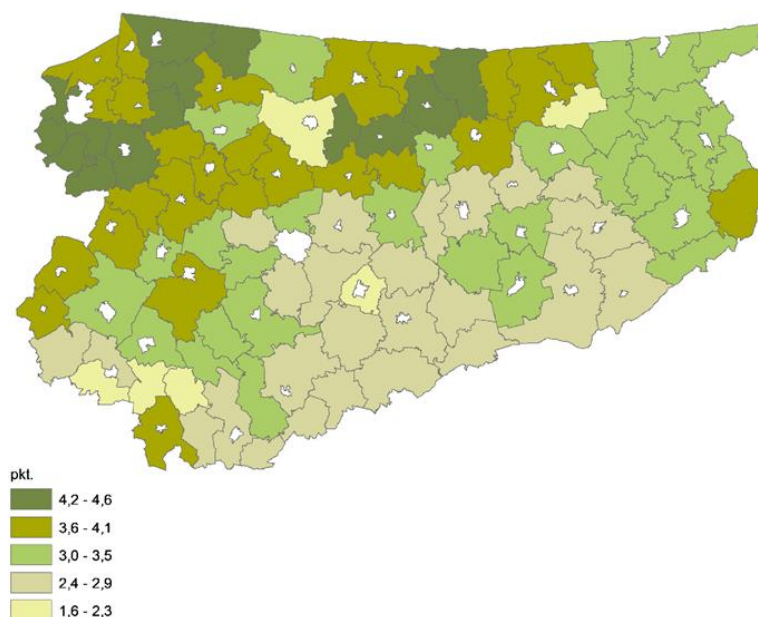
Wskaźnik bonitacji warunków wodnych

Wskaźnik bonitacji stosunków wodnych obliczono w oparciu o procentowy udział poszczególnych kategorii uwilgotnienia w powierzchni użytków rolnych danego terenu. Poszczególne kategorie stosunków powietrzno-wodnych gleb otrzymały następującą liczbę punktów:

– optymalnie uwilgotnione	5 pkt,
– okresowy nadmiar wilgoci	3 pkt,
– okresowy niedobór wilgoci	2 pkt,
– trwały nadmiar wilgoci	1,25 pkt,
– trwały niedobór wilgoci	1 pkt.

Wskaźnik bonitacji warunków wodnych dla Polski wynosi 3,3 punktu, natomiast dla województwa warmińsko-mazurskiego jest bardzo zbliżony i wynosi 3,4 punktu. Gleby o uwilgotnieniu prawie optymalnym dla produkcji rolnej ze wskaźnikiem bonitacji warunków wodnych wynoszącym od 4,2 do 4,6 punktu posiadają niektóre gminy położone w północnej (Barciany, Korsze, Bisztynek, Kiwity) i północno-zachodniej części województwa (Braniewo, Lelkowo, Płoskinia, Wilczęta, Milejewo, Młynary i Elbląg). Pozostałe gminy wykazują okresowe lub trwałe niedobory lub nadmiar wilgoci (Rys. 5).

Rys. 5. Wskaźnik bonitacji warunków wodnych na obszarach wiejskich dla gmin województwa warmińsko-mazurskiego

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych IUNG w Puławach

Jakość gleb użytkowanych rolniczo

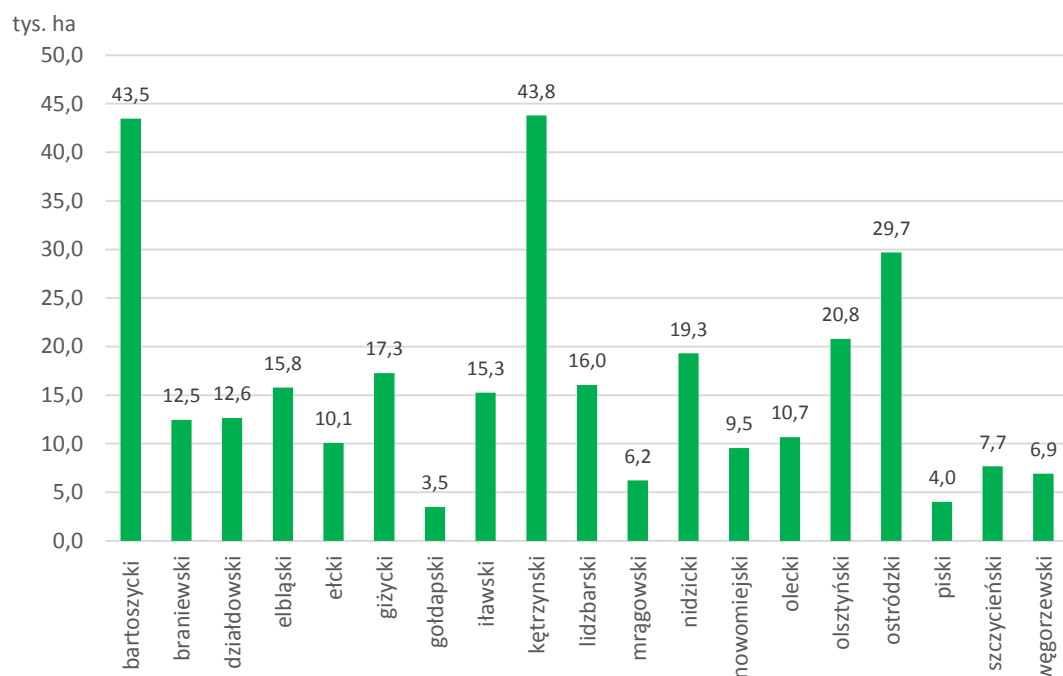
Zakwaszanie się gleb wymienia się w ostatnich latach, jako jedno z głównych zagrożeń dla prawidłowego funkcjonowania gleb. Duże zakwaszenie jest również jednym z najważniejszych czynników limitujących produkcję roślinną w Polsce. Odczyn gleby reguluje pobieranie składników pokarmowych przez rośliny, decyduje o rozwoju korzystnej dla rolnictwa flory mikrobakteryjnej w glebie i właściwościach fizycznych gleby. Zależy on głównie od rodzaju skały macierzystej, składu granulometrycznego (zwięzłości) oraz działalności człowieka. Wynika z następujących procesów:

- wymywania z gleb związków zasadowych przez wody opadowe i roztopowe,
- pobierania związków zasadowych przez rośliny,
- zakwaszającego działania nawozów mineralnych,
- powstawania w glebie CO₂ na skutek mineralizacji substancji organicznej,
- braku jednolitego programu wapnowania gleb dotkniętych degradacją w wyniku nadmiernego zakwaszenia.

Kwaśny odczyn ogranicza pobieranie przyswajalnych składników pokarmowych przez rośliny, zwiększa natomiast pobieranie przez rośliny metali ciężkich i pierwiastków szkodliwych.

Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Olsztynie wykonując swoje zadania w latach 2012-2015 przebadła około 109,4 tys. próbek glebowych na zawartość makroskładników (fosforu, potasu i magnezu) oraz oznaczając ich kwasowość. Przebadano łącznie 305,1 tys. ha użytków rolnych (Rys. 6).

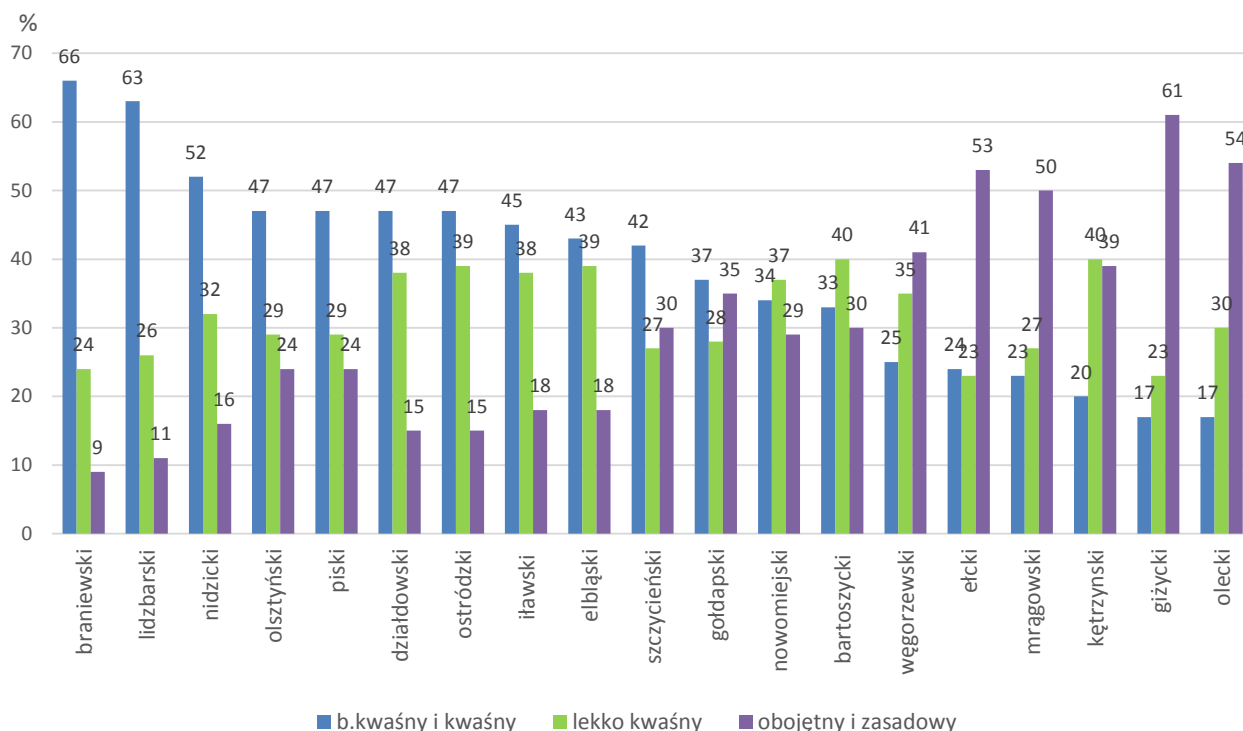
Rys. 6. Powierzchnia użytków rolnych na podstawie badań w województwie warmińsko-mazurskim według powiatów.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych zawartych w „Raporcie o stanie środowiska województwa warmińsko-mazurskiego w 2015 r.” (Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie)

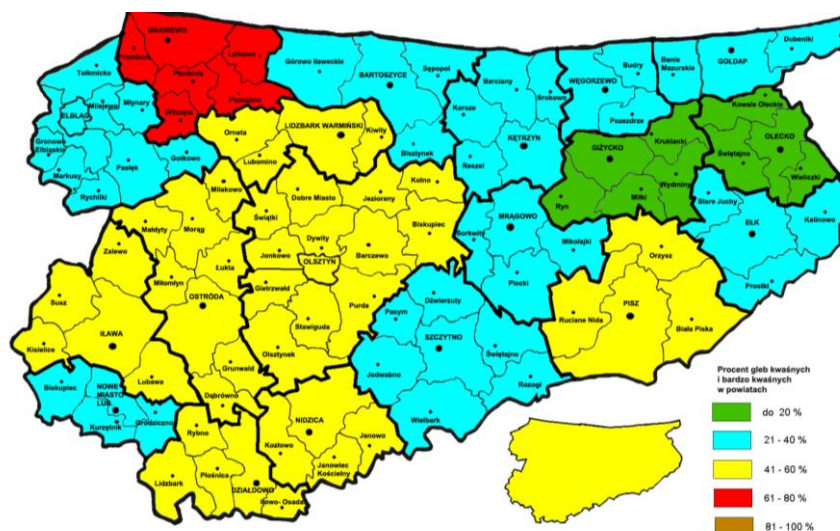
Z badań gleb przeprowadzonych przez Okręgową Stację Chemiczno-Rolniczą w Olsztynie w latach 2012-2015 wynika, że na terenie województwa warmińsko-mazurskiego udział gleb bardzo kwaśnych wynosił 11,0%, kwaśnych 28,0% a lekko kwaśnych 32,0%. 23,0% ma charakter obojętny, a 7% zasadowy (Rys. 7). Przeprowadzone badania wskazują, że około 34,0% gleb gruntów ornych i użytków zielonych województwa charakteryzuje się potrzebami wapnowania w stopniu koniecznym i potrzebnym (wymaga wapnowania w stopniu pilnym), a na ok. 20,0% gleb wapnowanie jest wskazane. Niemal natychmiastowego wapnowania wymaga 66,0% gleb w powiecie braniewskim, 63,0% w powiecie działdowskim i 52,0% w powiecie nidzickim.

Rys.7. Udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych, lekko kwaśnych oraz obojętnych i zasadowych w powiatach województwa warmińsko-mazurskiego w 2015 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych zawartych w „Raporcie o stanie środowiska województwa warmińsko-mazurskiego w 2015 r.” (Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie).

Rys. 8. Udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych na gruntach ornych w poszczególnych powiatach województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 r.

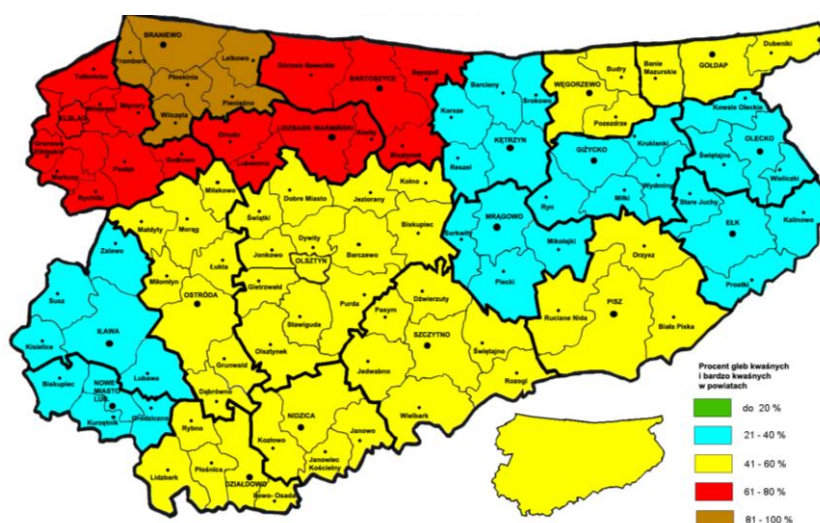

Źródło: Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Olsztynie

Wyniki badań zakwaszenia gleb w zależności od sposobu ich użytkowania wskazują na większy udział gleb najsilniej zakwaszonych na użytkach zielonych w porównaniu z gruntami ornymi. Zaznaczenia wymaga jednak fakt, że powierzchnia gleb użytków zielonych objęta badaniami agrochemicznymi jest znacznie mniejsza niż powierzchnia gruntów ornych i w latach 2013–2016 nie przekroczyła 10,0% badanych gleb oraz stanowi zaledwie kilka procent użytków zielonych województwa.

Rys. 9. Udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych na użytkach zielonych w poszczególnych powiatach województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 r.

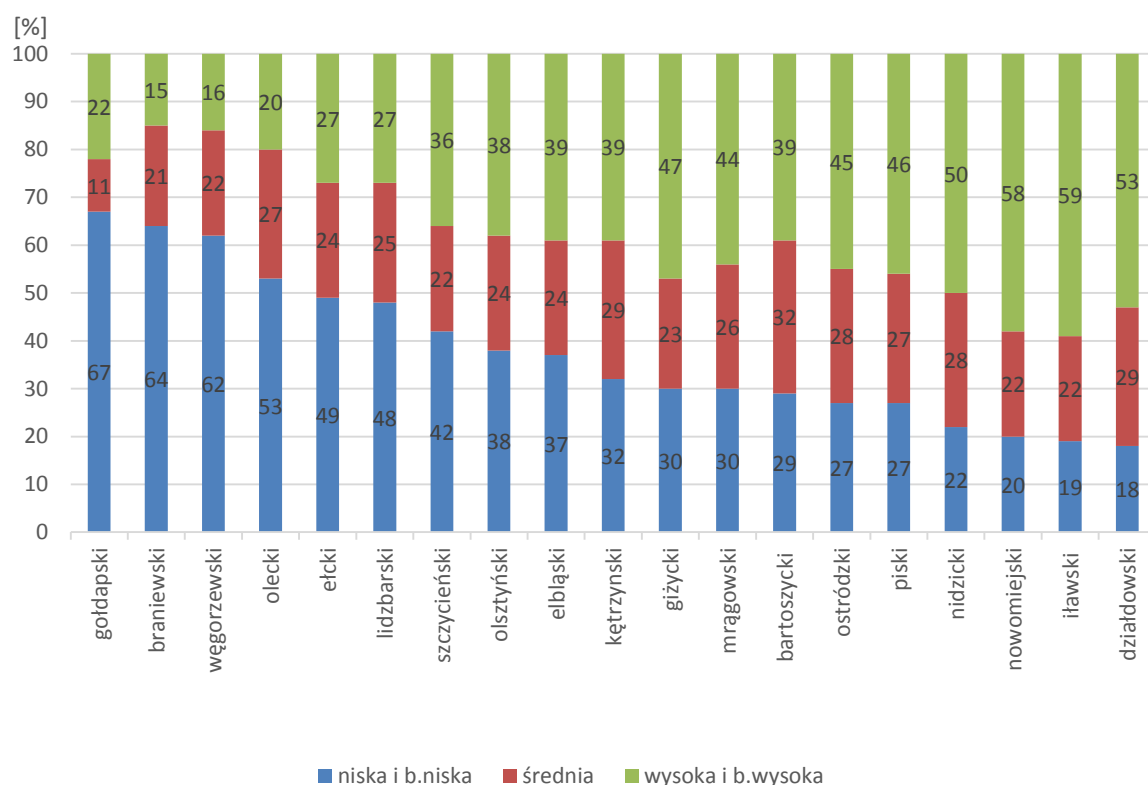
Źródło: Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Olsztynie

Zawartość przyswajalnych makroskładników (fosforu, potasu i magnezu) w glebie jest jednym z podstawowych elementów oceny stanu agrochemicznego gleb w Polsce. Stan zasobności gleb w przyswajalne makroelementy jest w znacznym stopniu związany ze składem geochemicznym gleby, a równocześnie jest wskaźnikiem poziomu produkcji roślinnej i wielkości nawożenia. Znajomość zawartości tych składników w glebie jest podstawą do prowadzenia zrównoważonego nawożenia.

Fosfor w skali globalnej uważany jest za główny czynnik mogący limitować produkcję rolniczą, gdyż zasoby tego składnika są ograniczone i nieodnawialne. Odgrywa on ważną rolę w kształtowaniu żyzności i urodzajności gleb. Natomiast negatywną cechą tego makroelementu jest to, że niewykorzystane w produkcji związki fosforu (nadmierna akumulacja w glebie) mogą przemieszczać się do wód, powodując ujemne skutki w środowisku przyrodniczym. W odniesieniu do potasu – niedobory w glebie tego składnika wymienia się na drugim miejscu po zakwaszeniu, jako czynnik najsilniej ograniczający żyzność gleby.

Jak wykazują badania agrochemiczne przeprowadzone w latach 2013-2016 ponad 32,0% gleb użytkowanych rolniczo na terenie województwa wykazywało duży deficyt przyswajalnego fosforu. Największy niedobór przyswajalnego fosforu, u ponad połowy przebadanych próbek, zanotowano w powiatach: gołdapskim (67,0%), braniewskim (65,0%), węgorzewskim (62,0%), oleckim (53,0%) i elckim (49,0%). Natomiast wysoką i bardzo wysoką zawartością fosforu charakteryzowało się 59,0% próbek z powiatu iławskiego, 58,0% z powiatu nowomiejskiego, 53,0% z powiatu działdowskiego 50,0% z powiatu nidzickiego (Rys. 10).

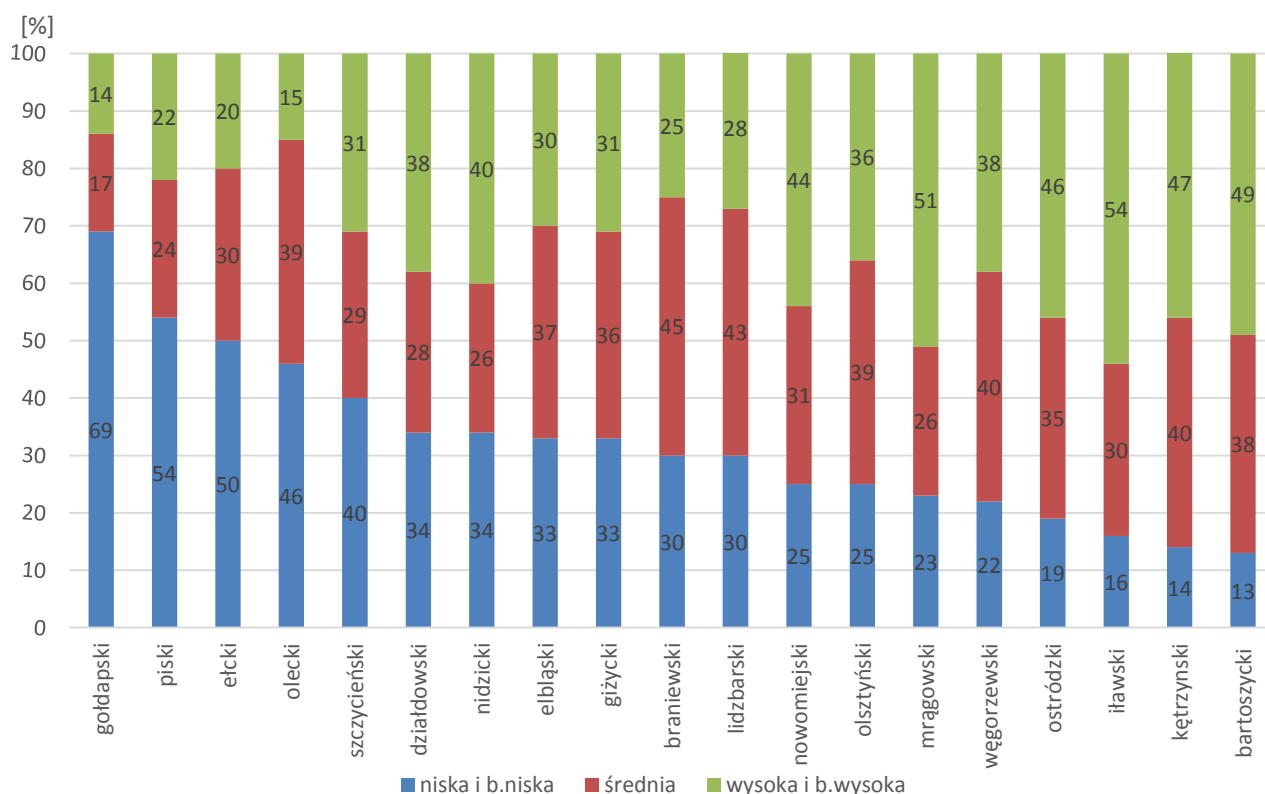
Rys.10. Udział próbek gleb o niskiej i bardzo niskiej, średniej oraz wysokiej i bardzo wysokiej zawartości fosforu w powiatach województwa warmińsko-mazurskiego przebadanych w latach 2013-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych zawartych w „Raporcie o stanie środowiska województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 r.” (Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie)

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że udział próbek gleb o zasobności bardzo niskiej i niskiej w przyswajalny potas stanowi 24,0% zbadanych użytków rolnych województwa. Najwięcej gleb o bardzo niskiej i niskiej zawartości tego składnika stwierdzono w powiecie gołdapskim (69,0%) oraz w powiatach piskim i elckim (ponad 50,0%), najmniej zaś (poniżej 20,0%) w bartoszyckim, kętrzyńskim, iławskim i ostródzkim. Wysoką i bardzo wysoką koncentrację tego składnika w glebie charakteryzuje się 41,0% przebadanych próbek gleb. W dwóch powiatach – iławskim i mrągowskim wskaźnik ten przekroczył 50,0%.

Rys.11. Udział próbek gleb o niskiej i bardzo niskiej, średniej oraz wysokiej i bardzo wysokiej zawartości potasu w powiatach województwa warmińsko-mazurskiego przebadanych w latach 2013-2016

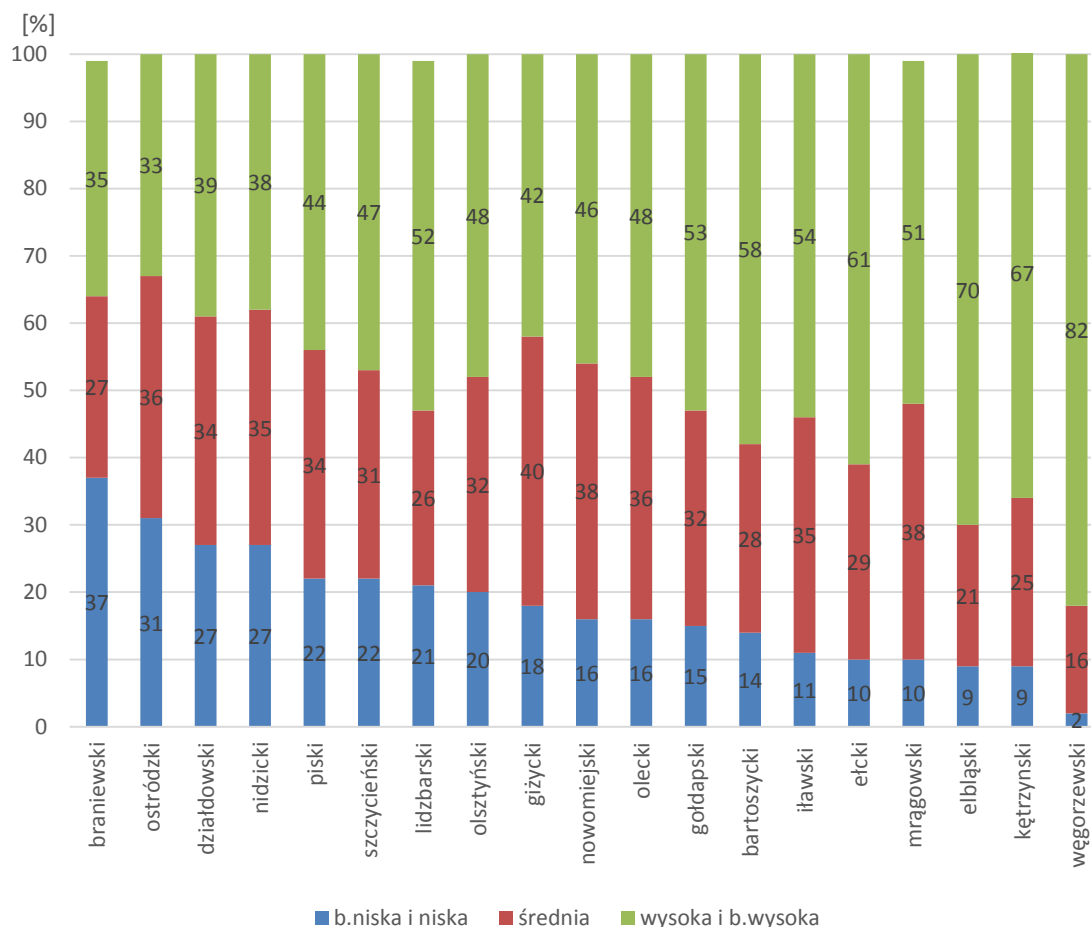

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych zawartych w „Raporcie o stanie środowiska województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 r.” (Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie)

Odmienne kształtuje się zasobność w przyswajalny magnez, gdzie 80,0% gleb użytkowanych rolniczo charakteryzuje się korzystną zawartością tego składnika, a tylko 20,0% zawartością bardzo niską i niską (Rys. 12). Najwięcej gleb ubogich w magnez występuje w powiatach: braniewskim (37,0%) i ostródzkim (31,0%). Najwyższy udział gleb o wysokiej i bardzo wysokiej zasobności stwierdzono w powiecie węgorzewskim (82,0%), jednak ze względu na niewielką liczbę próbek przebadanych w tym powiecie wynik może nie być reprezentatywny.

Rys.12. Udział gleb o niskiej i bardzo niskiej, średniej oraz wysokiej i bardzo wysokiej zawartości magnezu w powiatach województwa warmińsko-mazurskiego przebadanych w latach 2013-2016

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych zawartych w „Raporcie o stanie środowiska województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 r.” (Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie)

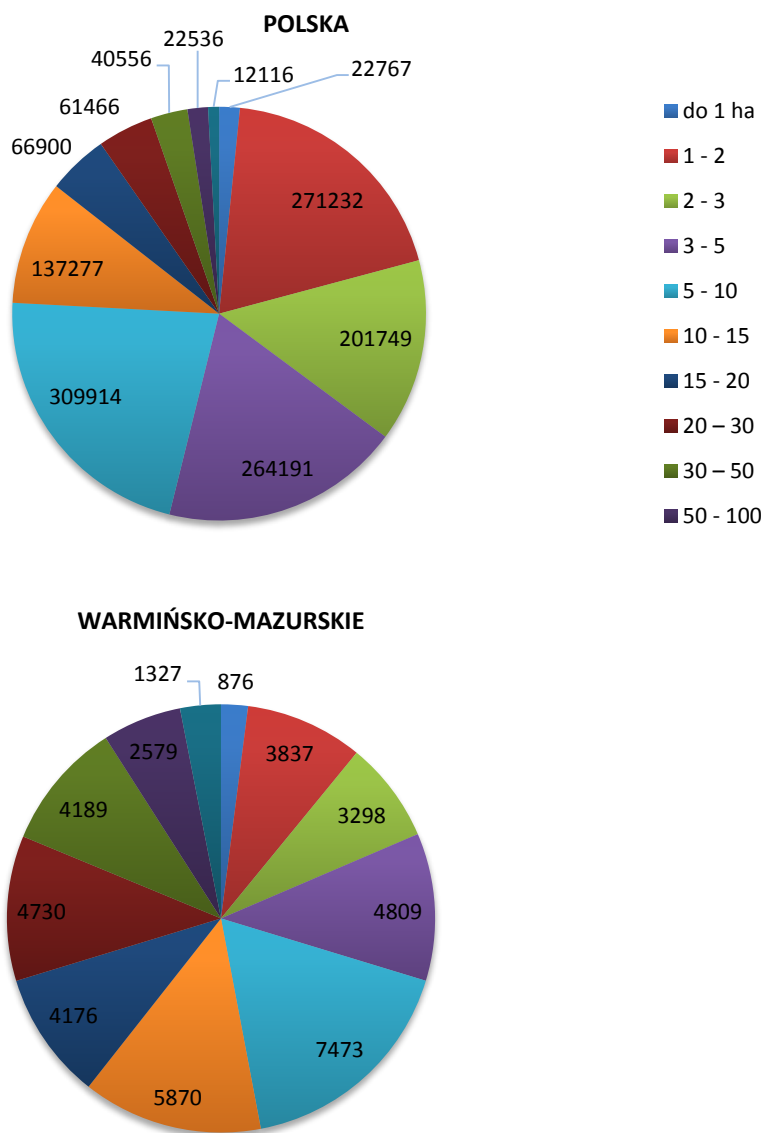
Odnosząc dane dotyczące stanu agrochemicznego gleb uprawnych w województwie warmińsko-mazurskim do analogicznych danych dotyczących całego kraju należy stwierdzić, że udział gleb bardzo kwaśnych i kwaśnych oraz gleb o niskiej i bardzo niskiej zasobności w fosfor pokrywa się z tymi wskaźnikami dla Polski, natomiast udział gleb o niskiej i bardzo niskiej zasobności w potas i magnez w województwie warmińsko-mazurskim wypada znacznie korzystniej.

1.3.3. Struktura gospodarstw

Liczba i struktura gospodarstw

Liczba gospodarstw w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 roku wyniosła ogółem 43,2 tys. (co stanowi 3,1 ogólnej liczby gospodarstw w Polsce), w tym gospodarstw do 1 ha było 0,9 tys., powyżej 1 ha – 42,3 tys. W strukturze gospodarstw rolnych województwa największą grupę pod względem liczebności stanowiły gospodarstwa o powierzchni 5-10 ha (7,5 tys. gospodarstw), co stanowiło 17,3%. Znajdowało się w nich 5,4% ogólnej powierzchni użytków rolnych. Największa powierzchnia użytków rolnych (33,3%) znajdowała się w grupie gospodarstw o powierzchni 100 ha i więcej, pomimo że stanowiły one zaledwie 3,1% (1,3 tys. gospodarstw) ogólnej liczby gospodarstw rolnych (Rys. 1).

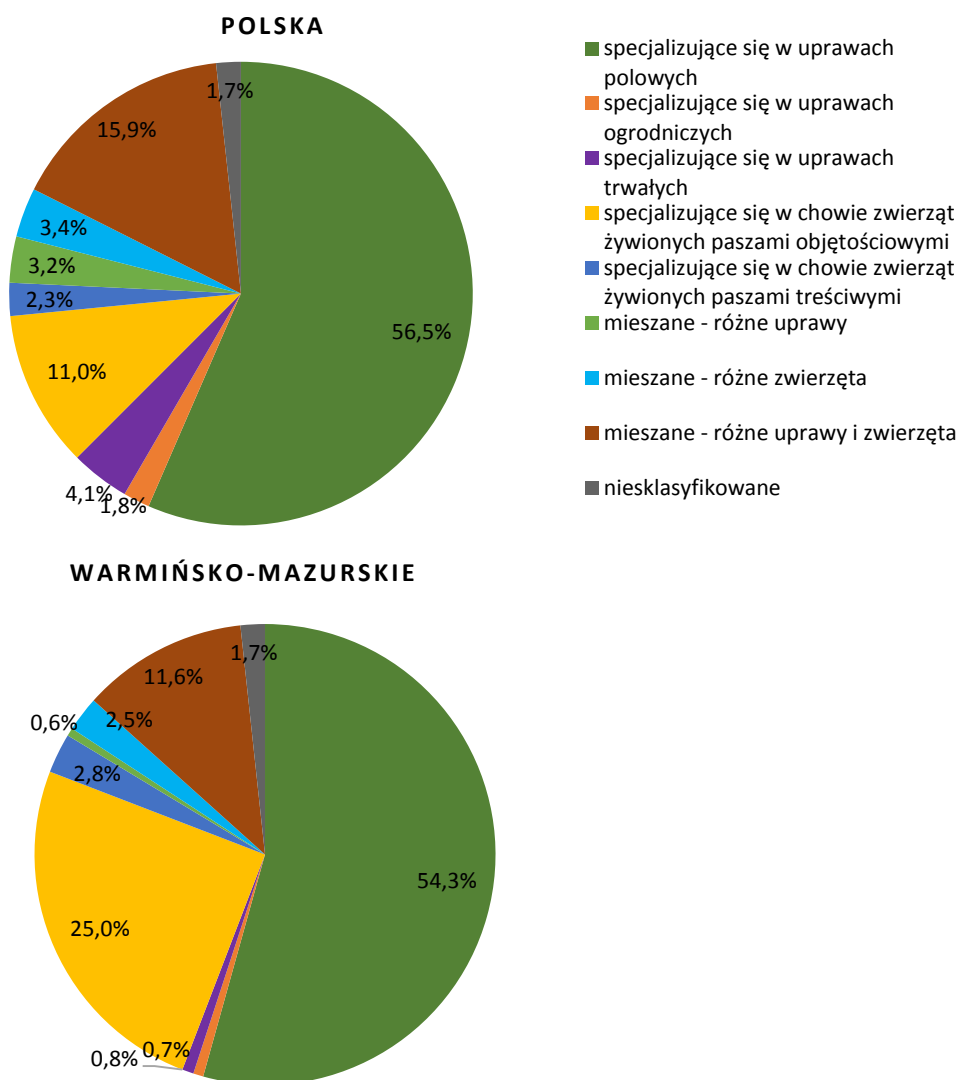
Rys. 1. Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W strukturze gospodarstw rolnych w województwie warmińsko-mazurskim według typów rolniczych¹⁷ w 2016 roku największą grupę stanowiły gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych – 54,3%, podobnie jak w kraju 56,5%. W całej strukturze gospodarstw kolejnym typem pod względem wielkości był typ specjalizujący się w chowie zwierząt żywionych paszami objętościowymi – 25,0% (w Polsce 11,0%). Natomiast ilość gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt żywionych paszami treściwymi w województwie warmińsko-mazurskim 2,8% nie różniła się zbyt wiele w stosunku do ilości w Polsce 2,3%. Najmniejszą grupę w województwie warmińsko-mazurskim stanowiły gospodarstwa specjalizujące się w produkcji roślinnej mieszanej 0,6%, podczas gdy w Polsce procent tej produkcji wyniósł 3,2 (Rys.2) (Tab. 1).

Rys. 2. Gospodarstwa rolne prowadzące działalność rolniczą według typów w 2016 roku

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

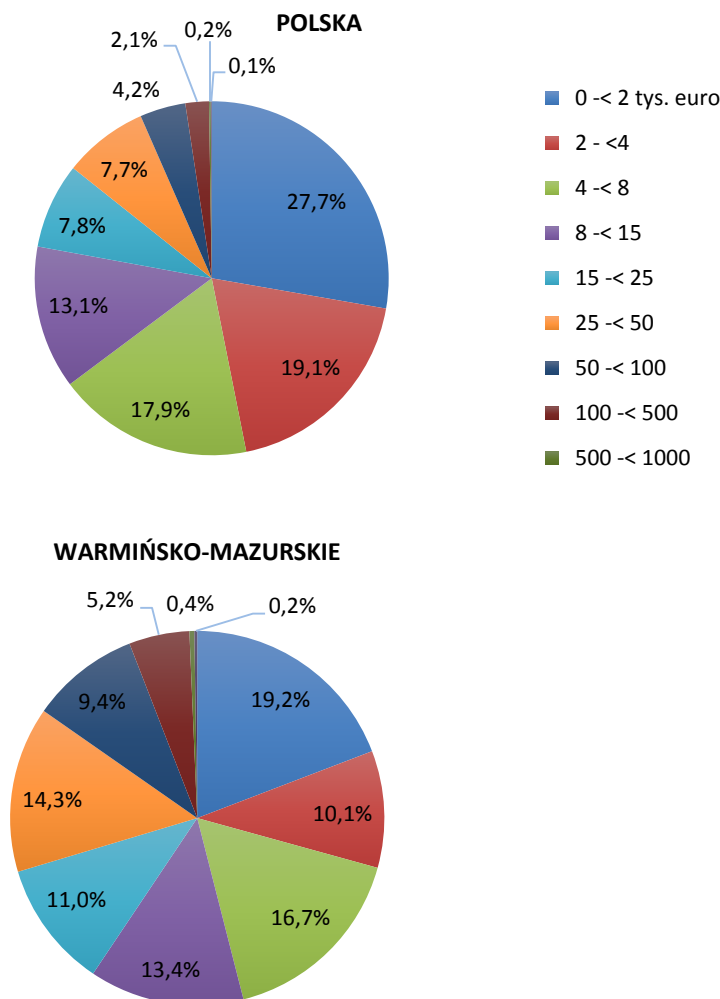
¹ Obowiązująca klasyfikacja gospodarstw rolnych według standardów Unii Europejskiej została ustanowiona rozporządzeniem Komisji (WE) nr 1242/2008 z dnia 8 grudnia 2008. Typ rolniczy gospodarstwa określany jest na podstawie wielkości udziału standardowej produkcji poszczególnych działalności rolniczych prowadzonych w gospodarstwie w całkowitej standardowej produkcji gospodarstwa rolnego. Standardowa produkcja (SP) oznacza wartość produkcji odpowiadającej przeciętnej sytuacji w danym regionie. Jest obliczana jako średnia z 5 lat wartość produkcji z określonej działalności rolniczej. Całkowita standardowa produkcja rolnicza (GSP) jest sumą wartości uzyskanych dla każdej działalności rolniczej prowadzonej w gospodarstwie powstałej w skutek przemnożenia współczynników SP dla danej działalności przez liczbę ha lub liczbę zwierząt.

Tab. 1. Gospodarstwa rolne w województwie warmińsko-mazurskim wg powierzchni ogółem oraz powierzchni użytków rolnych w podziale na grupy obszarowe

Wyszczególnienie	Ogółem	Grupy obszarowe użytków rolnych											
		do 1 ha włącznie	powyżej 1 ha										
			razem	1 - 2	2 - 3	3 - 5	5 - 10	10 - 15	15 - 20	20 - 30	30 - 50	50-100	100 ha i więcej
Liczba gospodarstw ogółem	43165	876	42289	3837	3298	4809	7473	5870	4176	4730	4189	2579	1327
Liczba gospodarstw z powierzchnią użytków rolnych													
ogółem	43114	825	42289	3837	3298	4809	7473	5870	4176	4730	4189	2579	1327
użytków rolnych.....	42987	698	42289	3837	3298	4809	7473	5870	4176	4730	4189	2579	1327
Średnia powierzchnia ogółem gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych (ha) Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach w poszczególnych grupach obszarowych (ha)													
ogółem	1130329	1365	1128963	7043	11122	22151	63968	81635	79963	126739	173871	193690	368781
użytków rolnych.....	1023006	648	1022358	5534	7890	18648	54936	71620	72045	115046	161666	173808	341164
Średnia powierzchnia ogółem gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych (ha) Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach w poszczególnych grupach obszarowych (ha)													
ogółem	26,19	1,56	26,70	1,84	3,37	4,61	8,56	13,91	19,15	26,79	41,51	75,10	277,91
użytków rolnych.....	23,70	0,74	24,18	1,44	2,39	3,88	7,35	12,20	17,25	24,32	38,59	67,39	257,09

W województwie warmińsko-mazurskim w 2016 roku w strukturze gospodarstw według wielkości ekonomicznej¹⁸, 84,7% stanowiły gospodarstwa małe i średnie (poniżej 50 tys. euro), z tego 19,2% stanowiły gospodarstwa do 2 tys. euro (w Polsce 27,7%). W klasie dużych gospodarstw, od 100 do 500 tys. euro znajdowało się 5,2% (w Polsce 2,1%). Bardzo duże gospodarstwa (500 i powyżej tys. euro) stanowiły w województwie warmińsko-mazurskim 0,6% wszystkich gospodarstw w strukturze (w Polsce 0,3%) (Rys. 3).

Rys. 3. Gospodarstwa rolne prowadzące działalność rolniczą według wielkości ekonomicznej w 2016 roku

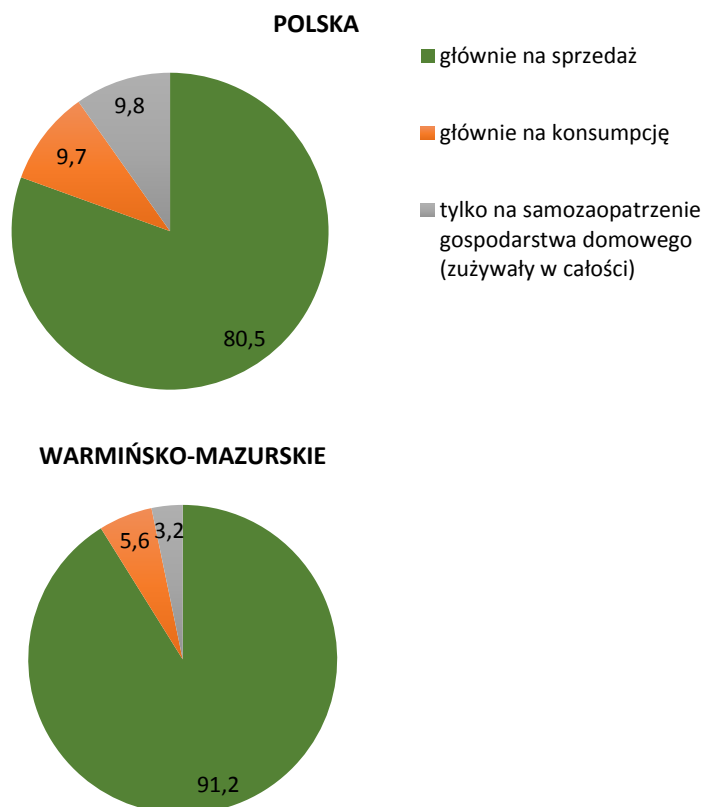

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Według danych Urzędu Statystycznego w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 roku wykazano, że spośród puli gospodarstw indywidulanych, 96,8% (w Polsce 90,2%) przeznaczało produkcję rolniczą na sprzedaż oraz samozaopatrzenie, w tym 91,2% (w Polsce 80,5%) głównie na sprzedaż. Spośród ogółu gospodarstw 3,2% produkowało tylko na potrzeby gospodarstwa domowego, nie sprzedając swoich produktów (w Polsce 9,8%). (Rys. 4).

¹⁸ Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego jest to całkowita standardowa produkcja gospodarstwa wyrażona w euro.

Rys. 4. Charakterystyka gospodarstw indywidualnych według przeznaczenia produkcji rolniczej w 2016 roku

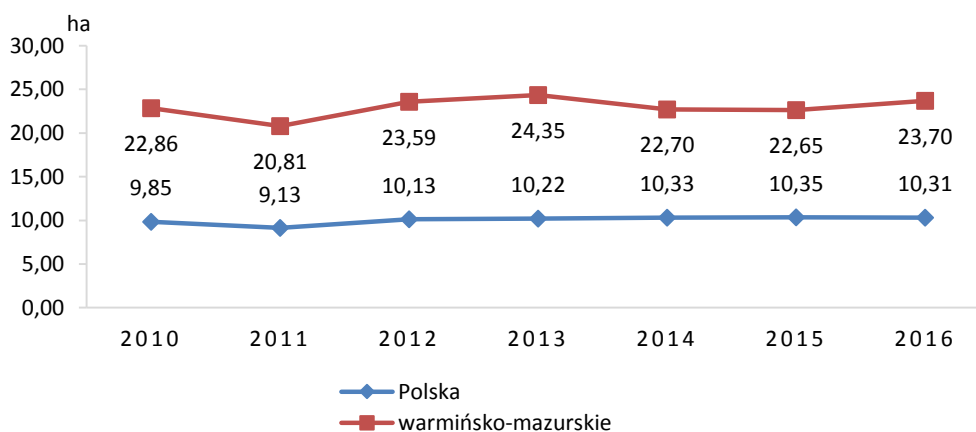

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Powierzchnia użytków rolnych i średnia wielkość gospodarstwa

Powierzchnia użytków rolnych w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 roku wyniosła 1 023,0 tys. ha (w Polsce 14 543,3 tys.). Według Urzędu Statystycznego w Olsztynie przeciętna powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie rolnym w województwie warmińsko-mazurskim wyniosła 23,70 ha (w Polsce 10,31 ha). Pod względem przeciętnej wielkości użytków rolnych w gospodarstwie rolnym, województwo warmińsko-mazurskie zajęło 2 lokatę w kraju – po województwie zachodniopomorskim. Przy ustalaniu średniej wielkości gospodarstwa w okresie od 2010 do 2016 roku odnotowano wzrost powierzchni zarówno w województwie jak i w kraju (Rys. 5).

Rys. 5. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie w latach 2010-2016

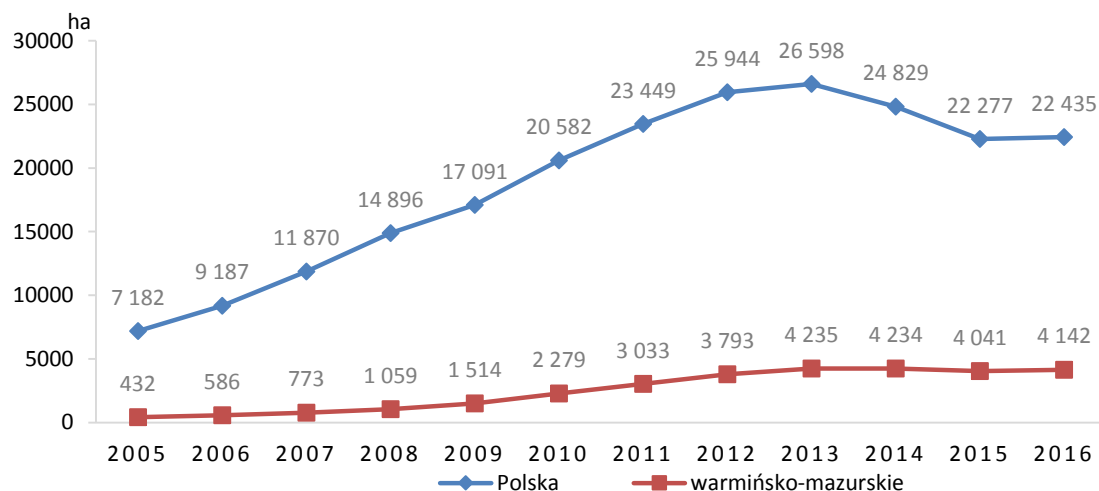

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Gospodarstwa ekologiczne

Od 2005 do 2016 roku odnotowano ponad 7-krotny wzrost zainteresowania produkcją metodami ekologicznymi¹⁹, co spowodowało wzrost w powierzchni gospodarstw z 14,5 tys. ha do 108,7 tys. ha. Ekologiczne metody produkcji rolniczej stosowało w województwie w 2016 roku 4 142 gospodarstwa rolne, tj. 9,6% gospodarstw prowadzących działalność rolniczą w województwie (w Polsce 1,6%). Pod względem udziału gospodarstw ekologicznych w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych województwo warmińsko-mazurskie zajęło 1 lokatę w kraju. Zdecydowana większość gospodarstw 94,7% ogółu gospodarstw ekologicznych w województwie stosowała ekologiczne metody produkcji wyłącznie w uprawie roślin. W pozostałych 5,3% gospodarstw stosowano ekologiczne metody produkcji także w chowie zwierząt (Rys. 6).

Rys. 6. Liczba gospodarstw ekologicznych w latach 2005-2016

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Pracujący w gospodarstwach indywidualnych

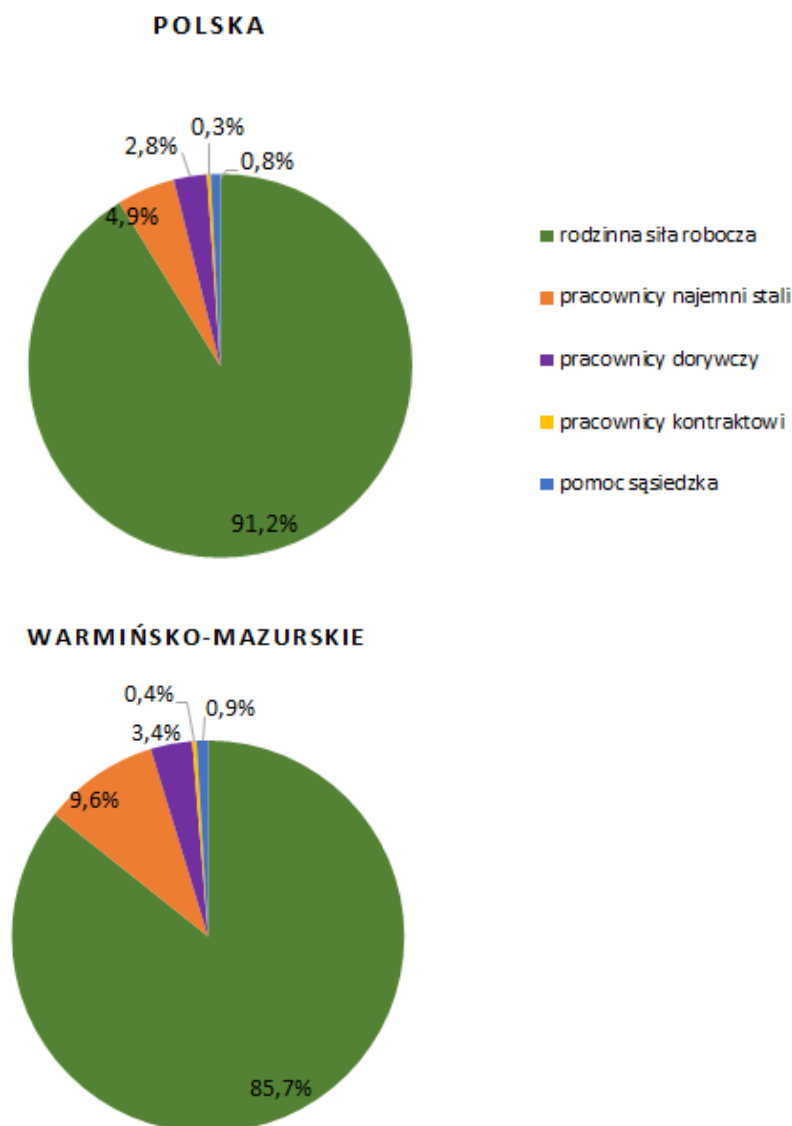
Dane pracujących w rolnictwie według aktywności stałej dotyczą nakładów pracy ponoszonych na wytworzenie produkcji rolnej w ciągu 12 miesięcy, a więc uwzględniają całoroczny cykl produkcyjny w gospodarstwie rolnym. Za pracę w indywidualnym gospodarstwie rolnym uznaje się wykonywanie prac bezpośrednio związanych z produkcją rolniczą (roślinną i zwierzęcą) oraz prace ogólne związane z prowadzeniem gospodarstwa, np. zakup środków do produkcji, sprzedaż produktów i przygotowanie ich do sprzedaży, prace związane z magazynowaniem, transport na potrzeby gospodarstwa rolnego, bieżące naprawy sprzętu rolniczego, prace konserwacyjne budynków, maszyn, załatwianie spraw urzędowych, prowadzenie rachunków. Ze względu na duży udział pracy w niepełnym wymiarze godzin oraz sezonowego zatrudnienia pracowników dorywczych, kontraktowych oraz pracujących w ramach pomocy sąsiedzkiej nakłady pracy w rolnictwie zostały wyrażone w umownych rocznych jednostkach pracy (AWU²⁰). W województwie warmińsko-mazurskim w 2016 roku ogółem w gospodarstwie pracowały 52,4 tys. osoby pełnozatrudnionej w AWU, przy czym liczba pełnozatrudnionych liczona była łącznie z wkładem pracy pracowników najemnych stałych, dorywczych, kontraktowych i pomocy sąsiedzkiej. Spośród wszystkich pracujących w gospodarstwach indywidualnych zdecydowaną większość, bo aż 85,7% stanowiła rodzinna siła robocza (w Polsce 91,2%). Pracownicy najemni stali to 9,6% (w Polsce 4,9%), pracownicy dorywczy pracujący w gospodarstwie 3,4%, pomoc sąsiedzka to 0,9%. Najmniejszą grupę stanowili pracownicy kontraktowi 0,4% (w Polsce 0,3%).

¹⁹ Za gospodarstwo stosujące ekologiczne metody produkcji rolniczej (gospodarstwo ekologiczne) uważa się gospodarstwo rolne, które posiada certyfikat nadany przez jednostkę certyfikującą lub jest w trakcie przedstawiania na ekologiczne metody produkcji rolniczej (pod kontrolą jednostki certyfikującej).

²⁰ Jednostka AWU oznacza ekwiwalent pełnego etatu. Oblicza się ją dzieląc godziny przepracowane w ciągu roku przez roczną liczbę godzin odpowiadającą pełnemu etatowi. W Polsce jako ekwiwalent pełnego etatu przyjęto 2 120 h pracy w roku.

Przeciętna liczba członków rodziny rolnika pracujących w gospodarstwie indywidualnym wyniosła około 2 osoby fizyczne. W przeliczeniu na pełny etat (liczba AWU na 1 gospodarstwo) wskaźnik ten wyniósł 1,3. Członkowie rodziny użytkownika pracujący w gospodarstwie rolnym to grupa licząca 79,3 tys. osób (46,4 tys. w przeliczeniu na pełnozatrudnionych AWU). Wśród tej zbiorowości 59,4% to użytkownicy gospodarstw rolnych, 26,3% małżonkowie użytkowników i 14,3% pozostali członkowie rodziny (Rys. 7).

Rys. 7. Pracujący w gospodarstwach indywidualnych w 2016 roku

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Ciągniki w rolnictwie

Dane Urzędu Statystycznego dotyczą liczby ciągników wykorzystywanych wyłącznie lub częściowo w gospodarstwach rolnych do prac związanych z działalnością rolniczą. W gospodarstwach rolnych województwa w 2016 roku było ogółem 55,0 tys. ciągników rolniczych (3,7% ciągników rolniczych w Polsce), w tym 53,7 tys. sztuk (97,7%) znajdowało się w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Ciągniki posiadało 64,8% gospodarstw rolnych (w Polsce 67,6%). Na 1 ciągnik rolniczy w gospodarstwie rolnym przypadało średnio 18,4 ha użytków rolnych (w Polsce 9,7 ha) (Rys. 8).

W gospodarstwach rolnych w strukturze ciągników rolniczych dominowały pojazdy o średniej mocy 40-60 kW i stanowiły 32,1% (17,7 tys. sztuk). Wśród gospodarstw rolnych posiadających ciągniki rolnicze najwięcej gospodarstw należało do grupy obszarowej 10-15 ha użytków rolnych – 16,4%.

Największa liczba ciągników wystąpiła w grupie obszarowej 30-50 ha użytków rolnych – 17,4% ogólnej liczby ciągników w gospodarstwach rolnych.

Rys. 8. Powierzchnia użytków rolnych przypadających na 1 ciągnik

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Według informacji Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wynika, iż w ramach programów pomocowych w latach 2004-2013 w województwie warmińsko-mazurskim zakupiono 2,5 tys. ciągników oraz 7,0 tys. maszyn, narzędzi i urządzeń do produkcji rolniczej.

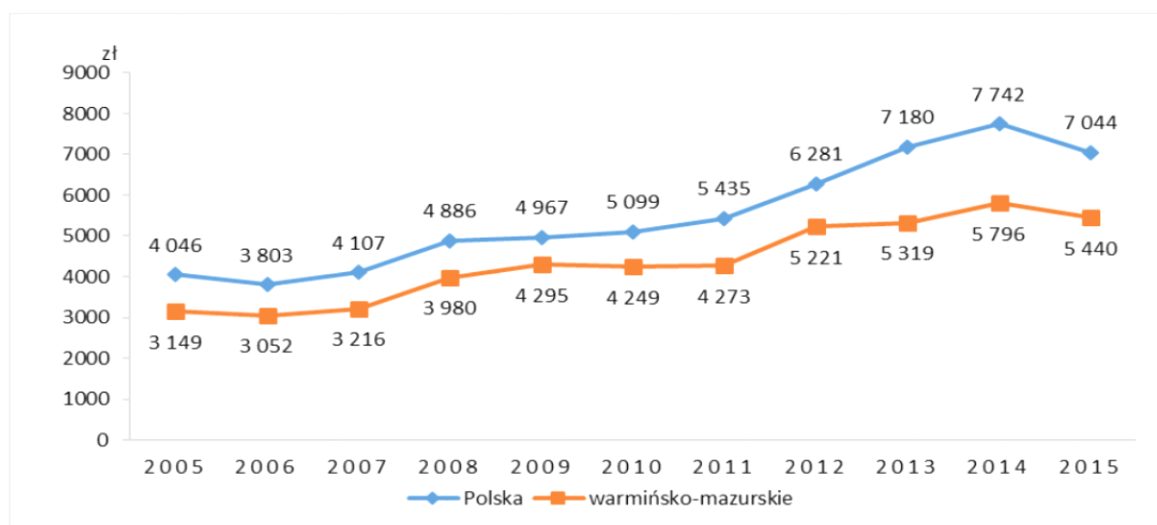
Wnioski:

1. **Wg Urzędu Statystycznego w Olsztynie przeciętna powierzchnia** użytków rolnych w województwie (23,70 ha) w porównaniu z powierzchnią w Polsce (10,31 ha) jest ponad 2-krotnie wyższa, co daje większe możliwości produkcyjne i rozwojowe.
2. **Województwo warmińsko-mazurskie** plasuje się na 1 miejscu w Polsce pod względem liczby gospodarstw ekologicznych – 4,1 tys. zajmując 108,7 tys. ha. Najwięcej takich gospodarstw znajduje się w powiecie olsztyńskim – 0,8 tys. i gołdapskim – 0,5 tys., a najmniej w powiecie nowomiejskim – 0,04 tys. Jest to duży plus dla województwa. Niestety gospodarstwa te charakteryzują się niską towarowością, a także w naszym regionie jest niewielka liczba podmiotów skupujących i przetwarzających produkty ekologiczne.
3. **Województwo warmińsko-mazurskie** w porównaniu z gospodarstwami w Polsce, posiada większy udział gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt żywionych paszami objętościowymi (województwo 25%, Polska 11%).

1.3.4. Wartość produkcji rolniczej

Dynamika wzrostu globalnej produkcji rolniczej na 1 hektar użytków rolnych w latach 2005-2015 w województwie warmińsko-mazurskim i w Polsce przebiegała rosnąco. W 2005 roku osiągnięto w województwie z 1 ha 3 149 zł, w tym z produkcji towarowej 2 331 zł. Produkcja globalna w porównaniu z wskaźnikami krajowymi w województwie osiągnęła zaledwie 77,83%. W ostatnim analizowanym okresie tj. w 2016 roku globalna produkcja rolnicza w naszym województwie osiągnęła poziom z 1 ha 5 440 zł, gdzie produkcja towarowa wynosiła 4 256 zł, co stanowiło analogicznie 77,23% i 77,52% globalnej produkcji rolniczej z 1 ha w kraju. Na przestrzeni lat 2005-2015 zarówno w województwie jak i w kraju globalna produkcja rolnicza z 1 ha użytków rolnych wzrosła ponad 57,0% (Rys. 1).

Rys. 1. Globalna produkcja rolnicza na 1 ha użytków rolnych w latach 2005-2015 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Udział województwa w globalnej produkcji w Polsce wyniósł 5,1% w roku 2015, natomiast udział towarowej produkcji stanowił 5,2%. W globalnej produkcji towarowej zdecydowanie dominował udział produkcji zwierzęcej.

Udział roślinnej produkcji w globalnej produkcji rolniczej w latach 2005-2015

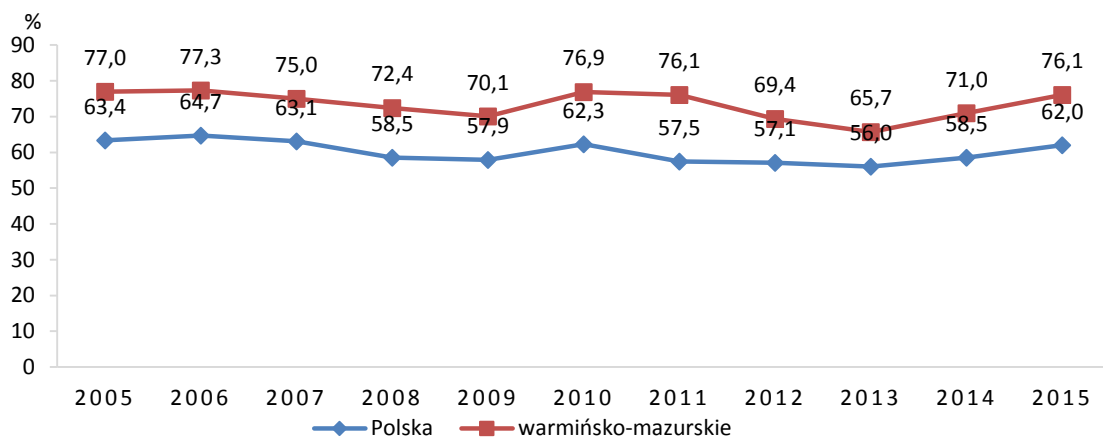
W 2005 roku udział produkcji roślinnej w województwie warmińsko-mazurskim w globalnej produkcji rolniczej wyniósł 23,0% i był niższy o 13,6% w porównaniu do udziału tejże produkcji w globalnej produkcji rolniczej Polski. Na przestrzeni dziesięciu lat udział produkcji roślinnej w globalnej produkcji rolniczej w województwie warmińsko-mazurskim oscylował na podobnym poziomie. W 2015 roku osiągnął wartość 23,0%, przy czym wskaźnik ten dla Polski wyniósł 36,6%. Województwo warmińsko-mazurskie w porównaniu do Polski cechuje się niższym wskaźnikiem udziału produkcji roślinnej w globalnej produkcji rolniczej, a różnica ta utrzymuje się na podobnym poziomie na przestrzeni lat 2005-2015 i wynosi 13,6 % - 14,1%.

Udział zwierzęcej produkcji w globalnej produkcji rolniczej w latach 2005-2015

W 2005 roku udział produkcji zwierzęcej w województwie warmińsko-mazurskim w globalnej produkcji rolniczej wyniósł 77,0% i był wyższy o 13,6% w porównaniu do udziału tejże produkcji w globalnej produkcji rolniczej Polski. Na przestrzeni dziesięciu lat udział produkcji zwierzęcej w globalnej produkcji rolniczej w województwie warmińsko-mazurskim oscylował na podobnym poziomie i w 2015 roku osiągnął wartość 76,1%, przy czym wskaźnik ten dla Polski wyniósł 62,0%. Województwo warmińsko-mazurskie w porównaniu do Polski cechuje się wyższym wskaźnikiem udziału produkcji zwierzęcej

w globalnej produkcji rolniczej, a różnica ta utrzymuje się na podobnym poziomie na przestrzeni lat 2005-2015 i wynosi 13,6 % - 14,1% (Rys.2).

Rys. 2. Udział produkcji zwierzęcej w globalnej produkcji rolniczej w latach 2005-2015 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Powierzchnia zasiewów i plony w województwie warmińsko-mazurskim

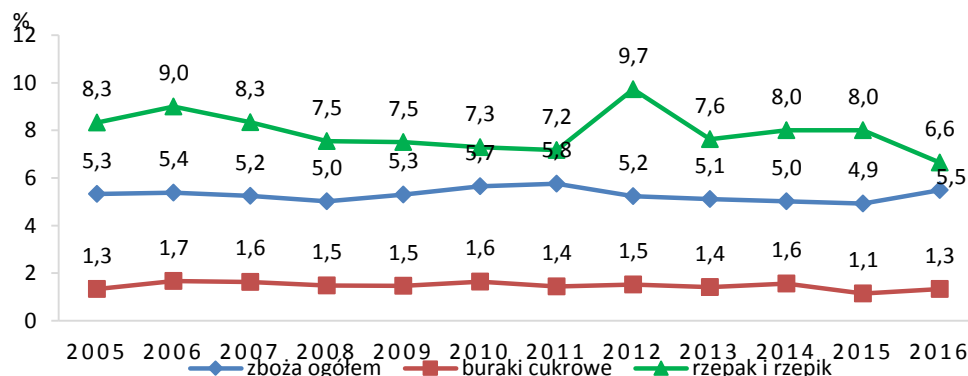
Powierzchnia zasiewów stanowi 5,95% powierzchni zasiewów w kraju i w roku 2016 wynosiła 629,7 tys. ha, w kraju 10 569,3 tys. ha. Na przestrzeni lat 2005-2016 powierzchnia zasiewów w województwie wzrosła o 3,7% tj. 22,5 tys. ha, natomiast w kraju zmniejszyła się o 5,5% tj. 624,1 tys. ha.

Zboża w 2016 roku stanowiły w strukturze zasiewów największą powierzchnię, która wynosiła 65,0% powierzchni zasiewów w województwie, w kraju zaś udział zbóż w strukturze zasiewów wynosił 70,0%. Na przestrzeni lat 2005-2016 powierzchnia zasiewów zbóż zmniejszyła się zarówno w województwie jak i w kraju o 8,73% tj. o 34,21 tys. ha i 10,4% tj. 866,56 tys. ha.

Powierzchnia uprawy **rzepaku i rzepiku** w analizowanym okresie miała tendencję wzrostową i wyniosła w 2016 roku 55 tys. ha, co stanowiło 6,6% powierzchni zasiewów rzepaku i rzepiku w kraju. W analizowanym okresie powierzchnia uprawy wzrosła w województwie o 20,08% tj. 10 tys. ha i w kraju o 50,9% tj. 276 tys. ha.

Powierzchnia **buraka cukrowego** w województwie warmińsko-mazurskim i w kraju zmniejszyła się o 1,1 tys. ha i 80,6 tys. ha osiągając powierzchnie 2,7 tys. ha w 2016 r. w województwie i 205,6 tys. ha w kraju. Powierzchnia zasiewów buraka cukrowego w województwie stanowi w strukturze zasiewów zaledwie 0,4% i 1,3% powierzchni zasiewów buraka cukrowego w kraju (Rys. 3).

Rys.3. Udział województwa w powierzchni zasiewów w latach 2005-2016 (stan w dniu 31.12.)

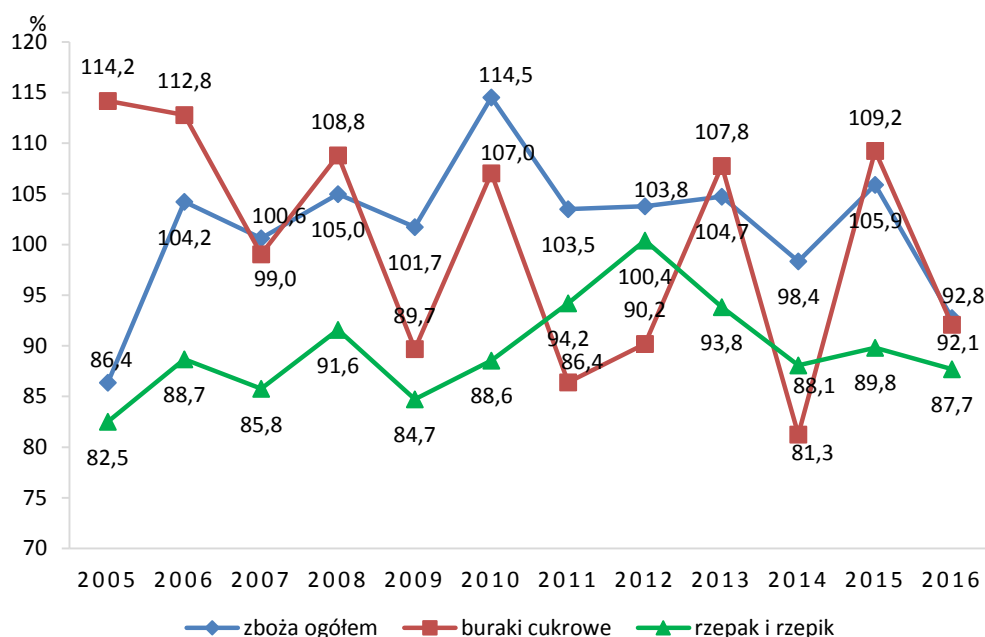
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

W przestrzeni lat 2005-2015 plony zbóż w województwie warmińsko-mazurskim rosły, w roku 2005 wynosiły 27,9 dt/ha osiągając w 2016 roku 37,1 dt/ha i były niższe o 15,77% w roku 2005 i o 7,8% w porównaniu do plonów zbóż w kraju (Rys. 4).

Plony rzepaku i rzepiku w województwie warmińsko-mazurskim na przełomie lat 2005-2016 rosły, w roku 2005 wynosiły 21,7 dt/ha osiągając plon w 2016 roku 23,5 dt/ha. Plony rzepaku i rzepiku na tle kraju były niższe o 21,19% w roku 2005 i o 14,04% w roku 2016.

Plon buraka cukrowego w województwie warmińsko-mazurskim i w kraju w latach 2005-2016 zwiększył się o 131 dt/ha i 214 dt/ha. W analizowanym okresie plony buraka cukrowego były wyższe od krajowych w roku 2005 o 59 dt/ha, a w roku 2016 niższe od plonu buraka cukrowego w kraju o 52 dt/ha.

Rys. 4. Porównanie plonów zbóż, buraka cukrowego oraz rzepaku w województwie i kraju w latach 2005-2016 (stan na dzień 31.12.)

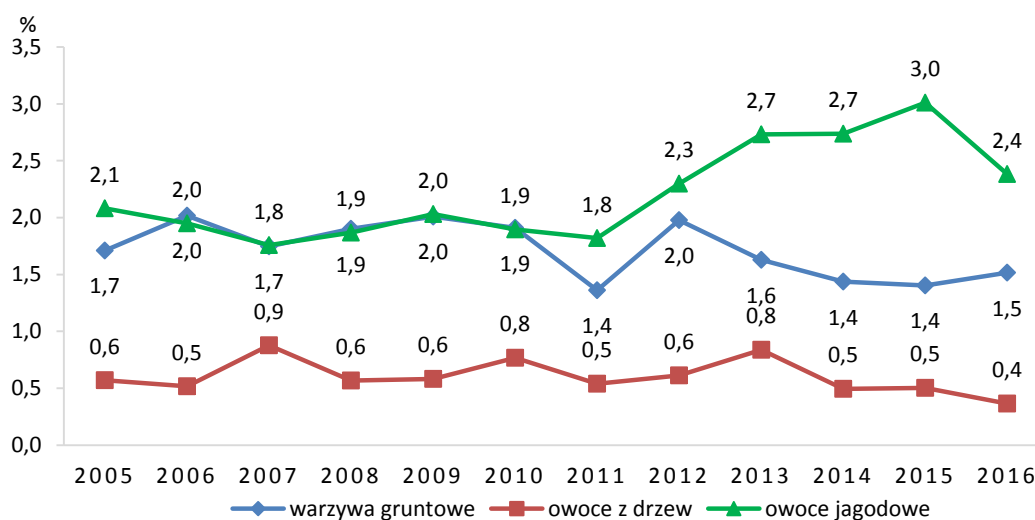

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Zbiory warzyw gruntowych w województwie warmińsko-mazurskim na przełomie lat 2005-2016 miały tendencję spadkową i osiągnęły w 2016 roku 68,9 tys. ton, co stanowiło 1,5% udziału w zbiorach krajowych.

Produkcja owoców z drzew w województwie warmińsko-mazurskim kształtowała się na stabilnym poziomie przez cały analizowany okres i wyniosła w 2016 roku 14,8 tys. ton co stanowi 0,4% zbiorów krajowych. Na przełomie lat produkcja owoców jagodowych w województwie warmińsko-mazurskim miała charakter zwykły i w 2016 roku osiągała poziom 13,8 dt/ha co stanowiło 2,4% udziału w zbiorach krajowych (Rys.5).

Rys. 5. Udział województwa w zbiorach warzyw gruntowych, owoców jagodowych i owoców z drzew w latach 2005-2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

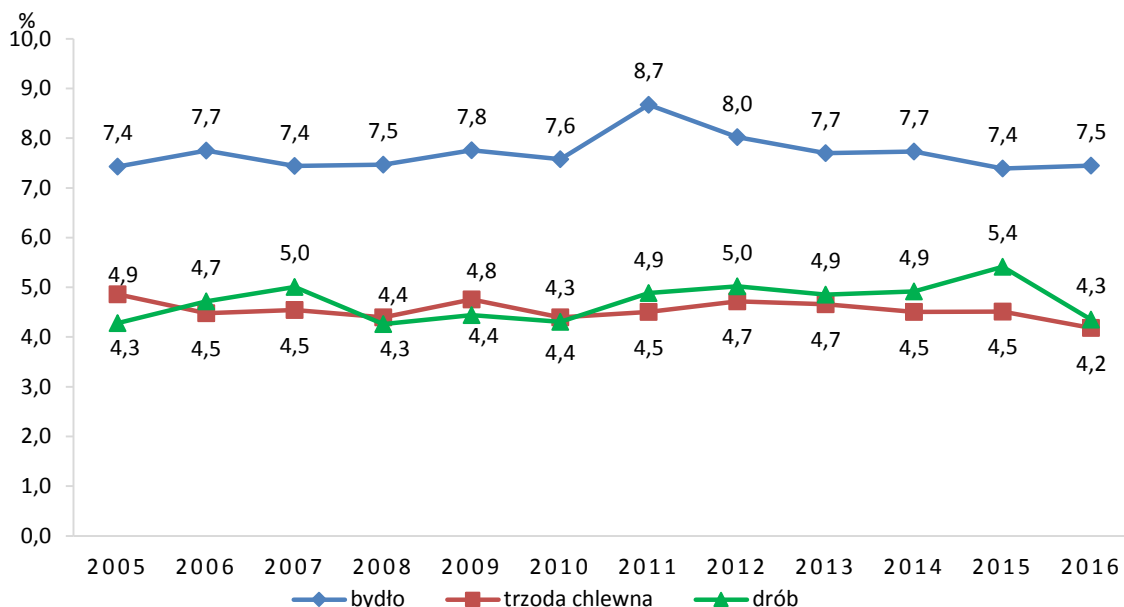
Produkcja zwierzęca – bydło, trzoda chlewna, drób

Pogłowie bydła w województwie warmińsko-mazurskim w roku 2016 wynosiło 442,5 tys. sztuk i stanowiło 7,5% udziału pogłowia bydła w Polsce. W latach 2005 – 2010 roku udział ten oscylował na podobnym poziomie i w roku 2005 wynosił 7,4% tj. z ilością 407,2 tys. szt. W 2011 roku zwiększyło się pogłowie bydła w naszym województwie z 435 tys. szt., w 2010 roku do 499,5 tys. szt., co stanowiło 8,7% udział w pogłowie bydła w kraju. Lata 2013 – 2016 cechowały się zbliżonym udziałem województwa warmińsko-mazurskiego w pogłowie bydła w Polsce i w roku 2016 ilość pogłowia bydła wynosiła 442,5 tys. sztuk w województwie i 5939 tys. sztuk w kraju, co dało naszemu województwu 6 lokatę w kraju (Rys. 6).

W 2016 roku udział województwa warmińsko-mazurskiego w pogłowie **trzody chlewnej** w Polsce stanowił 4,2% z wielkością pogłowia trzody chlewnej 454,5 tys. szt. Najwyższy wskaźnik udziału województwa warmińsko-mazurskiego w pogłowie trzody chlewnej w kraju tj. 4,9%, odnotowano w 2005. Lata 2006 – 2015 cechowały się zbliżonym udziałem województwa w pogłowie trzody chlewnej w Polsce i udział ten wynosił ok. 4,5%. Od roku 2005 roku zarówno w województwie jak i w kraju obserwuje się spadek pogłowia trzody chlewnej, co spowodowane jest brakiem środków na inwestycje, zwiększonymi wymaganiami przy zachowaniu dobrostanu zwierząt i brakiem opłacalności produkcji (Rys. 6).

Udział województwa warmińsko-mazurskiego w pogłowie drobiu w Polsce w roku 2016 stanowił 4,3% z wielkością pogłowia 8 167,1 tys. szt. W 2005 roku udział ten również wynosił 4,3% jednak przy pogłowie wynoszącym 6 541,8 tys. szt. Lata 2011 – 2014 cechowały się zbliżonym udziałem województwa warmińsko-mazurskiego w pogłowie drobiu w Polsce i stanowił on od 4,9 do 5,0%. Rekordowy udział województwa warmińsko-mazurskiego w pogłowie drobiu w kraju oscylujący na poziomie 5,4% tj. 8 849,8 tys. szt. odnotowano w 2015 roku (Rys. 6).

Rys. 6. Udział województwa w pogłowie bydła, trzody chlewnej i drobiu w latach 2005-2016
(stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Ceny skupu zbóż na przełomie lat 2005-2016 sukcesywnie wzrastały. Wartość cen skupu w 2016 roku istotnie różni się od cen z 2005 r. Dynamiczny wzrost cen zbóż zaobserwowano w latach 2005-2010, natomiast od 2010–2015 roku odnotowano łagodny wzrost cen skupu, a w 2016 roku niewielki spadek cen skupu zbóż. Przeciętna cena skupu pszenicy w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2016 wynosiła 57,58 zł za dt i była wyższa o 2,0 % (1,22 zł za dt) od średniej ceny skupu w kraju. W tym okresie średnia cena żyta, jęczmienia owsa i mieszanek zbożowych w województwie i w kraju kształtowała się na poziomie 43 zł za dt za żyto, 51 zł za dt jęczmień, 40 zł za dt owies i mieszanki. Analizując ceny skupu od 2005-2016 roku średnia cena pszenżyta w województwie wyniosła 46,91 zł za dt i była o 1,7% niższa od średniej ceny skupu w kraju. Natomiast średnia cena skupu kukurydzy w analizowanym okresie w woj. warmińsko-mazurskim wynosiła 50,35 zł za dt i była o 1,0% niższa od średniej ceny skupu kukurydzy w kraju.

Ceny skupu ziemniaków jadalnych od 2005 roku utrzymują tendencję wzrostową. W województwie warmińsko-mazurskim średnia cena skupu w okresie 2005-2016 wyniosła 57,43 zł za dt i była wyższa o 17,0% (9,6 zł za dt) od średniej krajowej .

Ceny skupu buraków cukrowych w latach 2010-2016 w województwie i w kraju były na podobnym poziomie (średnio 11,50 zł za dt). Najwyższe ceny w skupie osiągnęły w 2005 roku 17,94 zł za dt w warmińsko-mazurskim i 17,53 zł za dt w kraju. W kolejnych latach analizowanego okresu nastąpił spadek cen o 36,0% w województwie, w kraju zaś ceny spadły o 36,0%.

Cena skupu bydła (bez cieląt) w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005-2015 kształtowała się na poziomie 4,06 – 6,03 zł za kg żywej wagi i była na podobnym poziomie jak w kraju. Średnia cena cieląt w okresie 2005-2016 była niższa o 6,0% niż średnia cena w kraju.

Ceny skupu żywca rzeźnego – trzody chlewnej i owiec w latach 2005-2016 w województwie warmińsko-mazurskim i kraju kształtowały się na poziomie 4 zł za kg wagi żywej trzoda chlewna i 7 zł za kg wagi żywej owce. Przeciętna cena skupu w przypadku koni w województwie warmińsko-mazurskim była o 9,0% (0,69 zł za kg żywej wagi) wyższa od średniej ceny skupu żywca w kraju. Cena żywca drobiowego na przełomie w/w lat w województwie warmińsko-mazurskim wskazuje wzrost o 22,0% (0,98 zł za kg żywej wagi) od średniej ceny skupu w kraju.

Mleko krowie jest produktem globalnym i o jego cenie przestały decydować wyłącznie czynniki krajowe. W latach 2005-2016 w województwie warmińsko-mazurskim średnia cena skupu wynosiła 105,94 zł za 1hl, była o 2,5% wyższa niż w kraju. Najniższe ceny skupu mleka były w 2005 roku i wynosiły 95 zł za 1hl w warmińsko-mazurskim i 93 zł za 1 hl w kraju, od roku 2010 do 2016 nastąpił wzrost cen skupu mleka województwie i kraju o 16,0% w porównaniu z okresem 2005-2010. W roku 2016 cena skupu mleka krowiego w województwie wynosiła 114,41 zł za hl i była wyższa o 3,2% (3,65 zł za hl) do ceny skupu w kraju.

Kwota zrealizowanych płatności w ramach systemów wsparcia bezpośredniego oraz w ramach działania M13 (ONW) PROW 2014-2020

W województwie warmińsko-mazurskim w roku 2015 zrealizowano w ramach działania M13 (ONW) PROW 2014-2020 oraz w ramach wsparcia bezpośredniego płatności na kwotę 1 036 569,72 tys. zł co daje 6,6% płatności w kraju – 15 599 763,44 tys. zł. Na taką wartość składały się płatności: Jednolita Płatność Obszarowa na poziomie 424 712,29 zł dając nam 6,7% w stosunku do kraju, kolejna to płatność redystrybucyjna, której udział stanowił 6,48%, płatność za zazielenienie wyniosła 6,79%, przejściowe wsparcie krajowe dało 0,55%. Kolejne płatności to dobrowolne wsparcie związane z produkcją: płatności do bydła wyniosły 6,9% płatności krajowych, płatności do krów stanowiły 8,64% płatności krajowych do krów, płatności do owiec wyniosły 4,35%, zaś płatności do kóz wskazały na 6,64% udział w wypłacie na to wsparcie. Kolejne dobrowolne wsparcie związane z produkcją to płatności do wysokobiałkowych, które wyniosły 8,9% płatności w kraju, płatności do ziemniaka skrobiowego stanowiły w wypłacie krajowej na ten cel 4,4%, a do buraka cukrowego 1,2%. Wypłaty na owoce miękkie wyniosły 1,6% wypłaty w kraju (Tab. 1).

Tab.1. Kwota zrealizowanych płatności w ramach systemów wsparcia bezpośredniego oraz w ramach działania M13 (ONW) PROW 2014-2020 - za rok 2015 (stan w dniu 31.08.2016 r.)

Wyszczególnienie		Polska	Województwo warmińsko-mazurskie
		Płatności zrealizowane w tys. zł	
Jednolita płatność obszarowa		6 274 098,63	424 712,29
Płatność redystrybucyjna		1 181 163,35	76 611,82
Płatność z tytułu praktyk rolniczych korzystnych dla klimatu i środowiska (płatność za zazielenienie)		4 239 982,31	288 213,41
Płatność dla młodych rolników		262 912,80	15 706,55
Przejściowe wsparcie krajowe – płatność niezwiązana do tytoniu		152 630,91	844,55
Dobrowolne wsparcie związane z produkcją	Płatności do bydła	701 382,44	48 431,99
	Płatności do krów	627 199,43	54 202,40
	Płatności do owiec	18 220,33	794,25
	Płatności do kóz	1 028,30	68,27
	Płatności do powierzchni upraw roślin	272 053,83	24 236,88
	Płatności do powierzchni uprawy chmielu	3 453,01	0,00
	Płatności do powierzchni uprawy	35 639,05	1 581,42
	Płatności do powierzchni uprawy buraków	340 524,60	4 107,93
	Płatności do powierzchni upraw owoców	62 639,16	1 033,79
	Płatności do powierzchni uprawy	17 519,99	28,67
	Płatności do powierzchni uprawy lnu	2 270,07	231,46
	Płatności do powierzchni uprawy konopi	366,22	51,32
Zwrot środków przeniesionych z roku budżetowego 2015		94 467,64	8 339,02
Dopłaty do obszarów o niekorzystnych warunkach		1 312 211,37	87 373,70

a – w ramach działań PROW 2014-2020

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

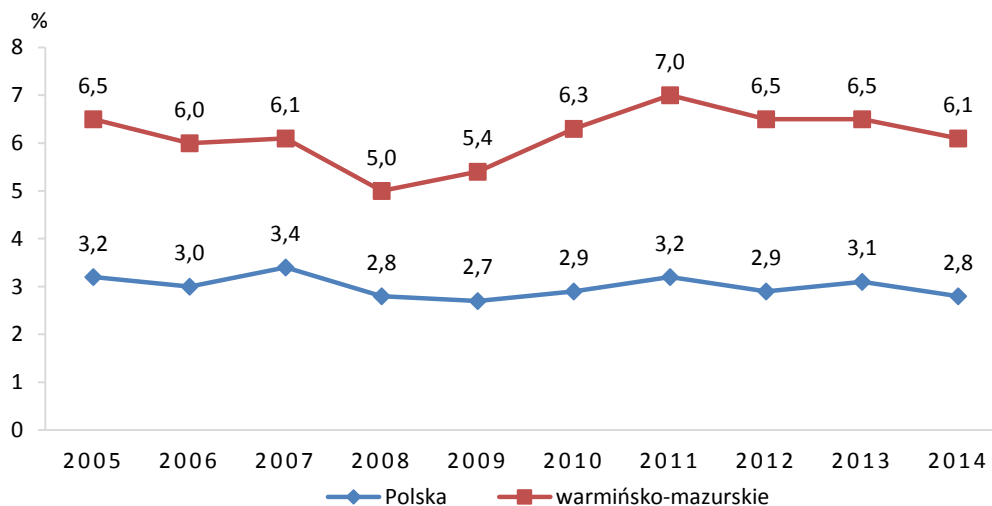
1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju

Udział rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w wartości dodanej brutto w latach 2005-2014

W województwie warmińsko-mazurskim rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo to bardzo ważny sektor aktywności gospodarczej mieszkańców. Zasadnicze, społeczne znaczenie rolnictwa, jako podstawowego etapu produkcji żywności było zawsze doniosłe, nie tylko ze względu na miejsce i charakter pracy, ale także jego rolę w przestrzeni wiejskiej i jego silne oddziaływanie na inne rodzaje aktywności gospodarczej, styl życia, tradycje i kulturę mieszkańców regionu. Rolnictwo – jako aktywna część ekosystemu – wraz z jego zasobami stanowią naturalny kapitał, którego wartość z punktu widzenia społecznego jest nieoceniona. Wielofunkcyjny charakter rolnictwa inspirował do działań na rzecz ochrony unikatowego w skali kraju i Europy środowiska przyrodniczego z pozycji gospodarstwa rolnego, aktywizacji wiejskich społeczności lokalnych, a także dywersyfikacji źródeł dochodu ludności wiejskiej. Korzystna struktura agrarna i koncentracja produkcji w większych obszarowo gospodarstwach sprzyja towarowemu charakterowi produkcji.

Dynamika udziału rolnictwa, łowiectwa, łowiectwa i rybactwa w wartości dodanej brutto w latach 2005-2014 w województwie warmińsko-mazurskim i w Polsce przebiegała proporcjonalnie. Znaczny potencjał produkcyjny tych działalności na terenie województwa warmińsko-mazurskiego skutkował średnio ponad dwukrotnie wyższymi wartościami udziału w porównaniu ze wskaźnikami krajowymi. W 2005 roku analizowane wskaźniki wyniosły odpowiednio 6,5% w województwie i 3,2% w kraju. Do roku 2008 utrzymywała się tendencja spadkowa do poziomu 5,0% i 2,8%, następnie do roku 2011 odnotowano wzrost odpowiednio do 7,0% i 3,2%, a ostatnim okresie do 2014 roku spadek tegoż udziału do 6,1% dla województwa warmińsko-mazurskiego i 2,8% dla Polski (Rys.1).

Rys.1. Udział rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w wartości dodanej brutto w latach 2005-2014 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w ogółem w latach 2005-2015

Rolnictwo jest adresatem głównego strumienia wsparcia społecznego dla wsi, a wieś to największy pracodawca. Pomimo, że zatrudnienie w rolnictwie sukcesywnie spada; jest coraz mniej młodych rolników, a coraz więcej doświadczonych rolników nie ma komu przekazać swoich gospodarstw; jednym z głównych problemów obszarów wiejskich pozostaje konieczność zrekompensowania systematycznego spadku znaczenia ekonomicznego rolnictwa. Na obszarze województwa mieszka ponad 1,4 mln osób, z czego 588 tys.(42,0%) na wsi. Utrzymujące się ciągle przekonanie o nadmiernym

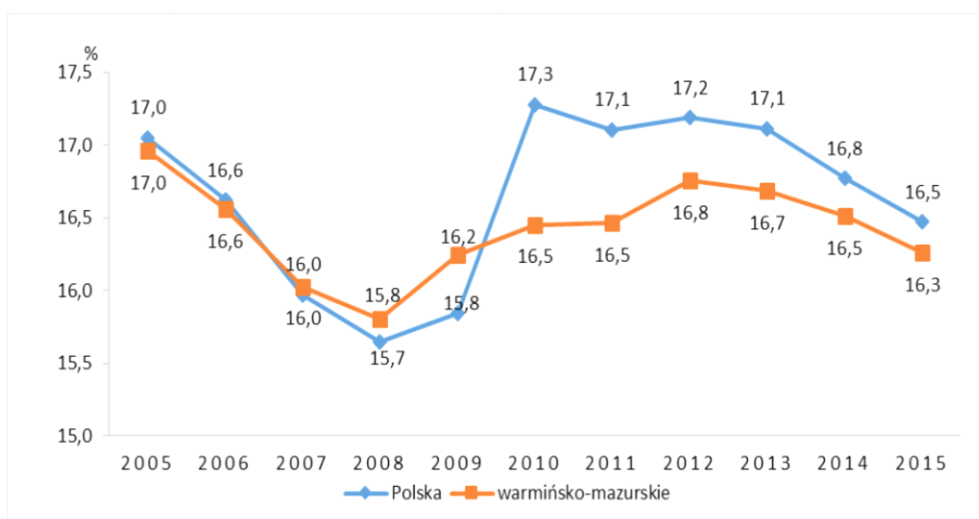

zatrudnieniu w rolnictwie i równocześnie usprawiedliwianie procesu dezagraryzacji wsi, czyli zmniejszania udziału rolnictwa w angażowaniu ludzkiej pracy i dostarczaniu dochodów jako źródła utrzymania ludności, pozostaje w zasadniczej sprzeczności z koniecznością zaangażowania większego nakładu pracy przy wytwarzaniu żywności wysokiej jakości, w tej liczbie certyfikowanej żywności wyprodukowanej metodami ekologicznymi, na którą jest bardzo duże zapotrzebowanie.

Udział osób pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w ogólnym zatrudnieniu w gospodarce narodowej w województwie warmińsko-mazurskim i w kraju w latach 2005-2014 podlegał zmianom. W roku 2005 dla województwa i dla kraju wskaźnik tego udziału wynosił 17%.

Do roku 2008 zatrudnienie w tym sektorze proporcjonalnie spadało do poziomu 15,8% w województwie warmińsko-mazurskim i 15,7% w Polsce. Następnie wyraźny wzrost zatrudnienia w sektorze w skali kraju nastąpił do roku 2010 i osiągnął poziom 17,3%. Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego w tym okresie wzrost zatrudnienia w sektorze był mniejszy i osiągnął poziom 16,5%. Od 2012 roku tendencja spadkowa analizowanych wskaźników zarówno kraju, jak i w województwie jest wyraźna. W 2015 roku w Polsce w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie zatrudnionych było 14 504,3 tys. osób, tj. 16,5% pracujących w gospodarce narodowej. Analogiczny wskaźnik w województwie warmińsko-mazurskim wyniósł 433,2 tys. osób, co stanowiło 16,3% ogółu zatrudnionych na terenie województwa (Rys.2).

Rys. 2. Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w ogółem w latach 2005-2015 (stan w dniu 31.12.)

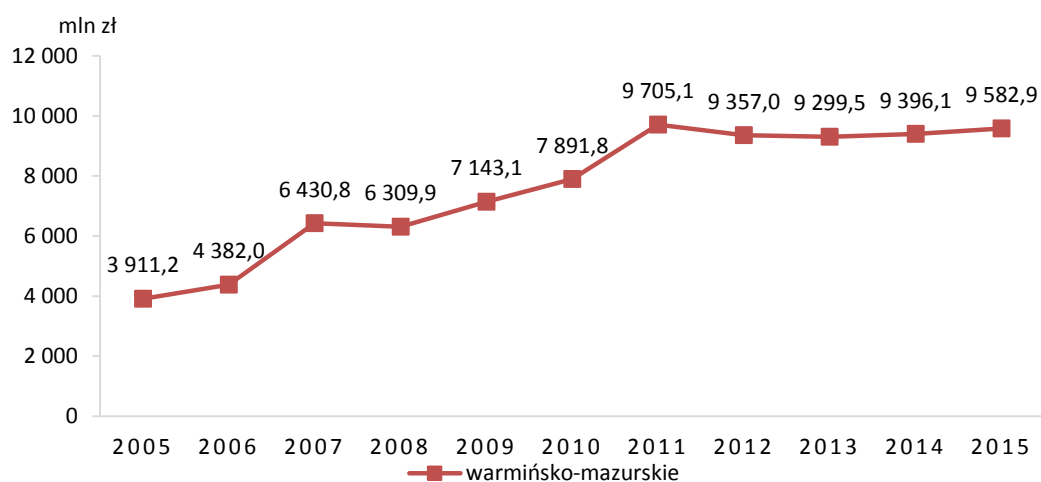
Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

1.3.6. Przetwórstwo rolno-spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem

Wartość produkcji sprzedanej wyrobów przemysłu spożywczego w roku 2015 wyniosła 9 582,9 mln zł i na przestrzeni lat 2005-2015 wzrosła 2,45 krotnie. Najwyższy poziom w ciągu tych lat osiągnęła w roku 2011 na poziomie 9 705,1 mln zł.

W województwie warmińsko-mazurskim wartość produkcji artykułów spożywczych (sprzedanej) w latach 2005-2015 rosła w bardzo dużym tempie, osiągając poziom w roku 2005 – 3 911,2 mln zł, w roku 2015 – 9 582,9 zł (2,45 krotny wzrost) (Rys.1). Największy udział w wartości artykułów spożywczych, bo 66,51% w roku 2015 stanowi mięso i wyroby z mięsa zakonserwowane, produkty mleczarskie stanowią 8,1%, owoce i warzywa przetworzone wynoszą zaledwie 2,8%, pozostałe produkty, w tym wyroby piekarskie i mączne wynoszą 5,7%.

Rys. 1. Wartość produkcji sprzedanej wyrobów przemysłu spożywczego w latach 2005-2015 (stan w dniu 31.12.)

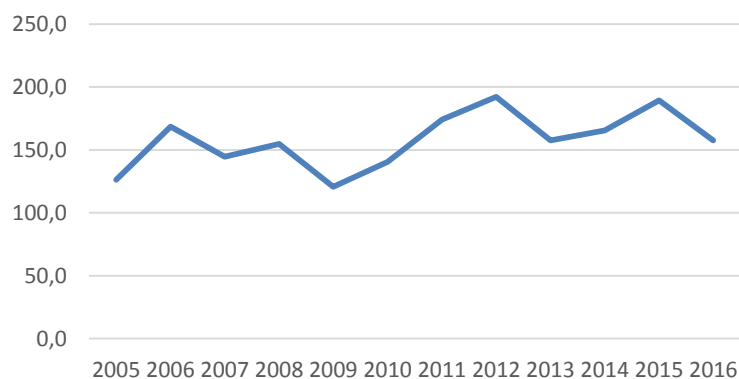

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Produkcja wyrobów stanowi zarówno w województwie, jak i w kraju bardzo ważną produkcję. Na przełomie lat 2005-2016 produkcja ta ulegała wahaniom.

Mięso drobiowe – najwyższą produkcję odnotowano w roku 2012, uzyskując poziom 192,3 tys. ton, przy czym w roku 2005 produkcja ta wyniosła 126,2 tys. ton, a w roku 2016 – 157,5 tys. ton (Rys. 2).

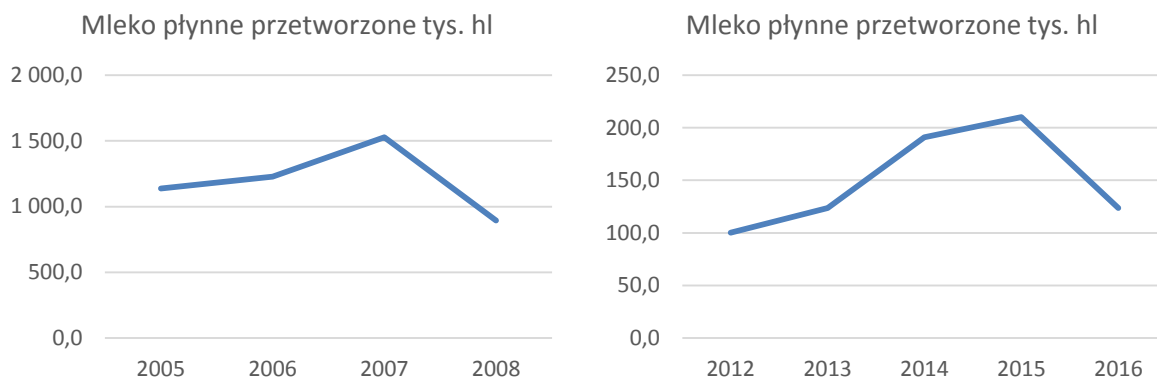
Rys. 2. Produkcja mięsa drobiowego (tys.ton) w latach 2005-2016 w województwie warmińsko-mazurskim.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Mleko i płynne przetwory - na przestrzeni lat 2005-2016 uległo największym wahaniom produkcji, w roku 2005 produkcja ta wynosiła 1 137,5 tys. hl, od roku 2012 zmieniono metodę wyliczania tego wyrobu, i tak w roku 2012 produkcja ta wyniosła 100,1 tys. hl i utrzymuje tendencje wzrostowe osiągając w 2016 roku wartość 123,7 tys. hl (Rys.3).

Rys. 3. Produkcja mleka przetworzonego łącznie z mlekiem przerzutowym do dalszej produkcji w latach 2005-2008 oraz w latach 2012-2016 w województwie warmińsko-mazurskim

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Masło i pozostałe tłuszcze do smarowania – w okresie 2005 do 2016 odnotowuje się ciągły spadek tej produkcji i wynosi on na przestrzeni tych lat aż 92,6% z różnicą 16,4 tys. ton (Rys.4.).

Sery i twarogi – w roku 2005 produkcja tych wyrobów wynosiła 42,5 tys. ton, w 2016 roku poziom tej wyniósł 34,8 tys. ton. Na przestrzeni 2005-2016 lat dynamika produkcji przebiegała zróżnicowanie, najwyższy wskaźnik tego wyrobu osiągnięto w roku 2008 – zwiększa o 13,64%, zaś najniższą produkcję odnotowano w 2010 roku i była ona niższa o 55,05% w stosunku produkcji tego wyrobu do roku 2005 (Rys.4.).

Rys.4. Produkcja masła i pozostałych tłuszczów do smarowania oraz produkcja serów i twarogów w latach 2005-2016 w województwie warmińsko-mazurskim (stan w dniu 31.12.2016 r.)

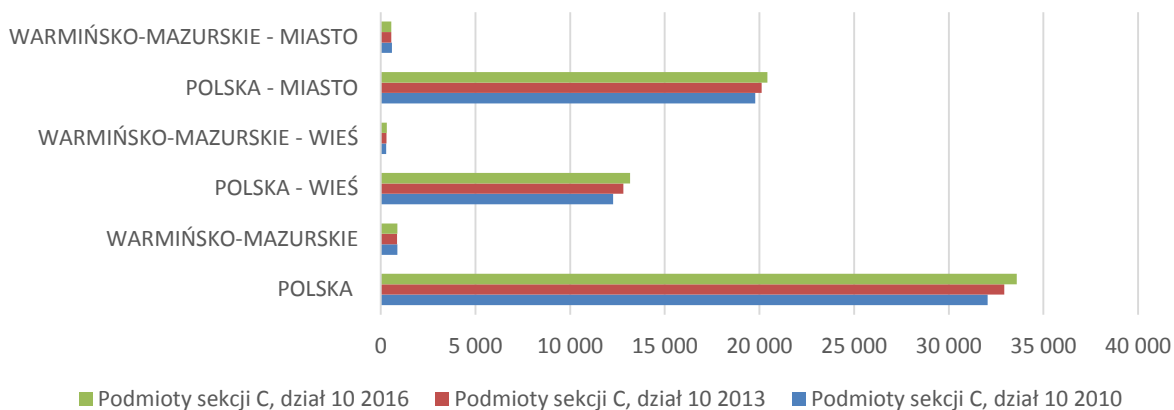

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

**Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON prowadzące działalność przemysłową
Dział 10 klasyfikacji PKD 2007 – produkcja artykułów spożywczych.**

Na 31 grudnia 2015 roku w województwie warmińsko-mazurskim zarejestrowanych było 882 takich podmiotów, w Polsce 33 597. Niemal dwukrotnie więcej podmiotów prowadzących działalność przemysłową zarejestrowanych jest w mieście niż na wsi (Rys. 5).

Rys. 5. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON prowadzące działalność przemysłową produkcja artykułów spożywczych (stan w dniu 31.12.2016 r.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

1.3.7. Rybactwo śródlądowe i akwakultura

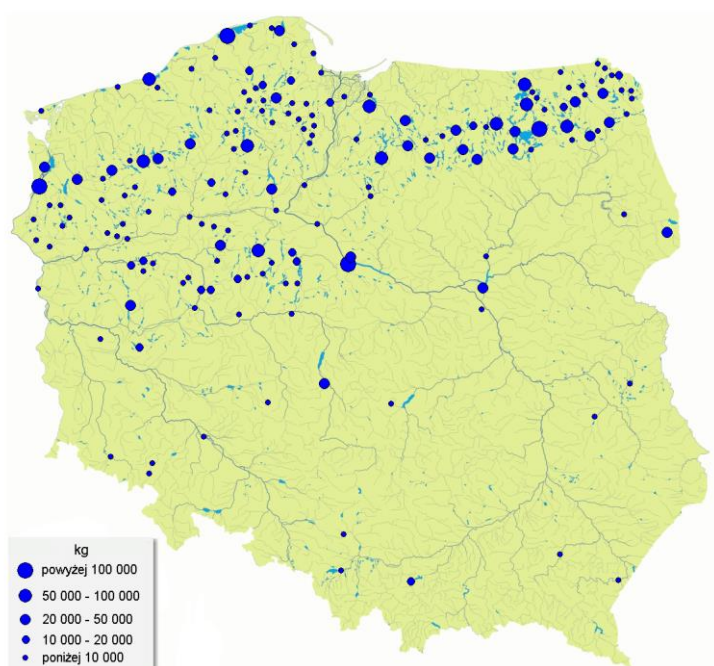
Województwo warmińsko-mazurskie jest regionem specyficznym, gdyż charakteryzuje się najwyższą przeciętną jeziornością w Polsce, która wynosi 4,8%. Stanowi 18,2% ogólnej powierzchni wód kraju i 40% całkowitej powierzchni jezior użytkowanych rybacko. W stolicy województwa, Olsztynie jest zlokalizowanych aż 17 jezior.

Powierzchnia wód płynących w województwie warmińsko-mazurskim wynosi 115 361 ha, z czego 107 000 ha przypada na jeziora przepływowe oraz cieki i rowy łączące jeziora, tworzące wspólnie z nimi obwody rybackie²¹. W 2013 z jezior pozyskano się około 1 500 ton ryb, które są odławiane przez wszystkie podmioty uprawnione do rybactwa (Rys. 1). Łączna wartość połowów gospodarczych wyniosła około 16 mln zł. Połowy wędkarskie w 2013 roku wyniosły około 1 640 ton o wartości 13,6 mln zł.

W województwie warmińsko-mazurskim najwięcej ryb produkuje się w powiecie ełckim, iławskim i ostródzkim. Wielkość produkcji w tych regionach stanowi kolejno: 34,8%; 21,8% i 15,2% wielkości produkcji ryb w województwie (Rys. 2).

Powierzchnia stawów karpowych wynosi 2 342 ha. Gospodarstwa rybackie posiadają także 14 obiektów pstrągowych. Produkcja akwakultury składa się z 502 ton karpia, 864 ton pstrąga i około 300 ton innych gatunków ryb²².

Rys. 1. Połowy gospodarcze w publicznych śródlądowych wodach powierzchniowych płynących według danych zawartych w kwestionariuszach statystycznych RRW-23 za rok 2013

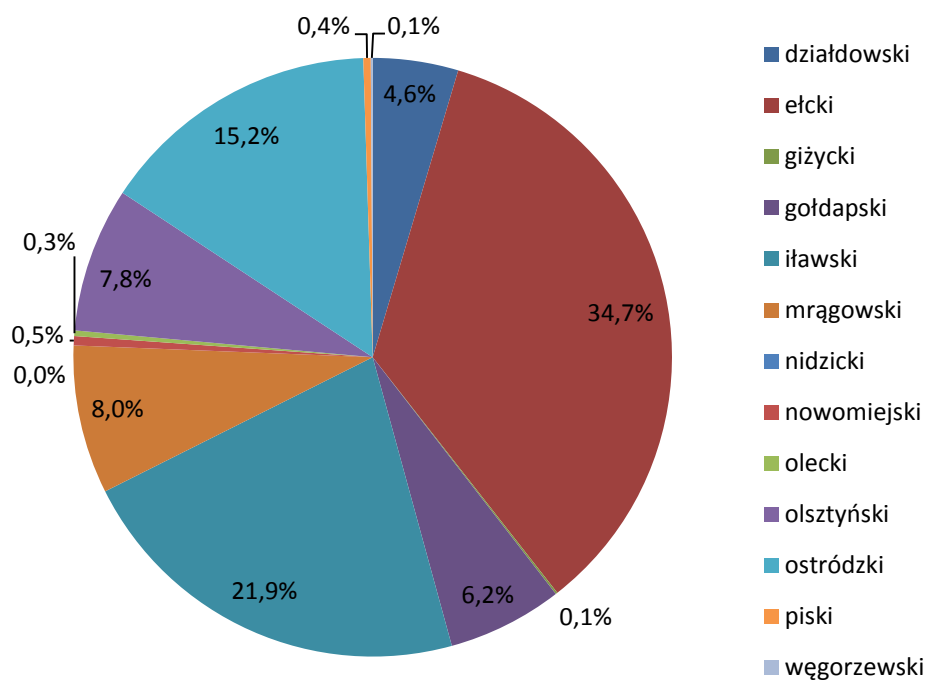

Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

²¹ Urząd Statystyczny w Olsztynie, 2006r.

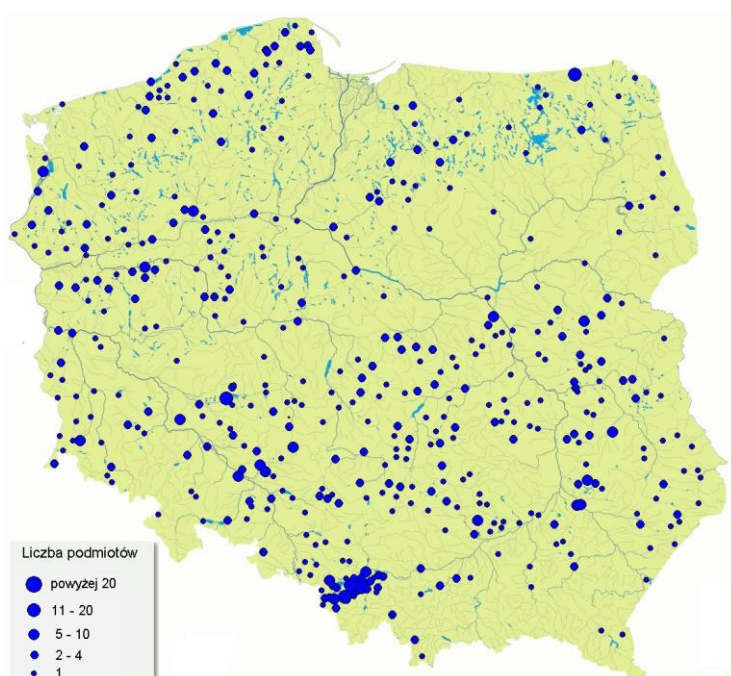
²² Instytut Rybactwa Śródlądowego, za 2013r.

Rys. 2. Produkcja ryb w województwie warmińsko-mazurskim według powiatów w 2013 roku

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Instytutu Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Rys. 3. Podmioty sektora akwakultury w gminach według danych zawartych w kwestionariuszach statystycznych RRW-22 za rok 2013

Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

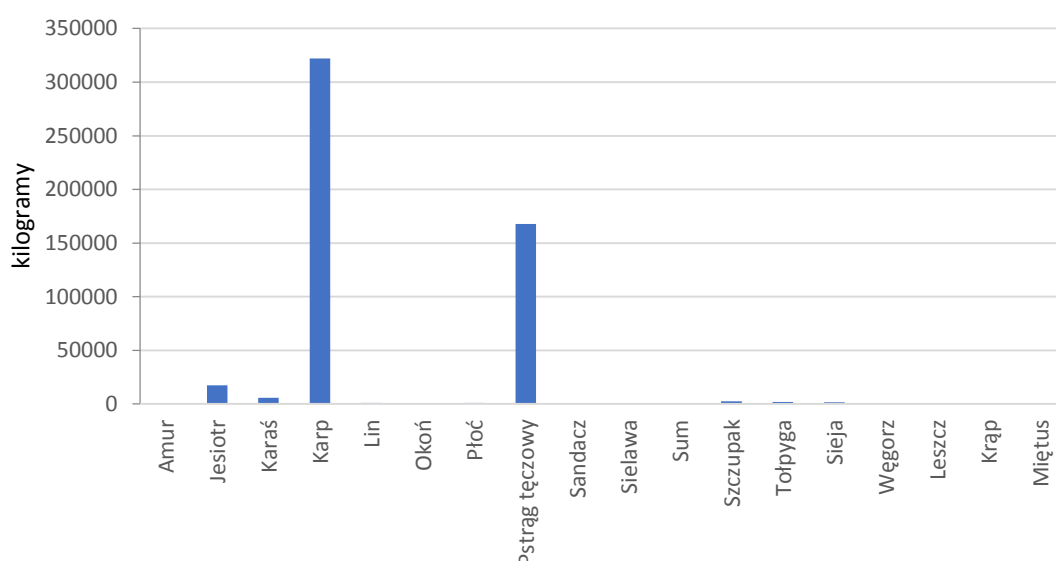
Ryby i produkty rybne zwiększają atrakcyjność turystyczną regionu i sprzyjają dywersyfikacji dochodów uprawnionych do rybactwa oraz lokalnych społeczności. Reasumując można stwierdzić, że rybactwo

kreuje funkcję proekologiczną i gospodarczą regionu oraz liczne dodatkowe korzyści materialne dla mieszkańców regionu.

Najbardziej rozpowszechnionym typem gospodarki rybackiej w naszym województwie jest gospodarka rybacko-wędkarska. W perspektywie województwa wielkość odłowów rybackich wykazuje tendencje spadkową, chociaż i tak wydajność jezior jest wyższa niż średnia ogólnopolska. Należy podkreślić, że wydajność gatunków zarybianych wzrasta, a trend spadkowy cechuje gatunki niezarybiane, co jest zgodne z tendencją utrzymującą się w całym kraju.

Województwo warmińsko-mazurskie ma bogate tradycje związane z wylęgarnictwem ryb. Zapleczem do produkcji materiału zarybieniowego dysponuje większość dużych gospodarstw rybackich. W województwie były 23 wylęgarnie stałe i 6 mobilnych, w których inkubuje się ikrę 18 gatunków ryb. W 2015 roku wyprodukowano w obrębach hodowlanych województwa około 322 tony karpia oraz prawie 170 ton pstrąga tęczowego (Rys. 4).

Rys.4. Produkcja ryb w obrębach hodowlanych w województwie warmińsko-mazurskim w 2015 roku

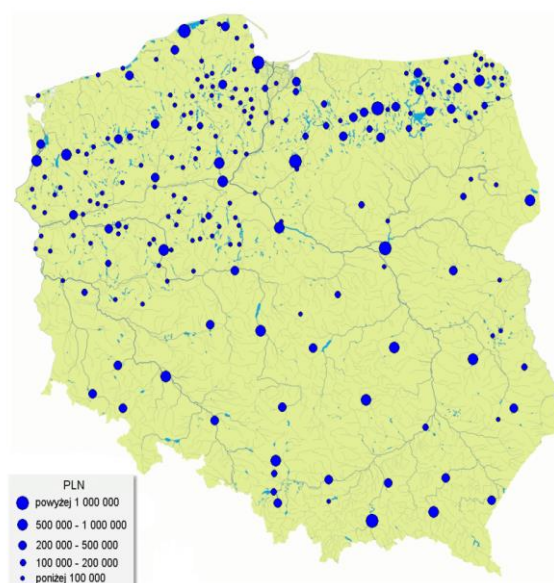

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Instytutu Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Wydajność odłowów gospodarczych kształtuje się na poziomie 8,40 kg/ha, a wartość zarybień jezior wynosi 46,50 zł/ha. Wymagany w większości umów dzierżawy prawa rybackiego użytkowania jezior próg 15% wartości odłowów ryb, przeznaczanych na zarybienia w okresie minionych kilkunastu lat został znacznie przekroczony, zarówno do odłowów komercyjnych, jak i odłowów gospodarczych i wartości sprzedaży zezwoleń wędkarskich łącznie. Wielkość globalnych odłowów wędkarskich zależnie od akwenu jest 2-4 razy większa niż profesjonalnych, które wynoszą około 14-15% całkowitej masy pozyskanych ryb. Proporcje te są zbieżne z analogicznymi wskaźnikami w wielu innych krajach.

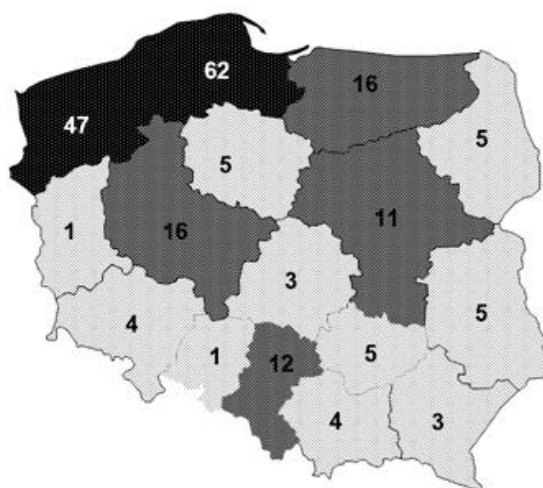
Rys. 5. Wartość zarybień publicznych śródlądowych wód powierzchniowych płynących według danych zawartych w kwestionariuszach statystycznych RRW-23 za rok 2013.

Źródło: Opracowanie Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Rozmieszczenie terytorialne przetwórnictwa rybnych jest nierównomierne. W kraju w 2013 roku funkcjonowało 200 zakładów przetwórstwa rybnego, z czego 16 na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Większość zakładów tj. 62% zlokalizowanych było w trzech województwach nadmorskich, z dominującą pozycją województwa pomorskiego (31%). Kolejne trzy województwa: wielkopolskie, mazowieckie oraz śląskie stanowiły 20%. Pozostałe zakłady przetwórstwa rybnego rozmieszczone były na terenie całego kraju (Rys. 6). Zakłady te w kraju zatrudniały na pełen etat 14 246 osób, z czego 1,14% tj. 162 osoby pracowały na terenie województwa warmińsko-mazurskiego (Rys. 7).

Rys. 6. Rozmieszczenie zakładów przetwórstwa rybnego, które odesłały formularz statystyczny RRW-20 w 2013 r.²³.

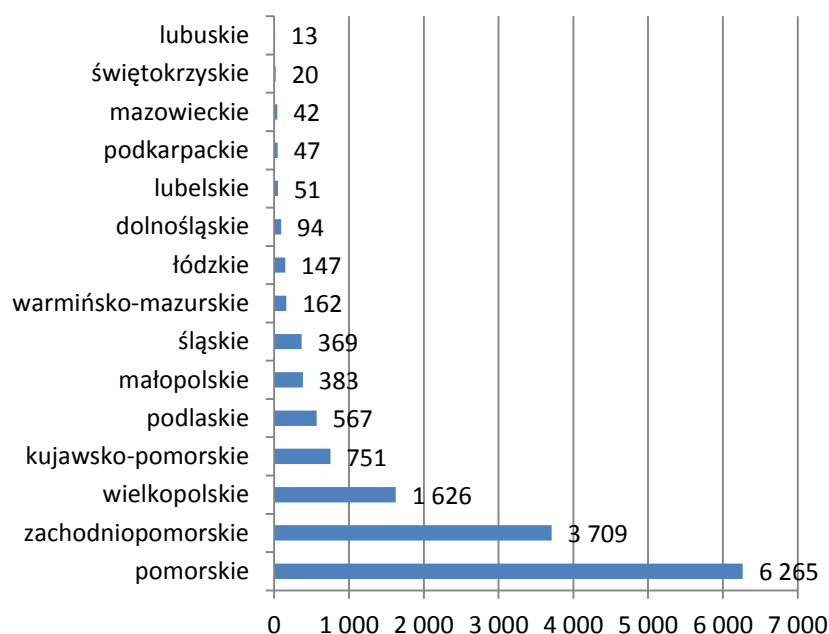

Źródło: Morski Instytut Rybacki-Państwowy Instytut Badawczy w Gdyni na podstawie danych RRW-20

²³ Morski Instytut Rybacki-Państwowy Instytut Badawczy w Gdyni na podstawie danych RRW-20

Rys. 7. Zatrudnienie na pełen etat w zakładach przetwórstwa rybnego według kodu PKD 10.20 według województw w 2013 roku

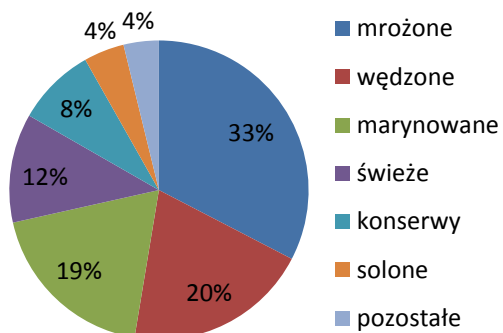

Źródło: Morski Instytut Rybacki-Państwowy Instytut Badawczy w Gdyni na podstawie danych RRW-20

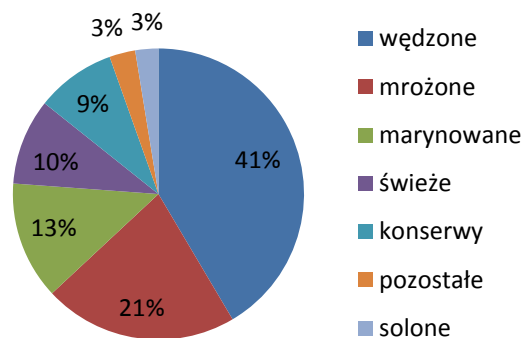
Produkcja przetwórstwa rybnego w Polsce w 2013 roku wynosiła 476 tys. ton, z czego 5 tys. ton przetworzono w województwie warmińsko-mazurskim. Wartość produkcji województwa wyniosła 81 mln zł. W strukturze produkcji według grup wyrobów dominowały ryby mrożone i wędzone, z udziałem odpowiednio 33% i 20% w wielkości produkcji oraz 41% i 21% w jej wartości (Rys. 8).

Rys. 8. Struktura wielkości produkcji oraz wartości produkcji zakładów przetwórstwa rybnego w 2013 r²⁴ w Polsce.

Struktura wielkości produkcji według grup produktów w 2013 r.

Struktura wartości produkcji według grup produktów w 2013 r.

Źródło: Morski Instytut Rybacki-Państwowy Instytut Badawczy w Gdyni na podstawie danych RRW-20.

²⁴Morski Instytut Rybacki-Państwowy Instytut Badawczy w Gdyni na podstawie danych RRW-20

Podobnie jak w latach ubiegłych w 2013 roku dwa główne gatunki polskiej akwakultury słodkowodnej, karp i pstrąg tęczowy dominowały w zestawieniach produkcji ryb konsumpcyjnych. Udział pstrąga tęczowego, źródlanego, potokowego oraz palii stanowił 37,7%. Według danych z kwestionariuszy łączna produkcja konsumpcyjnego pstrąga tęczowego, źródlanego, potokowego i palii w 2013 roku wyniosła 13 667 ton.

Uwzględniając pracowników zatrudnionych na stałe lub sezonowo bezpośrednio przy produkcji karpia obliczono wskaźnik zatrudnienia w 2013 roku, który wynosił 6,04 pracownika na 100 ha powierzchni ewidencyjnej. W 2012 roku wskaźnik ten wynosił 6,34, a w 2011 roku był równy 5,95. Przy obliczeniach uwzględniono karpiowe gospodarstwa stawowe powyżej 5 ha, zajmujące łącznie powierzchnię 57 981 ha. W 2011 roku wskaźnik zatrudnienia dla gospodarstw powyżej 50 ha reprezentujących 50 002 ha wynosił 3,92 osoby na 100 ha, a w 2012 roku wskaźnik ten był równy 4,17 pracownika na 100 ha.

Wartość globalna odłowów ryb w obwodach rybackich wyniosła w 2013 roku 23 373 643 zł, co w przeliczeniu na całkowitą użytkowaną powierzchnię wartości produkcji rybackiej wyniosła 59,79 zł/ha.

Zdecydowanie na pierwszych miejscach pod względem ogólnej wartości odłowów były następujące gatunki: węgorz (5,71 mln zł), szczupak (3,38 mln zł), sandacz (2,91 mln zł), leszcz (2,68 mln zł), sielawa (2,50 mln zł), lin (1,87 mln zł) i okoń (1,51 mln zł).

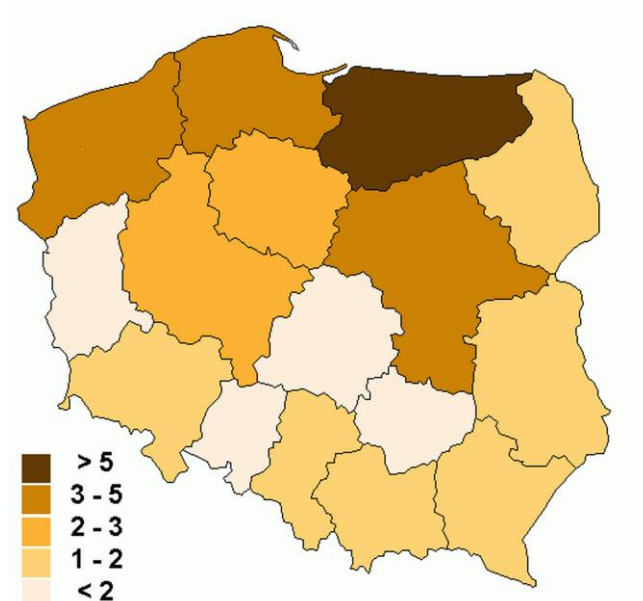
Całkowita wielkość zatrudnienia w rozpatrywanych 389 podmiotach gospodarczych osiągnęła w 2013 roku 1 760,6 etatów pełnych lub okresowych, w tym 1 292,7 etaty osób zatrudnionych na stałe.

Całkowita liczba rybaków zatrudnionych przez badane podmioty gospodarcze wyniosła w 2013 roku 919 etatów, co stanowiło 52,2% całkowitego zatrudnienia.

Biorąc pod uwagę liczbę rybaków zatrudnionych na stałe i sezonowo oraz całkowitą powierzchnię wód wykorzystywaną do celów rybackich przez uprawnionych do rybactwa (390 944 ha), wyliczono, że na 1 rybaka przypadało w 2013 roku 425,4 ha publicznych śródlądowych powierzchniowych wód płynących.

Podmioty prowadzące gospodarkę rybacką w 2013 roku wprowadziły do publicznych śródlądowych wód powierzchniowych płynących łącznie 27 gatunków ryb o wartości 36,19 mln złotych. Pod względem wartości wprowadzanego materiału zarybieniowego prym wiodło województwo warmińsko-mazurskie - 5,15 mln zł (Rys. 9). W skali całego kraju najwięcej podmiotów zarybiało gatunkami cennymi ekologicznie (gatunki drapieżne, karpiowate reofilne, karpiowate litoralowe, koregonidy, pstrąg potokowy), ekonomicznie (węgorz, sandacz, sielawa, szczupak, lin) i społecznie (w tym wypadku gatunkami cennymi z wędkarskiego punktu widzenia-np. szczupak, sandacz, karp, sum, lin). Pierwszymi dziesięcioma gatunkami zarybiło od około 81% (szczupak) do około 14% (pstrąg potokowy) analizowanych podmiotów.

Rys. 9. Wartość materiału zarybieniowego wprowadzonego do obwodów rybackich (mln zł) według kwestionariuszy RRW-23 w 2013 roku

Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

W rankingu wartości zarybień dominantem od lat pozostaje szczupak, którego udział wartości w całkowitej wartości materiału zarybieniowego wynosił ponad 23%. Warto też zwrócić uwagę na udział wartości zarybień węgorzem, który w 2013 roku znalazł się na drugim miejscu po szczupaku i również wyrażał się wartością dwucyfrową (około 10%).

Kluczowymi problemami dotyczącymi szeroko pojętej ochrony środowiska w kontekście połowów rekreacyjnych są: bezpośrednia śmiertelność połowowa, przełowienie i nadmierna niekontrolowana eksploatacja. Następnym czynnikiem jest selektywność połowów związana z dużą presją na starsze osobniki i ryby drapieżne.

Znacząca część gospodarstw rybackich odnalazła się w nowych realiach ekonomicznych i kreuje pozarybackie formy działalności gospodarczej poprzez przetwórstwo, gastronomię, usługi wylęgarnicze, działalność turystyczną lub koszenie trzciny.

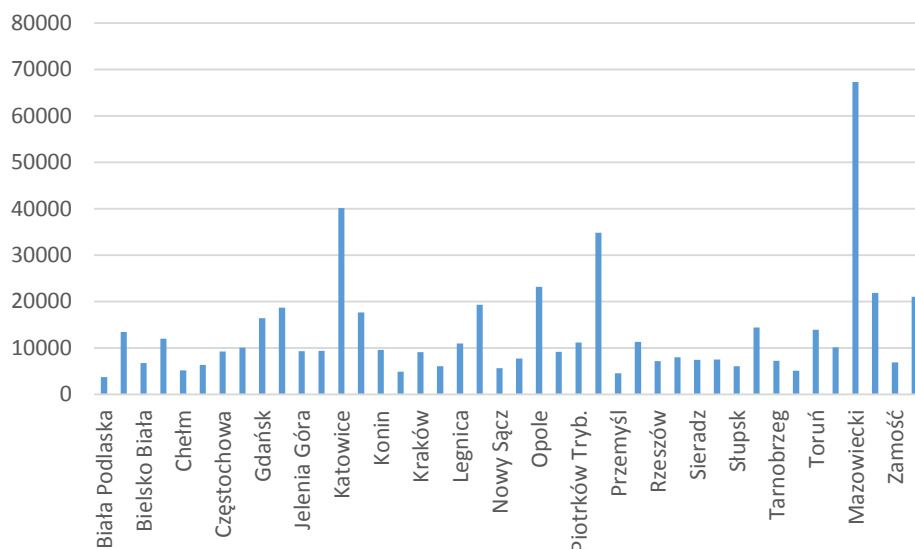
Jednym z najbardziej istotnych czynników wpływających na stan ichtiofauny jest to, że w województwie warmińsko-mazurskim aktualnie bytuje 19 kolonii kormorana czarnego z 5 444 parami lęgowymi. Ptaki te łącznie zjadają ponad 2 000 ton ryb rocznie. W ilości tej ponad 10% stanowił szczupak o średniej masie 0,13 kg. Przekłada się to na ok. 1 400 000 sztuk tego gatunku zjedzonego przez kormorany²⁵.

Rybactwo odgrywa ważną rolę w życiu lokalnych społeczności oraz stanowi element tożsamości kulturowej wielu regionów europejskich. Poprzez rybactwo realizowana jest ochrona i zarządzanie ekosystemami wodnymi. Do najważniejszych działań o charakterze pro-środowiskowym należy zaliczyć zarybiania, usuwanie gatunków niepożądanych oraz monitoring zasobów ryb.

W Polsce Polski Związek Wędkarski (PZW) skupia prawie 550,5 tys. członków. Okręgi położone na terenie województwa tj. PZW Olsztyn oraz PZW Elbląg łącznie skupiają 17,8 tys. członków (Rys. 10).

²⁵ Krzywosz T., Traczuk P. 2010b: Wpływ kormorana czarnego na jeziora w rejonie Mazur. [W:] Zrównoważone korzystanie z zasobów rybackich na tle ich stanu w 2009 r. (red. M. Mickiewicz). Wyd. IRS, Olsztyn, 133-142.

Rys.10. Liczba członków Polskiego Związku Wędkarskiego według Okręgów w 2017 r. (stan w dniu 30.06.)

Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Program PO RYBY 2007-2013, oś priorytetowa 4 „Zrównoważony rozwój obszarów zależnych od rybactwa”. W województwie warmińsko-mazurskim do realizacji Lokalnych Strategii Rozwoju Obszarów Rybackich zostały wyłonione cztery stowarzyszenia. Lokalne Grupy Rybackie (LGR) skupiały przedstawicieli sektora rybackiego, publicznego oraz społecznego. Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego był w tej osi Instytucją Pośredniczącą. Ostateczny budżet LGR województwie warmińsko-mazurskim wyniósł ok. 100 mln 200 tys. zł. Po weryfikacji złożonych wniosków zostało zawartych 371 umów o dofinansowanie na kwotę ok. 90 mln zł. Bezpośrednimi beneficjentami w ramach tej kwoty było 10 gospodarstw rybackich, które uzyskały dofinansowanie w wysokości 9 442 588 zł. Przeciętny mieszkaniec naszego kraju konsumuje jedynie około 12 kg ryb rocznie. Stanowi to mniej więcej połowę średniej unijnej. Głównym powodem jest cena oraz fakt, że są one drogie w porównaniu do innych źródeł białka zwierzęcego, zwłaszcza mięsa wieprzowego i drobiowego.

Zalew Wiślany

Zalew Wiślany położony jest w południowo-wschodniej części Morza Bałtyckiego. Powierzchnia zalewu wynosi 838 km², z czego w granicach Polski znajduje się 43,8% powierzchni. Zalew Wiślany jest zbiornikiem słonawodnym o zasoleniu nie przekraczającym 4‰ w części polskiej. Do najliczniejszych ryb występujących na Zalewie Wiślanym zaliczamy ryby karpiowate, okoniowate, węgorz oraz sezonowo śledź i stynka. Ichtyofauna jest zależna od zasolenia i trofii, więc w części południowo-zachodniej zalewu przeważają ryby karpiowate, a w części wschodniej zwiększa się udział ryb okoniowatych²⁶.

Na Zalewie Wiślanym obecnie działa 8 portów i przystani, z czego w administracyjnych granicach województwa warmińsko-mazurskiego znajduje się 5 baz rybackich - Suchacz, Kamienica Elbląska, Tolkmicko, Nowa Pasłęka oraz Frombork. Portami oraz przystaniami znajdującymi się na Zalewie Wiślanym zarządza Dyrektor Urzędu Morskiego w Gdyni.

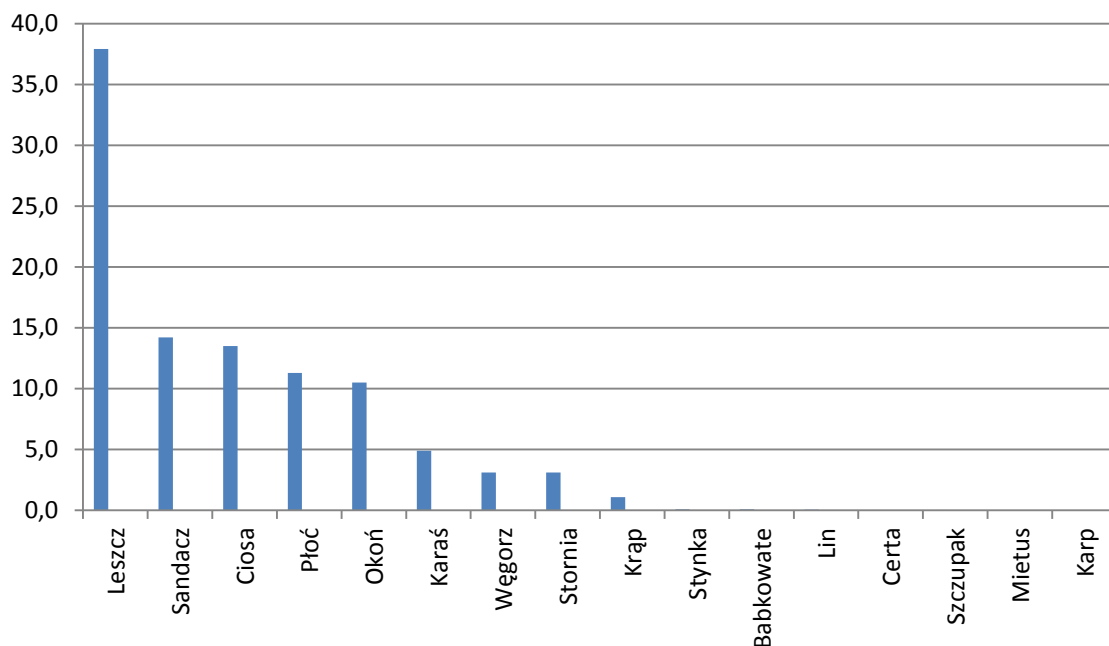
Wielkość połowów (za wyjątkiem połowów śledzi) na Zalewie Wiślanym na przestrzeni lat, waha się w granicach 600-800 ton. Głównymi połowowymi gatunkami ryb na Zalewie Wiślanym są śledzie, leszcze, sandacze i węgorze. Połowy leszczy i sandaczy były objęte limitami ustalonymi rokrocznie w trakcie posiedzeń Polsko-Rosyjskiej Komisji Mieszanej do spraw gospodarki rybackiej. Od 2016 roku

²⁶ Psuty I. 2009 – Rybołówstwo na Zalewie Wiślanym

Polska odeszła od limitowania połowów na Zalewie Wiślanym gatunków leszcza i sandacza na rzecz zarządzania nakładem połowowym w tym obszarze.

W 2017 roku połowy łodziowe na Zalewie Wiślanym wynosiły 1 846,3 ton ryb, w tym 1 356,5 ton śledzi. Ponadto złowiono 185,5 ton leszcza, 69,4 ton sandacza, 66,3 ton ciosa, 55,3 ton płoci, 51,3 ton okonia oraz 15,3 ton węgorza. Należy zauważyć, że połów leszcza w 2017 roku stanowił około 38%, a sandacza około 14% całkowitego połowu (bez śledzi) (Rys. 11).

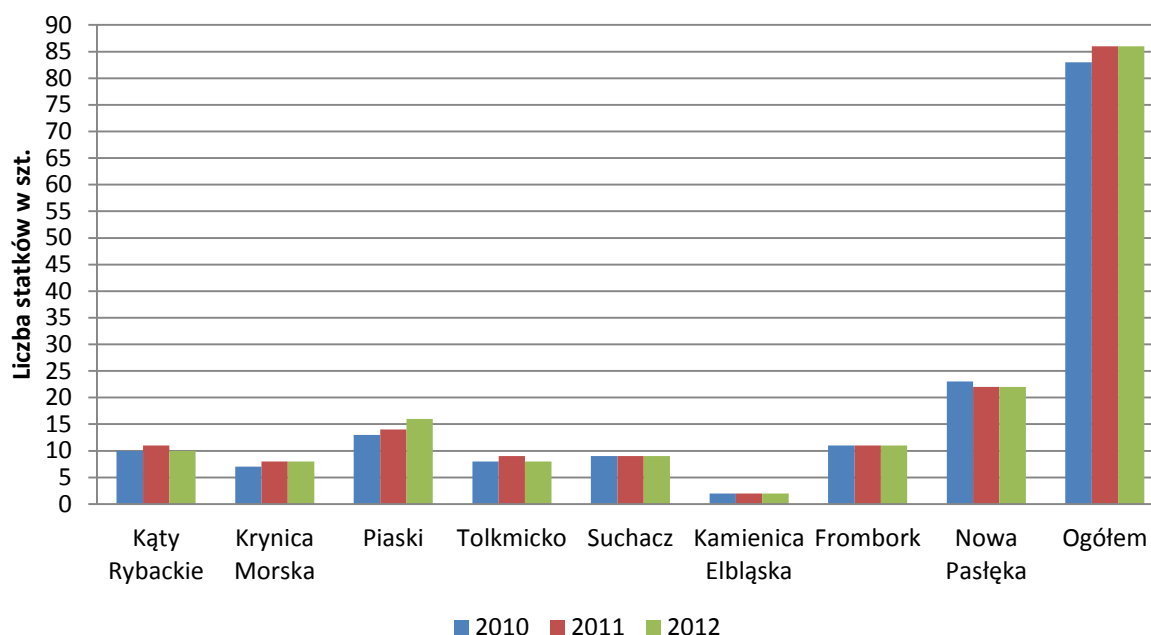
Rys. 11. Procentowy udział polskich połowów łodziowych na wodach Zalewu Wiślanego w okresie od marca do 30 czerwca 2017 roku według raportów rybackich

Źródło: Morski Instytut Rybacki-Państwowy Instytut Badawczy w Gdyni

W regionie administracyjnym województwa warmińsko-mazurskiego największą ilością statków rybackich (22 sztuki) posiadających zezwolenia połowowe na wodach Zalewu Wiślanego w 2012 posiadał port Nowa Pasłęka (Rys. 12). Z danych przedstawionych na rysunku 12 wynika, że ogólna liczba statków rybackich w latach 201-2013 utrzymywała się na podobnym poziomie.

Rys. 12. Liczba statków rybackich posiadających zezwolenia połowowe na wodach Zalewu Wiślanego w latach 2010-2012

Źródło: Okręgowy Inspektorat Rybołówstwa Morskiego w Gdyni

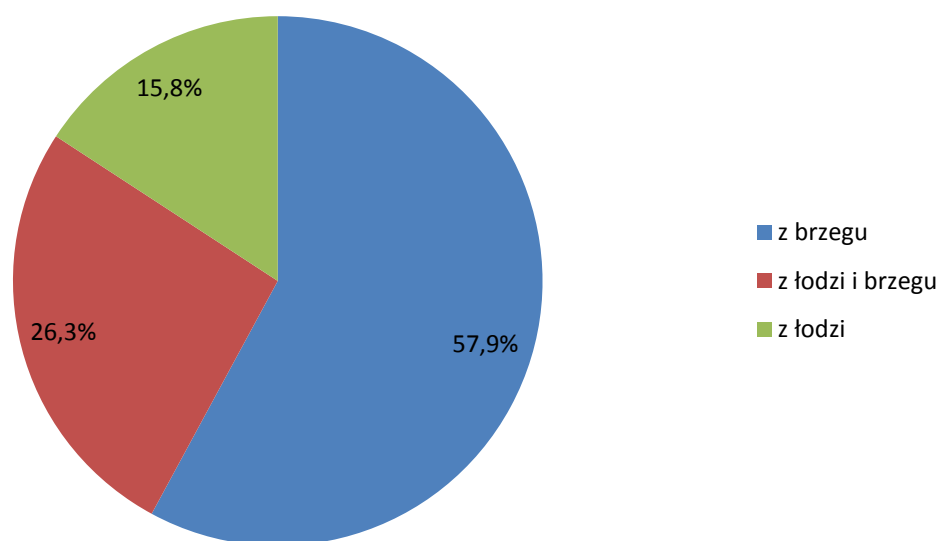
Zalew Wiślany jest atrakcyjnym zbiornikiem wodnym dla wędkarzy. Za atrakcyjnością wędkarską Zalewu Wiślanego przemawia niska cena zezwolenia połowowego w stosunku do wysokiej ceny zezwoleń sprzedawanych przez podmioty gospodarskie na rzeki i jeziora. Ponadto Zalew Wiślany cechuje się licznym występowaniem i zróżnicowaniem gatunków ryb atrakcyjnych wędkarsko.

Oprócz walorów wędkarskich nad Zalewem Wiślanym funkcjonują liczne porty i przystanie. Poza wędkarstwem tereny nadzalewowe cechują się urokliwym krajobrazem oraz unikatowymi zabytkami sprzyjającymi turystyce.

W 2011 roku prawie 60% wędkarzy na Zalewie Wiślanym wędkowała z brzegu, natomiast najmniej wędkarzy wędkowało z łodzi 15,8% (Rys. 13).

W 2011 roku oszacowano, że wędkarze odłowili około 39,6 ton ryb. Oszacowano również, że średni roczny odłów na jednego wędkarza w 2011 roku wyniósł 36,54 kg. Głównymi gatunkami, na które wywierano największą presję wędkarską był okoń i sandacz. Gatunki te stanowiły odpowiednio 45,9% i 19,9% udział odławianych ryb (Tab.1).

Rys. 13. Miejsce wędkowania na Zalewie Wiślanym

Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego (dane 2011 r.)

Tab. 1. Odłów ryb na Zalewie Wiślanym. Procentowy udział poszczególnych gatunków w odłowach (%) oraz średni odłów roczny na 1 wędkarza i średni dzienny odłów na 1 wędkarza w 2011 roku

Gatunek	Odłów ryb (tony)	Udział wagowy w odłowach (%)
Okoń	18,20	45,94
Sandacz	7,90	19,94
Leszcz	4,04	10,20
Płoć	3,27	8,26
Babka	2,07	5,22
Jazgarz	1,48	3,73
Węgorz	0,80	2,03
Karaś	0,69	1,75
Krąp	0,27	0,65
Szczupak	0,26	0,56
Lin	0,22	0,55
Ukleja	0,22	0,48
Inne	0,19	0,68
Razem	39,61	100
Średni odłów roczny na 1 wędkarza (kg)		36,54
Średni dzienny odłów na 1 wędkarza (kg)		1,13

Źródło: Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza w Olsztynie

Wnioski:

1. W województwie warmińsko-mazurskim większość dużych gospodarstw rybackich dysponuje zapleczem do produkcji materiału zarybieniowego celem utrzymania populacji poszczególnych gatunków ryb na właściwym poziomie.
2. Głównymi gatunkami ryb poławianymi (z wyjątkiem śledzi) na Zalewie Wiślanym jest leszcz, sandacz, płoć oraz okoń. Wody Zalewu Wiślanego są atrakcyjnym zbiornikiem wodnym dla wędkarzy, którzy w 2011 roku odłowili ponad 39 ton ryb. Obecność wędkarzy na terenach przyległych do Zalewu Wiślanego może przyczynić się do rozwoju wędkarstwa rekreacyjnego, a tym samym do wzrostu atrakcyjności turystycznej tego regionu.

II. ANALIZY SWOT

Analiza SWOT wskazuje najważniejsze cechy wewnętrzne regionu oraz szanse i zagrożenia, których źródłem są czynniki zewnętrzne. Analizę przeprowadzono w trakcie spotkań grupy roboczej ds. opracowania diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa w województwie warmińsko-mazurskim, które odbyły się w dniach 11.09.2017 r. i 27.09.2017 r. oraz 15.01.2018 r.

Sporządzono odrębne analizy, z których pierwsza dotyczy sytuacji na obszarach wiejskich, zaś druga sytuacji w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywczym.

W pierwszym etapie prowadzenia analizy wyróżniono grupy czynników związanych z głównymi sferami życia społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich. W kolejnym etapie dokonano ich selekcji z uwzględnieniem ich ważności z punktu widzenia przedstawicieli grupy roboczej. W związku z przyjętym postępowaniem w analizie zamieszczono wytypowane w trakcie dyskusji te mocne i słabe strony, a także szanse i zagrożenia, które są bezpośrednio związane z prowadzeniem polityki rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

2.1. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1. Sytuacja demograficzna na obszarach wiejskich w regionie	
<p>1a. Stosunkowo młode społeczeństwo W 2015 r. mediana wieku kobiet i mężczyzn zamieszkujących obszary wiejskie w regionie wynosiła odpowiednio 36,2 i 37,9 lat (w kraju było to 38,2 i 42,4 lata).</p> <p>Na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym w 2016 r. na obszarach wiejskich w regionie przypadało 77 osób w wieku poprodukcyjnym, zaś średnio w kraju – 88</p>	<p>1a. Mała gęstość zaludnienia Średnia gęstość zaludnienia obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim to 25 osób/km² (w kraju jest to średnio 53 osoby/km²). Na jedną miejscowość wiejską w regionie przeciętnie przypadają 152 osoby (średnio w kraju – 291). Obok województwa podlaskiego jest to obszar o najmniejszym zaludnieniu i o najmniejszej wielkości miejscowości wiejskich.</p> <p>1b. Niski współczynnik dzietności - W 2016 r. współczynnik dzietności na obszarach wiejskich w kraju wyniósł 1,393, zaś w regionie 1,367 i od 2007 r. spadał w większym tempie niż w kraju</p>
2. Rynek pracy, zatrudnienie i przedsiębiorczość na obszarach wiejskich	
<p>2a. Wysoki poziom przedsiębiorczości w rolnictwie i turystyce wiejskiej - rosnąca liczba towarowych gospodarstw rolnych i obiektów noclegowych.</p> <p>2b. Rozwijające się przetwórstwo drewna - liczne nowe zakłady, dynamicznie rozwijający się przemysł meblarski.</p> <p>2c. Liczne, rozwijające się i dywersyfikujące swoje źródła dochodu podmioty gospodarcze sektora przetwórstwa rolno-spożywczego, turystyki, rybactwa śródlądowego.</p>	<p>2a. Najniższy w kraju współczynnik aktywności zawodowej mieszkańców wsi (51,7) oraz wskaźnik zatrudnienia (46,1) i najwyższa stopa bezrobocia (10,5), najwyższy w kraju udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (9,9) i znaczne przestrzenne różnicowanie poziomu bezrobocia.</p> <p>2b. Niski poziom wykorzystania lokalnych zasobów do rozwoju przedsiębiorczości – obecność jezior, dostęp do morza, środowisko naturalne o wysokich walorach - szczególnie w przetwórstwie, drobnej produkcji i usługach.</p>

	<p>2c. Niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców wsi W regionie notowana jest jedna z najniższych w kraju wartości wskaźnika podmiotów wpisanych do rejestru REGON przypadających na 1000 ludności w 2016 r. Wynosiła ona 61, przy średniej wartości dla obszarów wiejskich w kraju 75.</p> <p>2d. Niekorzystna struktura aktywności gospodarczej Mimo, że więcej niż 60% podmiotów prowadzących działalność gospodarczą na obszarach wiejskich w regionie to jednostki zajmujące się usługami, to odsetek pracujących w usługach związanych z handlem, naprawą pojazdów samochodowych, transportem i gospodarką magazynową, zakwaterowaniem i gastronomią oraz informacją i komunikacją na obszarach wiejskich w województwie jest niższy niż średnio w kraju i w 2015 r. wynosił 12,6% wobec 21,1%.</p>
<p>3. Poziom zrównoważenia (ład społeczny, gospodarczy, środowiskowy, przestrzenny i instytucjonalny)</p>	
<p>3a. Szczegółne walory przyrodnicze regionu – według stanu na 31.12.2015 r. obszary prawnie chronione zajmowały 1,1 mln ha, co stanowiło 46,7% powierzchni województwa. W województwie znajduje się największa liczba jezior w Polsce (ok. 3 tys.), z czego ok. 2 tys. ma powierzchnię przekraczającą 1 ha. Jeziora zajmują 5% powierzchni regionu.</p> <p>3b. Liczne, relatywnie dobrze zachowane obiekty stanowiące o dziedzictwie kulturowym regionu W wielu miejscowościach regionu zachowane są historyczne układy architektoniczne oraz obiekty zabytkowe.</p> <p>3c. Stosunkowo dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna - liczne ścieżki i szlaki turystyczne, zagospodarowane miejsca publiczne, rozwinięta sieć obiektów obsługujących ruch turystyczny.</p> <p>3d. Aktywna lokalna społeczność W regionie wszystkie samorządy gmin wiejskich i miejsko-wiejskich należą do LGD. Funkcjonują liczne organizacje pozarządowe.</p>	<p>3a. Wykluczenie komunikacyjne obszarów wiejskich w regionie - niezadowalający stan dróg, w tym najniższy w kraju wskaźnik gęstości dróg publicznych zamiejskich o twardej nawierzchni (47,1%) oraz jedna z najniższych gęstość dróg publicznych zamiejskich o twardej nawierzchni ulepszonej (43,3%), słabo rozwinięta i ulegające dalszej degradacji infrastruktura kolejowa, malejąca liczba połączeń komunikacyjnych, szczególnie na obszarach peryferyjnych znacznie oddalonych od ośrodków miejskich.</p> <p>3b. Wysoki poziom ubóstwa - najwyższy w kraju na obszarach wiejskich udział wydatków gmin na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej w ogólnych wydatkach gmin (35,3%) oraz udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem (16,9%), wysoka relatywna granica ubóstwa (20,3).</p> <p>3c. Utrzymujący się od wielu lat jeden z najniższych dla obszarów wiejskich w kraju wskaźników przeciętnego dalszego trwania życia wynoszący w 2015 r. 80,5 lat (w kraju -81,6).</p> <p>3d. Niski poziom wykształcenia mieszkańców wsi - w regionie wykształcenie wyższe i średnie posiada odpowiednio 7,66% i 57,12% mieszkańców wsi, zaś średnio na obszarach wiejskich w kraju 9,9% i 59,08%.</p>

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ol style="list-style-type: none"> 1. Przygraniczne położenie regionu - granica UE, umożliwiające rozwój współpracy biznesowej, kulturalnej, społecznej i administracyjnej z Obwodem Kaliningradzkim, granica morska. 2. Wzrastająca świadomość społeczna dotycząca potrzeby ochrony środowiska, pojawiające się liczne inicjatywy społeczne propagujące "zdrowy styl życia" 3. Rosnące zainteresowanie społeczne wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii 4. Rosnące zainteresowanie turystów wypoczynkiem w kraju, w tym na terenie obszaru Wielkich Jezior Mazurskich 5. Dostrzeganie przez samorządy lokalne potrzeby estetyzacji terenu i urządzania przestrzeni publicznej, w tym m.in. organizacji infrastruktury rekreacyjnej. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Niekorzystne regulacje prawne dotyczące ochrony środowiska, zagospodarowania przestrzennego i ochrony zabytków oraz niejasne i często "niezyciowe" przepisy dotyczące gospodarki odpadami i energetyki. 2. Brak spójnej polityki zagospodarowania przestrzennego obszarów wiejskich - kosztowny proces opracowywania studiów uwarunkowań i miejscowych planów, co skutkuje brakiem ich aktualizacji i ma konsekwencje przy realizacji inwestycji. 3. Ekspansja niektórych gatunków zwierząt (bobry, dziki, wilki, kormorany) i roślin (np. barszcz sosnowskiego), co skutkuje stratami w rolnictwie, rybactwie, a także przynosi szkody w wymiarze ogólnospołecznym. 4. Niewystarczające środki na tzw. restytucję mienia kulturowego, co sprawia że wiele cennych obiektów ulega dewastacji. 5. Rozwijająca się produkcja tzw. "wielkotowarowa" (w tym głównie trzody chlewnej i drobiu), co ma wpływ na warunki bytowe ludności.

2.2. Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa, w województwie warmińsko-mazurskim

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<p>1. Korzystna struktura agrarna - rolnictwo jest mniej rozdrobnione niż w innych regionach kraju, średnia wielkość gospodarstw to 23,7 ha, przy średniej dla kraju wynoszącej 10,21 ha. W 2015 r. UR zajmowały 54,6% powierzchni geodezyjnej województwa</p> <p>2. Duża liczba gospodarstw ekologicznych – województwo plasuje się na 1 miejscu w Polsce pod względem liczby gospodarstw ekologicznych – 4142 i pod względem wielkości powierzchni ekologicznych użytków rolnych.</p> <p>3. Towarowy charakter produkcji – znacznie większy od przeciętnej dla kraju udział gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt zarówno żywiących się paszami objętościowymi, jak i utrzymywanych w systemie chowu intensywnego (odpowiednio 25,0 i 2,8% i 11,0 i 2,3% w kraju).</p> <p>4. Zasoby wód powierzchniowych - w regionie znajduje się ok. 3 tys. jezior, w tym ok. 2 tys. o powierzchni powyżej 1 ha (zajmują one łącznie ok. 5% powierzchni regionu).</p>	<p>1. Niekorzystne warunki przyrodnicze (krótki okres wegetacji, urozmaicona konfiguracja terenu i duże zróżnicowanie jakości gleb) sprawiają, że koszty jednostkowe produkcji rolniczej są wyższe, dochodowość natomiast niższa niż w innych regionach kraju.</p> <p>2. Niska towarowość gospodarstw ekologicznych -niski poziom powiązania produkcji ekologicznej z rynkiem, niewielka liczba podmiotów skupujących i przetwarzających produkty ekologiczne.</p> <p>3. Niezadowalający poziom promocji produkcji rolniczej (tereny wystawowe; centrum obsługi rolnictwa z centrum wystawienniczym; centrum promocji rolnictwa Warmii, Mazur i Powiśla; wzorcownia; opracowanie marki)</p> <p>4. Niezadowalająca sytuacja w zakresie powiązania nauki i edukacji z praktyką i związane z tym niskie kompetencje producentów rolnych mające konsekwencje m.in. w braku systematycznego badania zasobności gleb, w niezadowalającym tempie rozpowszechniania produkcji metodami integrowanymi itp.</p> <p>5. Niski poziom integracji poziomej i pionowej w rolnictwie - nieliczne i słabe grupy producenckie, słabe powiązania producentów rolnych z podmiotami zajmującymi się przetwórstwem.</p> <p>6. Najwyższy w kraju udział powierzchni o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych (46,7%) i znaczny udział obszarów Natura 2000 (23,8% powierzchni to obszary wyznaczone na podstawie Dyrektywy Ptasiej (OSO), a 10,7% - na podstawie Dyrektywy siedliskowej - SOO).</p> <p>7. Postępujący proces dezagraryzacji wsi, czyli zmniejszania udziału rolnictwa w angażowaniu ludzkiej pracy i dostarczaniu dochodów jako źródła utrzymania ludności, niepowiązany ze wzrostem aktywności zawodowej mieszkańców. Można uznać, że spadek znaczenia rolnictwa będzie procesem trwałym, mimo że zapotrzebowanie na surowce rolnicze nie spada, a rolnictwo nadal będzie ważnym obszarem działalności mieszkańców regionu - nie będzie ono jednak generowało nowych miejsc pracy.</p> <p>8. Słabo rozwinięta sieć przetwórstwa płodów rolnych, szczególnie zbóż.</p> <p>9. Niewykorzystany potencjał sprzedaży bezpośredniej produktów pochodzenia rolniczego</p>

SZANSE	ZAGROŻENIA
<p>1. Cenne walory środowiskowe – położenie wśród dużych kompleksów leśnych i jezior, duże zasoby wody, istniejące znaczne rezerwy produkcyjne (w tym niewykorzystane do produkcji grunty), brak przemysłu itp., predestynujące region do rozwoju produkcji żywności metodami ekologicznymi.</p> <p>2. Rozwijające się zapotrzebowanie na OZE.</p> <p>3. Rozwijająca się energetyka prosumencka.</p> <p>4. Rozwijający się rynek produktów lokalnych.</p> <p>5. Obecność ośrodka uniwersyteckiego - UWM, posiadającego znaczny potencjał w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa, rybactwa i przetwórstwa rolno-spożywczego.</p>	<p>1. Zainteresowanie ziem osób i podmiotów spoza województwa, traktujących grunty jako „lokatę kapitału” co sprawia, że są one w niewielkim stopniu wykorzystywane do produkcji i często służą jedynie uzyskaniu dopłat transferowanych poza województwo warmińsko-mazurskie.</p> <p>2. Zmonopolizowany rynek związany z przetwórstwem zbóż i mięsa, co ma wpływ m.in. na ceny uzyskiwane przez producentów rolnych.</p> <p>3. Postępująca eutrofizacja wód.</p>

III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH

3.1. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich

3.1.1 Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z funkcji gospodarczych

Obszary wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego zachowały swój pierwotny typ pełnionych przez poszczególne gminy funkcji gospodarczych. Podobnie jak większość północnych terenów kraju całe województwo opiera się w mniejszym lub większym stopniu na rozwoju rolnictwa. Różnice, które można zaakcentować mogą pochodzić jedynie z właściwości związanych z własnością, która predestynowana była wcześniejszym ustrojem politycznym i tym samym typem gospodarstwa położonego na opisywanym obszarze.

Część północno-zachodnia (gminy powiatu elbląskiego), północna (gminy powiatów: bartoszyckiego, węgorzewskiego i gołdapskiego) oraz północno-wschodnia (gminy powiatu ełckiego) to typ funkcjonalny oparty na **rolnictwie tradycyjnym**. Do tego grona dołączyć można jeszcze dwie gminy z powiatu nidzickiego i jedną z działdowskiego przyłączone do województwa na mocy reformy administracyjnej kraju, a oderwane od województwa mazowieckiego.

Stopień rozwoju tych gmin uznawany jest za stosunkowo niski i doprowadzenie do stanu, który satysfakcjonowałby mieszkańców i władze wymaga olbrzymich nakładów zarówno na infrastrukturę komunalną, społeczną oraz gospodarczą. Wartym podkreślenia zadaniem stojącym przed władzami gmin o podłożu typowego rolnictwa tradycyjnego jest zachowanie spójności kulturowej i społecznej mieszkańców. Wywodzą się oni z ludzi zamieszkujących te tereny od bardzo dawna i którzy potrafili obronić się przed wpływami innych nacji (ukraińskiej, białoruskiej, litewskiej czy też innych środowisk wewnętrznych kraju, chociażby kurpiowskich, pomorskich czy kujawsko-pomorskich). W strukturze województwa takich opisywanych gmin jest **22 z całej puli 100 gmin** składających się na całość administracyjną województwa (Rys. 1., Rys. 2. – omawiane gminy oznaczono kolorem ciemnozielonym).

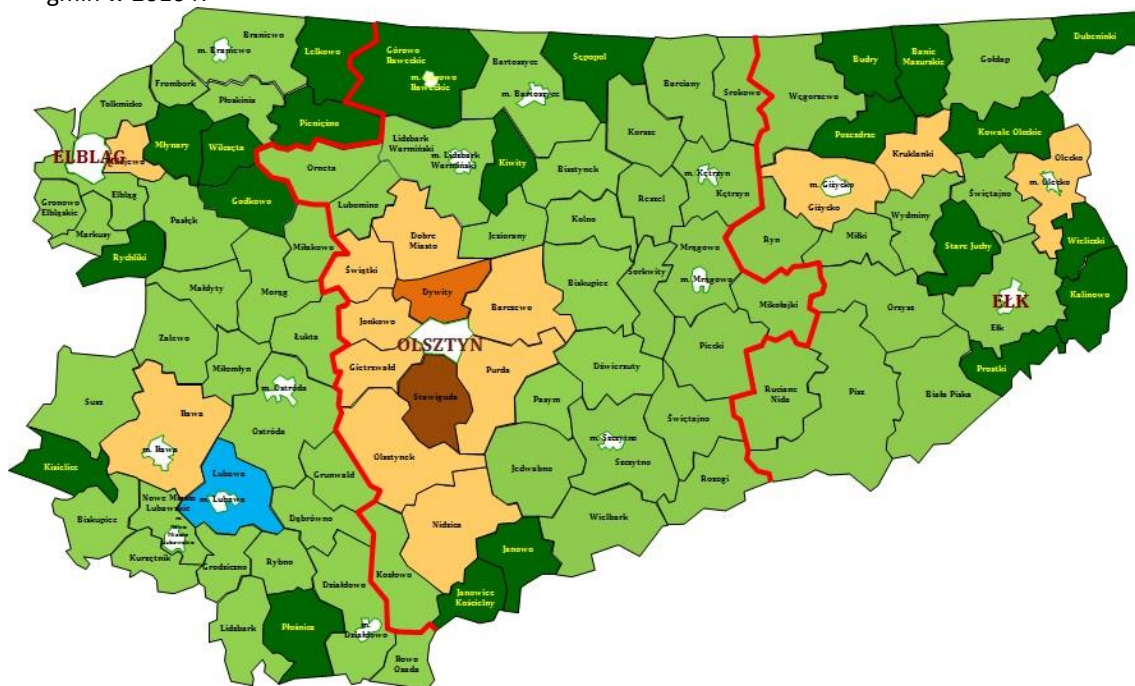
O wiele większa część całości administracyjnej obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego (**62 gminy**) stanowią gminy, które rozwinęły się w oparciu o wpływ **rolnictwa wielkoobszarowego**. Wpływ wspomnianego już wcześniej ustroju polityczno-gospodarczego w którym rolnictwo miało funkcjonować i generalnie funkcjonowało w oparciu o Państwowe Gospodarstwa Rolne mające po kilka tysięcy hektarów do uprawy i zbioru wymusiło również rozwój pewnych zachowań, mentalności mieszkańców rozwoju w kierunku podejmowania przez byłych pracowników PGR-ów własnej działalności gospodarczej, której punktem wyjściowym miały być otrzymane przez nich środki finansowe w postaci odpraw za utratę pracy w okresie transformacji ustrojowej w latach 90-tych, a które w większości przypadków zostały skonsumowane a nie przeznaczone na inwestowanie we własny rozwój. Obszar tych gmin w odróżnieniu od gmin opisywanych wcześniej charakteryzuje się już silniejszym i bardziej ukierunkowanym rozwojem w kierunku podejmowania działalności mającej zmierzać do poprawy warunków życia własnego, swojej rodziny oraz wsparcia jakości funkcjonowania obszarów wiejskich jako obszaru społeczno-gospodarczo-kulturalnego. Podejmowane działalności ukierunkowane są zazwyczaj w funkcjonowanie tak popularnych działań jak: turystyka (głównie teren Mazur), ochrona przyrody, wydobywanie kopalin, gospodarka leśna, transport publiczny (gminy z zachodniego obszaru województwa), usługi dla ludności czy lekkie rzemiosło (Rys. 1, Rys. 2. - omawiane gminy oznaczono kolorem jasnozielonym).

Gmina o przewadze w rozwoju rolnictwa ale bez zaznaczenia wyraźnych granic od działalności gospodarczej jest tylko jedna – Lubawa. W gminie tej ulokowała się większość firm i przedsiębiorstw związanych z obsługą rolnictwa. Mamy więc silne połączenie samego rolnictwa jak i działalności gospodarczej związanej z obsługą zaopatrzeniowo-skupową tegoż rolnictwa.

Kolejne 13 gmin składających się na obszar wiejski województwa warmińsko-mazurskiego, to gminy rozwijające się w oparciu o wielofunkcyjną działalność władz i mieszkańców tych obszarów jednak w dalszym ciągu silnie powiązanych z rozwojem na terenie wiejskim rolnictwa z zachowaniem równowagi wszystkich sektorów działalności gospodarczej, społecznej czy kulturalnej (Rys. 1, Rys. 2 – kolor pomarańczowy).

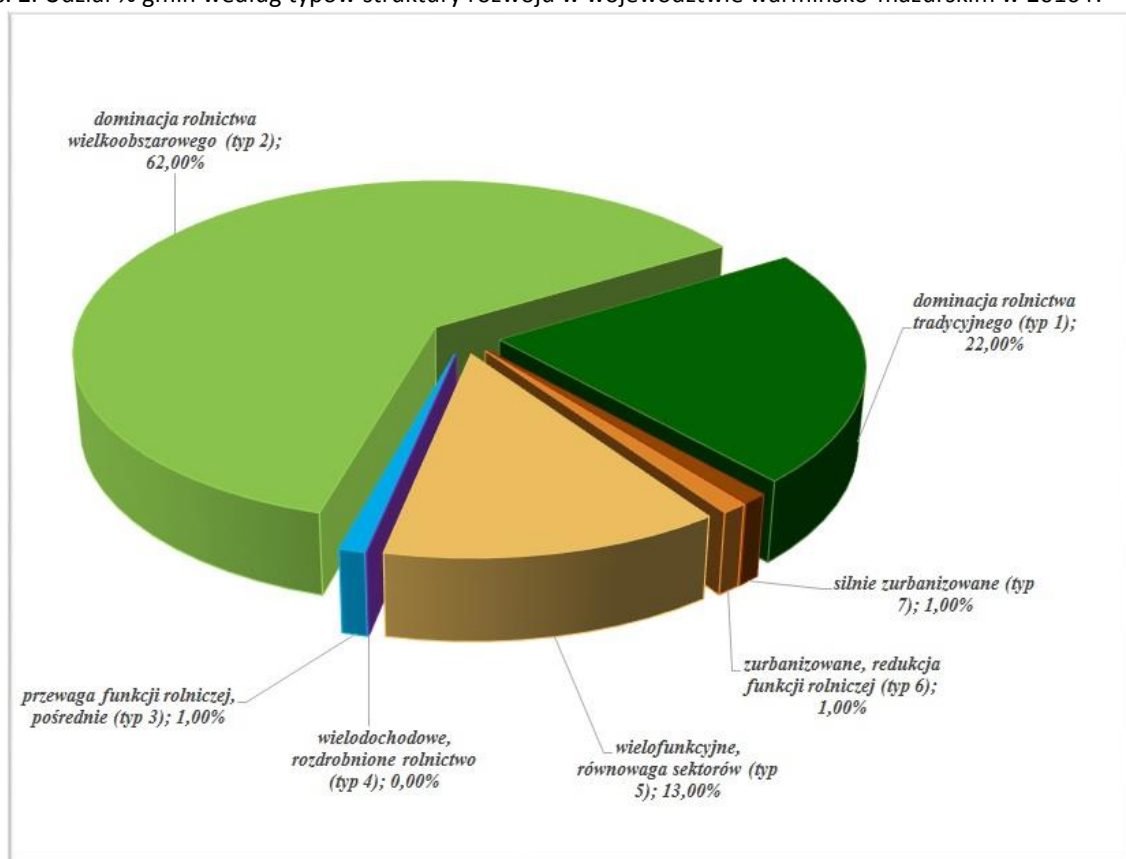
Kolejne dwie gminy zaliczają się do gmin zurbanizowanych, o bardzo dużym nacisku na redukcję w rozwoju znaczenia funkcji rolnictwa. Są one zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie Olsztyna, który można uznać za centrum metropolitalne i jako takie wywierające olbrzymi wpływ na kierunki, tempo, jakość rozwoju pionowego bądź poziomego obszarów zarówno gminy Dywity jak i Stawiguda. Ostatnie działania związane z budową obwodnicy Olsztyna i trasy nr 51 jeszcze bardziej wpływają na utrwalanie się tendencji i kierunku podjętych przez władze gminne i wojewódzkie funkcji rozwojowych (Rys. 1, Rys. 2 – kolor brązowy).

Rys. 1. Rozkład przestrzenny typów obszarów wiejskich wg struktury składowych rozwoju funkcji gospodarczych gmin w 2016 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie Monitoringu Rozwoju Obszarów Wiejskich IRWiR-PAN

Rys. 2. Udział % gmin według typów struktury rozwoju w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie Monitoringu Rozwoju Obszarów Wiejskich IRWiR-PAN

Rozwój społeczno-gospodarczy to proces przekształcania środowiska gospodarczego i społecznego w przyjazne mieszkańcom, pozwalającego im na uzyskiwanie godziwych dochodów, zapewniającego dostęp do usług publicznych, umożliwiającego uczestnictwo w kulturze i dającego poczucie sprawstwa zwłaszcza w kwestiach społecznych i zaspokajania aspiracji. Poziom rozwoju to osiągnięty stopień zaawansowania procesu przekształcania środowiska społecznego i gospodarczego w takim kierunku. Poziom rozwoju traktujemy więc jako pewną informację o stanie rzeczy w danym momencie, a rozwój – jako proces, a więc ciąg przekształceń z jednego stanu w drugi.

Wychodząc z takich założeń, zbudowano schemat procedury prowadzącej do określenia relatywnego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego każdej gminy w Polsce, a mówiąc precyzyjniej – obszarów wiejskich kraju w podziale na jednostki gminne. Przyjęta definicja „poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego” rozłożyła to pojęcie na jedenaście składowych, których suma dopiero staje się miarą szukanej wielkości. Składowym tym nadano pewne wagi, co pozwoliło zachować założone proporcje między cechami ekonomicznymi, społecznymi i charakteryzującymi elementy warunków życia. Dla każdej składowej dobrano szereg wskaźników empirycznych, które łącznie informowały o stopniu rozwoju danej składowej. Dobór wskaźników następował w taki sposób, że poddawano analizie treść pojęć składających się na nazwę składowej, a następnie starano się, aby były uwzględnione wszystkie aspekty problemu, który ona opisuje.

Uznano między innymi, że gmina rozwinięta zarówno musi być relatywnie łatwo dostępna dla ewentualnych przybyszów z zewnątrz, w tym potencjalnych inwestorów, jak i musi stwarzać możliwości względnie łatwych dojazdów z jej terenu do sąsiednich (głównie) miejskich rynków pracy.

Gmina, to także pewna przestrzeń wewnętrznie zróżnicowana. W jej skład wchodzi miejscowość centralna (czasem jest to miasto gminne), skupiająca większość instytucji, takich jak szkoły, ośrodki zdrowia, sklepy itp. Pierwsza poddana charakterystyce składowa – „dostępność przestrzenna” ma dwa

aspekty, jeden – to otwarcie komunikacyjne z otoczeniem i drugi – dostępność ośrodka centralnego, skupiającego instytucje gminne, dla jej mieszkańców rozproszonych po różnych miejscowościach. Szczególne znaczenie dla rozważań na temat poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego ma składowa nazwana „stopień dezagraryzacji gospodarki lokalnej”. W warunkach polskich „zapóźnienie” rozwojowe obszarów wiejskich łączy się w ogromnej większości gmin z nadmierną rolą rolnictwa w gospodarce lokalnej. Przy czym chodzi tu nie o znaczenie rolnictwa jako działu produkującego żywność, ale dostarczającego miejsc pracy i źródeł utrzymania. Oba te kryteria oceny rolnictwa łączą się; nadmierne zatrudnienie oznacza, że dochód z produkcji rozkłada się na nadmierną liczbę osób zatrudnionych przy jego wytwarzaniu, a więc w przeliczeniu na zatrudnionego jest relatywnie niski. Oznacza to również, że wydajność pracy w rolnictwie jest niska. Z drugiej strony – liczba dostępnych miejsc pracy pozarolniczej jest zbyt mała, a więc zmniejszenie zatrudnienia w rolnictwie staje się bardzo trudne, zwłaszcza że większość kraju to obszary dominacji w rolnictwie gospodarstw rodzinnych. Tego rodzaju gospodarstwo zmniejsza zatrudnienie wówczas, gdy w okolicy możliwe jest uzyskanie zatrudnienia poza nim, jeśli nie – wchłania cały rodzinny wolny zasób pracy. Czyni tak nawet wówczas, gdy dodatkowa praca w gospodarstwie nie jest niezbędna.

W warunkach braku możliwości zatrudnienia poza nim zbędnych rodzinnych zasobów pracy, celem gospodarowania staje się zapewnienie członkom rodziny bezpieczeństwa ekonomicznego, co oznacza tolerowanie przerostów zatrudnienia (inaczej – bezrobocia ukrytego w rolnictwie).

Dezagraryzacja gospodarki lokalnej jest więc, upraszczając sprawę, relacją między rolnictwem i działami pozarolniczymi z uwzględnieniem lokalnych zasobów pracy. Składowa „lokalne finanse publiczne” charakteryzuje nie tylko sytuację budżetu gminy, interpretowana jest znacznie szerzej. Z jednej strony ujawnia ona, jakie dochody budżetowe gospodarka lokalna jest w stanie generować, z drugiej – jakie są realne możliwości poprawy warunków w zakresie zadań własnych gminy, a więc rozwoju infrastruktury, poprawy dostępności usług publicznych itp. Ale też, co ma duże znaczenie wskaźnikowe, wielkość dochodów budżetu gminy jest pośrednią informacją o wcześniejszym poziomie rozwoju gospodarczego, a zwłaszcza o wielkości majątku skumulowanego z wcześniejszych okresów w postaci wyposażenia gminy (np. w infrastrukturę).

XIX wiek w naszej części Europy był bogaty w wydarzenia i procesy gospodarcze, których konsekwencje dostrzec można gołym okiem również i dziś. Obszary trzech zaborów należały do trzech różnych organizmów państwowych, prowadzących różną politykę gospodarczą i społeczną oraz reformujących się w różnym tempie i na różnych zasadach. Autorzy mają tu na myśli zwłaszcza takie kwestie, jak: uwłaszczenie chłopów, rozwój przemysłu, procesy urbanizacji, wzrost mobilności przestrzennej ludności (migracje), rozwój infrastruktury technicznej, stopniowe upowszechnianie szkolnictwa itp. Dla obszarów wiejskich największe znaczenie miały, jak się zdaje, procesy uwłaszczeniowe, które przeprowadzane były na różnych warunkach i w różnych okresach w poszczególnych zaborach. Różnice między konsekwencjami tych procesów dostrzec można do dziś, zwłaszcza że wyznaczyły one charakter struktur agrarnych o których pisano wcześniej, zdolność rolnictwa do absorpcji innowacji, decydowały o kształtujących się nowych strukturach społecznych na wsi.

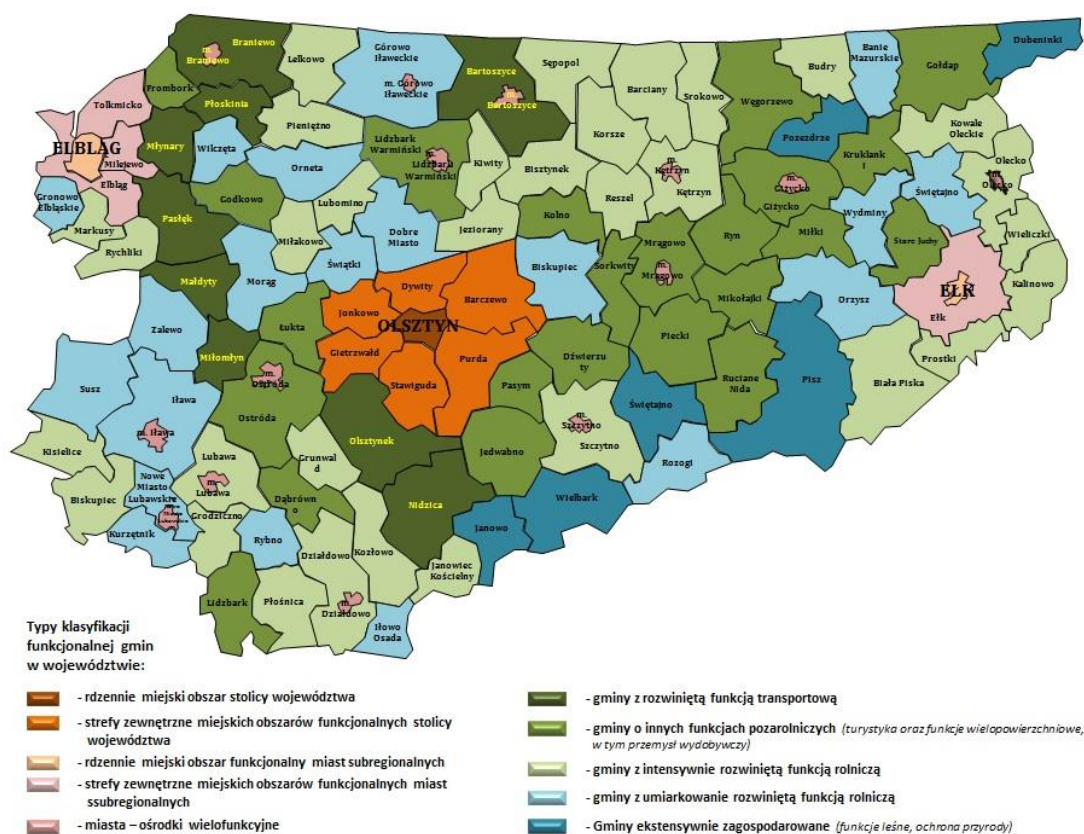

3.1.2 Zróżnicowanie obszarów wiejskich w województwie pod kątem stopnia urbanizacji

Rozpatrując gminy województwa warmińsko-mazurskiego pod kątem stopnia ich urbanizacji należałoby wyjść od jednostki najwyższej położonej w piramidzie dotyczącej osadnictwa miejskiego, podmiejskiego, czy wiejskiego. Olsztyn – stolica województwa jest najbardziej zurbanizowana i w związku z tym jest to najlepiej rozwinięty obszar na terenie województwa, w którym ulokowało się najwięcej ośrodków przemysłowych, społecznych i kulturalnych. Elbląg i Ełk, są miastami subregionalnymi stanowiącymi podstawę utworzenia oddzielnych podregionów. Olsztyn, który stanowi rdzenie miejski obszar stolicy województwa i jako taki charakteryzuje się najwyższym stopniem rozwoju we wszystkich elementach branych pod uwagę przy analizie gmin pod kątem urbanizacji i jej wpływu na kierunek i tempo rozwoju obszarów poszczególnych gmin. Strefy zewnętrzne miejskich obszarów funkcjonalnych miast subregionalnych, z jakimi mamy do czynienia w przypadku Elbląga i Ełku, są już gorzej przygotowane do szybkiego i bezproblemowego rozwoju (Rys. 3).

Gminy stanowiące otoczkę obszaru Olsztyna stanowią strefę zewnętrzną obszaru funkcjonalnego stolicy województwa. Stanowią one naturalną barierę ochronną, w której lokalizują się zbyt rozbudowane czy nie pasujące do planu rozwoju miasta stołecznego. Z drugiej strony, w sposób naturalny są niezbędne do prowadzenia dalszego rozwoju miasta, według przyjętych planów rozwoju, czy to strategicznego, czy też lokalnego.

Rys. 3. Klasyfikacja funkcjonalna gmin w województwie warmińsko-mazurskim według powiatów w 2016 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie Monitoringu Rozwoju Obszarów Wiejskich IRWiR-PAN

Większość gmin o stopniu zaludnienia i osadnictwa podmiejskiego, zdecydowanie powyżej średniej ulokowane jest na obszarach pokrywających się z przestrzennym układem terenów o rodowodzie wielkoobszarowych gospodarstw rolnych. Mają one już naturalne przygotowanie i brak zahamowań przed migracją ludności. Mieszkańcy wykazują dużą mobilność w szukaniu nowych miejsc pracy, zamieszkania, podejmowania działalności zarobkowej na własny rachunek itp. W większości z nich

w dalszym ciągu w sposób umiarkowany czy nawet intensywny rozwinięta jest funkcja rolnicza. Jednakże poza rolnictwem nacisk kładzie się na rozwój działań mających na celu rozwijanie funkcji opartych na transporcie, turystyce, przemyśle wydobywczym. Lokalizacja tych gmin pokrywa się z północną i zachodnią częścią województwa warmińsko-mazurskiego. Rozwojowi funkcji transportowych sprzyjają podjęte w ostatnich latach działania zmierzające do poprawy stanu skomunikowania terenu województwa z resztą kraju poprzez budowę obwodnicy Olsztyna, a przede wszystkim wykonanie drogi krajowej nr 7 mającą połączyć północną i południową część kraju oraz drogi krajowej nr 22 łączącej przejście graniczne z Obwodem Kaliningradzkim (Rosja) w Grzechotkach i przejście graniczne z Niemcami w Kostrzynie. Wszystkie gminy o silnie rozwiniętej funkcji transportowej rozlokowane są wzdłuż tych linii komunikacyjnych.

Ściana wschodnia i południe województwa zajmowane są przez gminy które nastawiły się na ekstensywną formę rozwoju i zagospodarowania swoich terenów. Podstawą funkcjonowania gminy nie jest rozwijanie urbanizacji i silnie rozwiniętego osadnictwa miejskiego czy podmiejskiego. Najczęściej spotykaną formą obszarową jest osadnictwo wiejskie z silnym naciskiem na gospodarkę leśną, ochronę środowiska naturalnego.

3.2 Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich

3.2.1 Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Obszar województwa warmińsko-mazurskiego stanowi ważny element powiązań przyrodniczych nadbałtyckiej strefy pojeziernej, ciągnącej się od Skandynawii przez północno-zachodnie tereny Rosji, Estonię, Łotwę, Litwę, północną Białoruś, północną Polskę po północne Niemcy. Jest to tzw. okołobałtycki zielony pierścień – ważny składnik ogólnoeuropejskiego systemu powiązań przyrodniczych. Przeważająca część omawianego obszaru leży na Pojezierzu Mazurskim. W jego skład wchodzi Pojezierze: Olsztyńskie, Mrągowskie, Elckie, Kraina Wielkich Jezior Mazurskich i Równina Mazurska. W części północnej województwa rozciąga się Nizina Staropruska, natomiast ziemie zachodnie to Pobrzeże Gdańskie i Żuławy Wiślane, Pojezierze Iławskie oraz Pojezierze Chełmińsko-Dobrzyńskie. Województwo leży w dorzeczu Wisły i rzek pobraża Bałtyku, a główne jego rzeki to Pasłęka, Łyna i Drwęca.

W województwie warmińsko-mazurskim znajduje się największa liczba jezior w Polsce. Jest ich tu ok. 3 tysiące, z czego ok. 2 tysiące ma powierzchnię przekraczającą 1 ha. Jeziora zajmują 5% obszaru województwa. Obszarowo największe jeziora Polski, tj. Śniardwy (113,4 km²) i Mamry (102,8 km²) są położone w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich, przy czym jezioro Mamry należy jednocześnie do jednych z głębszych w regionie – ma 43,8 m głębokości. Najgłębszym jeziorem Mazur jest stosunkowo niewielkie jez. Wkuśniki (1,2 km²), którego maksymalna głębokość to 68,0 m. Na Pojezierzu Iławskim znajduje się z kolei najdłuższe jezioro w Polsce – Jeziorak (27 km długości, 32,2 km²), a na nim największa wyspa śródlądowa Europy – Wielka Żuława (Tab.1.)

Jeziora są szczególnie cennym, ale jednocześnie wrażliwym elementem środowiska przyrodniczego, dlatego muszą być objęte szczególną ochroną, obejmującą porządkowanie gospodarki ściekowej w ich zlewniach, zmniejszanie zanieczyszczeń obszarowych, szczególnie tych pochodzących z rolnictwa i ograniczanie osadnictwa w ich sąsiedztwie. Zapisy *Programu ochrony środowiska* wskazują, że działania ochronne powinny być podejmowane we wszystkich powiatach województwa, ale przede wszystkim w powiecie giżyckim, piskim, iławskim, mrągowskim, elckim, olsztyńskim i węgorzewskim.

Tab. 1. Ważniejsze jeziora województwa warmińsko-mazurskiego

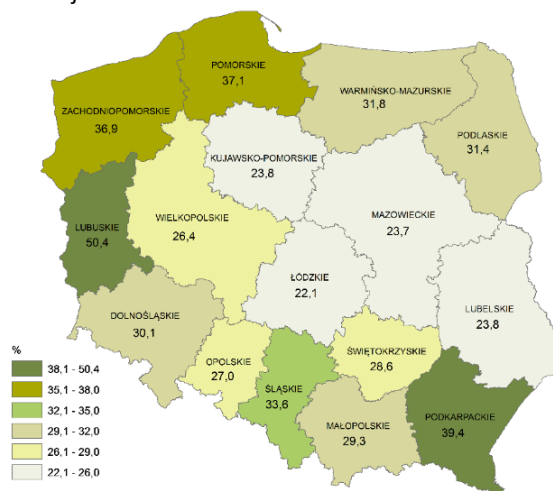
Jezioro	Dorzecze rzeki	Powiat	Powierzchnia (km ²)	Głębokość (m)
Śniardwy	Pisa	piski/mrągowski	113,4	23,4
Mamry	Węgorapa	węgorzewski	102,8	43,8
Jeziorak	Drwęca	iławski	32,2	12,0
Niegocin	Pisa	giżycki	26,0	39,7
Roś	Pisa	Piski	18,9	31,8
Tały (z jeziorem Ryńskim)	Pisa	giżycki / mrągowski	18,3	50,8
Nidzkie	Pisa	piski	18,2	23,7
Wukśniki	Pasłęka	ostródzkie	1,2	68,0
Babięty Wielkie	Krutynia	szczyrzeński	2,5	65,0
Piłakno	Krutyni	mrągowski	2,6	25,6
Elckie	Elk	elcki	3,8	58,2

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r. łączna powierzchnia gruntów leśnych wynosiła 769,7 tys. ha, a lesistość była wyższa niż średnio w kraju i stanowiła 31,8% (kraj 30,1%).

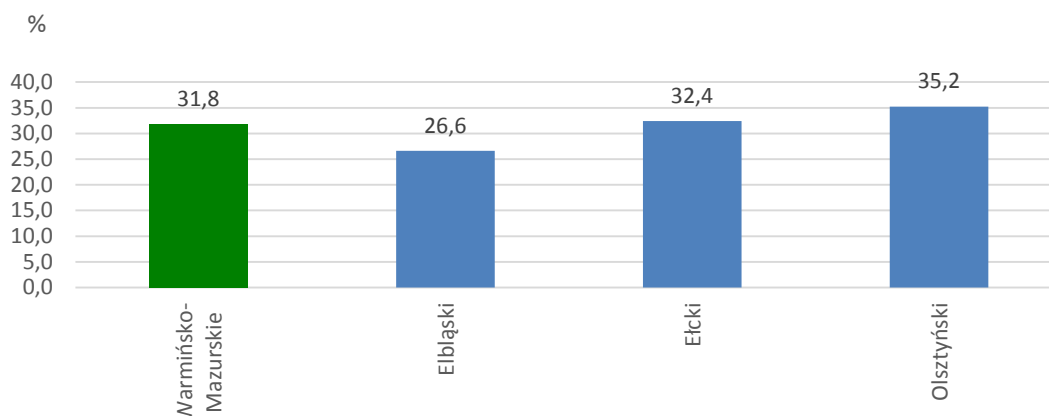
Lesistość województwa warmińsko-mazurskiego na terenach obszarów wiejskich wyniosła w końcu 2016 r. 31,8 % i była wyższa niż średnia w kraju, która wyniosła 30,1%. Biorąc pod uwagę lesistość województwo warmińsko-mazurskie uplasowało się na 6 miejscu w kraju. Województwem o najwyższej lesistości było lubuskie (50,4%), a o najniższej łódzkie (22,1%)(Rys. 4). Z kolei w podregionach województwa najwyższa lesistość występuje w olsztyńskim (35,2%), a najniższa w elbląskim (26,6%) (Rys. 5).

Rys. 4. Lesistość na obszarach wiejskich w 2016 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Rys. 5. Lesistość na obszarach wiejskich według podregionów w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Struktura wiekowa drzewostanów w województwie warmińsko-mazurskim jest zbliżona do krajowej (dominują drzewostany w III klasie wiekowej – 41–60 lat, które stanowią 26,2%, (w kraju jest to 27,1%). Większy natomiast niż w kraju jest udział drzewostanów najmłodszych, tj. do 20 lat, który wynosi 14,0% (kraj 11,8%) oraz drzewostanów najstarszych, w wieku powyżej 81 lat, których jest 21,7% (kraj 20,9). W strukturze gatunkowej dominują asy sosnowe (sosna stanowi 49,9% drzewostanu). Zdecydowanie mniejszy udział mają pozostałe gatunki drzew: brzoza (12,5%), świerk (11,8%), olsza (9,1%), dąb (7,7%), buk (3,7%), grab (1,6%) i osika (0,9%). Podszycie lasu jest zasobne w takie gatunki, jak: jałowiec, leszczyna, kruszyna, dzika róża, maliny, jeżyny, paprocie i berberysy. Bogate jest także runo leśne, gdzie występują chronione gatunki roślin, w tym np. widłak.

Leśne Kompleksy Promocyjne - *Lasy Mazurskie* są drugim co do wielkości tego typu obiektem w Polsce. Zajmują powierzchnię 118 216 ha. Rozciągają się od Mrągowa na północy, Orzysza i Białej Piskiej na wschodzie, Kolna i Myszynca na południu, do Szczytna i Biskupca na zachodzie (ww miejscowości oprócz Mrągowa znajdują się tuż poza granicami LKP). W całości leżą w województwie

warmińsko-mazurskim. W jego skład wchodzi lasy należące do nadleśnictw: Pisz i Maskulińskie z RDLP Białystok oraz Spychowo, Strzałowo i Mrągowo (Obręb Mrągowo) z RDLP Olsztyn, a także grunty Stacji Badawczej Rolnictwa i Hodowli Zachowawczej Zwierząt PAN w Popielnie. Ta część Mazur położona jest w II Krainie Przyrodniczo-leśnej – Mazursko-Podlaskiej.

Leśne Kompleksy Promocyjne służą popularyzacji w społeczeństwie wiedzy o gospodarce i przyrodzie leśnej oraz wdrażaniu w lasach gospodarki prowadzonej na podstawach ekologicznych. Są to obszary o szczególnym znaczeniu naukowym i badawczym. Na ich obszarze prowadzone są interdyscyplinarne badania. Wyniki tych badań pozwalają na doskonalenie metod gospodarowania w lesie i określenie granic ingerencji gospodarczej w leśną przyrodę. Tu prowadzi się wzorcową gospodarkę zgodnie z zasadami trwałości użytkowania lasów i zachowania ich wartości przyrodniczych, tu szkoli się leśników.

Dzięki promocji leśnictwa i udostępnieniu obszarów administrowanych przez Lasy Państwowe, wszyscy chętni mogą zapoznać się z zasadami ekologicznej gospodarki leśnej, korzystać z bezpośredniego kontaktu z przyrodą bez większych ograniczeń wstępu do lasu i poruszania się po nim. Lasy LKP są coraz lepiej przystosowywane do pełnienia funkcji turystycznych i edukacyjnych. Pierwszy Leśny Kompleks Promocyjny (LKP) powstał w 1994 r. Powołany zarządzeniem Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 30 października 2002 r. Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Mazurskie” jest trzynastym z kolei. Utworzony na terenie dwóch regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych (RDLP) jest obszarem funkcjonalnym o znaczeniu edukacyjnym i społecznym, o szczególnym, jednolitym programie gospodarczo-ochronnym. Dużą rolę w procesie podejmowania decyzji mają powołane jako organy opiniotwórcze i doradcze dyrektorów regionalnych dyrekcji – Rady Naukowo-Społeczne LKP.

Największym kompleksem leśnym regionu jest Puszcza Piska zajmująca powierzchnię ok. 1000 km². Inne duże zespoły leśne to Puszcze Borecka, Nidzicka i część Romnickiej, a także lasy Łańskie i Taborskie. Najbardziej zalesione powiaty to piski (48,9%), szczycieński (48,5%), nidzicki (38,5%) i olsztyński (37,4%). Z kolei do najmniej zalesionych należą powiaty północnej części regionu (elbląski, braniewski, bartoszycki, kętrzyński, węgorzewski) oraz powiat nowomiejski i etki, na terenie których lesistość nie przekracza 25%, przy czym w powiecie kętrzyńskim jest ona najniższa i wynosi zaledwie 16,3% (Rys. 6.).

Rys. 6. Lasy, nadleśnictwa i leśne kompleksy promocyjne (LKP) w województwie warmińsko-mazurskim

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Regionalnych Dyrekcji Lasów Państwowych

Dużą część obszaru LKP stanowią zwarte drzewostany Puszczy Piskiej (pozostałości dawnej Puszczy Jańsborskiej). Jest to piękny i krajobrazowo bardzo urozmaicony teren. Na północy spotykamy wiele dużych jezior, w tym największe w Polsce jezioro Śniardwy oraz Jezioro Nidzkie w całości uznane za rezerwat krajobrazowy. W południowej części nie ma jezior, dominują tu strumienie i rzeki przecinające swoimi dolinami rozległe tereny puszczańskie. Ukształtowanie terenu związane jest z działaniem lądolodu skandynawskiego, szczególnie ze zlodowaceniem bałtyckim i okresem pomiędzy jego fazami poznańską i pomorską. Jest to strefa przejściowa pomiędzy obszarem glin zwałowych na północy a zwartym obszarem sandrów położonych na południu. Króluje tu sosna zwyczajna (ekotyp mazurski, zwany też piskim lub krutyńskim) na siedliskach borów świeżych i mieszanych. Pomiędzy jeziorami zaś spotykamy nieliczne dąbrowy z dębem szypułowym, lasy mieszane oraz olesy ze starymi pomnikowymi okazami drzew. Dominacja utworów fluwioglacjalnych, z najmłodszymi osadami holoceniowymi, wytworzyła liczne torfowiska, natomiast na południu rzeźbę terenu urozmaicają również piaski wydymowe.

Różnorodność form geomorfologicznych i związana z tym mozaikowość gleb i siedlisk, obfitość wód i terenów podmokłych, rozległe i dobrze zachowane kompleksy leśne, średnio intensywna, a nawet ekstensywna działalność rolnicza i stosunkowo wysoki stopień naturalności wielu biotopów, sprawił, że LKP Lasy Mazurskie charakteryzują się wielkim bogactwem świata roślin i zwierząt. Bardzo długa jest lista występujących tu roślin chronionych, wiele z nich to piękne rośliny, prawdziwe klejnoty lasów i łąk. Podobnie jak świat roślin bardzo bogata jest fauna LKP Lasy Mazurskie. Południowe lasy Puszczy Piskiej zamieszkuje kilka rodzin wilków. Po latach nieobecności obserwowane są na tym terenie rysie.

Na terenie LKP funkcjonuje jeden z większych parków krajobrazowych. Mazurski Park Krajobrazowy został powołany w 1977 r. w celu zabezpieczenia i ochrony wybitnych wartości środowiska przyrodniczego Pojezierza Mazurskiego. Walory parku stanowi rzeźba powierzchni ziemi, bogactwo i piękno świata roślin i zwierząt, a ponadto wyróżnia się on wielką atrakcyjnością dla rekreacji i turystyki. Obejmuje obszar 53 655 ha. Sieć wodna wraz z licznymi jeziorami i rzeką Krutynią jest najbardziej charakterystycznym elementem krajobrazu, przyciągającym rzesze turystów.

Środowisko przyrodnicze województwa jest zróżnicowane nie tylko ze względu na liczne jeziora i duże kompleksy leśne, ale również z uwagi na występujące tu tereny bagienne, łąki, pola i zagajniki, które stanowią doskonałe miejsca lęgowe dla wielu gatunków ptaków, zwłaszcza dla gatunków związanych ze środowiskiem leśnym i wodnym. Szacuje się, że na terenie województwa bytuje ok. 300 gatunków ptaków. Charakterystyczne gatunki to: łabędź niemy, czapla siwa, kormoran czarny oraz żurawie, które w okresie jesiennym gromadzą się przed odlotem w duże stada liczące niekiedy po kilkaset ptaków. Inne ważne dla fauny regionu gatunki to: cietrzew, jarząbek, gęś gęgawa, bocian czarny, orlik krzykliwy puchacz, orzeł przedni i orzeł bielik. Charakterystycznymi gatunkami występującymi w lasach są: łoś, jeleni, sarna, dzik, lis, czy borsuk.

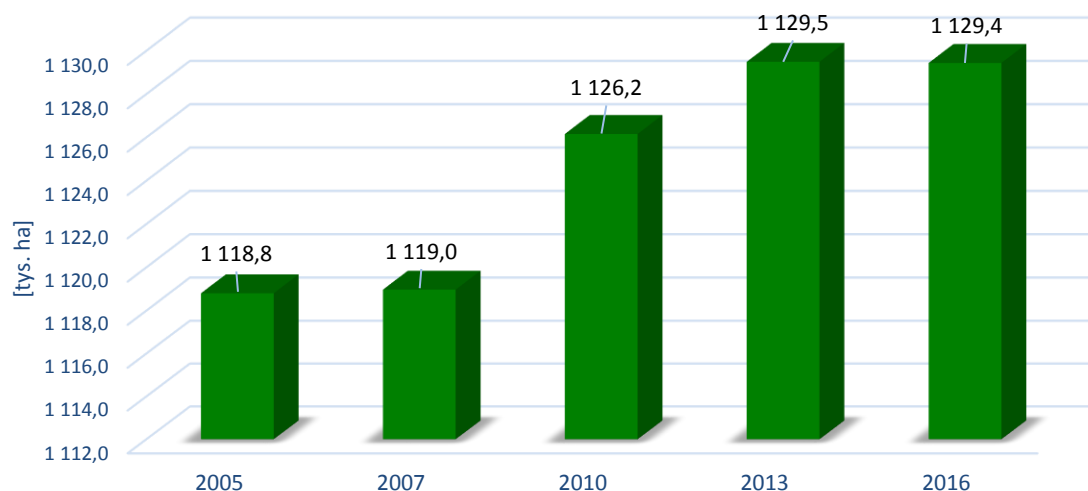
Obszary objęte ochroną prawną zajmowały w 2016 r powierzchnię 1 129 436 ha. (do powierzchni tej nie wliczono powierzchni chronionej z tytułu Dyrektywy Ptasiej i Dyrektywy Siedliskowej, czyli Natury 2000).

Na terenie województwa ustanowiono:

- 111 rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni 32 606 ha;
- 8 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 139 402 ha;
- 71 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 930 706 ha;
- 111 użytków ekologicznych o łącznej powierzchni 5 332 ha;
- 13 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych o łącznej powierzchni 21 388 ha oraz 1 stanowisko dokumentacyjne i liczne pomniki przyrody.

W okresie od 2005 r. do 2016 r. powierzchnia obszarów chronionych wzrosła o 10 634 ha. (Rys. 7).

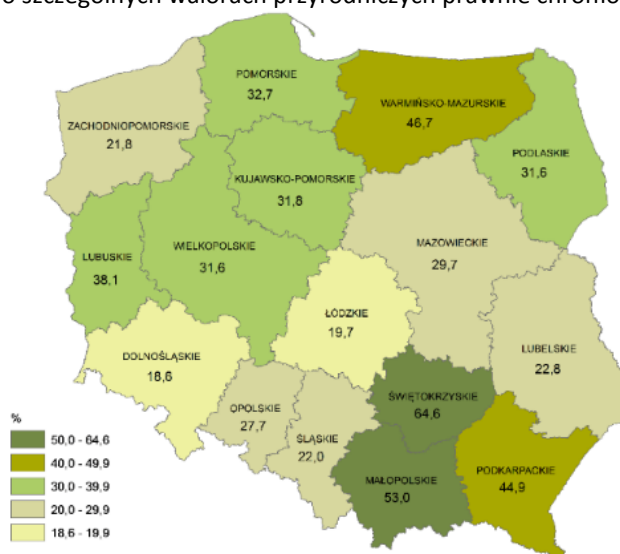
Rys. 7. Obszary o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronione – ogółem w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2005 -2016 (stan w dniu 31.12.)

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

W województwie warmińsko-mazurskim udział powierzchni prawnie chronionej stanowi 46,7% powierzchni ogólnej. Województwo zajmuje 3 miejsce w kraju pod względem udziału powierzchni prawnie chronionej (Rys. 8).

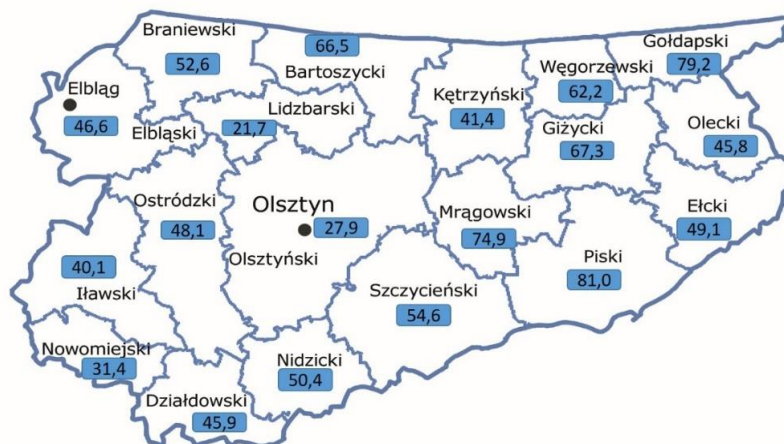
Rys. 8. Udział powierzchni o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionej w 2016 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Olsztynie

Udział powierzchni prawnie chronionej w powierzchni ogólnej województwa jest zróżnicowany terytorialnie. Najwięcej jest jej w powiatach: piskim (81,0%) gołdapskim (79,2%), giżyckim (67,3%), bartoszyckim (66,5%) i węgorzewskim (62,2%) a najmniej w powiatach lidzbarskim (21,7%) i olsztyńskim (27,9%) (Rys.9).

Rys. 9. Udział powierzchni objętej wszystkimi formami ochrony przyrody ogółem w powierzchni powiatu w układzie przestrzennym (%) (z wyłączeniem miasta Olsztyn i Elbląg) w 2016 r.

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Olsztynie

Poza wyżej wymienionymi formami ochrony przyrody, obszary cenne przyrodniczo zostały objęte również formami ochrony przyrody wynikającymi z ustawodawstwa UE. Pierwszą formę stanowią **specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO)**, utworzone na podstawie Dyrektywy Siedliskowej dla ochrony wymienionych w niej typów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt. Druga forma to **obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO)**, tworzone na podstawie Dyrektywy Ptasiej dla ochrony siedlisk ptaków. Obszary wyznaczone zgodnie z tymi Dyrektywami tworzą tzw. sieć Natura 2000.

W województwie warmińsko-mazurskim wyznaczono 16 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO), których powierzchnia wynosi 649,8 tys. ha oraz 46 specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO) o łącznej powierzchni 313,6 tys. ha. W sumie obszary Natura 2000 w woj. warmińsko-mazurskim w roku 2015 obejmowały 963,4 tys. ha (Tab. 2).

Tab.2. Obszary Natura 2000 w województwie. warmińsko-mazurskim w 2016 r. (stan w dniu 31.12.)

Wyszczególnienie	ha	Wyszczególnienie	ha
Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków (OSO)			
Bagna Nietlickie	4 080,76	Lasy Iławskie	25 218,53
Dolina Pasłęki	20 669,89	Lasy Skaliskie	12 644,73
Dolina Omulwi i Płodowicy	34386,66	Ostoja Polygon Orzysz	21 207,98
Doliny Wkry i Mławki	28 751,54	Ostoja Warmińska	145 341,99
Jezioro Dobskie	6 985,25	Puszcza Borecka	18 962,76
Jezioro Drużno	5 995,69	Puszcza Napiwodzko-Ramucka	116 604,69
Jezioro Łukajno	1 380,25	Puszcza Piska	172 802,21
Jezioro Oświn i okolice	2 516,11	Zalew Wiślany	32 223,86
łączna powierzchnia Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków (w ha)			649 772,90
Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk (SOO)			
Aleje Pojezierza Iławskiego	377,25	Niedzwiedzie Wielkie	89,14
Bieńkowo	122,71	Ostoja Borecka	25 340,14
Budwity	450,93	Ostoja Brodnicka	4 176,86
Dolina Drwęcy	12 561,56	Ostoja Drużno	3 088,79
Dolina Kakaju	1 427,97	Ostoja Dylewskie Wzgórza	3 430,62
Dolina Pisy	3 223,21	Ostoja Iławska	21 029,35
Doliny Erozyjne Wysoczyzny Elbląskiej	2 260,45	Ostoja Lidzbarska	8 866,93
Gązwa	499,14	Ostoja Napiwodzko-Ramucka	32 612,78
Gierłoż	56,95	Ostoja Piska	57 826,61
Góra Dębowa koło Mławy	386,6	Ostoja Polygon Orzysz	21 207,98
Jezioro Karaś	814,84	Ostoja Północnomazurska	14 573,01
Jezioro Woszczelskie	313,67	Ostoja Radomno	929,37
Jezioro Wukśniki	326,17	Ostoja Welska	3 384,37
Jonkowo-Warkaty	226,53	Ostoja nad Oświnem	3 356,70
Kaszuny	263,96	Przełomowa Dolina Rzeki Wel	1 259,68
Mamerki	162,09	Puszcza Romincka	14 754,34
Mazurska Ostoja Żółwia Baranowo	4 305,10	Rzeka Pasłęka	8 418,46
Mazurskie Bagna	1 569,32	Swajnie	1 186,51
Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie	1 446,57	Torfowiska Źródłiskowe koło Łabędnika	26,95
Murawy koło Pasłęka	642,70	Torfowisko Zocie	65,78
Murawy na Pojezierzu Etckim	77,22	Uroczysko Markowo	1 453,64
Murawy na Poligonie Orzysz	1 298,35	Warmińskie Buczyny	1 525,85
Niecka Skaliska	11 385,7	Zalew Wiślany i Mierzeja Wiślana	40 862,31
łączna powierzchnia Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk (w ha)			313 629,20
			963 402,10

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie <http://natura2000.qdos.gov.pl>

Tab. 3. Obszary Natura 2000 w woj. warmińsko-mazurskim w 2015 r. według powiatów

Powiat	Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona					Pomniki przyrody
	ogółem		w tym			
	w ha	w % powierzchni ogólnej	rezerваты przyrody	parki krajobrazowe	obszary chronionego krajobrazu	
braniewski	36 396,0	30,3	2 117,8	-	34 041,2	200
działdowski	36 454,6	36,2	423,1	24 448,2	10 627,1	112
elbląski	67 717,4	40,8	4 124,1	10 199,3	43 286,2	600
iławski	59 443,8	42,9	1 118,4	22 971,0	35 223,1	162
nowomiejski	24 464,7	35,3	467,0	8 351,1	15 295,2	39
ostródzki	98 937,8	56,0	2 583,5	6 000,1	90 132,5	150
elcki	55 928,5	50,3	190,2	-	55 027,8	29
giżycki	77 451,9	69,2	2 878,8	-	74 320,9	144
gołdapski	60 627,6	78,5	874,8	13 859,7	45 135,1	36
olecki	34 989,2	40,0	440,5	-	34 450,6	44
piski	102 923,3	58,0	5 764,9	24 208,3	72 664,0	127
węgorzewski	45 619,1	65,8	1 810,1	-	43 432,5	72
bartoszycki	25 745,5	19,7	351,0	-	25 275,3	162
kętrzyński	26 456,4	21,8	402,8	-	25 759,6	182
lidzbarski	22 403,5	24,2	439,5	-	21 840,8	57
mrągowski	64 508,6	60,5	2 220,9	24 769,8	28 306,6	81
nidzicki	55 614,3	57,9	223,9	-	55 390,4	23
olsztyński	154 227,2	54,3	4 554,9	-	142 835,3	127
szczytyński	85 533,6	44,2	517,7	1 355,0	78 057,2	121
województwo	1 129 519,3	48,7	31 518,7	139 399,0	931 926,6	2 565

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Cenne przyrodniczo obszary są objęte również nową formą ochrony przyrody, którą stanowi sieć Natura 2000. Rodzaje siedlisk przyrodniczych oraz gatunki będące przedmiotami ochrony są wymienione w odpowiednich załącznikach Dyrektywy Siedliskowej i Dyrektywy Ptasiej. W konsekwencji wyznaczono dwa typy obszarów. Pierwszy stanowią specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO), tworzone na podstawie Dyrektywy Siedliskowej dla ochrony typów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt. Drugi to obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO), tworzone na podstawie Dyrektywy Ptasiej dla ochrony siedlisk ptaków. Zgodnie z zapisami Dyrektywy Siedliskowej, obszary te zostaną połączone, w miarę możliwości, fragmentami krajobrazu zagospodarowanymi w sposób umożliwiający migrację, rozprzestrzenianie i wymianę genetyczną gatunków (Pawlaczyk i wsp. 2004, s. 15). Obszary OSO i SOO są od siebie niezależne – ich granice mogą się w znacznym stopniu pokrywać, a nawet być identyczne. Ponadto mogą one obejmować część lub całość obszarów i obiektów objętych innymi przewidzianymi przez prawo krajowe formami ochrony (parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe).

W województwie warmińsko-mazurskim wyznaczono 16 obszarów specjalnej ochrony ptaków, których powierzchnia wynosi 649,8 tys. ha oraz 46 specjalnych obszarów ochrony siedlisk o łącznej powierzchni 313,6 tys. ha. W sumie obszary Natura 2000 w woj. warmińsko-mazurskim obejmują 963,4 tys. ha, co stanowi ok. 35,6% powierzchni geodezyjnej województwa (Tab.2).

Zróżnicowania wewnątrzregionalne warunków przyrodniczych (rzeźba terenu, warunki glebowe i klimatyczne, jeziora i lasy) regionu warmińsko-mazurskiego determinują nie tylko możliwości rozwoju rolnictwa, turystyki, agroturystyki ale również rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Omawiany region został ukształtowany głównie w wyniku zlodowacenia bałtyckiego, a jego krajobraz ma charakter typowo polodowcowy. Urozmaicają go ciągi wałów morenowych, liczne wzgórza, jeziora, a na południu – równiny sandrowe. Najwyższym wzniesieniem w województwie jest Góra Dylewska (312 m n.p.m.), znajdująca się na obszarze tzw. Garbu Lubawskiego. Wysoko położonym obszarem są też Szeskie Wzgórza wraz ze szczytem Góry Szeskiej na wysokości 309 m n.p.m. Z kolei Żuławy Wiślane to teren depresyjny. Znajduje się tu najniżej położony punkt Polski (1,8 m poniżej p.m.).

W omawianym regionie możemy wyróżnić trzy strefy krajobrazowe, które rozciągają się równoleżnikowo z północy na południe. W strefie równin zastoiskowych (Równina Sępopolska oraz północna część Pojezierza Mazurskiego) dominuje zdecydowanie płaski teren (spadki z reguły nie przekraczają 6%). Grunt jest zwięzły, a ropy zastoiskowe i glina zwałowa nie sprzyjają akumulacji wody. Mała jest liczba obiektów mokradłowych, chociaż występują obszary o częściowym zabagnieniu. Warunki siedliskowe na tym obszarze stwarzają dobre warunki do prowadzenia intensywnej produkcji rolniczej bez większych zagrożeń dla środowiska.

W strefie środkowej, czyli wysoczyzn morenowych, krajobraz jest bardziej urozmaicony. Dominuje tu krajobraz wzgórz i pagórków gliniasto-piaszczystych i zbudowanych ze zwięzłych glin oraz falistych równin. Silne urzeźbienie stwarza dogodne warunki do powstawania gleb deluwialnych rozmieszczonych nieregularnie w licznych zagłębieniach śródmorenowych. Z tego względu na tym obszarze szczególnie ważne jest proekologiczne gospodarowanie. Pozwoli ono zapobiegać eutrofizacji wód oraz ograniczać degradację gleb. Ponadto udział użytków darniowych na tym terenie powinien być większy, ponieważ użytkowanie płużne nasila procesy deluwialne, a w okresie, kiedy gleba nie jest pokryta roślinami wzmacnia się proces wymywania składników pokarmowych. Ważną kwestią jest również prawidłowe rozmieszczenie lasów, użytków zielonych i gruntów ornych, szczególnie w zlewniach rolniczych

Strefa równin sandrowych występuje przede wszystkim na Równinie Mazurskiej oraz w południowej części Pojezierza Olsztyńskiego. Wytworzone z osadów sandrowych piaszczyste gleby mineralne mają niską wartość rolniczą. Cechują je małe zdolności sorpcyjne i retencyjne, niska żyzność, duże zakwaszenie oraz mała odporność na degradację. Korzystne jest zalesianie tych obszarów, a także inne niż rolnicze użytkowanie: turystyka, agroturystyka, przemysł (np. drzewny) i przetwórstwo przyjazne środowisku.

Województwo warmińsko-mazurskie pod względem klimatycznym, głównie w jego wschodniej części, należy do chłodniejszych, a zatem warunki są tu mniej korzystne dla środowiska, a zwłaszcza dla rolnictwa. Jako czynnik korzystny można wskazać jedynie dłuższe niż gdzie indziej okresy ustójnecznienia. Czynnik ten razem z innymi elementami środowiska i niskim stopniem antropopresji dobrze rokuje dla rozwoju turystyki i rekreacji, gdyż pogoda w niewielkim stopniu działa obciążająco. Przede wszystkim skraca się długość okresów zimowych i ich ostrość. Z punktu widzenia interesów ekonomicznych tego obszaru jest to pozytywna zmiana środowiskowa. Oznacza ona korzystniejszy ekoklimat wyrażający się stałością okresu wegetacyjnego, gospodarczego i sezonu turystycznego. Termiczne pory roku, mimo zmian temperatur, utrzymują swoją stałość z zauważalnym wydłużeniem się fazy przedwiosnia i wiosny oraz skróceniem okresu jesienno. Co ważne, ogólny trend zmian klimatycznych zainicjowany przez wzrost temperatury powietrza, nie skutkuje jeszcze groźnym z punktu widzenia środowiska i interesów człowieka wzrostem opadów o dużej intensywności. W zasadzie liczba dni z opadami przekraczającymi 20 mm, a nawet 10 mm maleje, natomiast opady powyżej 50 mm w ciągu doby zdarzają niezwykle rzadko. Duży niepokój budzą natomiast zdarzające się okresy suszy, co jest szczególnie niekorzystne dla rolnictwa. Istnieje ponadto problem niedoboru wody, na co wskazują pewne przypadki niekorzystnej relacji między wzrastającą temperaturą a sumami opadów w poszczególnych okresach.

Analizowane warunki przyrodnicze, w tym jakość gleb, warunki wodne, klimat, rzeźba terenu, typy siedlisk, stopień zalesienia, a także powierzchnia trwałych użytków zielonych w znacznym stopniu determinują kierunki rozwoju obszarów wiejskich. Z jednej strony są to ograniczenia organizacyjno-ekonomiczne, nie zawsze racjonalne jest rolnicze użytkowanie terenów (np. o niskiej jakości gleb), leśne (zalesianie gleb urodzajnych), czy przeznaczanie pod zabudowę terenów podmokłych, zalewowych. Z drugiej strony, jak w przypadku trwałych użytków zielonych, istnieją ograniczenia możliwości zmiany użytkowania tych gruntów (wynika to ze zobowiązań wobec UE). W dokumentach strategicznych rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego podkreśla się, że głównym celem województwa jest utrzymanie pozycji lidera w czystości środowiska przyrodniczego. W związku z powyższym wszelkie działania powinny być podporządkowane temu celowi. Chodzi tu głównie o rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku, szczególnie w strefie środkowej województwa, rozwój turystyki dostosowany lokalnie do możliwości sorpcyjnych środowiska (głównie w miesiącach letnich) oraz rozwój przemysłu, przetwórstwa i usług przyjaznych środowisku przyrodniczemu.

Szczególny wymiar produkcji rolniczej w regionie Żuław i Zalewu Wiślanego

Żuławy Wiślane, to region o wyjątkowych walorach dziedzictwa przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego. Położony w delcie Wisły obejmuje najbardziej rozległą depresję w skali kraju. Naturalne ukształtowanie tego terenu to płaska równina, na styku lądu i morza, dla której funkcjonowania społeczno-gospodarczego został stworzony przed wiekami system odwadniający. Sztuczne osuszanie Żuław oraz kolonizacja terenu silnie uzależniła ten obszar od sprawnego funkcjonowania systemu melioracyjnego. Żuławy Wiślane są obszarem o bardzo urodzajnych glebach, wykorzystywanych głównie rolniczo, posiada również duże zasoby wód powierzchniowych.

Żuławy Wiślane podzielono na trzy mniejsze terytoria:

- [Żuławy Gdańskie](#) – położone na lewym brzegu Wisły,
- [Żuławy Malborskie](#) – obejmują tereny położone w widłach Wisły i [Nogaty](#),
- [Żuławy Elbląskie](#) – obejmują tereny na wschód od Nogatu.

Żuławy Elbląskie w województwie warmińsko-mazurskim to obszar około 31,7 tys. ha. Jest to region o najwyższej skali zagrożenia powodziowego z możliwością wystąpienia wszystkich możliwych typów powodzi. Region o niepowtarzalnej budowie geologicznej, rzeźbie terenu, hydrosferze i biosferze, czynny gospodarczo dzięki istnieniu osłony przeciwpowodziowej i systemów melioracyjnych. Obszar obejmujący w większości tereny depresyjne i przydepresyjne, na których sieć rowów melioracyjnych szczegółowych osiąga średnio długość 111 mb/ha.

Kluczowe problemy melioracyjne i powodziowe występują również na terenach gmin Tolkmicko, Frombork i Braniewo położonych nad Zalewem Wiślanym. Zgodnie z „Wojewódzkim planem zarządzania kryzysowego województwa warmińsko-mazurskiego” (Olsztyn 2016) powierzchnia obszarów zalewowych w powiecie elbląskim i częściowo braniewskim wynosi około 34,9 tys. ha (Rys. 10)

Rys. 10. Powierzchnia obszarów zalewowych na terenie powiatów braniewskiego i elbląskiego.

Źródło: Wojewódzki plan zarządzania kryzysowego – Olsztyn 2016. (Warmińsko-Mazurski Urząd Wojewódzki, Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego).

W sytuacji obszarów szczególnie zagrożonych powodzią ranga problematyki melioracyjnej i osłony przeciwpowodziowej wymusza inną hierarchię potrzeb i priorytetów niż ma to miejsce w większości regionów województwa warmińsko-mazurskiego i kraju.

3.2.2 Spójność gospodarcza obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Podstawowym warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest wzrost ich różnorodności, poprzez wzbogacanie struktury funkcji społeczno-gospodarczych. Coraz większą uwagę zwraca się więc na potrzebę rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarczych, tj. usług, turystyki, mieszkalnictwa, leśnictwa, rzemiosła i drobnej wytwórczości. Bardzo ważnym powodem rozwoju nowych działalności gospodarczych jest trudna sytuacja ekonomiczna tradycyjnych gospodarstw rolnych, zmuszonych do poszukiwania dodatkowych źródeł dochodów. Źródła te dają także możliwość pełniejszego wykorzystania zasobów pracy i kapitału oraz aktywizują mieszkańców wsi.

Aktywność ekonomiczna ludności w zasadniczym stopniu wpływa na przekształcenia przestrzeni społeczno-gospodarczej obszarów i przyczynia się do podnoszenia ich pozycji konkurencyjnej. Rozwój przedsiębiorczości powiązany jest zarówno z korzystnymi warunkami dla prowadzenia prywatnej działalności (uwarunkowania naturalne, instytucjonalne oraz przestrzenne) oraz wynika z zasobów wiedzy i umiejętności mieszkańców. Korzystna lokalizacja stanowi zazwyczaj katalizator umożliwiający wykorzystanie tkwiącego w społeczeństwie potencjału i inicjatywy do działania. Mówi się wręcz o kapitale przedsiębiorczości, jako części kapitału ludzkiego i społecznego, który określa zdolność społeczeństw do tworzenia nowych przedsiębiorstw.

Zdaniem wielu badaczy pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza na terenach wiejskich jest ważnym czynnikiem i wskaźnikiem poziomu rozwoju gospodarczego. Zasługuje ona na miano siły napędowej gospodarki na terenach wiejskich. Jest to także jeden z bardzo istotnych warunków przewyższania niekorzystnych zjawisk na wsi, takich jak: bezrobocie i marginalizacja terenów wiejskich, niskie dochody rodzin, monofunkcyjność obszarów wiejskich.

Przedsiębiorczość jest jednym z istotnych elementów lokalnego rynku pracy, dotyczącym mieszkańców terenów wiejskich związanych z rolnictwem, ale poszukujących innych działań niezwiązanych z rolnictwem. Na terenach wiejskich i w małych miasteczkach drobne firmy często odgrywają dominującą rolę w gospodarce. Rozwój firmy obok wielu innych czynników, takich jak: lokalizacja w stosunku do ważnych szlaków komunikacyjnych i dużych ośrodków miejskich, korzystne warunki dla rozwoju turystyki i agroturystyki, zależy także od jednostkowej pomysłowości, wyobraźni, odwagi i umiejętności organizacyjnych oraz wiedzy z zakresu prowadzenia.

Na obszarach wiejskich dominują mikroprzedsiębiorstwa, z których około 20% działa jedynie sezonowo; 70% bazuje na samozatrudnieniu; większość firm w sposób skuteczny poszukuje ponadlokalnych rynków zbytu; znaczna część przedsiębiorstw umiejscawia się na rynkach niszowych, gdzie jest co prawda ograniczony, ale w miarę stabilny popyt i bardzo często brak konkurencji stwierdza, że pozarolnicze podmioty gospodarcze na obszarach wiejskich nie tyle charakteryzują się konkurencyjnością rozumianą w kategoriach ściśle ekonomicznych, co cechuje je „działanie na chłopski rozum” – większość prowadzi działalność w zakresie nie wymagającej dużych inwestycji na wstępie (usługi, handel), właściciele na początku korzystają przede wszystkim z własnych środków, bardzo rzadko przeprowadzają jakiejkolwiek analizy finansowe swoich inicjatyw gospodarczych i mają strategię rozwoju oraz relatywnie łatwo potrafią się dostosować do zmieniających się uwarunkowań zewnętrznych i zapotrzebowania rynku, dostosowując swoją podaż. Jednakże małe i średnie przedsiębiorstwa pełnią ważną rolę ekonomiczną – aktywizując lokalne rynki oraz społeczność – sprzyjając powstawaniu klasy średniej. Rozwój pojedynczego zakładu, który zatrudnia kilkudziesięciu pracowników albo kilkunastu mniejszych podmiotów gospodarczych ma duże znaczenie dla gospodarki lokalnej, nawet gdy nie wpływają one bezpośrednio na innych producentów w regionie, gdyż generują konsumpcyjne efekty mnożnikowe. Wniosek ten potwierdza postulat zaproponowany przez OECD w nowym paradygmacie rozwoju obszarów wiejskich, że dominującym sektorem nie powinno być, jak przez dekady wyłącznie rolnictwo, ale powinny to być różne sektory gospodarki lokalnej – rzemiosło, turystyka, przemysł ICT, rolnictwo, usługi i inne.

W przypadku przedsiębiorczości wiejskiej podkreśla się jej znaczenie w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich, stopniowej transformacji z przestrzeni rolniczej w kierunku bardziej zróżnicowanej funkcjonalnie. Przedsiębiorcy wiejscy oraz ich firmy stają się kluczowym czynnikiem rozwoju lokalnego. Podkreśla się, że przedsiębiorczość wiejska stanowi szansę pozarolniczego rozwoju wsi, stanowić może skuteczny czynnik w walce z bezrobociem, rozwijana jest przede wszystkim w oparciu o własne zasoby siły rodzinnej, określa się znaczenie różnych czynników kształtujących poziom przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym wpływ samorządów gminnych oraz znaczenie czynnika ludzkiego, postawy przedsiębiorczej i poziomu wykształcenia osób prowadzących firmy.

Ponieważ mikroprzedsiębiorstwa to nowe struktury w przestrzeni wiejskiej, często podkreśla się znaczenie różnicowania działalności przez gospodarstwa rolne. Podejmowana działalność pozarolnicza przez gospodarstwa rolne może obejmować: handel (stacjonarny i obwoźny), różne formy turystyki (agroturystyka, turystyka wiejska, turystyka kwalifikowana – głównie kajakarstwo i jeździectwo, wynajem sprzętu turystycznego), usługi noclegowe (prowadzenie hoteli, pensjonatów, pól namiotowych), gastronomię (restauracje, bary, stołówki, punkty gastronomiczne), przetwórstwo produktów rolniczych i produkcję artykułów spożywczych, rzemiosło i działalność produkcyjną (wyroby z drewna, metalu, słomy, wikliny i innych surowców, produkcja tkanin, kowalstwo), usługi budowlane (wznoszenie budynków, prace wykończeniowe, instalacje budowlane), usługi transportowe i leśnictwo (zbieractwo, uprawy leśne, pozyskiwanie drewna).

Obszary o dużym potencjale pierwszego sektora gospodarki powinny przede wszystkim wzbogacać swoją strukturę przez rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego oraz wzrost znaczenia powiązań sieciowych. Wspierana powinna być zarówno integracja o charakterze poziomym (grupy producenckie, budowane szczególnie na podstawie dotychczasowych specjalności regionu, czyli sadownictwa i warzywnictwa), a także pionowym (wewnątrzregionalna kooperacja na linii „rolnicy – przemysł rolno-spożywczy – handel”).

Na zakończenie należy przypomnieć, że przedsiębiorczość to cecha, która wyzwala inicjatywę, zapobiegliwość oraz troskę o rozwój firmy, o maksymalizację jej wyników rzeczowych i finansowych. Przedsiębiorczość jest wielowymiarowym zjawiskiem uwarunkowanym czynnikami, które można ująć w dwóch sferach: społecznej i ekonomicznej. Stąd też biorąc pod uwagę tak zarysowane atrybuty przedsiębiorczości, wyraźnie zauważalny jest pozytywny jej wpływ na rozwój obszarów wiejskich, możliwości dywersyfikowania działalności gospodarczej, kreowania aktywnej postawy wśród mieszkańców, różnicowanie struktury funkcjonalnej i rozwój produkcji rolniczej w kierunku przetwórstwa.

Przestrzenne rozmieszczenie przedsiębiorczości wiejskiej

W ostatnich latach nastąpił widoczny wzrost aktywności gospodarczej i społecznej mieszkańców wsi, ale nadal występują duże różnice w rozwoju przedsiębiorczości pomiędzy miastem a wsią. Ogólny wskaźnik przedsiębiorczości (liczba podmiotów gospodarczych przeliczona na 1000 osób w wieku produkcyjnym) w 2015 r. wynosił 161, przy czym w miastach jego wartość była równa 196, a na wsi – 108. Wśród przyczyn niższej aktywności gospodarczej na terenach wiejskich wymienia się przede wszystkim: niski poziom wykształcenia ludności, monofunkcyjność (wysoki udział zatrudnienia w rolnictwie), rozproszony system osadniczy oraz niedorozwój infrastruktury finansowej i instytucji wspierania przedsiębiorczości.

Rozpiętość wskaźnika przedsiębiorczości na terenach wiejskich wahała się od 77,6 w woj. podkarpackim do 143,2 w woj. mazowieckim. W liczbach bezwzględnych najwięcej drobnych podmiotów gospodarczych jest w strefach podmiejskich wielkich aglomeracji, co jest rezultatem lepszego niż na tradycyjnych terenach wiejskich wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, sąsiedztwa dużego rynku zbytu i usług oraz dobrej dostępności komunikacyjnej. Daje się też zauważyć nieco większą aktywność gospodarczą mieszkańców regionów zachodnich. Pozytywnym zjawiskiem w

ostatnich latach jest wyraźny wzrost wskaźnika aktywności gospodarczej w województwach „Ściany Wschodniej”.

W latach 2005-2012 wskaźnik ten wzrósł o 2,3% w woj. lubelskim, o 7,1% w woj. podlaskim i prawie o 11% w woj. warmińsko-mazurskim.

Zasięg prowadzonej działalności gospodarczej jest zróżnicowany, ale stosunkowo największy udział mają podmioty funkcjonujące na rynku lokalnym. Większe firmy działają na ogół na rynku regionalnym i krajowym. Przeprowadzone badania wykazały, że przedsiębiorstwa działają na rynku od niedawna; przeciętny wiek badanych firm wyniósł około 11 lat. Największą grupę stanowią firmy, które działają dopiero od kilku lat.

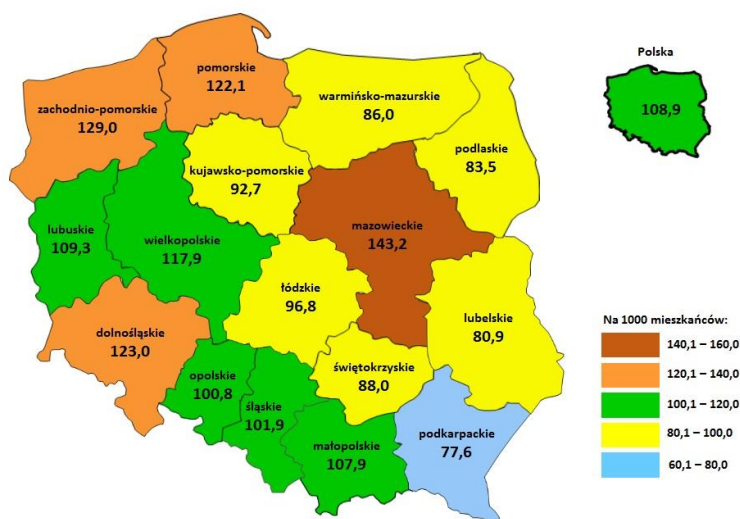
Wśród analizowanych przedsiębiorstw przeszło połowę stanowiły niezależne firmy pozarolnicze. Stosunkowo dużą grupę (około 25%) stanowiły gospodarstwa rolne z zarejestrowaną pozarolniczą działalnością gospodarczą. Pozostałe kategorie przedsiębiorstw (np. gospodarstwa rolne prowadzące usługi w zakresie agroturystyki do 5 pokoi, gospodarstwa rolne prowadzące przetwórstwo i sprzedaż produktów pochodzenia zwierzęcego o formie działalności marginalnej, przedsiębiorstwa partnerskie lub powiązane, grupy producenckie) są na ogół nieliczne.

Według danych Eurostatu w strukturze branżowej polskich przedsiębiorstw przeważają podmioty prowadzące działalność handlową (ok. 38%) i usługową (35%), a w dalszej kolejności działalność budowlaną (15%) i przemysłową (11%). W strukturze badanych przedsiębiorstw przeważają firmy usługowe i handlowe; stosunkowo duży udział mają też przedsiębiorstwa produkcyjne.

Otoczenie instytucjonalne przedsiębiorczości wiejskiej jest pojęciem odnoszącym się do szerokiego spektrum instytucji działających na rzecz przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Na ogół ujmuje się je jako podmioty wspomagające prowadzenie działalności gospodarczej na wsi, wśród których można wyróżnić: instytucje szkoleniowo-doradcze, informacyjne, finansowe, badawczo-rozwojowe i samorządowe. Szczególną rolę w rozwoju biznesu na wsi odgrywają instytucje szkoleniowo-doradcze (regionalne i lokalne agencje rozwoju regionalnego, inkubatory przedsiębiorczości, centra transferu technologii, izby gospodarcze, ośrodki doradztwa rolniczego). Instytucje te wspierają transfer wiedzy do sektora MŚP, podnoszą jakość kapitału ludzkiego, zwiększają zróżnicowanie działalności gospodarczej oraz przyczyniają się do rozwoju sektorów nierolniczych lub stymulują rozwój nowoczesnego rolnictwa.

Rys. 11. Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w 2015 roku

Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Olsztynie

Wśród instytucji otoczenia biznesu najlepiej znane wśród przedsiębiorców wiejskich są ośrodki doradztwa rolniczego. Jednak wiedza o instytucjach otoczenia biznesu nie oznacza korzystania z ich usług. Poziom współpracy przedsiębiorców z terenów wiejskich z instytucjami otoczenia biznesu należy ocenić, jako niski. Z wyjątkiem ODR-ów, z których usług korzysta ponad połowa firm, ze wsparcia innych instytucji otoczenia biznesu (poza ODR) korzysta przeciętnie, co 4-5 przedsiębiorca.

Niski poziom wykorzystania potencjału instytucji otoczenia biznesu przez przedsiębiorców potwierdza ich raczej niechętnie podejście do podnoszenia kwalifikacji zawodowych w sposób zorganizowany, tj. uczestnicząc w szkoleniach i innych formach doszkąłania. Co ważne, ze szkoleń korzystają w większym stopniu osoby planujące działalność gospodarczą, niż osoby w taką działalność już zaangażowane. Należy zatem koncentrować większą uwagę na szkoleniach, które pomogą przygotować kwalifikacje dla nowych przedsiębiorców, które wymagają specyficznego sposobu i formy kształcenia.

Przedsiębiorcy dobrze wykształceni mają największą świadomość potrzeby podnoszenia swoich kwalifikacji. Preferują jednak doszkąłanie we własnym zakresie. W zorganizowanych szkoleniach chętniej biorą udział przedsiębiorcy starsi. Natomiast na własną rękę doszkąłają się w większym stopniu przedsiębiorcy młodszy, wykorzystując przy tym przede wszystkim Internet. Oprócz Internetu ważnym źródłem informacji jest fachowa prasa i literatura, radio i telewizja oraz współpracownicy w firmie. Natomiast z firm doradczo-informacyjnych korzysta załedwie co trzeci przedsiębiorca (dla porównania z internetu korzysta 80% przedsiębiorców, z prasy i literatury oraz z wiedzy i doświadczenia współpracowników ponad 65% przedsiębiorców).

Przedsiębiorcy raczej niechętnie korzystają z usług finansowych. Blisko 60% przedsiębiorców stwierdziło, że nie korzysta z oferowanych usług finansowych i załedwie 22% pytaných korzystało z doradztwa finansowego. Podstawową przeszkodą jest brak kapitału własnego oraz obawy związane z możliwościami spłaty kredytu, wysokie oprocentowanie i skomplikowane procedury związane z uzyskaniem pomocy finansowej.

Wśród najważniejszych trudnośczy, na jakie napotykają przedsiębiorcy we współpracy z otoczeniem instytucjonalnym jest brak informacji o działalności instytucji i jej ofercie. Ważnym zadaniem w najbliższej perspektywie powinno być wzmocnienie promocji instytucji otoczenia biznesu. Istotnym jest przy tym sposób bezpośredniego dotarcia do przedsiębiorcy i przekonanie go o korzyśczech wynikających ze współpracy.

Zidentyfikowane na podstawie badań kwestionariuszowych czynniki rozwoju przedsiębiorczości na wsi w zakresie otoczenia instytucjonalnego można podsumować w postaci kilku wniosków i postulatów.

1. Przedsiębiorca działający na polskiej wsi wykorzystuje możliwości otoczenia instytucjonalnego w niedostatecznym stopniu. Przedsiębiorca we własnym zakresie wypełnia niektóre kompetencje otoczenia biznesu (np. indywidualne poszukiwania informacji, doszkąłanie się na własną rękę).
2. Podstawową barierą utrudniającą wykorzystanie wiedzy i doświadczenia instytucji otoczenia biznesu jest niedostateczna informacja o nich i ich ofercie.
3. Pod względem wykorzystania przez przedsiębiorców na wsi instytucji otoczenia biznesu występuje silna polaryzacja – dobrze rozpoznawalną i wykorzystywaną organizacją są ośrodki doradztwa rolniczego, potencjał innych organizacji jest niewykorzystany.
4. Przedsiębiorcy korzystający z usług instytucji otoczenia biznesu raczej wysoko oceniają ich przydatność, dlatego niski poziom wykorzystania tych usług należy wiązać bardziej z niedostateczną informacją, niż brakiem potrzeb.
5. Należy rozważyć możliwość skoncentrowania różnorodnych usług (doradczych, informacyjnych, szkoleniowych) w obrębie jednej instytucji, gdzie przedsiębiorca uzyska wielowymiarową pomoc i wsparcie.

6. Czynnikiem ograniczającym wykorzystanie usług instytucji otoczenia biznesu jest brak doświadczenia mikroprzedsiębiorców w tym zakresie.
7. Większe przedsiębiorstwa, których zasięg terytorialny działalności produkcyjnej, usługowej lub handlowej jest szerszy wykorzystują w większym stopniu instytucje o regionalnym i krajowym zasięgu (np. PARP, RARP, SSE).
8. Istotnym czynnikiem rozwoju najmniejszych przedsiębiorstw w zakresie otoczenia instytucjonalnego jest ułatwienie i upowszechnienie dostępu do usług. Dużą rolę mogą w tym odegrać e-usługi.
9. Szkoleniem są zainteresowani przede wszystkim przedsiębiorcy rozpoczynający swoją działalność. Prawdopodobnie rodzaj szkolenia stymuluje ich do podjęcia odpowiedniego rodzaju działalności. W związku z tym istnieje możliwość kreowania tych działalności, które są najbardziej pożądane dla rozwoju lokalnego.
10. Poważną barierą utrudniającą współpracę mikroprzedsiębiorstw z instytucjami otoczenia biznesu są skomplikowane procedury biurokratyczne, które nie tylko utrudniają, ale także zniechęcają do sięgania po ofertę organizacji wspierających.

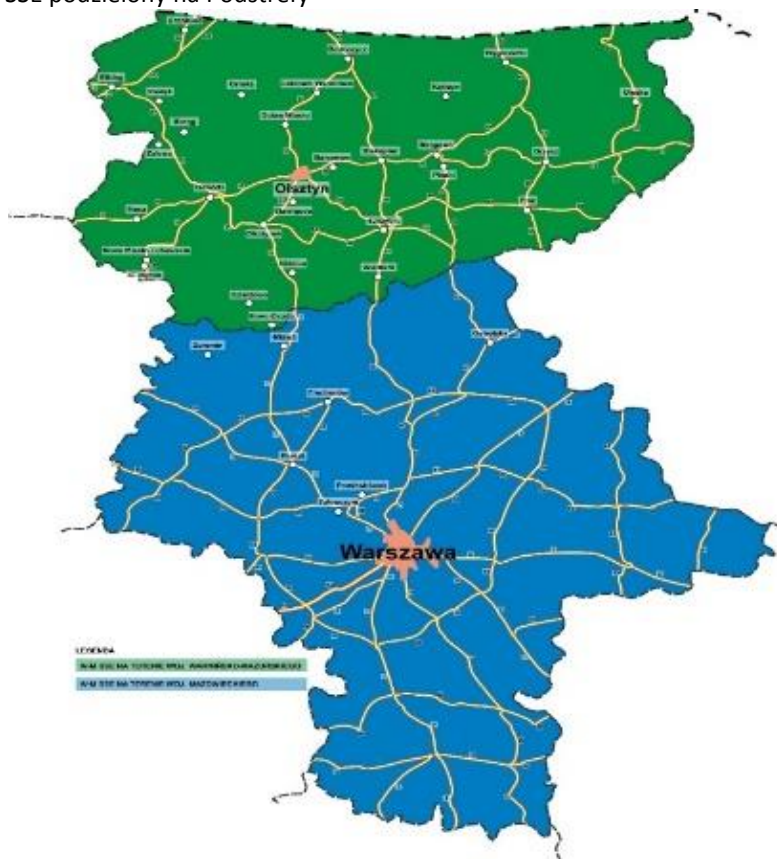
Obszary inwestycyjne

W województwie warmińsko-mazurskim działa Warmińsko-Mazurska Specjalna Strefa Ekonomiczna W-M SSE (SSE²⁷) na obszarze 1364,7 ha gruntów przeznaczonych pod inwestycje gospodarcze. Obok dobrego uzbrojenia, korzystnego położenia, możliwości szerokiego wyboru nieruchomości główną zachętą do inwestowania na tych terenach jest pomoc publiczna udzielana inwestorom. Strefą zarządza W-M SSE S.A., której udziałowcami są samorządy i Skarb Państwa, a kadrę stanowią doświadczeni pracownicy. Bank Gospodarstwa Krajowego jest Partnerem Strategicznym W-M SSE S.A. Obecnie granice W-M SSE zlokalizowane są w 37 podstrefach – Barczewo, Bartoszyce, Biskupiec, Braniewo, Ciechanów, Dobrze Miasto, Działdowo, Elbląg, Iława, Iłowo Osada, Kętrzyn, Kurzętnik, Lidzbark Warmiński, Mława, Morąg, Mrągowo, Nidzica, Nowe Miasto Lubawskie, Olecko, Orneta, Orzysz, Ostrołęka, Ostróda, Olsztyn, Olsztynek, Pasłęk, Piecki, Pisz, Płońsk, Pomiechówek, Stawiguda, Szczytno, Węgorzewo, Wielbark, Zakroczym, Zalewo, Żuromin (Rys. 12). W chwili obecnej przepisy prawa stanowią, że W-M SSE działa do 31.12.2026 r. Wśród firm, które prowadzą działalność na naszym terenie dwie największe to – Michelin Polska S.A. i LG Electronics Mława Sp. z o.o.

---

²⁷ SSE - Specjalne strefy ekonomiczne to obszary na których produkcja oraz wybrane usługi mogą być prowadzone na preferencyjnych zasadach. Celem działalności SSE jest wspieranie rozwoju gospodarczego regionu. Obecnie działa w Polsce 14 SSE. Całkowity limit powierzchni wszystkich SSE – 20 000 ha. Pierwotnie Warmińsko-Mazurska Specjalna Strefa Ekonomiczna została ustanowiona na okres 20 lat Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 9 września 1997 r. w sprawie ustanowienia warmińsko-mazurskiej specjalnej strefy ekonomicznej.

Rys.12. Teren W-M SSE podzielony na Podstrefy

Źródło: www.wmsse.com.pl

Otoczenie regulacyjne

Państwo ma istotny wpływ na rozwój przedsiębiorczości wiejskiej poprzez oferowane programy wsparcia współfinansowane ze środków Unii Europejskiej oraz jakość stanowionego prawa. W tych ramach działają samorządy lokalne oraz jednostki informacyjno-doradcze na terenach wiejskich. Jednakże należy stwierdzić, że podstawowe otoczenie regulacyjne przedsiębiorczości na terenach wiejskich nie różni się zasadniczo od otoczenia regulacyjnego przedsiębiorstw funkcjonujących w przestrzeni miejskiej. Funkcjonowanie wszystkich przedsiębiorstw reguluje w Polsce ustawa z dnia 02.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U z 2013, poz. 672), wg której „działalnością gospodarczą jest zarobkowa działalność wytwórcza, budowlana, handlowa, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodowa, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły”. Chociaż podstawowe przepisy prawne regulujące przedsiębiorczość są wspólne dla wszystkich firm w naszym kraju przedsiębiorczość wiejska posiada pewne przywileje, które z tytułu trudniejszych warunków funkcjonowania (ograniczony dostęp do infrastruktury i rynków zbytu) mają za zadanie wspierać jej rozwój. W wielu dziedzinach gospodarki brak jest jednak stabilnych regulacji prawnych co w zdecydowany sposób utrudnia firmom budowanie długookresowych strategii działania.

Wśród najbardziej uciążliwych dla przedsiębiorców istniejących uregulowań prawnych wskazywano szczególnie na: brak spójności przepisów oraz ich nadmiar, istniejące zapisy nie są dostosowane do funkcjonowania małych przedsiębiorstw na wsi, częste zmiany legislacyjne utrudniające funkcjonowanie małych podmiotów, okres realizacji niektórych przedsięwzięć jest znacznie wydłużony z powodu istniejących uwarunkowań regulacyjnych, duże utrudnienia w obowiązującym prawie wymuszają konieczność wsparcia ze strony firm zewnętrznych, co znacznie podraża koszty funkcjonowania przedsiębiorstwa oraz często urzędnicy skupiają się wyłącznie na formalnościach i nie oferują kompleksowej obsługi interesantów w ramach tzw. „jednego okienka”.

W opinii przedsiębiorców cztery szczegółowe i najbardziej uciążliwe uregulowania prawne w prowadzeniu firmy to: system podatkowy, dochodzenie należności kontraktowych, uzyskiwanie licencji i pozwoleń oraz pozyskiwanie kapitału; z kolei najłatwiejsze w prowadzeniu działalności jest zakładanie firm oraz zatrudnianie pracowników.

Osoby z wykształceniem wyższym oceniają większość uregulowań prawnych jako łatwiejsze i mniej skomplikowane w relacji do osób z wykształceniem średnim i zawodowym. Potwierdza to powszechną tezę, że posiadanie wykształcenia wyższego ułatwia prowadzenie działalności gospodarczej i umożliwia lepsze dostosowywanie się do zmian na rynku pracy oraz w obrębie obowiązującego instrumentarium prawnego.

Respondenci dodatkowo wskazywali bardzo szczegółową listę uwarunkowań prawnych wpływających w sposób bezpośredni na funkcjonowanie podmiotów gospodarczych. Szczegółowe rozeznanie wszystkich tych zagadnień wymaga posiadania dobrych kwalifikacji, a jak podkreślało większość rozmówców, poziom kapitału ludzkiego w większości przypadków na obszarach wiejskich jest niższy niż przeciętnie w kraju, stąd też należy dążyć do pewnych uproszczeń dla niewielkich podmiotów.

Zdecydowana większość przedsiębiorców chciałaby uproszczenia tych samych uregulowań prawnych, które uważa za istotne w prowadzeniu własnej firmy: systemu podatkowego pozyskiwania kapitału, zatrudniania pracowników i uzyskiwania licencji. Przedsiębiorcy mają w miarę zunifikowaną opinię w zakresie niezbędnych zmian w systemie prawnym – większość wskazuje na elementy, które dotyczą ich w codziennym prowadzeniu działalności gospodarczej.

Większość respondentów uważa, że obowiązujące uregulowania prawne nie faworyzują ani nie dyskryminują wyraźnie przedsiębiorców wiejskich. Około połowa respondentów powiedziała, że nie ma żadnych konkretnych uregulowań prawnych, które w jakikolwiek sposób wspomagałyby rozwój przedsiębiorczości akurat na obszarach wiejskich. A te które są, mają wyłącznie wymiar finansowy.

Brakuje wśród nich jakichkolwiek przepisów legislacyjnych, które w sposób pozafinansowy – przede wszystkim organizacyjny, logistyczny i sprawozdawczy – dawałyby jakiegokolwiek ułatwienie przedsiębiorcom wiejskim.

Czynniki rozwoju przedsiębiorczości na wsi w zakresie otoczenia regulacyjnego można przedstawić w postaci kilku wniosków i postulatów.

1. Istniejące uregulowania w równym stopniu dotyczą dużych zakładów produkcyjnych, jak i mikro i małych przedsiębiorstw oraz tych zlokalizowanych w dużych aglomeracjach miejskich, jak i na wsi. Należy podkreślić, iż właśnie ten element był najbardziej kontestowany w wypowiedziach respondentów – niewspółmierności obowiązujących przepisów do skali i zakresu działalności większości mikro i małych podmiotów gospodarczych na wsi. W firmie jednoosobowej właściciel musi być zaznajomiony z większością przepisów, którymi w większych podmiotach zajmują się wyspecjalizowane komórki organizacyjne.
2. Dwa podstawowe uregulowania prawne – z jednej strony najważniejsze w prowadzeniu działalności gospodarczej, a z drugiej sprawiające najwięcej trudności – to system podatkowy i pozyskiwanie kapitału zewnętrznego.
3. Nie tylko konkretne regulacje prawne są istotne dla przedsiębiorców, ale za szczególnie uciążliwe uznano mnogość szczegółowych uwarunkowań prawnych oraz dużą liczbę instytucji tworzących prawo i mających wpływ na funkcjonowanie podmiotów gospodarczych.
4. Wskazywano na niedostatek uregulowań prawnych, które w jakikolwiek sposób wspomagałyby rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Jeśli można wskazać na jakieś, to mają one wyłącznie wymiar finansowy. Brakuje wśród nich jakichkolwiek przepisów legislacyjnych, które w sposób pozafinansowy – przede wszystkim organizacyjno-logistyczno-sprawozdawczy – dawałyby jakiegokolwiek ułatwienie przedsiębiorcom wiejskim.

5. Uproszczeń legislacyjnych w zakresie uregulowań pozafinansowych w największym stopniu chcieliby sami przedsiębiorcy. Zdecydowana większość z nich wskazała, że chciałaby zmian w zakresie systemu podatkowego, pozyskiwania kapitału, zatrudniania pracowników i uzyskiwania licencji.

Wsparcie finansowe

Wszystkie podmioty gospodarcze, niezależnie od wielkości, fazy rozwoju, rodzaju prowadzonej działalności, oraz miejsca jej prowadzenia (wieś, miasto) potrzebują finansowania. Sektor MŚP ma znaczący udział w tworzeniu PKB (przedsiębiorstwa małe i średnie generują 47,3% jego wartości, w tym najmniejsze firmy 29,4%) i jest powszechnie uznawany za element napędzający gospodarkę. Mimo to, małe i średnie firmy mają trudności w pozyskiwaniu kapitału, który wspomagałby ich rozwój. Dostępność finansowania jest uzależniona od wielu czynników, m.in. formy organizacyjno-prawnej przedsiębiorstwa, jego sytuacji finansowej, etapu rozwoju, warunków makroekonomicznych, przewidywanych trendów w danej branży i kondycji rynku finansowego.

Źródła finansowania działalności gospodarczej przedsiębiorstw generalnie możemy podzielić na kapitały własne i obce. Kapitały własne to środki pochodzące z prywatnych oszczędności właściciela firmy, wkładów wspólników, prywatnych pożyczek oraz wypracowanych zysków przedsiębiorstwa. Mają one tę zaletę, że w większości finansują działalność firmy w długim terminie, nie mają ograniczeń co do przeznaczenia i zwiększają zdolność przedsiębiorstwa do zaciągania zobowiązań. Kapitały obce ze względu na źródła finansowania stanowią: kredyty bankowe, leasing, pożyczki, fundusze „venture capital” oraz dotacje bezzwrotne ze środków publicznych i unijnych. Małe i średnie firmy finansują swoją działalność przede wszystkim ze środków własnych. Jako główną przyczynę tego stanu rzeczy przedsiębiorcy wskazują: brak takiej potrzeby oraz obawę przed zaciąganiem długu w warunkach spowolnienia gospodarczego, z jednoczesną świadomością wolniejszego tempa rozwoju. Problem stanowi również brak wkładu własnego i odpowiednich zabezpieczeń. Możliwości kapitałowe instytucji finansowych są wystarczające, a wachlarz instrumentów finansowania zwrotnego dosyć szeroki. Jednak przedsiębiorcy jeżeli już wykorzystują dofinansowanie zewnętrzne, to przede wszystkim jest to kredyt i leasing – uznawane za najłatwiej dostępne.

Ogólna sytuacja uległa pewnej zmianie po wstąpieniu Polski do struktur Unii Europejskiej – liczba możliwości ubiegania się o wsparcie zewnętrzne oraz liczba instytucji oferujących zewnętrzne środki na rozwój znacznie wzrosły w ostatniej dekadzie. Wyniki własnych badań ankietowych wskazują, że prawie 70% przedsiębiorców podkreśliło, że korzystało lub korzysta ze wsparcia udzielanego przez różnego rodzaju inicjatywy powiązane z środkami unijnymi. Im młodszy właściciel, tym wyższy stopień wykorzystania wsparcia zewnętrznego. Powiązane jest to z takimi elementami, jak z jednej strony większa inicjatywa osób młodszych, a z drugiej większa liczba działań przeznaczona jest dla osób młodszych, rozpoczynających dopiero działalność gospodarczą.

Dla niezależnych przedsiębiorstw pozarolniczych w 60% źródłem finansowania są środki pozyskiwane z aktualnie funkcjonujących Regionalnych Programów Operacyjnych lub PO Kapitał Ludzki. Natomiast dla gospodarstw rolnych z dodatkową, różnorodną działalnością pozarolniczą fundusze z tych źródeł wskazywane były jedynie w 15% przypadków – zdecydowanie dominowały dotacje pozyskiwane z Programów Rolnych (wcześniej SAPARD i SPO Rolny oraz PROW 2007-2013, a współcześnie PROW 2014-2030). Dane te jednoznacznie wskazują, że przedsiębiorcy-rolnicy nastawiają się prawie wyłącznie na poszukiwanie możliwości wsparcia z PROW, gdyż prawdopodobnie lepiej rozumieją mechanizm funkcjonowania tego Programu, korzystając z jego różnych działań również w prowadzonej działalności rolniczej. Podczas gdy właściele podmiotów pozarolniczych są bardziej otwarci na poszukiwanie różnorodnych źródeł dofinansowania swojej działalności i dla których środki z Programów Rolnych stanowią jedną z możliwych alternatyw.

Ponad 90% przedsiębiorców korzystających dotychczas ze wsparcia zewnętrznego, ze środków unijnych ocenia korzystnie oraz bardzo korzystnie wpływ tych funduszy na rozwój swojego przedsiębiorstwa. Zatem pomimo zgłaszanych problemów z różnorodnymi niedogodnościami

w aplikowaniu o fundusze zewnętrzne, przedsiębiorcy w ostatecznej ocenie dostrzegają niewątpliwe zalety otrzymanego wsparcia zewnętrznego.

Zdecydowanie najważniejszą przeszkodą utrudniającą skuteczne ubieganie się o wsparcie zewnętrzne w opinii przedsiębiorców jest biurokracja. Ponadto przedsiębiorcy wskazywali na szereg barier ściśle powiązanych z funkcjonowaniem instytucji przydzielających dotacje, obowiązującymi regulacjami prawnymi i regulaminowymi oraz zagadnieniami finansowymi. Z kolei przedstawiciele instytucji otoczenia biznesu oprócz wspomnianych już utrudnień biurokratycznych wskazali na następujący zestaw przeszkód: uregulowania prawne, niewystarczające zabezpieczenie finansowe posiadane przez przedsiębiorców, bariery mentalne i brak wiedzy posiadanej przez przedsiębiorców oraz otoczenie zewnętrzne w postaci słabej infrastruktury technicznej i powiązanej z instytucjami otoczenia biznesu. Przedstawiciele instytucji otoczenia biznesu zwrócili większą uwagę na przeszkody tkwiące w samych przedsiębiorstwach i ich właścicielach (kapitał, mentalność, wiedza), a z kolei przedsiębiorcy główne przeszkody w sprawnym pozyskiwaniu wsparcia zewnętrznego widzą praktycznie wyłącznie w sposobie funkcjonowania różnorodnych urzędów i instytucji.

Czynniki rozwoju przedsiębiorczości na wsi w zakresie wsparcia finansowego można podsumować w postaci kilku wniosków i postulatów.

1. Istotną barierą w rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej jest oparcie dużej liczby działań pomocowych na zasadzie refinansowania inwestycji. Wymaga to posiadania wysokiego wkładu finansowego w początkowych fazach inwestycji, a to – jak podkreślali wszyscy – jest największą słabością przedsiębiorców wiejskich. Większość z nich nie posiada takich środków, a dostępność do mikropożyczek i funduszy pożyczkowych nie na każdym obszarze jest wystarczająca.
2. Zarówno sami przedsiębiorcy, jak również przedstawiciele instytucji otoczenia biznesu podkreślali, że środki finansowe z różnych programów zostały dobrze ulokowane.
3. Ponad 90% przedsiębiorców korzystających dotychczas ze wsparcia zewnętrznego z środków unijnych ocenia korzystnie oraz bardzo korzystnie wpływ tych funduszy na rozwój swojego przedsiębiorstwa.
4. Zdecydowanie najważniejszą przeszkodą utrudniającą skuteczne i nieskomplikowane ubieganie się o wsparcie zewnętrzne oraz dalszy rozwój przedsiębiorczości wiejskiej jest biurokracja.
5. Ogólna ocena wsparcia finansowego ze środków zewnętrznych była bardzo spójna w wypowiedziach przedsiębiorców oraz przedstawicieli instytucji otoczenia biznesu. Jednakże ich opinia różniła się w zakresie aktywności, wiedzy, umiejętności i zaangażowania samych przedsiębiorców. Według pierwszej grupy główne przeszkody w sprawnym pozyskiwaniu wsparcia zewnętrznego są umiejscowione praktycznie wyłącznie w sposobie funkcjonowania różnorodnych urzędów i instytucji, podczas gdy według drugiej grupy przeszkody tkwią w samych przedsiębiorstwach i ich właścicielach (kapitał, mentalność, wiedza).

Konkurencyjność przedsiębiorstw

Konkurencyjność przedsiębiorstw wiejskich obniża już sam fakt lokalizacji determinującej brak korzyści aglomeracji. Bariera ta w warunkach niskiego poziomu rozwoju infrastruktury technicznej odgrywa szczególnie dużą rolę. Z drugiej strony, konkurencyjność przedsiębiorstw wiejskich poprawiają niższe koszty zatrudnienia w stosunku do aglomeracji dużych miast, co jest związane z uwarunkowaniami rynku pracy. Poprawy sytuacji upatruje się w poprawie dostępności szybkiego internetu na obszarach wiejskich. Należy jednak zauważyć, że wyżej wymienione czynniki i bariery odgrywają duże znaczenie w przypadku branż, w których przedsiębiorstwa wiejskie konkurują przynajmniej na rynku regionalnym. Tymczasem na obszarach wiejskich dominują mikroprzedsiębiorstwa o tradycyjnym profilu działalności, których zasięg działalności jest zdecydowanie mniejszy.

Na konkurencyjność przedsiębiorstw istotnie wpływa także poziom wiedzy i kwalifikacji kadry oraz aktywność w zakresie promocji firmy. Jednak specyfika struktury branżowej i wielkościowej przedsiębiorstw wiejskich powoduje, że wykwalifikowana kadra emigruje z obszarów wiejskich i poszukuje pracy zgodnej z aspiracjami na większych rynkach. Ponadto, w przypadku stanowisk nie

wymagających specjalistycznej wiedzy, bardziej uzasadnione jest zatrudnianie osób wykazujących przede wszystkim umiejętności praktyczne, doświadczenie i pracowitość, niż legitymujących się przede wszystkim wysokim wykształceniem formalnym. Mała skala działalności sprawia także małą aktywność w zakresie promocji firmy. Aktywność ta wzrasta bowiem wyraźnie w przypadku firm małych i średnich. Zwraca się także uwagę na fakt, że kryterium ceny w zamówieniach publicznych oraz preferencyjne traktowanie nowych przedsiębiorców w praktyce zdecydowanie obniża konkurencyjność firm, które opierają swoją działalność na jakości oferowanych usług i towarów oraz na ugruntowanej wiarygodnej marce.

Według ankietowanych przedsiębiorców największe znaczenie dla konkurencyjności przedsiębiorstw wiejskich mają obciążenia podatkowe wpływające bezpośrednio na cenę oferowanych towarów i usług. Do innych najważniejszych czynników konkurencyjności należą: wzrost popytu, stabilność przepisów, zewnętrzne źródła finansowania i zmniejszenie kosztów produkcji.

Zidentyfikowane czynniki rozwoju przedsiębiorczości na wsi w zakresie konkurencyjności przedsiębiorstw można podsumować w postaci kilku wniosków i postulatów.

1. Konkurencja jest odbierana przez przedsiębiorcę wiejskiego jako zagrożenie funkcjonowania, a nie stymulator rozwoju lokalnej gospodarki.
2. Lokalizacja przedsiębiorstwa na terenie rzadziej zaludnionym, o słabszym wyposażeniu w infrastrukturę techniczną, zmniejsza jego konkurencyjność w związku z mniejszą dostępnością potencjalnych kooperantów, instytucji otoczenia biznesu oraz rynku zbytu.
3. Obserwowana dynamiczna poprawa dostępności szybkiego Internetu na obszarach wiejskich i stały wzrost zakresu usług możliwych do zrealizowania za pomocą tego medium są dużą szansą na zniwelowanie wpływu niekorzystnej lokalizacji przedsiębiorstw wiejskich.
4. Przewagą konkurencyjną przedsiębiorców wiejskich nie jest formalne wykształcenie kadry, ale niższy koszt jej zatrudnienia. Statystyczny przedsiębiorca wiejski, pomimo dużych potencjalnych możliwości wykorzystania internetu, nie jest aktywny w zakresie promocji własnej formy. Promocja przedsiębiorstw o małym zasięgu działalności opiera się na sprawdzonej renomie i nieformalnym międzysąsiedzkim przepływie informacji.
6. Wg wiejskiego przedsiębiorcy wiele różnorodnych czynników ma duży wpływ na konkurencyjność przedsiębiorstwa, ale największe znaczenie przypisuje się systemowi podatkowemu, który jest skomplikowany i sprzyja większym firmom z udziałem kapitału zagranicznego.
7. Regulacje prawne oraz wsparcie dla nowych przedsiębiorców zaburzają konkurencję, gdyż promują firmy bez doświadczenia oraz działania prowadzące do obniżania jakości na rzecz redukcji kosztów.

Współpraca przedsiębiorstw

W przypadku przedsiębiorczości wiejskiej nastawionej na obsługę zapotrzebowania rynku lokalnego, najczęściej możemy mówić o kooperacji bezumownej. Na stopień współpracy przedsiębiorstw wpływają przede wszystkim dwa czynniki. W pierwszej kolejności jest to znaczenie lokalizacji i możliwej do osiągnięcia gęstości kontaktów, a w drugiej kolejności kapitał społeczny. Zwłaszcza pierwszy z wymienionych głównych czynników współpracy stanowi poważną barierę w przypadku obszarów wiejskich, gdzie gęstość przedsiębiorstw zainteresowanych współpracą jest niższa, a zdecydowana większość instytucji otoczenia biznesu, w szczególności instytucji naukowo-badawczych, zlokalizowanych jest w miastach.

W kontekście znaczenia kapitału społecznego, aktywność społeczności lokalnych jest uważana współcześnie za jeden z głównych czynników wspierających rozwój gospodarczy. W przypadku obszarów wiejskich silne więzi społeczne pozytywnie oddziałują na wzrost kapitału społecznego i współpracę, która w tym przypadku ma jednak najczęściej charakter nieformalny. Współpracę zazwyczaj formalizują jedynie te firmy, które dzięki temu mogą uzyskać pewne preferencyjne traktowanie na rynku czy w dostępie do finansowania zewnętrznego.

Współpracy nie sprzyja ponadto struktura branżowa i wielkościowa przedsiębiorstw wiejskich. Większość z nich prowadzi drobnoskalową działalność w handlu i podstawowych usługach. Zdecydowana większość z tych przedsiębiorców skupia swoją uwagę na konkurencji, a współpracę ogranicza do kontaktów z firmami zaopatrującymi dane przedsiębiorstwo w środki produkcji oraz z odbiorcami produktów.

Najczęstszą przyczyną braku lub trudności we współpracy przedsiębiorstw i jednostek badawczych jest brak zauważania takiej potrzeby przez przedsiębiorcę.

Często przedsiębiorcy zwracali również uwagę na niedostateczną informację na temat jednostek naukowo-badawczych i ich oferty oraz brak doświadczenia w zakresie współpracy z nimi.

Zdecydowana większość przedsiębiorców deklaruje współpracę z innymi przedsiębiorstwami z danej branży. Jest to jednak najczęściej współpraca nieformalna. Formalną współpracę nawiązują głównie firmy z tych branż, w których odpowiednie regulacje powodują uprzywilejowaną pozycję na rynku różnorodnych form kooperacji. Ma to najczęściej miejsce w przypadku przetwórstwa rolno-spożywczego. Przypuszczenie o różnym postrzeganiu współpracy nieformalnej przez różne instytucje i przez samych przedsiębiorców potwierdza fakt, iż ocena poziomu współpracy przedsiębiorstw z punktu widzenia instytucji wspierających rozwój przedsiębiorczości na wsi oraz ze strony samych przedsiębiorców i jest wyraźnie różna.

Brak potrzeby współpracy najrzadziej był przyczyną braku współpracy wśród przedsiębiorców z branż produkcyjnych, co wynika z potrzeby specjalizacji i wzajemnej kooperacji podmiotów z tej branży.

Wnioski:

1. Problematyka poziomu współpracy przedsiębiorstw jest szczególnie istotna dla rozwoju obszarów wiejskich, gdyż dominują tutaj mikroprzedsiębiorstwa działające w skali lokalnej i mające bardzo słabą pozycję na rynku międzynarodowym, ogólnokrajowym czy nawet regionalnym. W przypadku takich przedsiębiorstw katalizatorem rozwoju może stać się wkroczenie na te rynki dzięki wzmocnieniu pozycji poprzez różne formy współpracy.
2. W kontekście dominacji tradycyjnych branż działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, w których poziom specjalizacji podmiotów jest zazwyczaj niski, silna konkurencja na rynku lokalnym zniechęca przedsiębiorców do współpracy.
3. Wśród przedsiębiorców wiejskich współpraca jest dosyć powszechna, ale zdecydowanie dominuje współpraca bezumowna, niesformalizowana, często oparta na różnego rodzaju więzach społecznych.
4. Współpracy przedsiębiorców wiejskich nie sprzyja mała gęstość podmiotów z danej branży, słaba dostępność instytucji otoczenia biznesu oraz niski stopień specjalizacji większości przedsiębiorstw.
5. Wymogi regulacyjne niekiedy wymuszają formalizację współpracy przedsiębiorców, zwłaszcza w ramach przetwórstwa rolno-spożywczego. Nie musi to jednak dla nich oznaczać zwiększenia poziomu współpracy rzeczywistej, a jedynie poprawę pozycji na rynku.
6. O niskim poziomie współpracy przedsiębiorstw wiejskich z ośrodkami badawczo-rozwojowymi decyduje niski udział przedsiębiorstw o działalności wiedzochłonnej, niski stopień świadomości przedsiębiorców o potrzebie i potencjalnych korzyściach takiej współpracy, a także słabość akcji informacyjnej ze strony samych ośrodków badawczo-rozwojowych.
7. Największą świadomość potrzeby współpracy przedsiębiorstw mieli przedsiębiorcy z branż produkcyjnych, gdzie kluczową rolę dla niewielkich podmiotów odgrywa obecnie specjalizacja podmiotów i tworzenie klastrów. Tych ostatnich na terenie województwa warmińsko-mazurskiego powstało i funkcjonuje 13 (Tab.4.)

Tab. 4. Klasy województwa warmińsko-mazurskiego

Koordinator	Nazwa Klasy	Siedziba	Kontakt
Katedra Mleczarstwa i Zarządzania Jakością UWM	Klaster Mleczarski	Olsztyn	bost@uwm.edu.pl
Polskie Zrzeszenie Producentów Bydła Mięsnego	Klaster Wołowiny	Warszawa	andrzej.pazdzior@pzbpm.pl
Stowarzyszenie Regionalnych Browarów Polskich	Stowarzyszenie Regionalnych Browarów Polskich	Olsztyn	info@browaryregionalne.pl
Stowarzyszenie "Klaster Mebel Elbląg"	Klaster Mebel Elbląg	Elbląg	biuro@klastermebel.pl
Instytut Maszyn Przepływowych	Bałtycki Klaster Ekoenergetyczny	Gdańsk	mpatoleta@imp.gda.pl
Warmińsko – Mazurskie Stowarzyszenie RAZEM CIEPLEJ	Razem Ciepłej	Olsztyn	biuro@razemcieplej.pl
Biuro Klasy Mazurskie Okna	Mazurskie Okna	Olsztyn	klaster@izbarzem.olsztyn.pl
Stowarzyszenie ICT Amber Klaster Teleinformatyczny	ICT-Amber	Elbląg	amber@ictamber.pl
Przedsiębiorstwo Społeczne - Garncarska Wioska Sp. z o.o.	Wioska Garncarska	Nidzica	garncarskawioska@nida.pl
Stowarzyszenie Klaster Biznesu Kultury "BizArt"	Klaster Biznesu Kultury "BizArt"	Elbląg	info@klasterbizart.pl
Zachodniomazurska Lokalna Organizacja Turystyczna	Klaster Turystyczny Mazury Zachodnie	Ostróda	biuro@mazury-zachodnie.pl
Fundacja Pro Sanatio	Klaster Uzdrowisko Gołdap	Gołdap	fundacja@prosanatio.pl
Stowarzyszenie Elbląski Klaster Turystyczny	Elbląski Klaster Turystyczny	Elbląg	kontakt@elblaskaturystyka.pl

Źródło: Opracowanie WMODR na podstawie danych RSI Warmia-Mazury 2010-2020

3.2.3 Spójność społeczna obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Postawy prospołeczne w środowisku wiejskim charakteryzują się szczególną złożonością. U podstaw kultury wiejskiej tkwią tradycyjne cechy kultury chłopskiej. W jej ramach mieści się zarówno współdziałanie, jak i zachowania nacechowane nieprzyjazną konkurencyjnością.

Współdziałanie występuje np. w formie pomocy sąsiedzkiej w okresie nasilonych prac w gospodarstwie, w obronie wspólnego interesu. Jednocześnie silne poczucie własności, zwłaszcza w stosunku do ziemi, odrębności interesu własnej rodziny znalazły swoje odbicie np. w literaturze pięknej

Generalną tendencją po roku 1989, jak wykazują badania, pozostaje jednak wzrost postaw i zachowań prospołecznych. Potwierdzają to m.in. porównawcze badania Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS), z których wynika, że coraz więcej dorosłych Polaków zasługuje a miano społeczników, przybywa osób o poglądach prospołecznych i umacnia się poczucie sprawstwa obywatelskiego. Co ważne, w na ogół biernym społeczeństwie polskim od kilku lat występują enklawy aktywności. Daje się wyróżnić dziedziny życia społecznego, w których Polacy najchętniej przejawiają inicjatywę, poświęcając im swój wolny czas, aczkolwiek aktywność społeczna jest zróżnicowana, co oznacza zarówno to, że niektóre grupy społeczne intensywniej angażują się w działalność na rzecz jak i że zaangażowanie prospołeczne jest silniejsze w pewnych rejonach kraju.

Najczęściej badana jest aktywność społeczna w wymiarze: obywatelskim, prospołecznym i kooperacyjnym. Do jej wyznaczników należą: działalność obywatelska, wolontariat, filantropia, przedsiębiorczość społeczna, programy zwiększenia partycypacji, edukacja obywatelska, ruch samopomocowy i sektor organizacji pozarządowych.

Aktywność społeczna na wsi wymyka się jednak definicjom i statystykom powszechnie przyjętym. Te pierwsze nie pasują do realiów wiejskich społeczności, te drugie pokazują niepełny obraz tego, co się w nich dzieje.

Według statystyk, organizacje pozarządowych rozumianych jako fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne w sektorze prywatnym, jest na wsi w sumie ok. 40 tys. (wg BDL 2012). Statystycznie ujmując, funkcjonuje tam o ok. 1/3 mniej organizacji pozarządowych niż w miastach. Jednak na wsi mieszka 40% ludności kraju, a więc w stosunku do liczby ludności organizacji takich jest więcej na wsi niż w mieście. Ponadto statystyki nie pokazują np. doraźnie zawiązywanych komitetów społecznych czy kół gospodyń wiejskich.

Niezwykle istotną instytucją wiejskiego życia społecznego województwa jest ochotnicza straż pożarna. Znaczna część aktywności społecznej mieszkańców koncentruje się też wokół parafii.

Specyficzny rodzaj relacji wspólnot wiejskich, w pewnym sensie pozbawiony anonimowości, powoduje, że to samorząd gminny pełni bardzo często funkcję kreatora lokalnej aktywności społecznej. Władze gminne, radni, a często kierownicy i pracownicy urzędu lub instytucji publicznej (ośrodka pomocy społecznej, biblioteki, lokalnego ośrodka turystycznego itp.) są inicjatorami przedsięwzięć, które określane są jako pozarządowe.

Przy podejmowaniu inicjatyw lokalnych, inna niż w mieście jest też rola samorządu mieszkańców skupionego wokół sołectwa. Rady sołeckie – choć nieposiadające osobowości prawnej i mocy decyzyjnej – również często pełnią funkcję organizacji pozarządowych, integrujących mieszkańców poszczególnych miejscowości. Podobnie sołtys (tak jak rady sołeckie wybierany w powszechnych wyborach), choć pełni zaledwie funkcję jednostki pomocniczej samorządu gminy, w wielu miejscowościach traktowany jest jako rzeczywisty lider i organizator życia wspólnoty. Sołectwa są

jednostkami o najsilniejszych więzach łączących mieszkańców i reprezentują określoną wspólnotę interesów, wynikającą z najbliższego sąsiedztwa. Interesy te – ze względu na swoją skalę – w większości przypadków są możliwe do zaspokojenia na poziomie niższym niż poziom gminy.

Aktywność społeczna mieszkańców wsi jest różnie oceniana w zależności od tego, jak jest definiowana, na jakiej podstawie empirycznej osadzona i w jakiej skali dokonuje się tej oceny. Można wyróżnić trzy podejścia czy poziomy analiz aktywności społecznej, służące nieco innym celom. Określa je jako:

- przestrzenno-statystyczny (bazujący na porównywaniu wielu jednostek przestrzennych pod względem przyjętych wskaźników empirycznych, ilościowych),
- sondażowy (oparty na ilościowych badaniach ankietowych obejmujących próby mieszkańców z dużych obszarów),
- monograficzny (polegający na szczegółowym rozpoznaniu konkretnych społeczności poprzez ilościowo-jakościowe lub jakościowe badania terenowe).

Aby uchwycić wielowymiarowość poszukiwanej cechy, należy uwzględnić trzy aspekty aktywności społecznej, mierzące (relatywnie) zdolność mieszkańców do współdziałania w interesie społecznym. Są to:

1. Aktywność obywatelska (postawa obywatelska). W tym celu wykorzystano dwie informacje na temat frekwencji wyborczej społeczności lokalnej: w wyborach samorządowych na stanowisko wójta/burmistrza oraz w wyborach prezydenckich. Obie zmienne prezentują wyniki wyborów powszechnych z 2010 roku
2. Aktywność społeczna rozumiana w kontekście społeczeństwa obywatelskiego mobilizującego się do realizacji wspólnego celu (aktywnych obywateli i tworzonych przez nich instytucji *non profit*). Formalnymi strukturami działania obywateli są najczęściej organizacje pozarządowe (NGO). Informacje o organizacjach pozarządowych w Polsce przekazuje się GUS. Należy przy tym zastrzec, że udostępniane dane obarczone są pewnymi ułomnościami. Podobnie jak w przypadku liczby przedsiębiorstw wg systemu REGON, tak i dla organizacji pozarządowych, które są już zarejestrowane, nie istnieje dyscyplina informacyjna w momencie, kiedy przestają być aktywne bądź zawieszają swoją działalność. Powoduje to, że dostępne informacje są nieadekwatne do rzeczywistej liczby i struktury działających organizacji. wskaźnik liczby zarejestrowanych organizacji społecznych, fundacji i stowarzyszeń w sektorze prywatnym, przeliczonych na 10 tys. mieszkańców [W36]. W przypadku gmin miejsko-wiejskich odnosi się on do całych gmin, łącznie z miastem.
3. Aktywność mieszkańców wsi w podejmowaniu inicjatyw społeczno-gospodarczych na rzecz rozwoju środowiska lokalnego (np. aktywność w ubieganiu się o zewnętrzne wsparcie finansowe). Polem analizy uczyniono absorpcję funduszy unijnych. Wskaźniki obrazują stopień zaangażowania społeczności lokalnej, osób fizycznych oraz innych jednostek organizacyjnych posiadających osobowość prawną, jak i nieposiadających osobowości prawnej w działania związane ze staraniami o uzyskanie wsparcia finansowego w ramach programów współfinansowanych przez Unię Europejską na różne inicjatywy prorozwojowe.

Syntetyczna miara oceny aktywności społecznej dotyczy jednak takich województw, jak opolskie i świętokrzyskie. Względnie bierni społecznie są mieszkańcy obszarów popegeerowskich (syndrom dziedziczenia roszczeniowych postaw) oraz stref subregionalnych województw obejmujących północne Mazowsze, Kujawy i Żuławy.

Największy udział gmin względnie poprawiających swoje pozycje zanotowano w województwie lubuskim, zaś pogarszających – warmińsko-mazurskim i pomorskim. Ponadto, co jest charakterystyczne w rozkładzie przestrzennym zmian pozycji gmin na skali oceny aktywności społecznej w okresie 2010–2012 – to wysoka jego mozaikowość. Dostrzega się jednak więcej gmin relatywnie tracących swoje wcześniej zajmowane pozycje w dwóch dużych regionach: pierwszy to obszary popegeerowskie, a drugi to tzw. ściana wschodnia. Pozytywny kierunek przemian widoczny jest na obszarze największego skupiska gmin o względnie bardzo niskiej ocenie aktywności społecznej, mianowicie na styku Mazowsza i Kujaw.

Interesująco przedstawia się charakterystyka gmin „mobilnych” i „niemobilnych” oraz wskaźnik awansu pod względem aktywności społecznej w okresie 2010–2012 według typów strukturalnych.

Żaden typ nie wyróżnia się względnie wysokim wskaźnikiem mobilności, ale dwa typy gmin zanotowały bardzo niską jego wartość. Są to gminy podaglomeracyjne, gdzie większość z nich pozostała w przedziale przeciętnej oceny, wskazując na zdecydowaną stabilność osiągniętych pozycji (najczęściej lokujących się na górnym biegunie oceny, a więc ograniczającym możliwość dalszego awansu). Jednocześnie te jednostki, które okazały się mobilne, niemal wszystkie odnotowały awans.

W gminach o silnej dominacji rolnictwa, a więc takich, których w województwie jest najwięcej, w strukturze gospodarczej (w pierwszym przypadku rolnictwa rodzinnego, w drugim rolnictwa wielkoobszarowego) odnotowuje się dynamikę rozwoju poniżej przeciętnej w zakresie charakteryzującym aktywność społeczną. Również w obu tych typach, najczęściej pojawiają się gminy o niskim poziomie aktywności społecznej. Wskazuje to jednoznacznie, że jest to obszar wymagający interwencji publicznej, wspomagającej budowę kapitału społecznego, który niezbędny jest do uruchomienia działalności na rzecz rozwoju lokalnego.

Spośród pozostałych składowych rozwoju społeczno-gospodarczego na szczególną uwagę zasługuje ta, określona jako „problematyka demograficzna”. W założeniu ma opisywać kształt struktury wieku ludności, który odzwierciedla efekty procesów demograficznych. Znaczenie tej składowej podkreśla jedno z praw migracji Ravensteina, mówiące, że migracje ludności (*per saldo*) kierują się z obszarów biedniejszych, gorzej rozwiniętych i niezapewniających akceptowanego społecznie poziomu zaspokajania potrzeb, do obszarów lepiej wyposażonych, bardziej rozwiniętych i obiecujących lepsze warunki życia. Ale migracje mają także wpływ na struktury demograficzne zarówno w środowisku odpływu, jak i napływu. Dzieje się tak, gdyż migracje ludności wykazują specyficzną selektywność. Migrują przede wszystkim ludzie młodzi, dobrze wykształceni, zaradni i przedsiębiorczy. W rezultacie w rejonach przewagi odpływu migracyjnego pojawiają się specyficzne zjawiska dotyczące struktur demograficznych: starzenie się ludności, niedostatek osób dobrze wykształconych, w tym zwłaszcza młodych wykształconych kobiet itp. Niski poziom kapitału ludzkiego i społecznego w rejonach odpływu migracyjnego powoduje trudności z rozwojem funkcji pozarolniczych, z akceptacją innowacji technologicznych i społecznych.

W podobny sposób traktowane były pozostałe składowe, a ich znaczenie dla pomiaru poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wydaje się oczywiste i niewymagające dodatkowego przypomnienia. Wszystkie składowe są istotne z punktu widzenia miary syntetycznej poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jednak mają one relatywnie różne wagi. Wiąże się to między innymi z faktem, że liczba składowych o charakterze ekonomicznym, społecznym i związanym z jakością życia nie odpowiada wadze tych trzech elementów miary syntetycznej.